

- Digitalisierte Fassung im Format PDF -

Den Nederlandtsen Hovenier

J. van der Groen

Die Digitalisierung dieses Werkes erfolgte im Rahmen des Projektes BioLib (www.BioLib.de).

Die Bilddateien wurden im Rahmen des Projektes Virtuelle Fachbibliothek Biologie (ViFaBio) durch die [Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg \(Frankfurt am Main\)](http://Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg (Frankfurt am Main)) in das Format PDF überführt, archiviert und zugänglich gemacht.

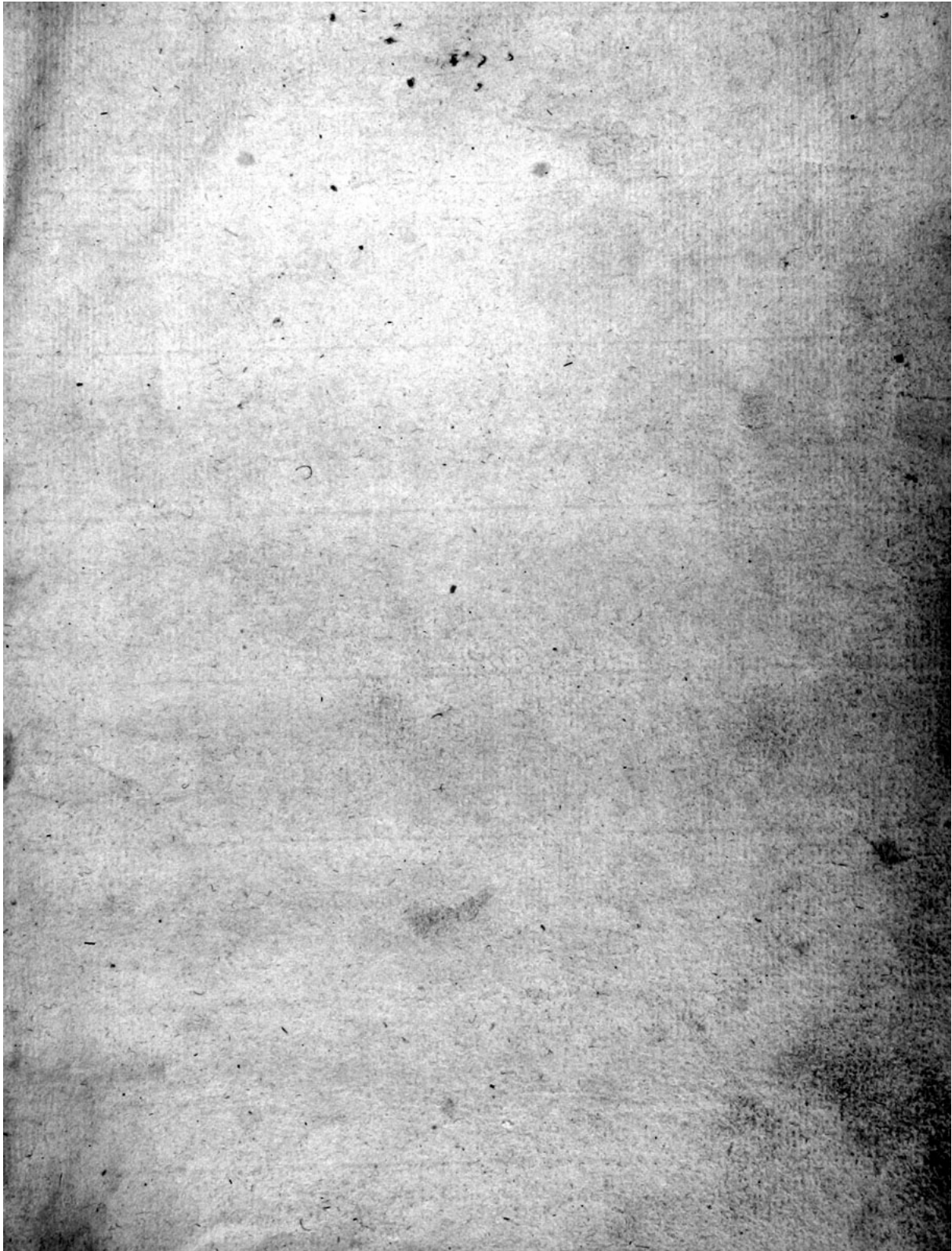

Bibliotheek der
Landbouwhoogeschool

R

Ook op microfiche
R380M26

t Vermakelyck
Landt-Leven
I. Deel.

DEN
NEDERLANDTSEN
HOVENIER,
door I. van der Groen,
Hovenier van Syn H. den
H. PRINS van ORANGIEN.

T. AMSTERDAM,

Bij Marcus Doornick, Boeck-verkoper op den Vijgendam, in 't Inckt-vat.
Met Privilegie voor 15 Iaren.

890

Extract uit de Privilegie.

DE Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt, doen te weten, alsoo ons verzoont is by **MARCUS WILLEMSZ. DOORNICK**, Boeckverkooper tot Amsterdam, &c. zeker Boeck, geintuleert, *Het Vermakelijck Landt-leven, bestaende in drie Deelen, eerst, den Verstandigen Hovenier, ten tweeden, den Nederlandtsen Hovenier met curieuse Platen verciert; ende ten derden, den Ervaren Huys-houder, mitsgaders de Verstandige Kock, &c.* Ende alsoo den Suppliant bevreesd was, dat yemandt hem het selve Boeck soude mogen nadrukken, &c. soo werdt hy genootsaecht sich te adresseren aen Ons, verfoeckende Privilegie voor de tijdt van 15 Jaren, om het voorsz. Boeck alleen te mogen drucken, nyt-geven en verkoopen, niet alleen in de Nederlandtse, maer oock in andere Talen, in't geheel ofte ten deele, met verbodt, aen alle en een yeder het selve Boeck in't geheel of ten deele, in't kleyn of groot, in eenige Talen na te drucken, of elders na-gedruckt, in de voorsz. Provincie te brengen, te verhandelen of te verkoopen, &c. Soo is't, dat wy de sake en verfoeck voorsz. overgemerckt hebbende, &c. den Suppliant geauthoriseert en geotroyeert hebben, autoriseeren en Octroyeeren den selven by desen, ten eynde hy, geduurende den tijdt van 15 eerst-komende Jaren, alleen sal mogen drucken, doen drucken, nytgeven en verkoopen; Verbiedende allen en een yegelijcken het selve Boeck in eeniger manieren, geduurende den voorsz. tijdt, na te drucken, of elders, na gedruckt, in onsen voorsz. Lande te brengen, te verhandelen of te verkoopen, op verbeurte van de nagedruckte, verhandelde, ofte verkochte Exemplaren, en een boete daer-en-boven van 300 guldens, te appliceeren, &c. *gelijck alles breeder by de Origineele Brieven van Octroy begrepen is.* Gedaen in den Hage, onder onsen Grooten Zegel, &c. **Don 10 December, in't Jaer 1668.**

Onderhandt

JOHAN de WITT.

Ter Ordonnantie van de Staten.

HERBERT VAN BBAUMONT.

Het Vermakelijck Landt-leven, bestaende in de volgende Deelen.

- I. Den Nederlandtsen Hovenier.
- II. Den Verstandigen Hovenier.
- III. { Den Ervaren Huys-houder.
- { Den Naerstigen Bye-houder.
- { De Verstandige Kock, &c.

R334 G 04-1

Den Nederlandtsen
HOVENIER.

Zijnde het I. Deel van *het Vermakelijk Landt-leven.*

Beschrijvende alderhande

Prinçelijke en Heerlijke Lust-hoven en Hofsteden,
en hoemen de selve, met veelderley uytnemende Boomen,
Bloemen en Kruyden, kan beplanten, bezaeyen, en verçieren.

Door *J. van der G R O E N*, Hovenier van Sijn
Doorluchtige Hoogheydt, den HEERE

PRINCE van ORANGIEN, &c.

Verrijckt met herschende Kopere Figuren, uytbeeldende
Prinçelijke Lust-hoven en Hofsteden, na de Nederlandse en Françe
oydse; als oock eenige Fonteynen, maniere van Enten/
Oculeren / in-leggen en af-zuggen.

Met noch ontrent 200 Modellen van *Bloem-percken, Parterres,*
Dool-hoven, Prieelen, Lat-wercken, en Zonne-wijzers.

Desen laetsten Druck is doorgaens verbeteret.

t A M S T E R D A M,

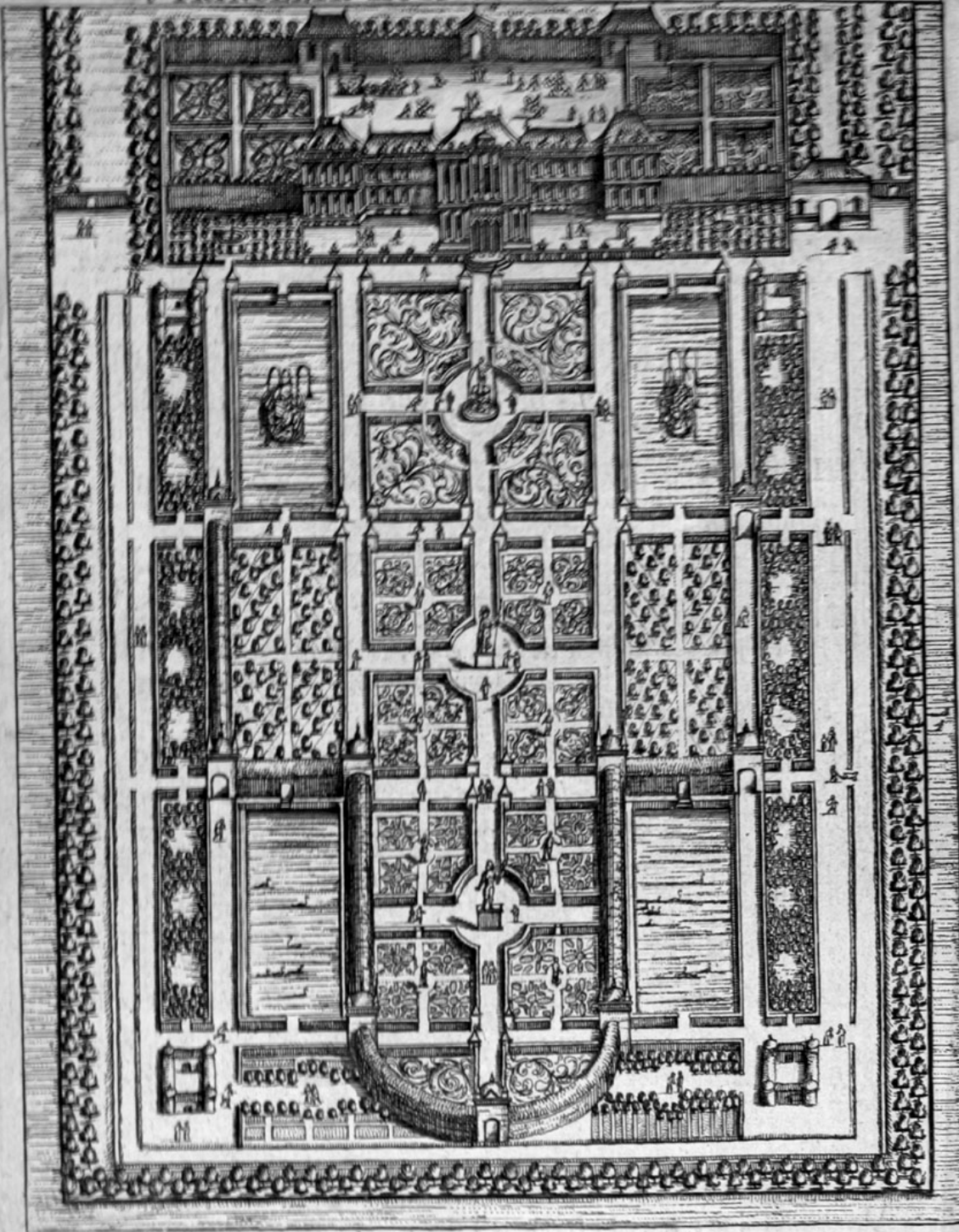
Voor **MARCUS DOORNICK**, Boeck-verkooper. op den
Vygen-dam, in 't Cantoor Inct-vat. 1670.

Met Privilegie vooz 15 Jaeren.

neg. 3774

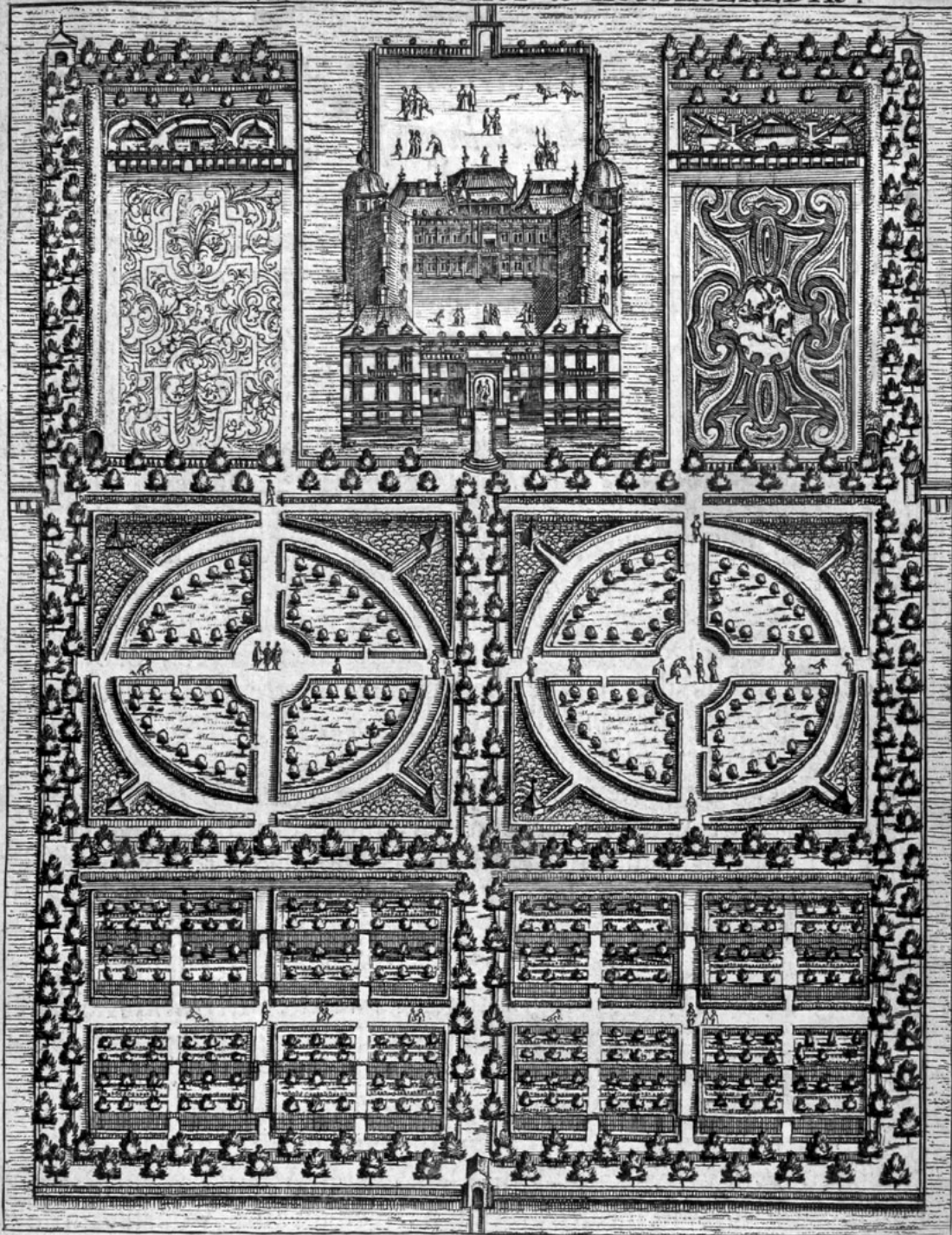
15n = 131845

PRINCELYK HUYS en HOF te RYSWYCK.

t PRINCELYK HUYS en HOF te HONSHOLREDEYK.

2

A. 3

*Inhoudt en verklaringh van't geene
in dit Deel begrepen is.*

- I. d' **E** Erste Figuur vertoont het Vorstelijk Huys en Hof te *Rijswijck*, een half uur buyten 's *Gravenhage*, gelegen op de wegh naer *Delft*, toebehoorende sijn *Doorluchtige Hoogheyt* den *Heere Prince van Oranjen*, &c. na 't leven afgeteykent.
- II. Is het Princelijck Hof en Huys te *Honsholredijck*, omtrent 2 uuren van 's *Gravenhage*, by het Dorp *Naeldwijck* gelegen.
- III. Vertoont het heerlijk Huys en Hof in 't *Bosch*, dicht by 's *Gravenhage*, gemeenlijck genaemt *d'Oranje Zaal*, bewoont by haar *Doorluchtige Hoogheyt*, *Mevrouwe de Princesse Douagiere van Oranjen*, &c. naer 't leven afgetekent.
- IV. V. VI. Zijn 3 heerlijcke *France* Gebouwen en hare *Luft-hoven*, bestaende in *Parterres* of *Loof-wercken*, *Bloem-percken*, *Fonteynen*, *Oranje-en Citroen-bomen*, en *Plantafien* met omgaende *Hulst- of Doorn-heggen*; beplante *Gaenderyen*, of overdekte *Lanen*, alles regulier, leggende de *Parterres*, *Loof-wercken*, of *Bloem-percken*, soo wel in *Plano*, als *perspectijf*, dat is 't *plat*, als *verschiet*.
- VII. Is een gemeene *Hof* of *Thuyn*, naer de *Hollantse* of *Nederlandse* wijze, verdeelt in 4 percken, met groote of kleyne palm beset; waer van men het eerste kan gebruycken tot *Bloemen* of *Loof-wercken*; 't tweede tot allerley *Moes* en *Salaet*; 't derde tot *Aspersies*, *Bloem- en Savoy-koolen*; het vierde tot *Peulen*, *Roomse* en *Turkse-boonen*, *Wortelen*, &c. Desen *Hof* is met houtte schuttingen rontom beheynight, tegen de welcke *Moerellen*, *Karssen*, *Abricosen* en *Persicke-boomen* gevlochten zijn, langs de selve loopt een *Rabat*, datmen met *Aerd-besien* besetten kan: de *Appel-Peere-* en andere groote *Vrucht-boomen* setmen soo hier en daer, wijt van malkanderen, op dat den *Hof* sijn behoorlijke open lucht mach behouden. De *Quee-* en *Mispel-boomen* plantmen op de kanten van de *Sloten*, over 't water. Voorts zijn de *Percken* rondom beset met *Roosen-Aelbessen-* en *Kruys-bessen-boomen*.

men. Een gemeen *Thuyn-buysjen* zietmen hier in, aen wiens muuren men een *Wijngaert* kan opleyden, die tegen 't Zuyden, Zuyd-oosten of Zuyd-westen staen: aen d'een zijde is een *Gras-of Bleeck-velt*, aen d'ander zijde een *Hoender-hock*.

VIII. Vertoont een heerlijke *Fonteyn*, die op sijn plaets beschreven sal worden.

IX. Beeldt af drie veranderingen van uyt springent water, die, met noch meer andere, op een *Fonteyn* kunnen gestelt worden.

X. Noch een *Fonteyn*, die men met kleyne kosten maken kan, met van onder uyt springende stralen, als hier na volgen sal.

XI. Afbeelding hoe men de *Wijngaerden*, soo in den Aertbodem, als oock in mantjes vol Aerde, soo wel in 't onderste als in 't opperste des *Wijngaerts*, kan in- en *afleggen*, en daer na, afsnijden.

XII. Vertoont hoe men de *Vruchtbomen* kan winnen door *afsuigen*.

XIII. Afteykeningh van het *in-enten* der Boomen.

XIV. Vertoonigh, hoemen de Boomen *oculeert*.

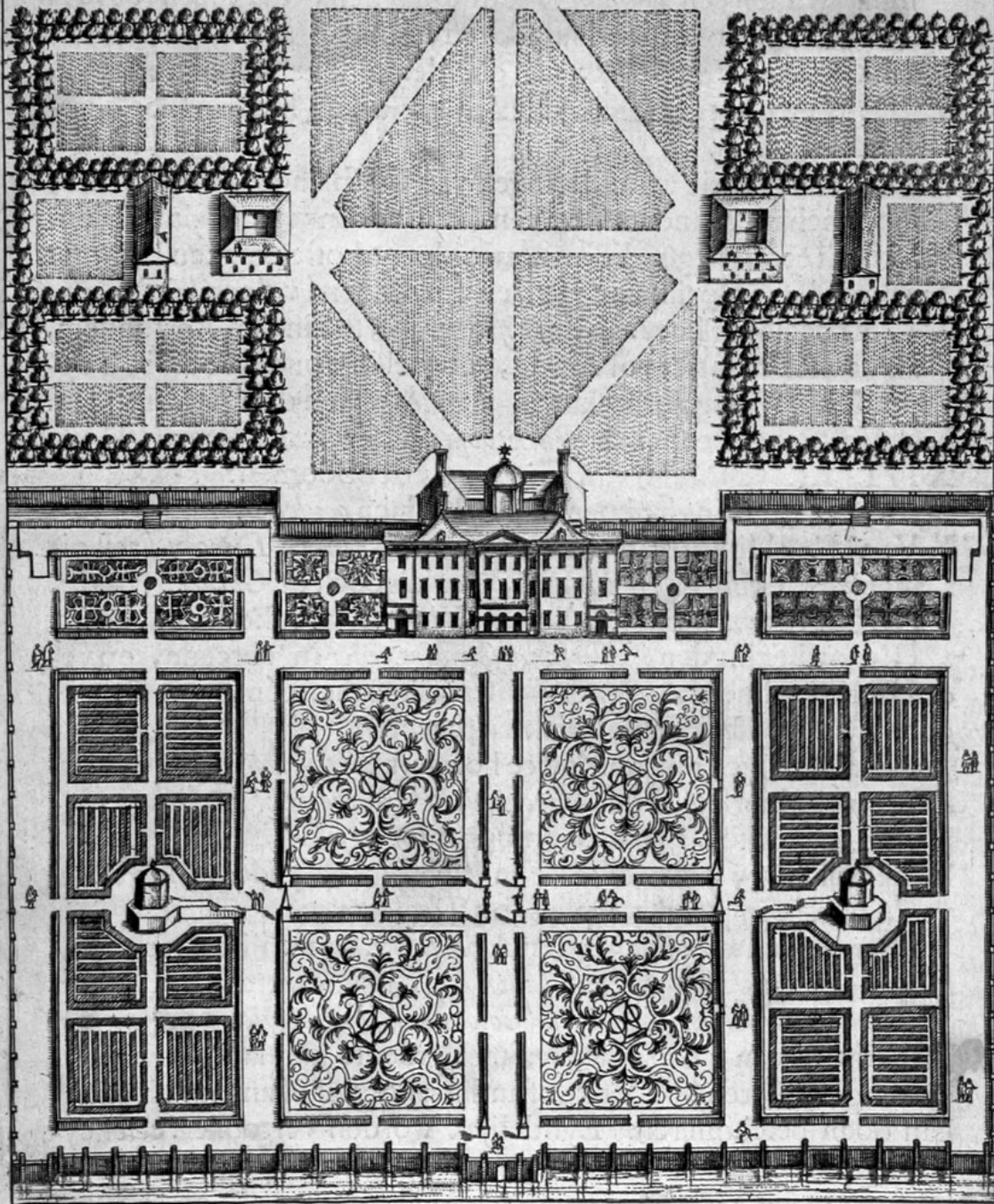
XV. Afbeeldingh van d'*Oranje- en Citroen- of Limoen-boomen*, met hare *Tobbens en Backen*, &c. als oock de *Galderye, Stove*, en *Kachels*, waer in men die des Winters, voor koude, bewaert.

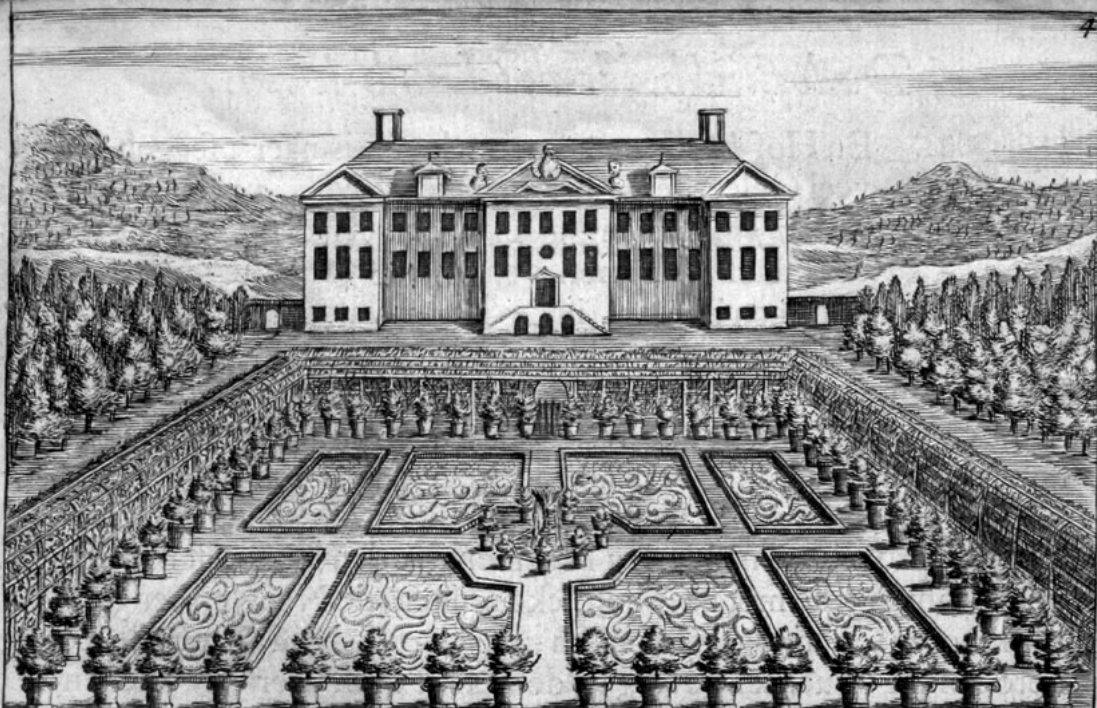
Hier op begint den *Nederlandtsen Hovenier* in 't breede, op yeder saeck bysonder, te onderwijsen, hoe men een *Hofstede, Bogaert*, en *Lusthof*, behoorlijk sal regeeren.

Daer na volgen omtrent twee hondert *Afteyckeningen*, of *Modellen* van alderley *Bloem-percken*, *Parterres* of *Loof-wercken*, kleyne en groote, gemeene en ongemeene, slechte en konstige, lichte en sware, onkostelijcke en kostelijcke, yeder na sijn believen, oock eenige ontwerpsels van *Dool-hoven*.

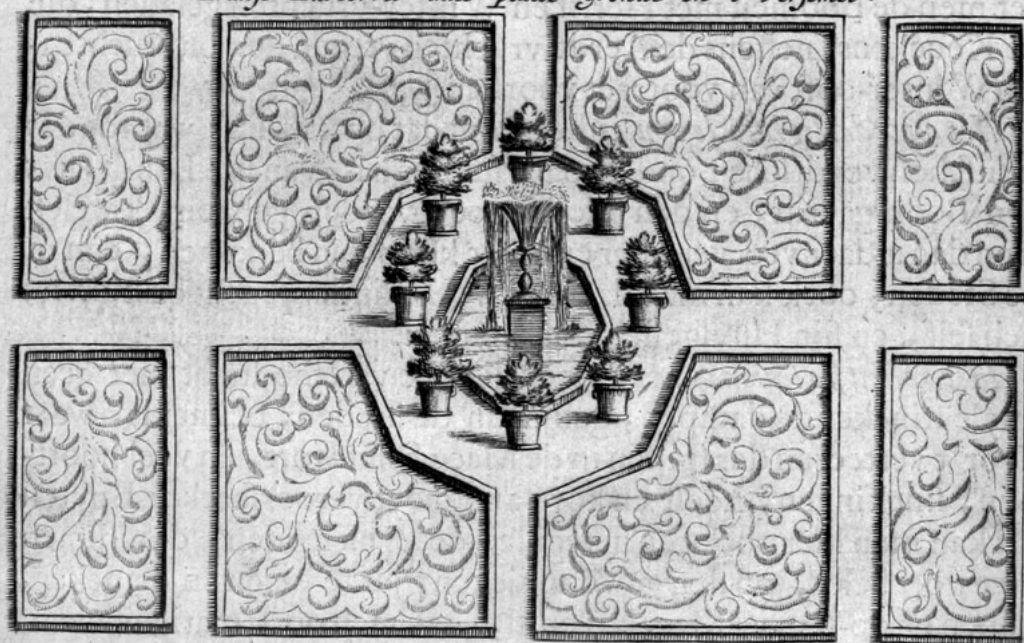
Hier na sietmen verscheyden *Modellen* van çierlijke doorluchtige gevlochten *Prieelen, Pedestallen*, om Bloem-potten op te setten, *Pyramiden, Poorten, Portalen, Colommen, Frontispicen, Heyningen* met kijck-gaten, &c. die men met groente kan laten bewassen, en net geschooren houden, of anders met wit of andere kleuren, kan doen beschilderen. Eyndelijck worden vertoont verscheyde Afbeeldingen van *Zonne-wijfers*, soo om in 't plat te gebruycken, als tegen 't Oosten, Zuyden, Westen, &c. oock eenige, om in *Palm*, als een *Bloem-perck* te leggen.

't PRINCELYK HUYS en HOF in 't BOSCH

Transe Parterres inde platte grondt en 't Verschiet.

De loflijkheydt des Landt-levens.

DEn Hof-bouw, en 't buyten leven, is, naer 't seggen van veel Geleerden, het *vermakelijckste*, *voordeelighste*, *gesondste*, ja menigmael oock wel het *salighste leven*, dat men sou kunnen wenschen, voor die gene, die aen geen beroep, in de Steden vast gebonden is.

't *Vermakelijckste leven* is het, om dat alles wat adem haelt, in de Lente, Somer, ja oock selfs in 't begin des Herffts, door de aengename en soete lucht, uyt de Steden naer buyten gelockt, ja getrocken wordt, alwaer men eerst alle dorheyt in groente fiet veranderen, en 't geen als doot was, wederom herleven; het jonge Gras, met de Spruytjes, en alderley Bloemen uyt den schoot der Aerde, voortkomen, die met haer lieflijcke reuken, de Neus, en aengename kleuren, het oogh vermaken; dese worden stracks van de leckere Somer-vruchten gevolgt, de welcke door haer ververschende smaken, de tong des aenschouwers bekooren. Niet lang daer na, fiet men de Boomen met Herfft en Winter-vruchten geladen, die de Keuckens, neffens de Aerdt-vruchten, tegen den onvruchtbaren Winter-ooft van voorraet voorsien.

Het voordeelighste leven is het, om dat by na alles, wat tot des menschen voedsel en onderhoudt noodigh is, van het Landt, uyt den Boomgaerdt, en den Hof, moet worden gehaelt, 't welck men dan aldaer veel verscher en beter koop kan bekomen, dan in de Steden; oock kan men daer met veel minder pracht en kosten, sich self, en sijn Huysgesin onderhouden.

Het gesontste leven is het, door dien de versche lucht met geen vuyle stinckende dampen, gelijk in de Steden, besmet is, waer door 't verteeren der spijsen in de Maeg belet wort, en veel hooftpijn, sinckingen, hoest en kort-amigheyt veroorsaect: Buyten dit kan men hier oock een gereguleerde leven leyden, dewijlmen niet wort belet, op den gewoonlijcken tijdt te eeten en drincken, slapen en op-staen. Maer boven al, kan men oock matiger leven, dan in de Steden, alwaer men door de byeenkomsten van Vrienden

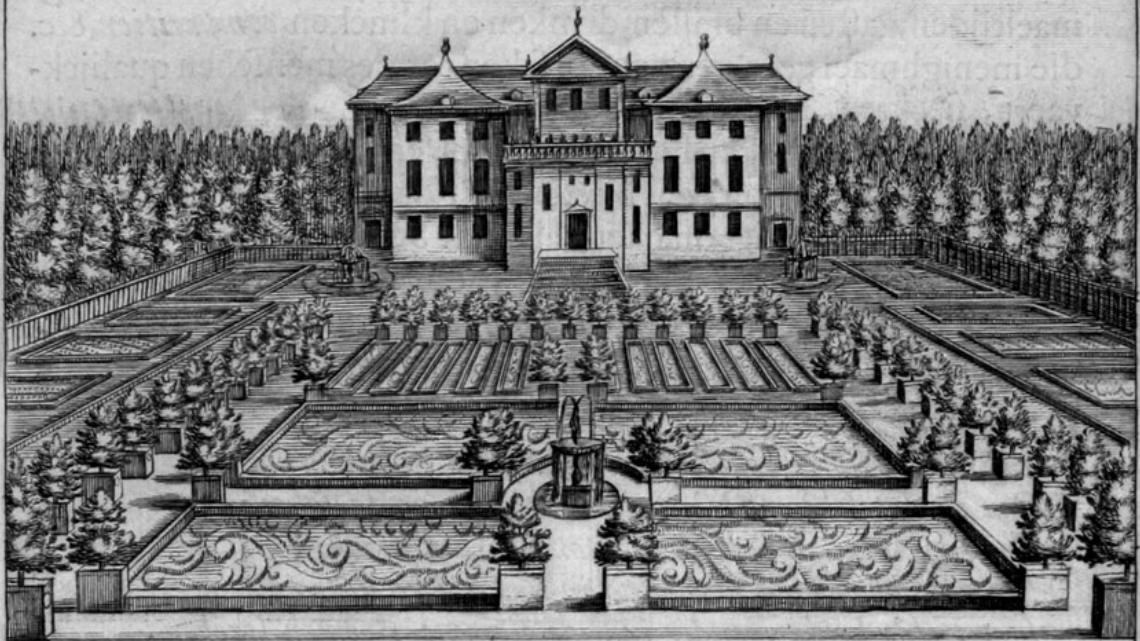
den en Kenniffen, feer dickwils wort verleyt, door overdadige maeltijden, gaffen en braffen, drinken en klincken, *compartien*, &c. die menighmael geen geringe oorfaken tot des menfchen qualijckvaert, fieecten, ja wel de doodt, zijn.

Het faligfte leven kan het oock wel wesen, indien men fich daer na aenftelt; dit is feker, dat buyten op 't Landt, foo veel valfcheyt en goddeloofheyd niet omgaet, als in de Steden. Maer daer-entegen heeft men veelvoudige stoffe, om de name des Grooten Schepper van alle dese Kruiden, Bloemen, Vruchten, Bomen, &c. te verheerlijcken, loven, dancken en prijfen, waer toe de volgende vaerskens van den vloeyenden Poët *J. Cats* oock gestelt zijn.

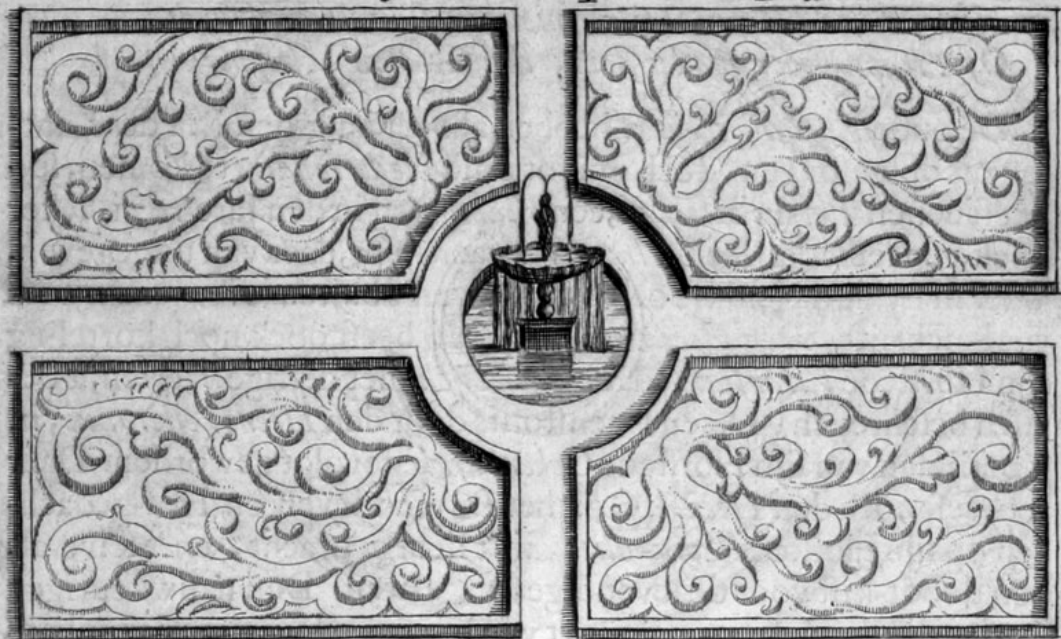
*'t Wierd Adam opgeleyt het Paradijs te bouwen,
Om in dat schoon Prieel den Schepper aen te schouwen,
Te sien sijn hoogh beleydt, en onbegrepen macht,
En wat hy voor den mensch in wesen had gebracht.
Het Veldt heeft wonder in, de stomme Boomeu spreken,
Ja, dat noch hooger gaet, de domme Beesten preecken;
Niet een soo kleynen Dier, niet een soo teeren Kruydt,
Of't roept, oock sonder stem, den Grooten Schepper uyt.*

De oude *Latijnse Poëten* hebben al over lang, den Lof des Lantlevens op gefongen; doch om tot onse *Nederlanders* te komen, foo heeft eenen *Petrus Hondius*, een *Vlaming*, al in den Jare 1621, feker boek, genaemt de *Moufe schans*, vol vaerskens, daer van uitgegeven, waer in hy de dagelijcke oeffeningen van 't buiten leven, van tijt tot tijt beschrijft. Den Heer van *Zuylichem* heeft oock noch korteling sijn Hofstede *Vitaulium*, dat is *Hofwijck*, met deftige vaersfen, Poëtisch beschreven; Desen is aenstonts door den Heer *Westerbaen*, in 't berijmen van sijn Hofstede *Ockenburgh* gevolgt geworden. Daer na heeft oock den Heer *J. Cats* het Buyten-leven en Hof-gedachten op sijn Hofstede *Sorg-vliet*, in 't licht gebracht, en 't selve als een doodt-kist voor de levendige, nagelaten. Den nauwkeurigen Leser, die den lof en nuttigheyd van 't buyten leven verder wil onderfoecken, kan die voornoemde Poëfyen door-lesen.

5

France Loofwerken in 't plat en Perspectif.

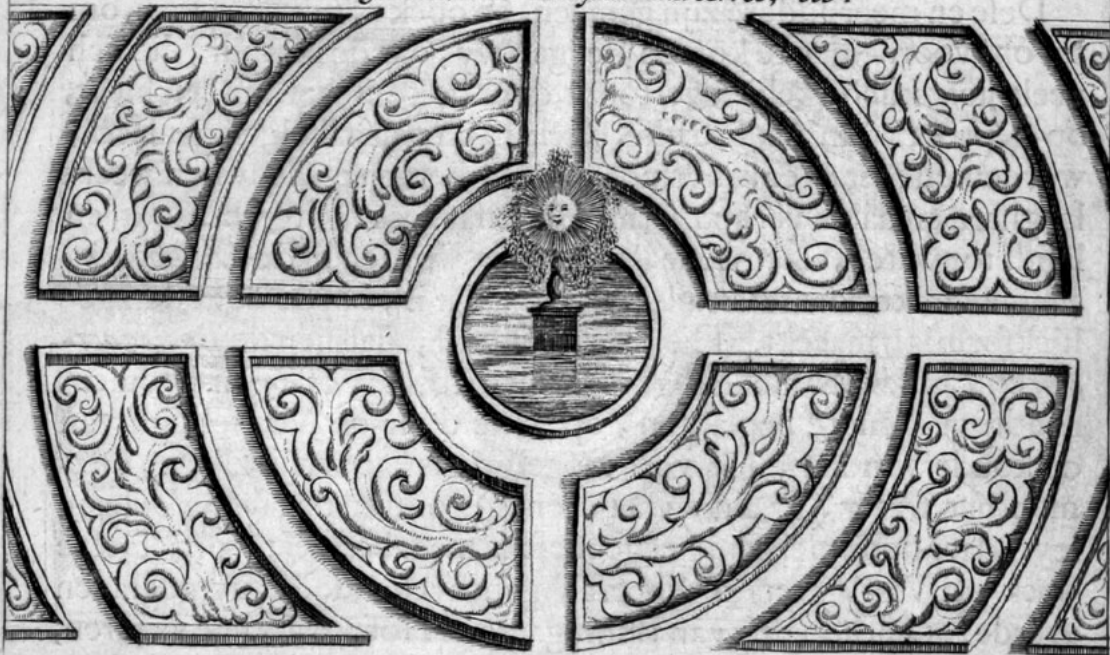

dia 85g

ney. 32g

Frans gebouw, met sierlyke Parterres, etc.

Inleydingh.

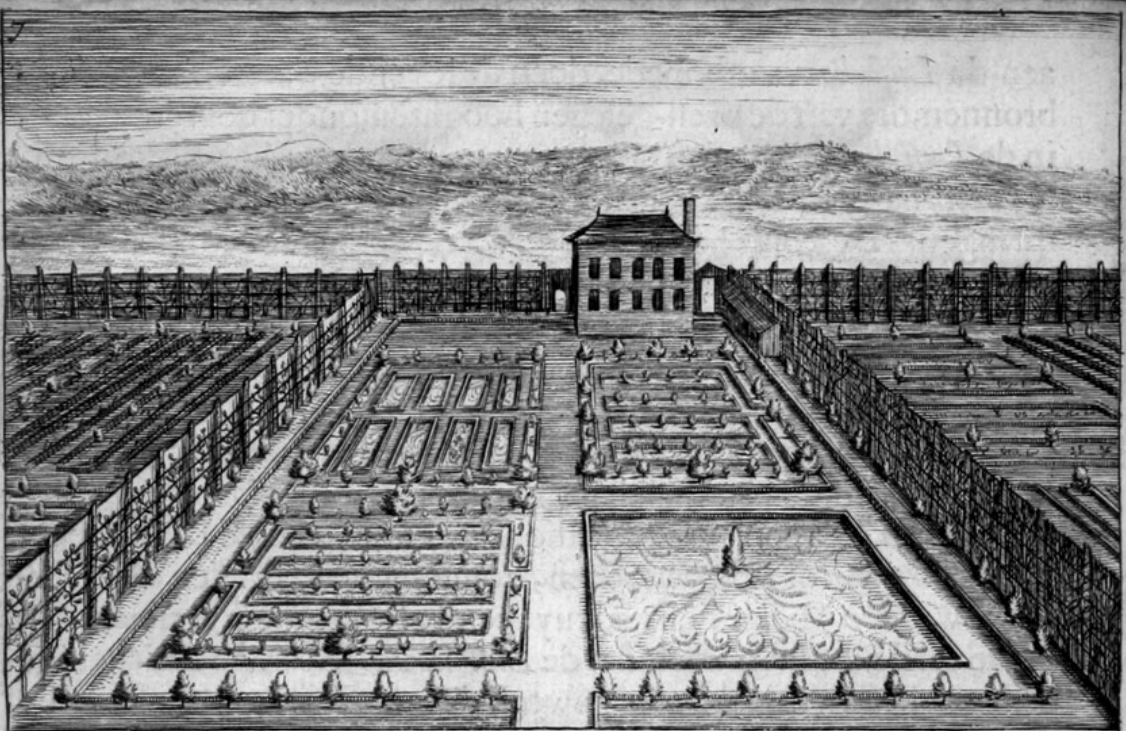
d' **O** Vervloedige Natuur (bestiert door d'eeuwige Godt) die de menschen haer voedsel en onderhoudt, soo mildadiglijk toe-sent, heeft de Tijdt in Jaren, en yeder Jaer in vier deelen af-gedeelt. De Winter (hoewel noodigh) doet door haer koude; vochtigheyt, en bulderende windt, hagel en sneeuw-buyen, d'andere drie Deelen in aengenaemheyt uytsteken: De Lente brengt hare Bloemen, de Somer hare Vruchten, en den Herfst haer Winter-oogst te voorschijn. Maer alle dese dingen worden wel op haer tijt van de Natuur voort-gebracht, doch sy kunnen, en dienen nootfakelijk (indien men daer't recht gebruyk van wil genieten) door de konst, geholpen, en verbeterd worden. Want door de konst kan mende aerde, die op sommige plaetsen door de Natuur onvrugtbaer geteelt is, met de selve wel toe te maken, vruchtbaer doen worden: de konst kan de wilde, harde, onsmakelijke vruchten door Mesten, Koesteren, In-enten, tam, sacht, eetbaer en smakelijk maken.

Dese en meer andere zijn gemeen, en oock noodigh. Doch, om tot ons voornemen te komen, seggen wy, dat de Natuur, die sich veeltijts wanschickelijk verthoont, door de konst kan op-geschickt, op-gepronckt, in goede ordre, sierlijk en vermakelijk gemaect worden: en hier over kruytmen somtijts bergen en heuvelen wech; laeghten en dalen verhooghtmen, men maect water tot landt, en landt tot water, &c. Alle dese dingen worden in de *Lust-hoven*, aengemerckt, daermen alles *regulier*, dat is, beyde de zijden gelijkformigh maect. Hier leert de konst, datmen de *Boomgaerden* en *Lust-hoven* met hooge Eycken, Abeele, of Ypen-boomen, rondtom dient te beplanten, op datse door de Mantelingh van de koude winden, soo veel mogelijk is, bevrijt zijn: Datmen het water (by aldien het daer is) rontom de *Hofsteden* heen leyt, daer door men van het geboeft te meer bewaert wort, 't selve oock tot *Vis-Vyvers* ordineert, gebruyckende de uytgegraven Aerde tot verhooging van *Boomgaert* en *Hof*. Alle dese wateren, als de selve kunnen vervaest worden, geven groote aengenaemheyt
aen

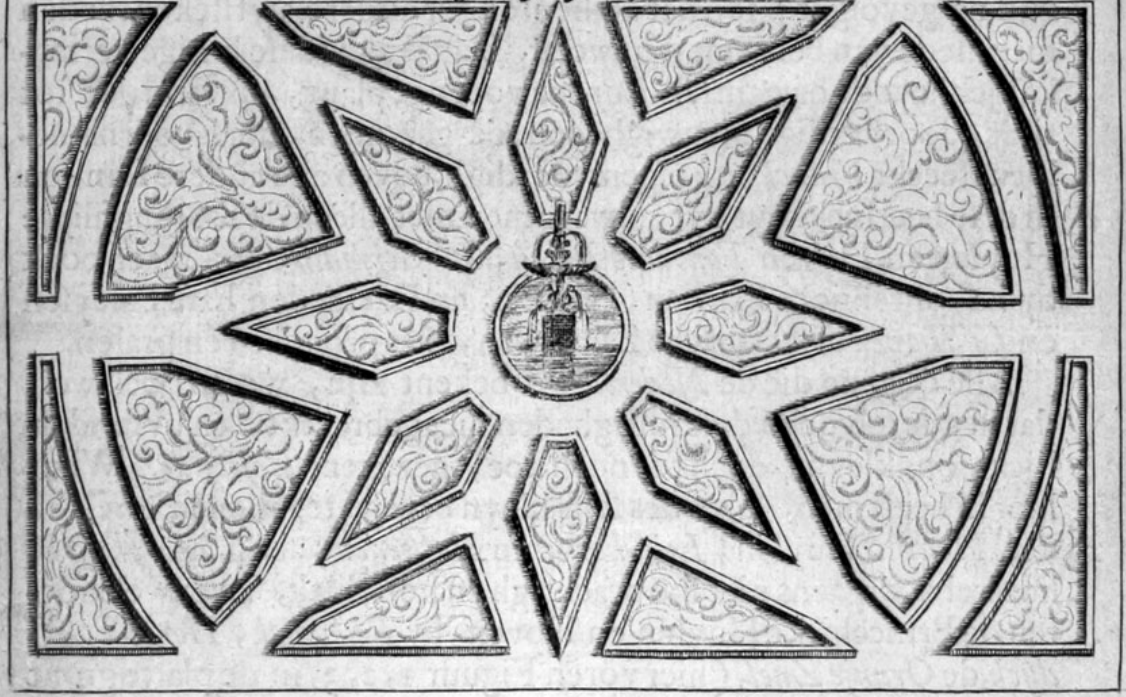
aen de *Lust-hoven*: als mede, doen de levende wateren of springbronnen, die van de naest-gelegen hooghten, onder de Aerde door, in de *Lust-hoven* worden geleyt, en aldaer door heerlijke Fonteynen, hare frisse en koele stralen, tot groot vermaeck, doen uyt-springen. De konst heeft oock geleert, de bedden soodanigh te leggen, datse bequaem zijn, door de tusschen-loopende paden, om gemakkelijk bezaeyt, beplant, gewiet, gesneden en gepluckt te worden. Alfulcke en diergelijcke konsten, ervaringen en uytvindingen, daer door de natuur geholpen, verbeterd en verciert wordt, zijnder ontallijck, en hoemen de *Lust-hoven* met de selve verheerlijcken kan, sal den Lief-hebber in de hier by gevoegde Figuren (als oock die gene die achter aen, van de Bloem-perken, *Parterres* of Loof-wercken, Sonne-wijfers, Prielen, &c. ver-toont worden) beter sien, als uyt een beschrijvingh verstaen.

De eerste die men weet, dat de *Lust-hoven* in eenige schickelijke orden hebben gebracht, zijn geweest de oude Romeynen, de welke daer na van de Italiaense Princen, loffelijck, en met verbeteringh zijn na-gevolght; soõ dat Italien onder andere uytstekentheden hier mede van beroemt is geweest. Van daer is dese lustige vermakelijckheyt door gantsch Europa voort-geplant, en van tijdt tot tijdt, door aerdige nieuwigheden toe-genomen, doch voornamelijk steeckt *Vranckrijck* tegenwoordigh, boven alle andere Landen in dese heerlijckheyt uyt, alwaer men niet alleen de Koninghlijke Huyfen en Hoven *Fontaine Bleau*, *St. Germain*, &c. maer oock by na, ontellijcke Princen, Graven, en Edellieden hare Paleysen en *Lusthaven* als aerdtse Paradijsen, siet proncken en pralen.

Alle de gene die de *Nederlanden* bekent zijn, weten oock wel, dat het de selve aen dese lustigheden niet gebreekt, en bysonderlijck, onskleyn, doch tot noch toe, gezegent *Hollandt*. Want hier in heeft men, (naer des selfs kleyn begrijp te rekenen) wel soo veel Heeren Huyfen; *Lust-hoven* en *Hofsteden*, als in *Vranckrijck*, hoewel doorgaens niet soo prachtigh en kostelijck, Evenwel moeten de Princelijcke Huyfen en Hoven, by *Rijswijck*, *Honts-holredijck*, de *Oranje Zael*, (hier voren Figuur 1, 2, 3, in de platte gront

Een Nederlantsche Hof of Tuin. en bloemperck.

Een Heerlyke fonteyn .

vertoont) wel by eenige van de voornaemste in *Vranckrijk* gerekent worden. d'Andere mindere bestaen in een groot getal; hier van konnen getuygen, omtrent *Amsterdam*, de uytgemalen *Die-mer-Meer*, d'omleggende Landen van *Naerden*, *Weesp*, *Woerden*, *Leyden*, 's *Gravenhage*, *Haerlem*, de *Beverwijck*, *Alckmaer*, als oock d'uytgemalen Meeren daer ontrent, en voornamelijck de vette kleygrondige *Beemster*, *Schermer*, *Purmer*, *Wormer*, &c. sonder te vergeten de vermakelijcke plaetsen by de Stadt *Uytrecht*, aen de Rivier de *Vecht* gelegen. Hier in mach *Hollandt* sich dan gelukkig noemen, dat soo wel alle konsten en wetenschappen, als seldtsame vreemdigheden, leckernyen, kostelijckheyt, ja schatten en rijkdommen, door den Goddelijcken zegen, overvloedighlijk tot haer in-vloeyen, want daer de Konstenaers beloont worden, zijn sy noyt gebreck. Op *Hollandts* kleynheyt, en wonderlijcke toevloeyingh, speelt d'Heer *J. Cats* met de volgende vaersen.

*Al wat men Hollandt noemt, en zijn maer weynigh Steden,
En Hollandts Vrienden self en zijn maer weynigh Leden.*

En al van kleyn begriip, maer des al niet te min

Daer schuylen over al verscheyde wonders in.

*Soo wie maer eens betreet den Ringh van Hollandts Kusten,
Die vint een schoon Prieel vol alderhande lusten:*

Al wat den Hemel sent, of uyt der Aerden groeyt,

Dat komt hier met de Zee ter Haven in-gevloeyt.

Godt is gelijk een Son, die duysent gulde Stralen

Laet op dees kleynen Tuyn geduurigh neder-dalen:

Wat oyt aen Boomen hingh, of op den Velde stondt,

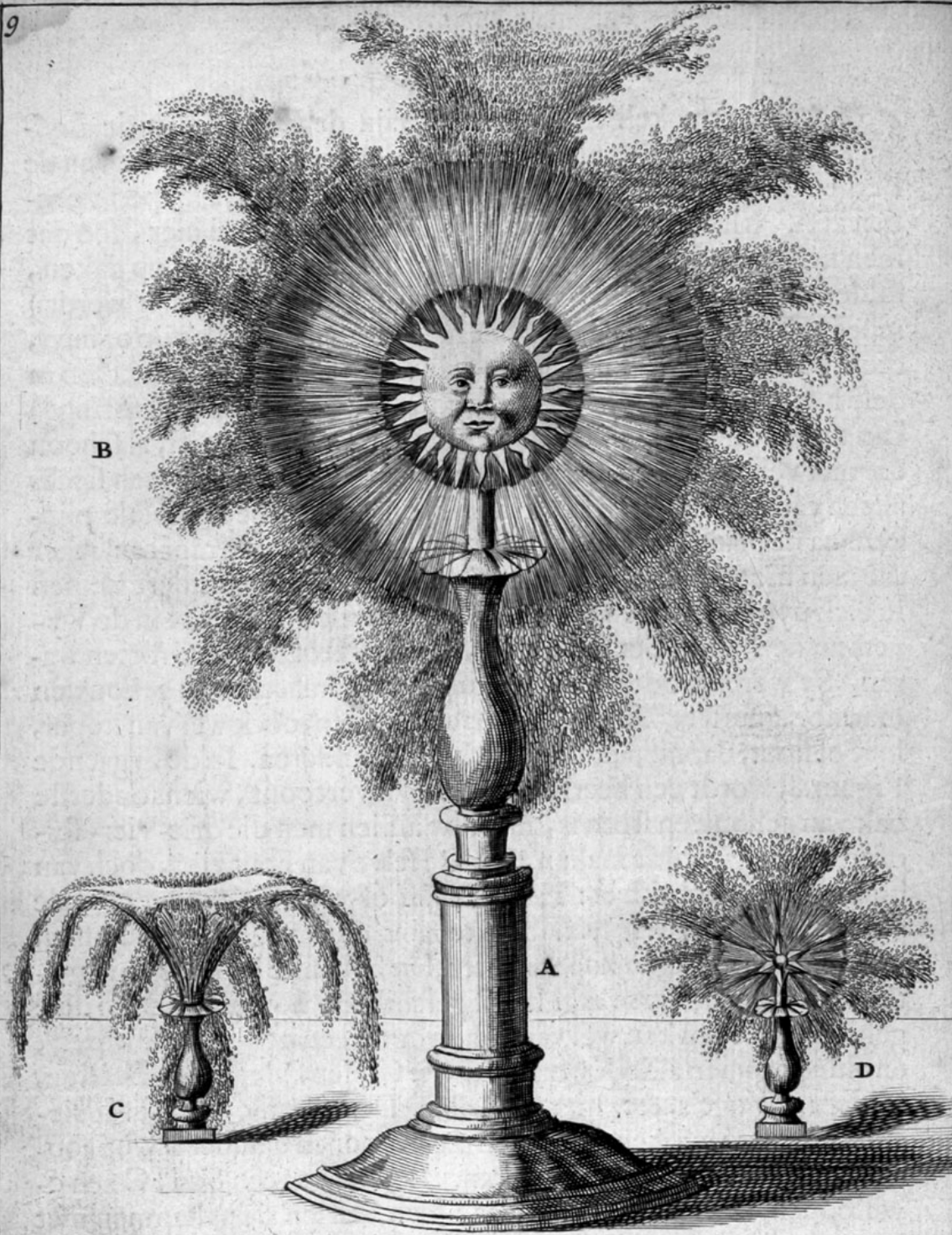
Dat komt hier aen het Volck gevallen in den mondt.

Des Autheurs meyning is niet, om in dit deel te beschryven, hoedanigh der Heeren Landt-huysen gebouwt dienen te worden, hy laet dat den Bouw-meester bevolen: Sijn voornemen is slechts, om hier te onderwijfen, hoemen de *Lust-hoven*, met schoone en ongemeene Boomen, Kruiden en Bloemen sal verçieren en onderhouden; en al eer wy vorder gaen, sullen noch yets schryven

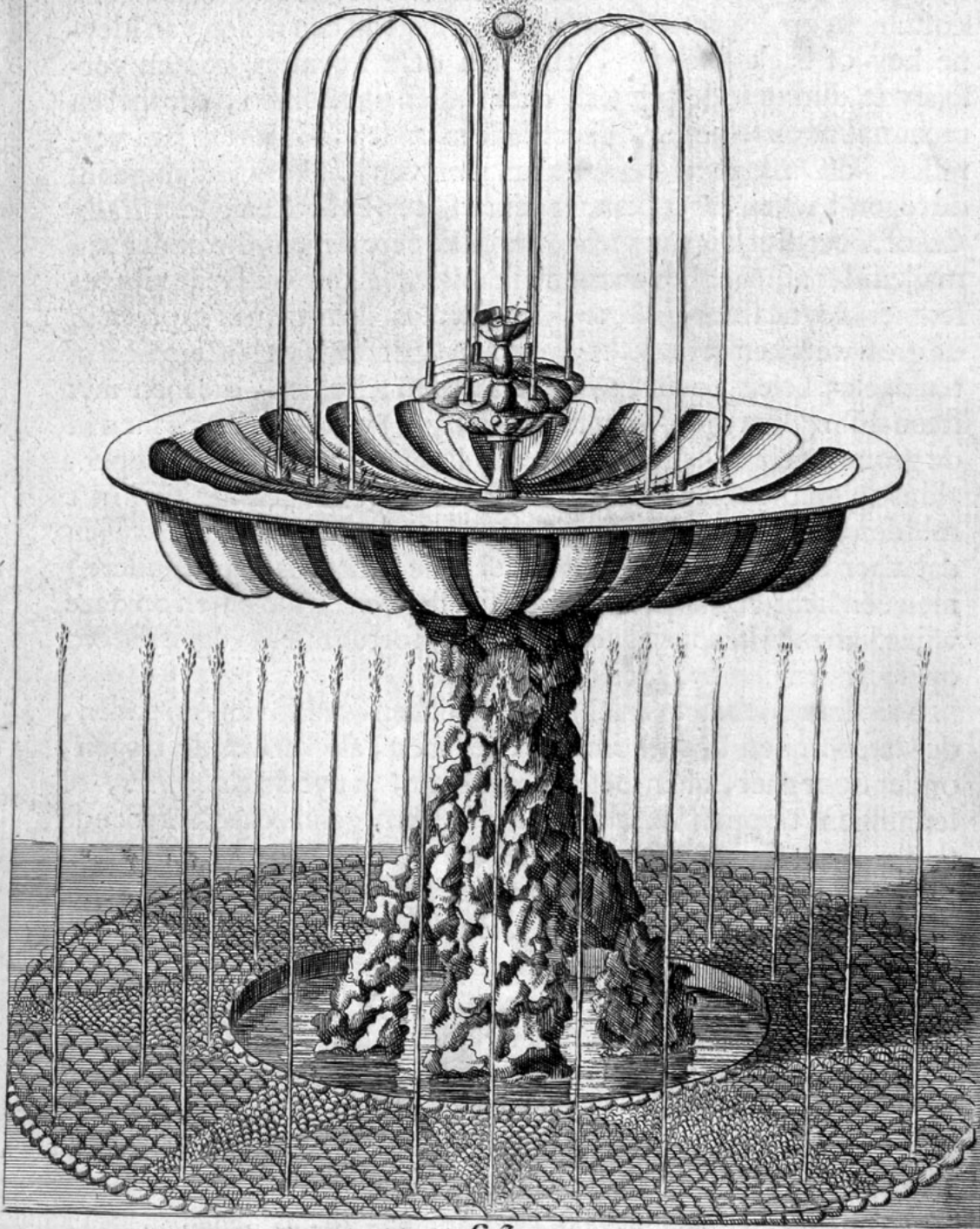
Vans

Van de Fonteynen.

GAnts vermakelijck en çierlijck zijn de *Fonteynen* in de *Lusthoven*, bysonder, als de selve met levendigh water, dat van de Bergen of hooghte, langs of door d'aerde komt neder loopen, voorzien zijn. Maer dese gelegentheyte heeft men over al niet, soo dat men sich dan met regen water (dat om hoogh, in goten, op daken, folders, of lode bakken, vergaert, en staende gehouden werdt) moet behelpen. In dese lode bak maekt men een lode pijp of buys, die 't water naer om laegh afleyt, alwaer men dan met een kraen in dese buys, het aflopende water (wanneer de Fonteyn niet springt) kan tegen houden: indien men maer een Fonteyn heeft, al schoon die met veel stralen gelijk springt, soo heeft men dese kraen slechts alleen van noden; van dese kraen leyt men verscheyde loode pijpkens na de plaetsen, daer de waterstralen uyt komen moeten, maer die men niet gelijk wil doen springen, moeten byzondere kranen in elck pypken hebben. Deze Fonteynen kan men wel in de Vyvers maken, als of het Eylanden, Bergen, Rotzen, of Grotten waren. Sy werden oock wel seer kostelijck gemaect van gehouwen marmor, grauwe, of blaeuwen Arduyn-steen, oock wel van koper, loot of hout, dat men dan çierlijck kan schilderen. In de bygaende Figuur 8, wordt een heerlijcke Fonteyn verthoont, wiens onderste bak van gehouwen steen is, maer by aldien men die drie-vier-fes- of achtkantigh wilde maken, kan de selve van hout zijn, doch van binnen met loot bekleet: Het *Pedestal* of voetstuck dient (om de gestadige vochtigheit) van steen te zijn; de bovenste kom kanmen wel van dun geslagen koper maken, het bovenste beeldt kan gegoten koper, of anders vergult, of geschildert hout zijn: doch dese geheele Fonteyn kan wel van gehouwen steen gemaect worden; en aldus kanmen alderley beelden van Goden, Menschen, Beesten, Visschen, Vogels, &c. hier op stellen. De Figuur 9, beeldt af drierley kopere pypkens, die men d'een voor en d'ander na, op soodanigen voet, als A is, stellen kan. B verthoont een Son, C een overloopt kristalynen wyn-glas, D een Star, en aldus kanmen met het veranderen van pijpkens, veelderley veranderingen te wege

Verscheide Veranderingen, om op een fonteyn te stellen.

brenge[n]. De Figuur 10, ver[te]oont een Fonteyn, feer licht en onkostelijck; op de gront sietmen de manier van een straet, van kleyne key-of back-steentjes, tusschen dese steentjes komen verscheyde dunne lode pijpjes, daer stralen uyt komen, die snel en recht na boven schieten, daer mede men de toe-kijckers kan verrassen. d'Onderste water-bak kan men van klinkers maken, gelijk de regen-backen, met Sement gemetselt en bestreken; Het *Pedestal* of Voet-stuck is van vier yzere of kopere staven, die onder van malkander af, maer boven tot malkander toe komen: Deze zijn beset met kleyne stuckjes steen, die men van de rotzen afkapt, en in de grot-wercken gebruyckt, men kan deze oock wel in 't geheel of ten deele, beleggen met zee-hoorntjes en schulpen, die men met steen-lijm (die tegen 't water bestandig is) vast maect, als men in de grotten gebruyckt. De bovenste kom is dun geslagen koper; aldus uytgedreven. Van dit zelve stof is mede het schaeltjen in 't midden, waer uyt de water-stralen komen, als oock het kopjen dat daer op staet, op wiens strael (die dicker is dan d'andere) men een licht, hol, koper balletjen siet drijven en spelen, en op deze wijze kan men kroontjes, cupidootjes, fortuyntjes, vogeltjes, &c. op de stralen doen vliegen en draeyen.

Men kan oock uyt verscheyden hoecken der Hoven, en paden, de water-stralen doen komen, daer men, als verwelfde Bogen, onder door gaet, of in beslooten wordt, ja uyt de *Baluysters*, of leuning[en], trappen, poorten, sit-plaetsen, gemaecte kruypende slangen en kickvorssen, bloemen, rotsen, grotten en berghwercken; men kan mede gemaecte vogeltjes, die in de groente gedoken sitten, door water-stralen, die uyt der aerde komen, doen opvliegen, die de wandelaers doen verschieten, en de byfitters, als onvoorziens bespringen. Lichte bollen doet men oock door, en langhs de paden rollen, die omloopende, veel stralen en vliessen van haer in 't ronde af-schieten. Alle veranderingen, die men door dit Fonteyn-werck kan te wege brengen, zijn niet mogelijk te beschrijven, want de gelegenthey[t] der plaetsen, en de kosten, konnen hier veel toe doen.

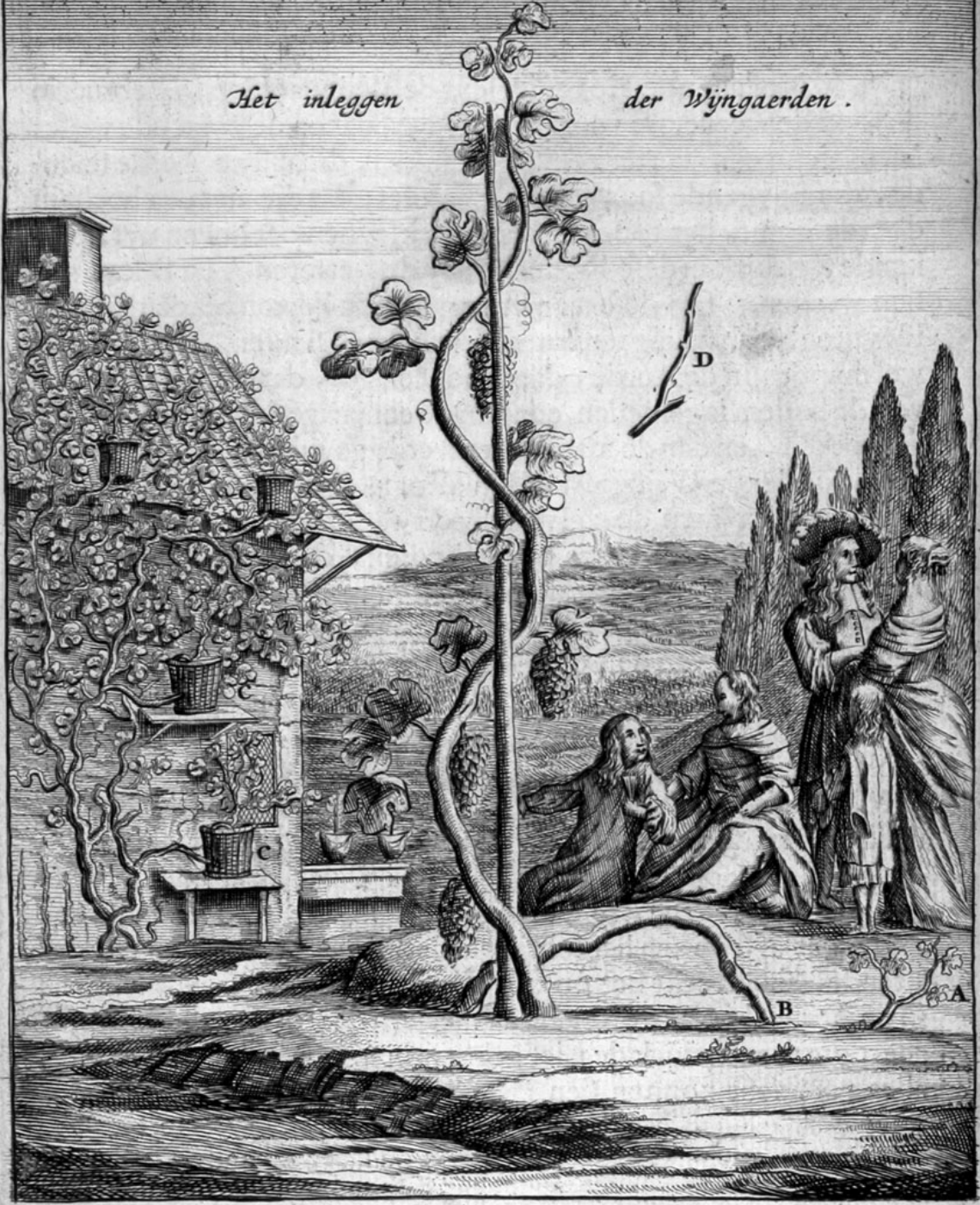
Inlegginge der Wijngaerden.

DE Nederlantse Hovenier leyt de Wijngaerden in Februario in de Aerde, om voort te teelen, en dat op de volgende wijze: Men neemt een van de eenjarige ranken, dicht by d'Aerde staende, die buygende soo veel nederwaerts, dat die met een bocht in d'aerde komt, het top-end daer een kleyne voet boven uyt steekende; gelijk in dese Figuur 11, by de Letteren A en B kan gesien werden. Op dese manier kan men in korten tijt een geheele Heyningh vol Wijngaerden voort-teelen. Anders set men oock wel mantjes in de Aerde, daer door een gat, dat een weynigh boven de bodem is gesneden, een van de eenjarige Loten eerst is door getrokken, en dan de mandt met Aerde gevult, om die het naeste Jaer, sonder de Wijngaert of sijn Wortel te beschadigen, te verplaetsen waer men de zelve begeert te hebben: En wanneer u Wyngaert soo hoogh was opgeschooten, dat 'er geen een-jarige Loten, soo na aen de Aerde waren; neemt dan een mantje, en brenghet dat soo hoogh als ghy begeert, treckt gelijk hier boven geseght is, een van de Loten deur een gat, en vult het selve met Aerde, gelijk by de letter C te sien is, u Wyngaert salder inwortelen en bequaem zijn, om in 't volgende Jaer, na u goet-vinden geplant te worden.

Men teelt oock Wijngaerden van Stecken; dat is wanneer ghy u Wijngaert snoeyt; soo neemt een afgesnede ranck, daer een duym of twee oudt hout aen gebleven is, gelijk by de letter D kan gesien worden; snijdt de bast van 't oude hout aen de eene zijde wat af, en aen het lootje, drie botten boven 't oude hout latende, soo steeckt het op een schaduwachtige plaets, schuyns in de Aerde, het sal wortelen, en met 'er tijdt tot een goede Wijngaert groeyen, gelijk de Liefhebbers in dese volgende 11 Figure, alles pertinent kunnen sien.

Het inleggen

der Wijngaerden .

Het af-Zuigen der Boomen .

Af-zuygen der Boomen.

HEt Afzuygen, In-enten en Oculceeren, verbetert, en maect de Boomen veel heerlijker als sy te vooren waren, doende, die van natuuren wildt zijn, door konst, de schoonste vruchten voort-brengen, die men kan wenschen of begeeren, veranderende de onsmakelijcke in smakelijcke, vroege in late, onvruchtbare in vruchtbare, sure in soete, en somer- in winter-vruchten, ja leveren van eenen Boom verscheyde soorten van vruchten, gelijk men by de Lief-hebbers dagelijcks kan beschouwen, maer best is 't dat men Appel op Appel, en Peer op Peer voort teelt, 't wordt mede wel anders gedaen, maer vermits het oneygen is, heeft het geen aert, men doet dan met de *Af-zuyginge*, als volght:

Verkieft een Boom die u aenstaet, en bequaem is, om van af te zuygen; plant een Jaer, eer gy sult u werck beginnen, een of meer jonge Stammen, daer by, dese sal men, wanneer sy een Jaer gestaen hebben, en wel gewortelt zijn, in de Maent van Maert, of soo langh de Boom, waer van gy zuygen sult, noch beslooten van knoppen is, soo hoog als het nodig zy, afzagen, snijdende 't bovenste glat af, die voorts met een Snoey-beytel of Ent-mes opkloovende, treckt dan een van de naeste tacken af, die u daer toe bequaemst sal duncken, nederwaerts, snijt een weynigh van het top-entje, ten wederzijde schuyns af, gelijk of gy wilt Enten, uytgeseyt dat het aen de tack moet vast blijven, en de bast van de tack, en het uiterste ent vereenigt moet blijven; voegt dit in de opgekloofde stam dat de basten van buyten wel gelijk staen, bindt het ingevoeghde tackje dan aen het stammetje vast, gelijk in dese by-gaende Figuur 12. wert aengewesen, dan voort met Ent-was wel versorghet, op dat 'er door ingedrongen vochtigheyt geen verrottinge komt.

En om dat 'er door 't bewegen van de oude Boom geen schade aen de af-zuyginge geschiet, set men een staeck by de tack dat die voor 't schudden van de Boom vast staet, dit soo in de Herfst ghestaen hebbende, snijt men (soo de Ente, die men afgezogen heeft, gewossen is) beneden de invoeginge af.

In-entinge.

DE Nederlantse Hovenier begint te Enten met het begin van Martius, tot soo lang als de botten noch besloten zijn, en dat op dese manier. Men verkiest een stam die gaef en glat is, van de selve soort, als men wil Enten, (dat is Peer op Peer, en Appel op Appelen, maer Mispelen en Queen werden op Doornen geënt) dese een Jaer van te vooren geplant zijnde, sal men de selve met een scherp zaegje, soo hoog of laeg als men de kroon begeert te hebben, afkorten, en met een mes het gezaeghde boven glat afsnijden, sonder de bast van de stam los te maken, en dan met een ent-mes de selve recht in de midden soo verre opsplijten, dat het ent daer bequamelijck kan werden ingeset: het ent dat men sal in-enten, verkiest men van jarigh hout, uyt de toppen van soo een boom, daer u de vruchten van behagen, daer aen ten hooghten 3 botten latende, sult ghy ten wederzijde van de onderste bot de selve schuyns na beneden tot malkander toe afsnijden, latende voor en achter de bast daer aen, gelijk ghy in dese Figuur 13, by letter A kundt sien; dit gedaen zijnde, in de opgespletten stam steecken, wel toesiende dat de bast van het ingestoken ent, met de buyten-kant van de bast van de stam wel over een komt, en dat het eene niet verder uytsteekt als het andere, gelijk by B te sien is.

Dan sult gy met ent-was of pot-aerde, met koe-hayr doormengt, de kloof rontom het ent boven over de stam, en waer het kan in wateren, wel dicht toe smeeren, sommige nemen maer kley, die met een doek, daer 't ent doorsteekt, daer dicht om vast wert gebonden.

Op de voorsz. manier kan men, na dat de stam dick is, een, of aen yeder zijde van de spleet, een in enten, oock wanneer men een boom heeft, 3 of 4 tacken hebbende, kan men de zelve afzagen, en soo op yeder tack een besonder soort doen wassen, gelijk de stam by de letter C tweederhande vertoont.

De beste Boomen zijn die tweemael geënt zijn, uytgenomen Suyker-peren, die maer eens geënt worden, dat is noch jong zijnde ontrent een half voet boven de gront, gelijk by D vertoont wert; latende die tot bequame hoogte opschieten, en dan voor de tweede

In-Enting der Boomen .

Oculatie der Boomen.

mael geënt, gelijk by de Letter E gezien kan worden. Dese tweede enting beneemt alle wildigheyt, die de Natuur van de Boom de eerste enting eeniger maten komt mede te deelen.

Oculatie.

DE Nederlantse Hovenier Oculeert in Julio en Augusto, en een Boom hebbende daer hy op wil Oculeeren, verkiest daer van de tacken van een-jarigh hout, of het gene op dien Somer gewassen is, en snyt met een scherp mesken een rechte snede even door de bast, tot op het hout, en boven de selve een dwers-snede, gelijk of men een latynse T wilde maken, soo als in dese figuur 14, by de letter A te sien is. Dan neemt men een tack van die Boom, waer van men de vruchten begeert te hebben, van de selve ouderdom als daer ghy op sult Oculeeren, die in sijn bladeren even boven de knoppen afgesneden zynde, snytmen die onder en boven de bot met een dwers-snede omtrent de helft van de dichte van de tack, en die ten wederzyde tot den anderen toegesneden als een vierkant schiltje, dit dan sachtkens met de vinger en de duym van het tackje afgetrocken, gelijk hier by de letter B, daer het tackje met twee uytgesneden schiltkens naeukeurig verthoont werden, dit gedaen zynde, neemt men een beene of palm-houte mesken en licht daer mede de bast, die door dit snyden van de latynse T gemakkelick van de stam komt te scheiden, voeght dan het schildeken tussen de bast en het hout met de botte opwaerts daer in, wel daer op lettende dat de boven-kant van haer schildeken dicht tegen de dwers-snede van de latynse T wert aengeset, gelijk by de C, daer de selve sich noch ongebonden verthoont, te sien is; dan neemt men een bant uyt een Moscovische mat, en bint de snede onder en boven de botte dicht toe, gelijk by B perfect kan gezien werden, als dit soo twee maenden gestaen heeft doet dan het basje of bantje daer af, soo de bot dan noch groen is, sal die in 't naeste voor-jaer beginnen te schieten, dan moet de tack een handt breed boven de Oculatie afgesneden worden; en het daer aen volgende Jaer, even by de nytgewossen Oculatie af, op datse dan te beter na malkander begroeyen.

Den

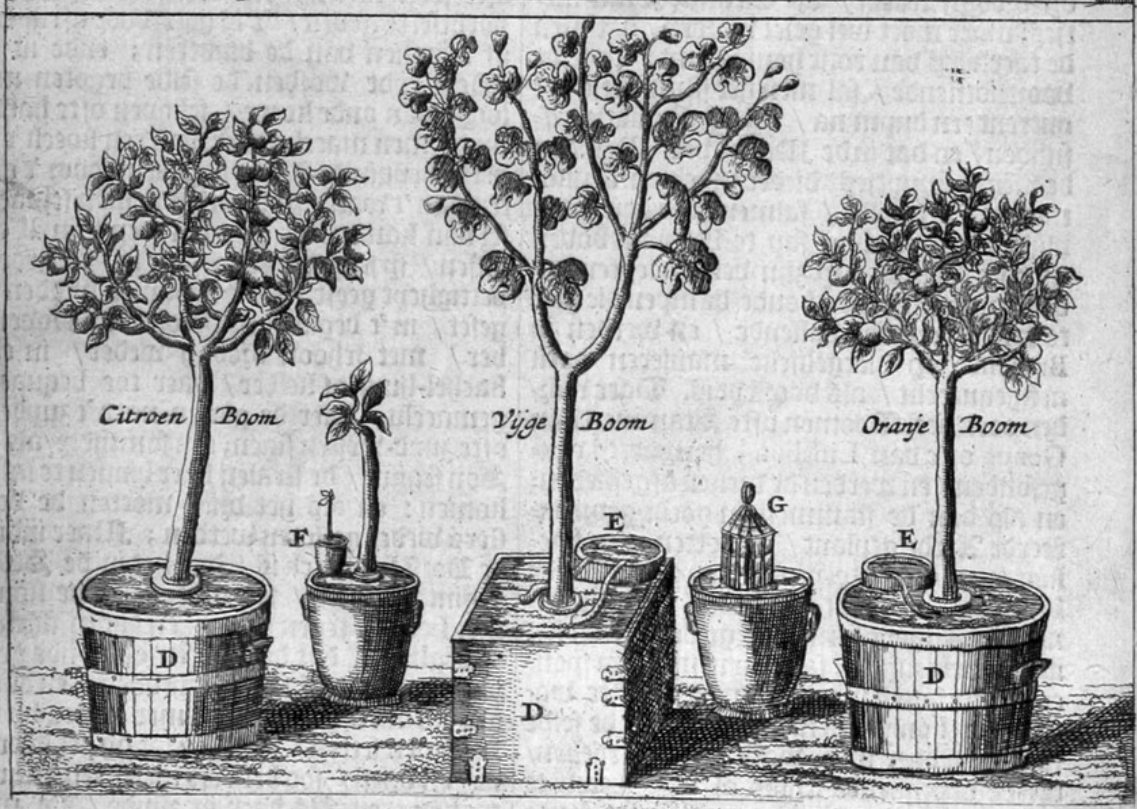
NEDERLANDTSEN HOVENIER.

Van de Oranje-Boomen.

De Oranje-Boomen worden hier te landt eerst aengequeekt van kernen of zaden / ofte gepland in goede Aerde; drie of vier jaren out / en de stam dick zijnde / ontrent een halve duym / salmen als dan die Oculeeren; in de Maent van Junij of Julij / in 't wassen van de Maen / by droogh weder / op Oranje Stammetjes; maer moet wel gelet worden / dat men de tackkens van ront hout neemt: de selve voortkomende / sal men het stammetje tot ontrent een duym na / by de Oculatione afsnijden / en dat in de Maent van Mey / en de kleyne spruytjes die der mochten aenkomen van het wilde / salmen daer aen laten blijven / om dat het sap te beter na boven mochte schieten; sy zijn veel moeyten onderwoopen / dooz de koude dampen die hier te lande veel zijn vallende / en werden in Brabant op diergelijke manieren oock aengequeekt / als voorszeyt is. Daer worden oock veel Boomen ofte Stammen van Genua ofte van Lissabon, herwaerts aengefonden / en werden de tacken afgesneden; en als dan de stammen in goede geprepareerde Aerde gepland / in potten ofte bakken / met oude koepe-mis / en goede Aerde versoght / en of het gebeurde / dat de stammen wat droogh mochte geworden wesen in 't overbrengen / sal men nemen een sponcie / ofte doeck met soete-melck / ofte water met honigh gemenght / ende de selve stammen daer mede wassen en bestrijcken / om de voozgaende schoors of bast weeck te maken / op datse als dan te beter soude groeyen. De botten moet men wel bewa-

ren vooz de Ooz-wormen of Pisse-bedden / met een stuck van een oude sepl of lap / in de kroon van de Boomtjes te hangen / dat men dickwils moet uytshudden / op dat de Wormen daer uyt vallen. Dese Boomen moeten altemet / tegen den about begoten worden met schoon regen-water / dat in de Son gewarmt is / als men begint te sien / dat de bladeren wat krimpden; des Winters giet men die somtijdts met bieft ofte soete-melck / om de ader-worteltjens voedtsel te geven / 't is goet vooz astripen / of afvallen van de bladeren; ende in de Mey-tijdt worden de selve begoten met loogh van oude koepe / schapen ofte hartemis / men maecht daer van een koeck om bettigheyt in de Aerde te geven / dooz 't gieten van 't water: Sommige nemen schraepsel van hammen / ofte baerden van Walvissen / sy seggen dat het goet is / en groote bettigheyt geeft. Dese Boomen worden in geset / in 't begin van October of November / met schoon droogh weder / in een kachel-hups of kelder / daer toe bequaem gemaecht / daer de glazen naer 't zuden / ofte zuyd-westen staen; om somtijdts / als de Son schijnt / de stralen daer binnen te laten komen: en als het vriesen moeten de vensters weder gesloten werden; Maer indien de Vrost soe sterck is / dat het in de Stove begint te vriesen / soo moet men de koude met kachelis tegen staen / en dat in sulcken matigheyt / dat de hitte en de koude geen van beyden de oberhandt hebben / en daerom sal men 2 à 3 testien met water by de Boomen setten / ende soo langh het daer in niet en vriesen / soo behoeft men geen buur te maken / en Is daer in zijnde / sal men 't maer soo warm maken dat het begint te ont

ontdopen. Sy werden wederom uytgeset in de Maent van Mey / wanneer een soete aengename regen mochte vallen / als dan besnoept men die / en de rijpe vruchten sal men afsnijden in de Maent van Januarij. Ingevallen daer te veel bloepsels mochten aen wesen / sal men die af plucken in de Maent van Julij / op dat de Boom kracht houde.

Van Citroen- en Limoen-boomen.

Citroen- en Limoen-boomen komen mede van de selve plaetsen als vooren geseyt is / ende werden oock op foodaunige maniere voort geteelt ende onderhouden.

In de nevens gaende Figuur 15 / wordt den Leser vertoont / de afbeeldingen van de Oranje- Limoen- en Vyge-boomen / als mede de Stobe / daer men niet alleen de voorsz. Boomen / maer oock alle die gene / die van foodaunige warme en tederen aert zijn / en de hier-landtsche koude Winters niet kunnen verdragen / in brenghet en bewaert.

A. Is de stobe.

B. Zijn de kachel-ovens.

C. Zijn de tobben / bakken en potten / waer in de Boomen geset zijn / en wassen ; oock in wat ordze men de selve op rpen stelt / om daer bequamelijck by te kunnen komen.

D. Gedaente der tobben en bakken met de Boomen daer in / met hare hantvatfels en haken / waer mede die met hant-boomen / de stobe uyt en in gedzagen worden / als in de Figuur te sien is.

E. Zijn water-tesien / daer in een reepje laken leyt / waer uyt het water langhs het selve gedurigh na de wortel afvuypt.

F. Is een klep- kopje / in welck men de jonge spruytjes afleydt / op de manier / als hier vooren van de Wijngaerden geseyt is.

G. Een pot / daer een glase lantaren op staet / om dooz de Son dese teete planten / te beter te doen uyt trecken.

Van de Vyge-boomen.

De Vyge-boomen worden hier te landt

aengeteelt van oploopen / die onder uyt de wortel schieten / ende als dan verplant in een warmen hoeck / tegen een muur ofte heyningh / in 't begin van Maert : sy worden oock in potten geplant / om 's Winters in huys ofte stoof te setten / maer buyten staende / moeten die onder de aerde neder gebogen / en onder bakken van boeckweert / ofte schijven van hennip / bedeckt worden / op dat de oude vruchten / die in de Verfst-tijdt daer zijn aengekomen / niet souden vergaen / ghy kunt dan daer tweemaal in het jaer vruchten aen hebben / maer men moet die niet eerder ontdekken / als in het begin / of in het midden van April / met een zuyd-westen windt ; dese Boomen willen stercke Aerde hebben / die wel gemist is / met Paerde- of Schape-mis.

Dese Vyge-boomen zijn dyederhande / daer zijn witte / blaauwe / en oock wilde / die het bladt van Moerbessen hebben / maer komen hier te lande weynigh vruchten aen ; men seyt dat de vrucht aen de stam wast. Daer zijn oock tweederhande Vygen van Indiën dat planten zijn / hebben dicke bladeren / en zijn goet om op een Apothekers venster te pronck te setten : de klepne draegte geele bloemen / ende daer na root-achtige vruchtjes / maer de groote soort / wil des Winters droogh en warm / in een kachel gehouden zijn.

Van de Granaet-boomen.

Daer werden bebonden tweederhande Granaet-boomen : die de enkelde bloemen hebben / worden van karnen aengequeect / en dzagen vruchten / en die de dubbele bloemen hebben / worden aengequeect van stecken ofte uytloopfels / dese worden gheplant in bakken ofte potten / en moeten in de Somer-tijdt veel begoten worden met schoon water / en oock des Winters in huys geset / om de selve wel te doen bloepen / sal men die geen groote potten ofte bakken geben / om dat die soo sterck niet en schieten / en te meerder bloeme setten : sommige mengen de Aerde met asch van epcken-heut /

E

mede

mede om wel te doen bloeyen / maer ick be-
vinde beter te wesen oude kley-mis.

Van de Olijf-boomen.

d'Olijf-boomen/die worden gebzacht upt
Italien ofte Spanjen, willen wel staen in
goede zwarte Aerde/ ofte klepachtige; dese
staen des Winters groen / en moeten in de
kachel mede bewaert worden: maer hier te
lande wassen wilde / die zijn des Winters
doyre ofte bladeloos / worden van stecken in
de Aerde gesteken; sy willen wel wassen
daer het bochtigh ende belommert is; als
de selve bloeyen / geben sy een seer lieffelijc-
ken reuck van haer / en mogen des Win-
ters gedurigh wel buyten staen.

Van Oliander-boomen.

Oliander-boomen zijn tweederley / dat
is met roode en witte bloemen / sy worden
van inleggende tacken aengequeecht / en in
potten geset / willen des Somers veel be-
gotten worden.

Van de Myrthus-boomen.

Het aenqueecken der Myrthus-boomen
geschiet van stecken in Mey, gesteken in een
back ofte pot / ende de tackens een kleyn
draeytje gegeven / ende wel begoten / hy sal
wel wortelen in fantachtige Aerde / men
steekt die oock in de Maent Augustus, op
de manier als vooren geseyt is: Men kan
oock zuygen dubbelde Myrthus op andere
stammen / maer dese willen in de Somer-
tijd veel begoten wesen / oock in goede Aer-
de / het zy in backen ofte potten; sy moeten
des Winters in dzooge kelders of kachels
bewaert worden / daer zijn van dese veel
soorten; als dese dubbelde Myrthus, Myr-
thus met het Rossemarijn-bladt / Myrthus
met het Lauter-bladt / Myrthus met bree-
de bladeren / Myrthus met Palm-bladeren /
Myrthus met sijne bladeren / Myrthus met
gekruysde bladeren / Myrthus met de roode
steelen; met Citroen- Hoock- en Tonge-
bladeren / en oock Jode-Myrthus, met kleyne
bladeren / ick hebbe oock gesien / dat daer
upt zaet worde gewonnen.

Van Genista, of Brem-boomen.

Genista of Brem-boomen worden van
zaet aengewonnen / de Spaensche moeten
des Winters in huys geset zijn / maer de wil-
de wast genoegh in de Heyde: daer zijn noch
Brem met groote doorens / die upt Gallega
komen / en kunnen des Winters wel buy-
ten staen / daer zijn noch kleyne soorten van
dese Brem, die met steekelen zijn / die in de
Heyde of Bete wassen / die met de witte
bloemen vint men hier te landt weynigh /
als by den Ed: Heer van Beveringh, ofte
groote Lief-hebbers van gewassen / de an-
dere hebben altemael geelachtige bloemen /
dese soorten willen wel in magere Aerde
wassen / die sandigh is / men verplant die in
Maert.

Van de Lauwerier-boomen.

De Bakelaer wordt van de zaden ofte
boontjes gesteken / ende daer van aenge-
wonnen / de Laurus Nobilis van stecken / die
in de Maert gesteken worden / dese moeten
des Winters in huys of kelder bewaert zijn /
staende in backen ofte potten: De Vlaem-
sche Lauwerier wast met bossen / men scheurt
die van massiander / ende soo wint men die
boort; men decht die des Winters met stroo
of riet / men buyght die oock wel neder / en
werpt daer aerde / of wit sant op; in het leff
van October: men ontdekt die weder in
het begin van April, met een soete regen:
daer zijn noch hier te landt Lauwerier boo-
men die upt America komen / dese seyt men
dat de schoyle de Kaneel is / sy moeten des
Winters in de kachel wel bewaert worden;
daer zijn hier te lande niet veel van die Boo-
men / maer dese Boom wil in de Somer-
tijd wel begoten wesen: Daer is noch de
Laurus Tenuis, en zijn vierderhande soor-
ten / een met het blinkende bladt / en een
met het dzoef bladt / en twee soorten met
rupghachtige bladeren; dese soorten moeten
oock des Winters in huys staen / en worden
aengewonnen van inleggen / of oock som-
tijds van stecken: daer is het Laurus Silve-
stris,

Den Nederlandtsen Hovenier.

Kris, of wilde Lauwerier, die de zwarte Bessien ofte Kerssen draeght: sy wil wel wassen in vochtige plaetsen / en uyt de Son / sy heeft heel schoone bladeren / om de spijs in de schotelen / mede te verciere / dese leyt men van de tacken in de Nerde / en men verplant die in April, in fantachtige Nerde; daer is een plant die hiet Laurus Alexandrinus, en draegt roode vruchtjes / 't is een goede plant voor de Apothekers om op het venster te setten / dese plant wordt in potten geset / en om aen te queecken / scheurt men die van malkanderen.

Van Phyliren en Alaternus.

Men krijght dit zaet uyt Vranckrijck, en men zaeyt het in de Maent Maert, en men verplant het als het 5 of 6 bladeren heeft / men kan die oock van stecken aenqueecken / daer is een Boom die men Celasterus noemt / die is van de selve natuur / sy moeten des Winters in huys gheset worden / maer in Vranckrijck staen die buyten / ende maect men heggen daer van / of set die aen de muuren / om die met groen te doen betwassen. Daer zijn in korte jaren hier te lande gekomen / Phyliren; die met versilverde bladeren zijn / en oock met vergulde bladeren; dese worden gequeecht van inleggen / ofte gesuygh op de stammen / die groene bladeren hebben / maer willen des Winters wel in een luchtige kachhel staen.

Van Arbutus.

Arbutus, is een boomtje dat des Winters groen is / met tantachtige bladeren; het draeght bloemen als de witte Speck-wortel; daer is noch een dat Durperkooznigh heet / genaemt Arbutus Folio, Aradus Candi, en verliest des Winters zijn blaetsjes; dese Boomen worden van inleggen ofte uytspuytsels aenqueecht / en moeten des Winters in 't kachhel-huys geset worden.

Van de Syringa.

Syringa wordt aengewonnen van opsloopen / men set die aen Pzeelen / of maect daer

stammen van / om hier of daer in de Cuppen te setten / maer van die met de witte bloemen worden oock wel heggen gemacht: 't is een specie van Olier / daer is hier te lant Syringa met witte bloemen als de paerffe zijn / of de blauwe / geseyt; willen wel staen in vochtige plaetsen / sy bloeyen in Mey.

Van de Pieper-boomtjes.

Dese worden van zaet voort gequeecht / men scheurt die oock van den anderen / daer zijn van dese soorten die hebben bruyn-roode bloemen / en oock heel bleecke bloemen / daer zijnder met groene bloemen / en worden genaemt Laureola, dese draegt zwarte bessien / maer de voorgeseyde / roode bessien; daer zijn hier te landt oock met witte bloemen / maer seer weynigh / als by de voornaemste lief-hebbers / als by de Heer van Beveringh of andere / dese wil wel wassen in sandtachtige aerde / wil geen mis verdragen aen de wortel / sy bloeyen al vzoegh in Maert.

Van Laburnum.

Laburnum draeght geele bloemen als kettingen / zijn tweederhande / komen van zaet voort / men plant die oock van uyt-scheuten / hy staet des Winters buyten / en wil wel uyt de Son staen.

Van de Roosemareyn-boomen aen te teelen.

De Roosemareyn steect men van steck in de Maent Maert, of in het begin van April; men dubot wat sterck de Nerde by een / voor het uytzogen van de Son; de oude planten set men soo diep in de Nerde / tot aen het nieuwe hout toe / en men moet die in de Somer-tijdt wel begieten / het sal dan wel wassen: men sept / als men de Roosemareyn begiet met het loogh ofte sop / dat van vrouwen heinden komt / die buyt zijn / dan sal het op eene nacht wel een paer dupm wassen: sy worden hier te lande meest gequeecht / ter Goude, ofte te Noortwijk by Leyden; daer worden oock van zaedt aengewonnen / maer hier te landt kan men

die des Winters niet oerhouden. Daer is oock dat van Luyck komt / heeft breede bladeren / maer die uyt Engelandt komt / is wel de sterckste van reuck / doch die van ter Goude komt / bloeyt best / daer zijnder die bonte ofte vergulde bladeren hebben / en sijne: Ick heb'er gesien met versilverde bladeren / die uyt Engelandt quamen / maer willen hier te landt niet wel voort / ende zijn daer weynigh.

Van de Jasmin-boomen.

De geele / gesep / die van America komt / wordt van inleggen voort-gewonnen en gesneden / gelijk men een Ninger af-set / of men steekt daer deur / ende daer set men een pot aen / met goede sabelachtige Nerde / men lept die in / in 't begin van Mey, ende set daer een potje boven op de andere pot / met water onder / met een gat / ende werpt daer in een handt met Nerde / het lecht daer met'er tijdt deur / dat het natuurlijke vochtighent krijght / de witte Spaensche Jasmin, die van Catalonien komt / is op wilde gesuygh / en hier te landt wordt die oock soo aengewonnen / gesuygh ofte ge-ent op wilde stammetjes / die ontrent een To-backs-pijp dick zijn; de wilde witte worden van inleggen aengequeect / en in potten geset / en daer op gesuygh ofte ge-ent / als vooren gesep is / maer moeten des Winters in een kachel staen / dat die niet en bevriesen / alsoo men in het leste van de Sommer de beste bloemen daer aen heeft; in de Maent April sijt men die / tot een handt breeet boven het ent of gesuyghde af / en sij schiet dan weder Loten op / ende maectt alsoo een kroontje / daer is een geele / soo gelijk van blom / als die gene / die van America komt / maer heeft geen reuck / die kan des Winters buyten staen / daer is noch een met geele bloemen / en heeft hout als Wym / staet des Winters oock buyten / dese kan men van zaet voort queecken / wil wel staen in magere Nerde / daer zijn noch twee soorten van blaetwe / de eene met gesnede bladeren / de ander met ongesnede

bladeren / dese hebben bloemen wat silepnder als de blaetwe Syringa, men queect die van op-loopen / en kommen des Winters buyten staen.

Van de Roof-boomen.

Dese worden aenghequeect van uyt-spruytels / ofte oploopen / men kan die oock Oculeeren van de eene soort op de andere / dit geschiedt in 't laetste van July, in 't afgaen van de Maen / mede kannense voortsetten uyt dicke wortels / die men als dan een handt breeet boven de Nerde moet setten / maer de Aert-rosen en de Duyn-rosen loopen machtigh voort: de namen van de Rosen zijn dese / eerstelijck / Muskis-rosen, Morleyne-rosen, bleecke en bruyne Morleyne-rosen, Maent-rosen, enckelde Muskis-rosen, Rosen met 300 bladeren / Peerdragende-rosen, Provencie-rosen, geele dubbelde Provensie-rosen, Camelot-rosen, fluwele dubbelde Aert-rosen. Doch drie soorten van Aert-rosen, Negelantier dubbelt, en enckelt, geele Negelantier, Turckse-rosen, de Kancel-roos, en Ruyge-roos. Alle dese kan men planten tot heggen / oft struyck-ghewas / behalven de dubbelde Muskis-roos, die plant men in potten / alsoose des Winters moeten binnen staen / ofte worden ghedeckt met doppen van Boeckwept.

Van Viburnum.

Dese draeght witte bloemen / en wolachtige bladeren / wit rugghachtigh hout / en maectt een mopen Boom / kommen des Winters buyten staen.

Van Cypresse-boomen.

Het zaet wordt ons hier ghesonden uyt Vranckrijk, en hier gezaeyt / maer moet eerst in soete-melck geweect worden / en 's Winters in hups geset / geeft een heele traeye opgaende Boom / om in 't midden van een Parterre, Bloem-perck / of aen het inkommen van de groote paden te setten: als die 5 of 6 jaren out worden / kommen

sp des Winters blyten staen / als die be-
waert worden vooz de windt.

Van Denne- ofte Mast-boomen.

Het zaet wozt ons toegesonden uyt Noor-
wegen, en geweekt zijnde in water / wozt
het gezaept in de Maent Maert, in een back:
de eerste Winter wozt het gedeekt vooz de
schrale winden / en in 't laetste van Maert,
ofte eerste van April, sal men die verplan-
ten / twee voeten van malkanderen / in
goede sabelachtige Nerde: boozts 4 of 5 fa-
ren out zijnde / kan men die verplanten / in
foodanigen Bosch / Laen / of Dreef / als
men best oordeelen sal / men setse als dan
16 of 18 voeten van malkanderen / men
queeckte oock wel aen van steck / doch dan
wordense soo geen opgaende Boomen / als
de gezaepde; daer zijn oock verschepte sooz-
ten / namentlijck vuure, greyne, sijne ende
groove Masten, met dese by-soozten / als
daer de Pingels aen wassen / als mede La-
riele, die men niet kan branden / en is des
Winters bladeloos ofte doz.

Arbor Vitæ, ofte Boom des Levens.

Die werden aengequeekt van steck ofte
inleggen / men kan daer van maken dichte
heggen / men verplant die in de Maent Ja-
nuary, sp kommen oock gequeekt worden
tot opgaende Boomen.

Van Taxus.

Dese wozt mede aengequeekt van in-
leggen / men maecht daer oock heggen van
en blyben des Winters groen / men ver-
plant die in 't begin van Maert, in sabelach-
tige Nerde / men maectse oock tot opgaen-
de Boomen / men scheertse met kroonen / of
laetse rondt-recht opgaen / naer wel geval-
ten / sp blyben des Winters groen.

Van sijne ende groove Seven-boomen.

Sp worden aengequeekt van steck of in-
leggen / men maecht daer oock heggen van:
men verplant die in Maert, dese Boomen
worden niet veel geplant / om dat de mepf-

jens / die niet poozt-vast zijn / haer daer van
dienen / om niet zwanger te worden.

Van Hulst.

Dit wozt aengewonnen van zaet of be-
sien / sp worden in een tobbe met nat zent
geweekt / en als dan in greppen ofte voo-
ren gezaept; men zaepse in 't laetste van
Maert, of in 't eerste van April, sp leyt
een geheel jaer eer 't selve ophout / maer
worden veel aengewonnen van inleggen /
men maecht'er heggen van / als men die
een voet van malkanderen set. Dese Hulst
is dziederley / namentlijck met gladde bla-
deren / steenachtige bladeren / en vergulde
ofte bonte bladeren / dese worden wel mede
gesooght op de groene Hulst, om daer van
opgaende / ofte stal-boomtjens te maken.

Van Palm.

De grootste / ofte grove Palm plant-
men tot heggen / maer de kleyne wozt
geplant om beddens / en parterres of loof-
werken / en dat in de Maent Maert, of
April moet sp verplant worden; men kan
die oock verplanten in September. Daer
is noch een soort met groote bladeren dat
verguldt is / die men kan aengequecken tot
kroonen: daer is de oprechte Palm, daer
de Dadels aen wassen / doch die vintmen
hier te lande niet veel / als in de Accade-
my-hoven, of by groote Lief-hebbers: sp
moeten des Winters binnen staen; Dese
worden gesteecken van de steenen van de
Dadels: Die het eerste jaer opkomen / wil-
len niet wel oberblyben.

Van Spaense Dooren.

Sp wozt aengequeekt van zaet / of
besien / blyft des Winters groen / kan oock
aengecult worden van inleggen / en is den
ander Dooren gelijk / maer is seer gequeelt
van de rispen / men maecter oock heggen
van / gelijk van de andere Dooren, 't is
om Wybers / ofte Boomgaerden / men
verplant die in February.

Van Ligustrum, ofte Mondt-hout.

Die wordt gezaeyt van besien / in sandt-achtige aerde: twee en drie jaren out zijnde maectt men daer heggen van / daer is noch een specie van Ligustrum die des Winters groen staet / sy moeten in hups ghebracht worden / alsoose in potten worden geset.

Van Cornoeljens ofte Cornoelien-boom.

Hy wordt gequeect van inleggen / ofte stecken van de Cornoeljens, dese worden oock tot heggen / ofte aen pzeelen geset / in 't laetste van October, of 't eerste van November, sy geven goede heggen.

Van Elft.

Daer worden heggen gemaeckt om in kort groot te wesen / 't 3p in Chupnen ofte Boongaerden / van drie of vier jarige Elft, die hier aengequeect worden in de Deenen / en men plant die een voet van den anderen / in de Maendt Maert, men kan die oock scheeren / als de voorgaende / die alle geschooren worden / in 't begin van July.

Van den Amandel-boom.

Sy worden gesoogt op stammetjens van Pruymen of Kroosjens, in 't laetste van Maert, geven veele mope bloemen / op de selve maniere als de Persekens, daer zijnder oock met dubbelde bloemen / maer hier te lande weynigh / daer is noch een klepne Amandel-boom, die in de bloem-thupnen oock geplant wordt: de groene vruchten om te confijten pluckt men in Juny af / als de selve noch geen steen hebben; sy worden geplant in de Maendt February in goede aerde / maer het gat of kuyt daer men die in plant / wordt in de Dooz-winter gemaeckt / om dat de selve wat moet verluchten.

Van de Appel-boomen.

De zaden van Appel-boomen worden gezaeyt by malkander / in het leste van January, en drie jaer out zijnde / sal men die verplanten in goede Aerde / een voet of ander-

half van malkander / maer sy moeten onder de zaet-wortel / en boven een voet van de Aerde af gesneden worden / tot twee jaren achter een / het bovenste hout om de stammetjens dick te maken / ende alse een dupm of 1 $\frac{1}{2}$ dick zijn / dan sult ghy daer op Enten Clapstarten of Krabaunen / vroege bypntjes / die het meeste water rijst maken / om alsoo in kort een rechte mope stam te krijgen; dese Ente die men daer op setten wil / sal men in het laetst van December af snijden / en leggen in de Aerde met de toppen boven upt: in de volle Maen van February, sal men op de voorgenomde stammetjes / dese Ente setten of griffelen / ende in plaets van Was daer op gedaen / sal men nemen wat Koe-mis en weynigh Koe-hay met wat Sant dat onder malkander vermenght / en het Ent daer mede bestrijcken / vooz 't inlecken van water; als nu de opgaende stam dick gewozen is / anderhalbe dupm / sal men daer op griffelen van de beste die aengenaemst mochten zijn / het 3p Gaut-Appelen / Venetten en Neghten / of andere; ghy dient daer wel op te letten dat ghy die Enten / die ghy daer op wilt setten / af snijt daer bloem-knoppen aen zijn / aen die tackjens daer van ghy wilt Enten / 't sal soo veel te eerder vrucht dragen / wogens het geboel van veelen / en het Ent setten aen de Son 3p; daer zijn oock Appelen die van steck worden gestoken / komen upt Engelandt, een specie van Pipingen / soo oock Paradijs Appeltjes / of andere die pittigh hout hebben / maer de Boomtjes duuren niet langh.

Van de Peer-boomen.

Van het voortqueecken der Peer-boomen, doet als vooren geseyt is van de Appelen: die van kernen gezaeyt als boven verhaelt is / sal men de selve verplanten / ende Enten als de Appelen. Maer in Vranckrijk worden de Peeren op Que-peeren geent / en de Winter-peeren op doornen ende op lage stammen / om dat de vrucht te langer soude duuren / ende is veel harder ende veel

Den Nederlandtsen Hovenier.

veel vaster; hier te landt worden de Peeren tweemaal verent / behalven Supcker Peeren / alsoo men van de selve de eerste mael Ent / of van Bergemotten of Herfst-Supcker Peeren / en vooz de tweede mael Ent men daer op Peeren de Bon Christien, Safferaen-Peeren / Casel-Peeren / Muscus-Peeren / ofte andere Peeren / het zy van Somer of van Winter. Maer als men diverse Peeren op een Boom wil Enten / is best Somer op Somer-Deer / Winter op Winter-Deer / alsoo die beter tot perfectie sullen komen / men kanse oock Oculeren / het zy op jonge of op oude Boomen / daer jonge tacken aen zijn.

Van het planten van Appelen ende Peeren tot een Boomgaert.

In den eersten is wel te letten / daer ghy u Boomgaert wilt planten / dat die wel dooz de derry verdolven is / ende om dat landt wel te breecken / sal men daer een jaer kool op setten / om alsoo de Herde het seijn ende vupl wech te nemen / ende moet het landt altijd soo hoogh wesen / dat het twee voeten boven het Winter-water leyt / men sal de gaten maken / daer men de voorgeseyde Boomen wil in planten / in de Maent van November, 30 of 32 voeten van een / ende vier boet in het rondt / ende diep nabenant / ende daer by brengen twee goede krup-wa-ging met Mis / ende al is daer wat vergaen Baggert by / sal daer geen quaet aen doen / ende als ghy kunt hebben Dupm om onder in de gaten te werpen / om het water van de wortel van den Boom te beter te omsincken / of in plaets van dat / als men Prins Mauris Boomen plant : smijt daer vier of vijf tacke-bossen of mutfers in / soo men die hiet / en de Boomen wassen seer wel / maer geen Mis onder in de gaten / alsoo de Mis vergaet / dat als dan de Boomen te seer sacken. Doet maer de Boomen in goede Herde ende vergane Mis / met den anderen ghemenght / ende met de wortel daer in geset / ende de wortel daer mede bedekt / ende daer dan rontom Mis ende

Baggert gelept / ende die niet Aert overdekt; als de Boomen met goede wortel is / sal dan niet laten te groeyen. Dese Boomen worden gheplant in het leste van de Maendt van January, of in het begin van February, sommige seggen in het wassen van de Maen / ende de ander in het asgaen: als ghy dese Boomen soo wijdt van malkander set / kunt ghy daer karsse / Dupme / of kroosjes op de selve linie of rye / in het midden setten / ende dese Appelen en Peeren groot geworden zijnde / de karssen dan uytwerpen / ende in het midden van de twee rpen sal men planten / Mel-besien of krupsbesien / 't sal dan een goede Boomgaert geven.

Van de Parsiken ende Apperkosen aen de heyningh te setten.

Parsiken worden op soodanige manier voozt gequeecht. Men neemt de oploopen van de Dupmen / (maer de kroosjes zijn beter) die sal men planten in goede aerde / 2 voet van malkanderen; een jaer daer gestaen hebbende / sal men die in February afsnijden 7 of 8 dupm boven de aerde / en laten daer twee of drie spruyten aenkomen / ende daer sal men dan op Oculeren / Apperkosen of Parsiken in de Maendt van Julius, of tegen het wassen van de Maendt van Augustus: men houdt voozt goet Persiken op Apperkos geoculeert / dat de vrucht veel smaccklijcker is ende oock drooger / als ghy Oculeert moet het droogh weder wesen / 't is beter na de middagh als vooz: sy worden oock wel gesuyghet / maer wordt soo veel niet gedaen. Nu geoculeert zijnde / ende het oculatie groen blijft / sult ghy in de aenkommende Maert af snijden 1 of 2 dupm boven het oculatie / om alsoo een volkomen Boom te maken / om aen een heyningh te planten 12 voeten van malkanderen / in het zuyden of zuydt-westen / of aen de oostheyningh / Apperkosen ende Persiken dooz een / als de manier is: de Persiken worden oock van de steenen gesteken / brengen oock somwijl wel goede vruchten voozt / in Bra-

bandt worden de Apperksfen oock tot Staal-boomen geplant / maer in Hollandt wordt het soo veel niet gedaen / alsoq de vucht soo wel niet voort komt.

De namen van de beste Persken zijn dese :

Persken van der Meer/dubbelde Montanien / enckelde Montanie / Bloet-Persken / dubbelde en enckelde Swolse Persken / Persken van der Nat / late Persken van Hijn / ende meer andere soorten. Van de Apperksfen zijn twee verhande / roode en geele / maer de roode is de beste van smaelt / maer de geele beter om te consijten.

Van de Karffe-boomen.

Men de West-hepningh sal men planten wel-dragende Karffen / of Warrijsse Karffen / die aen het oude hout dragen / zijn de lage stammen. De Karffen worden aengequeecht van steenen / ofte van oploopen van Kriechen / ende worden daer van de voorgeseyde stammetsjes / als die een dym dick zijn / daer op gesuyght ; de Boomen daer men of wil suigen / moeten een jaer stil gestaan hebben / tusschen de voorgeseyde stammetsjes in / om aen de stammen / daerse op gesuyght worden te beter haer voedsel te geven / dit geschiedt in de Maent van Maert , soo wordt oock bebonden te enten / maer is niet langh in gebuyck geweest : daer zijn oock Karffen die upt steenen voort komen / ende goede vruchten voort brengen / ende oock langh duuren ende worden dicke Boomen. De soorten van Karffen zijn beelderhande / dubbelde en enckelde Mey-kars / Kruyt-kars / Moerellen / Deen-boer / wel-dragende kars / Bloedt-kars / Warrijsse-kars / kars van der Nat / Jan Wersse-kars / vroege en late Volgers / Spaense-kars / zwarte Kriechen-kars met dubbelde bloemen / Ongers-kars / ende meer andere zijn daer van dese soorten.

Van de Pruym-boomen.

Dese kan men aen Hepningen ofte in Boomgaerden setten ; de Voere-witte

Pruym en hoeft niet verent te werden / sy wassen upt de natuur / en oock de Kroofjes / maer andere Pruymen moeten verent ofte geoculeert worden / het zy op hooge of lage stammen / men kanse wel enten ofte oculeeren / naer elck zijn wel-gevallen ; doch alle Pruymen staen lange tijdt / eerste vruchten voort brengen / 't komt dat die veel water-rijs maken : het water-rijs / sal men in de Maent van Julius uytknippen / boven de top / dan sullen daer kleyne tacksjes uyt-schieten / daer in het navolgende jaer bloemen / en daer na vruchten sullen aenkomen ; dit is een Boom die wel vochtigh wil staen.

Van Moerbefie-boomen.

Dese worden hier te landt gequeecht van zaet / maer hebben wel 10 of 12 jaren / eer hy vruchten voort brengt / doch kunnen oock van inleggen gequeecht worden / die hier te landt in de Cupnen of Boomgaert geplant zijn : hy maect een groote wortel / en draeght zwarte Besien in Augustus.

Van Flamboysen.

Die plant men hier te landt tot heggen / in schaduwachtige plaetsen / wassen oock in de Bossen / als mede de Bram-bosen / 't is een goet dat wel voort wil / men plant die in February , maer de Bramen komen genoegh als onkrup voort.

Van Que-appelen en Que-peeren.

Sy worden oock van kernen gezaept / in de Maent van Maert / en drie of vier jaren out zijnde ; daer op geent of gegriffet / maer hier te landt worden die op doornen stammen geent / soo Appelen als Que-peeren ; sy moeten geplant worden in vochtige plaetsen / het zy aen de kant van de Dyvers of Slooten : Men plant die wel in de Cupnen / maer de vrucht blijft dan kleyn / of het zy dat het natte Somers zijn ; daer wordt hy eenige geseyt / dat men de Boomen planten moet in het wassen van de Maen / andere stellen daer geen geloof in / alsoo die in January of in February geplant worden / als wan-

wanneer het hout geflooten is / dese vrucht wordt in October ryp / en met schoon weder gepluukt zijnde / ende in een luchtige kamer geset / ofte in gekapt stroo gelept / sulken langh duuren.

Van de Mispel-boomen.

In de Maent van January sult ghy dese pitten of steenen in de Nerde leggen / alsoo die hart zijn / en daer op enten / als die een dupm dick zijn / men kan die oock aenqueken van oploopen / ofte stecken van het water-hout : Daer wordt geset / als de Mispel twee of driemael verent wordt / dat daer dan geen steenen in zijn ; maer dat is waer / dat die dan veel grooter vruchten voort brengen. Daer is noch een kleyn soort van Mispel / genaemt Naentjes Mispelen , 't is een kleyn Pepsstertje of Boomtje.

Van de Genever-boom.

Dese wast veel ontrent Wesel , in 't wilde spruytse van sijn Wesien selver voort / men maect 'er hier van heggen / men kan die oock aenqueecken van inleggen.

Van de Wal- of Ocker-noten.

Sy worden voort-geset van de Noten / gestoken in de Nerde / van die gene / die langh en dun van schillen zijn ; de dubbelde Noten zijn seer goet om te Consijen. Dese Noten moeten eerst in nat sant geleght worden / en 14 of 15 dagen daer in leggen / op datse te beter mogen voort komen / en dat in de Maent van Maert. Twee of drie jaren gestaen hebbende / sal men die verplanten in sabelachtige Nerde / 2 of 3 boeten van malkanderen / maer moeten onder de Zaet-wortel af-gesneden worden : Die groot en hoogh tot stammen / en out geworden zijn 5 of 6 jaren / sal men planten in February , ter plaetsen daer men begert / ontrent 18 boeten van malkanderen.

Van de Haselare-noten.

Dese Boomen wassen veel ontrent Wesel , en komen voort van hare pitten / en

wassen aldaer in 't wilde / maer hier te lande worden die voort-gequeekt van op-loopen / sy willen wel staen onder schaduwachtige plaetsen : Daer zijn Spaensche Haselare-noten / die zijn kort en ront / daer zijn Noten die langh zijn / en hebben van binnen rootachtige schorsse aen de pitten ; noch is 'er een ander soort / die wit is aen de schors van de pit / dese worden verplant in January , aen sommerachtige plaetsen.

Van Aecker- of Eycke-boomen.

Sy worden voort-geset van Aeckers / die gezaept worden in Deuren / een halve boet diep in de Nerde / 't selve moet gedaen worden in Maert : Opgesnoept / en 4 of 5 jaren out zijnde kan men die verplanten / en onder de Zaet-wortel af-snijden / om de wortel te beter te verheyden / dick geworden zijnde 2 of 2½ dupm / kan men die verplanten tot laen / ofte dreeven / 18 of 20 boet van den anderen / sy willen wel wassen in fantachtige ofte sabelachtige aerde / het is een Boom die lange jaren kan staen / de verplantinge kan men doen in January ofte February , maer de putten moet men van te booren graben 3 of 4 boeten wijt in 't ront.

Van Blaes-noten.

Dese worden van zaet voort-gequeekt / hebben een schoon lof / en langhachtige witte bloemen / daer aen komen blaesjens / waer in besloten zijn de Mootjes : het hout wordt gebuycht om laerdeer-priemen af te maken / sy worden verplant in de Maent van February.

Van Linde-boomen.

Sy worden aengequeekt van op-loopen / die men af-hackt met een hout van andere oude Boomen / daer eenige worteltjes ofte beselen aen zijn / en worden 1 of 2 boeten van malkanderen geset / en als dan tot de grout toe af-gesneden / uytgesondert een schootjen / diemen oordeelt best en bequaemst te wesen / om een rechte stam van te maken.

4 of 5 jaren out / en twee duym dick zijnde / kannense verplanten ter plaetsen / die men daer toe bequaemst oordeelt te zijn / en dat 24 voeten van malkanderen / men maect de gaten in September, en men verplantse in February, dese worden oock wel aengequeect van zaet / maer heeft veele moepelijckheyt aen / eer het tot Boomen komt.

Van Ypen met breede, en smalle bladeren.

Sy worden aengeteelt van oploopen / van de oude boomen / daer eenige wortels ofte beselachtigheyt aen zijn / en worden vorders mede voort gequeect als de vooz. Linde-boomen: Men verplant die in 't lest van February, 16 voeten van malkanderen / de Laen wordt 30 voet breedt gemaect.

Van Populieren.

Dese worden voort gequeect van oploopen / en geset in Gehuchten of Bosschen / het worden groote zware Boomen / en willen wel staen in moerachtige Aerde / het geeft heel slecht hout.

Van Abeelen.

Sy worden mede voort geset als de Populieren: Daer van werden Lanen gemaect om te beschutten de Noord- / ofte Noord-weste winden; en willen wel staen in santachtige Aerde.

Van Bercke-boomen.

Dese staen van zaet op / men plant daer van Bosschen of Lanen / tot beschutsel van de windt / sy worden geset in santachtige Aerde / in de Maent van February: sy zijn goet vooz kupperg om hoepen van te maken / 't hout geeft een heeten brandt.

Van Boomachtige Althea.

Sy worden voort ghequeect van inleggen / maer eenige jaren herwaerts heeft men oock zaedt gewonnen / en rijp zijnde / 't selve ghezaeyt / en die soo voort aengequeect: sy geven heel moepe bloemen / ge-

lijck enckelde Stock-rosen / en bloepen in 't begin van September: daer zijnder witte / paerlse / lijf-verwe / roode / ende meer andere koleuren / die dooz zaet voort komen / dese werden verplant in de Maendt van January.

Van Agnus Castus.

Dit zijn Boomen die hier te landt niet voort komen / maer worden by de Liefhebbers in backen voort gequeect: dese Boom of Gewas / wert gebuyekt vooz de supberheyt / vooz namentlijck in de Kloosters / en daer veel Geseelijcke zijn.

Van Willige-boomen.

Dese wassen aen de water-kant / en worden van poten ofte stecken voort gequeect / zijn bequaem tot beelderhande dingen / alsoose seer gedwee zijn / namentlijck de jonge rijen om te binden; de dicken om hoepen van te maken / als mede tot riet-daerken / boon-staken / en anders.

Van Euonimus, ofte Papemutsen hout.

Sy wordt van oploopen ofte uytspuyten / ofte zaet gequeect / en geeft vier-kant hout / draeght witte klepne bloemtjes / en vierkante zaetsens / opgaende / wordt het van binnen seer schoon root / en van buyten paers-achtigh.

Van Colutea.

Dit wert geseght te zijn een Boom / daer de Senu-bladeren aen wassen / en draeght blaesjens / daer in 't zaet voort komt.

Van Lentiscus.

Dit is een Boom die alhier seer ongemeen is / komt uyt Italien, en moet des Winters wel bewaert worden / draeght heele moepe bladeren / met rootachtige steeltjens / wordt hier te lande wepnig voort gequeect (om de hardigheyt van 't hout) als alleenlijck met inleggen.

Van

Van Terebintus.

Dese komt voort uyt zaet/ dat uyt Oost-Indien ghebracht wordt/ 't is blaeu-achtigh/ en legt een geheel jaer onder de Aerde eer 't voort komt/ het heeft witte bloemkens/ is des Winters doz/ en moet eventwel als dan in hups bewaert worden.

Van St. Jans Broodt.

Dit wordt hier te lande van zaet/ of St. Jans broodt, dat uyt Portugael komt/ voort gequeecht/ en op een warme/ of Me-loen-bergh geset/ en als dan in potten geplant/ om des Winters in de kachel te setten: Maer het gewas is hier wepnigh/ als by eenige groote Lief-hebbers/ soo in de Academie-hof, als andere vermaerde Hoven.

Van de Hypericum-boom.

Het is een kleyn Boomtje/ met de bladeren van Hypericum gelijk/ het draecht witte bloemtjes/ en dooren-bloemen t'sessens/ tusschen de bladertjens groepen de selve boomtjens uyt/ sy staen seer cierlijck en vermakenlijck/ en worden aengewonnen van oploopen/ 't geen onder de wortel uytspuyt/ sy mogen des Winters wel bupten staen/ men verplant het in Cuppen/ in goede sabelachtige Aerde/ in de Maent van February.

Van Platanus.

Dit is een Boom die veel in Italien wast/ wordt meest aengequeecht van inleggen/ en aldaer veel geplant/ om dat het een dichte lommer geeft/ heeft een mooy blad/ wat meerder besneden als het Dage-blad/ het wil wel staen daer het vochtigh en warm is/ sy worden heele zware Boomen/ die langh kunnen duuren; staende des Winters bupten.

Van Es-dooren.

Dit wordt geseght/ en soude een soort wesen van Platanus, maer heeft wepnigh om naer de selve te gelijcken; doch de oude voozgaende Krupdt-Ondersoeckers/ heb-

ben die hier te landt daer vooz gehouden/ sy maecht een heel cierlijcken Boom/ sy geeft bladeren gelijk Wijngaerts-bladeren: Dese worden hier te lande gebuycht tot Lanen/ sy willen wel geplant worden in sandachtige gronden/ komende voort van zaet/ 't gene afgepluckt wert/ of van 't geen sy by haer selven laten vallen.

Van Esfen-boomen.

Sy worden aengewonnen van zaedt/ en daer na een voet of anderhalf van den anderen geset/ in tamelijcke goede Aerde; dick geworden zijnde/ ontrent derdehalve duym/ kan men die verplanten tot Lanen of Dreven/ daer men die sal best ordonneren/ ontrent 15 voet van den anderen/ 't zy aen de kanten van Slooten/ om die dooz de groote wortel vast-kantigh te maken: Sy werden verplant in de Maent February, of begin van Maert, maer de gaten daer men die in set/ moeten drie of vierdehalf voeten wijd gemaeckt worden: daer moet wel op gelet zijn/ dat de op-gaende toppen niet werden af-gesneden.

Van de Boecken-boomen.

Dese worden van de Boecken-pitten aengequeecht/ en gezaept in goede Aerde/ in een Grep/ en daer na snoeyt men die op tot Stal-boomen/ ende 5 of 6 jaren out geworden zijnde/ kan men die verplanten tot Lanen of Bosschen/ soo als men best sal ordonneeren: sy worden geset 20 of 24 voeten van den anderen/ en willen wel wassen in sandachtige Aerde: Jonck zijnde/ kan men heggen daer van maken/ en worden genoemt Haegh-boecken; sy hebben kleyn der bladeren als de anderen/ die mooy groen zijn; men gebuychtse mede aen Piecken of Lust-hupsen/ een voet van den anderen geset/ sy worden verplant in 't begin van January, overmits het groote sap dat sy by haer hebben.

Van Azedarach.

Dit wordt aengequeecht van zaet/ 't geen

komt uyt de Virginjes, het is een moy Boomtje / met een grauachtige stam / en heeft het bladt als de Lyster-besien / dan is lieffelijcker groen / sp moeten des Winters in huys geset worden.

Van Lyster-besien, of Qualster-boomen.

Dese worden aengequeecht van de besien of zaedt; een dupm of twee dick zijnde / werden verplant rontsom den Boomgaert / 12 voeten van den anderen / sp staen eerst moy met Bloemen / daer na met Besien / dat seer vermakelijck is.

Van Vogel-kers.

Dese heeft moye tackjes / met schoone witte bloemtjes / en daer na zwarte besitjes / gelijk kersjes: sp worden aengequeecht van op-loopen / en willen wel staen in sommerachtige plaetsen.

Van Honst-kerssen, of Periclymenum.

Sp zijn drierhande / d'een draeght roode vruchten of besien / die tusschen de bladeren uytkomen / de tweede heeft witte bloemen met zwartachtige besien; de derde draeght witte bloemen / met rondachtige bladeren / en geeft bleek-roode vruchten. Dese worden aengequeecht van zaet en oplopen / men set die in de Hoben ofte Cuppen.

Van Vlier-boomen.

De ghemeene Vlier, die hier te lande wast / heeft witte bloemen / en daer na zwarte besien / en komen voort van oploopen of stecken; men plant die om Boere huysen / ofte wooningen / om die te bevyen. Daer zijn noch twee andere soorten / die men hier noemt Gelderse of Vlock-rosen: Den eenen draeght roode besien / staende heel cierlijck in de Mey, obermits sijn bloemen / sp willen wel staen in vochtige plaetsen / en worden mede aengequeecht als voorszeyt is.

Van Judas-boomen.

Dese Boomen worden van zaet aengequeecht / en hebben bladeren als de Mansooren, sp krijgen in 't begin van Maert, aen de doore stammen / paers-achtighe bloemtjes / en willen wel staen tegens een warme muur / of hoeck / in goede Aerde.

Eynde van de Boomen.

Van de Wijngaerden.

Sp worden aengequeecht van inleggen / en doock van stecken / die gestoken worden / daer oudt hout aen is: men snoept die in de Maent February, tegen het afgaen van de Maen, want in het wassen van de Maen, de jonge Wijngaerden gesnoept zijnde / maken als dan zwaer en groot hout. Den Advocaet van Leeuwen heeft gepractiseert in de lenghte van 't hout / 14 of 15 botten / of knoppen daer aen te laten / om dat het lenghte van 't hout de meeste vruchten geeft; dan daer op dient wel gelet te worden / soo wanneer men een langh hout neemt / dat men als dan een jonge loot onder aen het hout laet / met 2 of 3 botten / om dat het te beter sijn voetsel kan krijgen. Men de oude Wijngaerden / die een jaer 7 of 8 gestaen hebben / sal men onder aen de wortel leggen sijnachtige puy / of kleyn gehakte lepen / om daer dooz de selve vruchtbaer te maken; sp worden verplant in sabelachtige Aerde / in de Maent van January: daer wordt rontsom een weynigh koe-mis gedaen / maer het moet de wortel niet raken / op dat de jonge worteltjes of spruytjes daer dooz niet komen te verrotten.

Van de Karstanje-boomen.

Dese worden van Karstanjens voort gequeecht / met de selve in de Aerde te stecken; het geeft een cierlijcken Boom / en wil wel wassen op hooge fantachtige gronden: men planter van Boffchen of Lanen. Wanneer die 6 jaren oudt werden / dan worden se verplant 24 voeten van malkanderen / in de Maent van February, maer de vruchten die hier te landt daer aenkomen / zijn soo goet niet / als die uyt Spanjen of Vranckrijck. Daer is noch een soort / die komen uyt Indiën, of van de Caep de Bona Esperance: sp geven een vrucht gelijk een Pier van een Schaep / maer dese Boomen bindt men hier weynigh / alsoose niet wel opkomen / als mens se steeckt; sp hebben dichter / en bypnder lof / als de voorgenomde gemee- ne Karstanjens.

Van

Van de Planten.

in-stecken en uyt-trecken / van een Afer
penneken gesloten en ontfloten. Men boort
met de selve in de gront / dat de Bol in het
midden staet / als dan graeft men met een
Graef of Spade / de Aerde een weynigh
aen d'een zijde uyt / tot dat men beneden
het boort komt / en sikkende de Spade onder
't Boort / soo kan men de Aerde met het
Boort te samen uytlichten ; als dan ver-
plaest men die daer men wil / in een kuyl/
ruym soo wijt als het Boort is (van te boor-
ren daer toe gegraben) en dan het penneken
uyt-trekkende / ontsuyt het Boort / 't welck
men ophaelt / en de Aerde blijft staen / die
men rontom aen de zijden met de andere
Aerde aenvult.

Aloë uyt America.

Dit zijn groote planten met dicke Blade-
ren / en scherpe punten / sy worden in tob-
bens of potten geset / waer in de selve
groepen / en schieten jonge spruyten ter zij-
den de potten / of tobbens uyt / waer van
de selve werden boort gequeecht / sy moeten
des Winters in warme kachels staen / en
heel droogh gehouden worden / en of het
mochte gebeuren dat 'er enige rottigheyt
in quam / sal men sant in een yot heel heet
maken / en doen dat daer aen / en stoppen
het dicht toe met werck / waer mede de boort
der rottinge als dan wordt boort gekomen.

Aloë uyt Portugael.

Dese wordt geseyt de rechte Aloë te we-
sen / sy heeft heele dicke bladeren / vol sap
en

Twee Figuren van Booren
worden hier vertoont / die soo
wel dienstigh tot de Planten en
Struycken / als tot de Bol-
bloemen zijn / waer mede men
de Bloem-bollen en Planten (ooch wel met
Bloemen daer aen) kan verplaetsen / of
verplanten / sonder dat de selve hare Aerde
komen te missen / om alsoo geen gevaer van
uytgaen onderwoopen te zijn. De langhste
maecht men van Afer / en wordt gebuycht
in harde kleyachtige landen : de kortste is
van het zwaerste dubbelde Bick / om in
wecke Aerde te gebuycken : het heeft bo-
ven 2 hantbatsels om mede te booren / en
achter 2 leden die open gaen / en van boor-
ren insgelijcks / maer dese worden / met het

en nattigheyt / en worden des Winters uyt de potten gedaen / en aen de wortel een wollen lap gebonden / en met Olie van der Lis begoten / en soo gehangen in de kachel / alwaer 't warmst is / en daerse dzoogh hanght / en tegens de Mey wordt die wederom in potten / met sabelachtige Nerde gedaen. 't Gebeurt wel dat de selve bloepen met geelachtige bloemen boben aen de stengh / gelijk de bloemen van Cana-Indica, maer 't gebeurt seldom.

Blanche Musque.

Van dese zijnder paerffe, witte en bonte, sp worden aengequeect van de stecken / die men van de stengen neemt / zijnde een hant breeet langh / en als dan uyt de Son in de Nerde gesteecken / maer het wordt gedaen als de selve in sijn bloem staet / men scheurt se wel mede van malkanderen in 't laetste van Augustus, sp willen wel staen in Nerde daer geen / of weynigh Mis in is.

Dubbelde Damast-bloemen.

Dese zijn gelijk de Blanche Musque, en worden op de selve maniere aengequeect: De enkelde komen van zaet voort / maer wassen genoegh in de Wildernissen / en hebben oock de selve reuck als de dubbelde.

Beeren-ooren, of Auricula Urli.

Dese zijn van veelderley kleuren / tot wel in de dertigh toe / daer zijn oock dubbelde / maer zijn heel ongemeen: Daer is noch een soort met lof van Barnagie, die heel raer zijn: Dese worden gescheurt in de Maent van Mey of April, als 'er bloemen aen zijn / sp willen wel staen / daer weprig Son komt.

Filipendula.

Dit heeft een lof het Hase-gerst gelijk / en draeght witachtige bloemen in de Maent van Juny: onder aen de wortel is het heel knobbelachtigh / gelijk de Asphodil.

Nies-wortel, ofte Helleborus.

Van dese is 'er een soort met witte bloe-

men / en zwarte wortelen / sp bloepen in February, en staen laegh by der Nerde; daer is noch een met zwarte wortelen / draeght groene bloemen: Dese wortel wordt gebruyckt tot Krop-kruyt. Daer zijn noch twee soorten / een met witte bloemen / en een met zwarte bloemen / dese hebben witte wortels / en dragen bladeren / gelijkende een Brabandts Huyck; alle dese voorsz. soorten willen wel wassen uyt de Son, in sabelachtige Nerde.

Winter-groen.

Dit krupdt blijft des Winters groen / het heeft witte wel-rupckende bloemen / als Mey-bloemen, 't wast in openlichtige Dalepen / als in de Duynen: hier te landt oock wel in de Hoben op vochtige / en wel van de Sonne bescheenen plaetsen.

Hof-bloemen.

Dese zijn veelderley soorten / als dubbelde, geele; daer zijnder die de eene bloem uyt de andere komt / oock zijnder die veel op een stenge groepen / van veelderley kleuren / daer zijn noch enkelde / die mede veelderley kleuren hebben; dese worden gescheurt in de Maent van Mey, en geplant op Rabatten / ofte andere plaetsen / daer men die begeert te setten.

Asphodil.

Hier van zijn drie soorten / twee witachtige / die aen de kanten wat bontachtigh zijn / sp hebben vierkantigh lof / en heel knobbelachtige wortelen; Daer is een soort geelachtigh / die heeft een wortel als Hanevoeren, sp willen wel wassen in goede Nerde / en werden van malkanderen gescheurt in 't begin van Maert.

Lelien van eenen Dagh.

Van dese zijn twee soorten / een met rode bloemen / en een met geele bloemen: die met geele bloemen geeft een ongemeene goede reuck / gelijk als Gefemeyn; sp bloepen in de Maent van Mey; de wortel is gelijk

gelijck de Asphodil, waer van sy de naem heeft van Liliūm Asphodilus, men scheurt die planten van den anderen in de Maent van Augustus, maer wassen van sich selven heel wel voort.

Franse Lelien.

Dese zijn tweederhande / kleyne en groote soorten: De wortelen zijn de jonge Aspergens gelijck / en worden de wortels van malkanderen geschepten; sy moeten niet langh upt de Aerde blijven / maer ten eersien wederom gepoot zijn; 't gene moet gedaen worden in Augustus, sy willen wel staen in savelachtige Aerde.

Pyonie.

Daer van zijn verschepte soorten; Mannetjes Pyonien, Pyonien die een Maent duuren / roode dubbelde, dubbelde witte, kleyne vleys-kleure, enckelde die geen zaet dragen / en noch meer andere soorten: Dese worden aengequeect van de wortels die onder aen zijn; sy gelijcken de Peen / die men verdeelt in de Voor-tijdt, of 't laetste van December. Dese werden veel geplant in groote Tuynen / om datse heel sierlijck staen.

Angelieren.

Dese zijn van beelderhande kleuren / en verschepte soorten / soo kleyne als groote: maer de groote sonder bersten / en schoon van kleur / worden voor de beste gehouden. De vooznaemste namen zijn Prins d'Orange, Keyser Augustus, Paragon, Alette, Don Jan, Graef Willem, Blan de Liege, Koningin van Vranckrijck, den Uyterlen Dom, Koningh van Vranckrijck, en dan noch meer andere namen / die hier om de veelheyt niet staen upt-gedrukt. Sy worden verplant in 't laetste van Maert, in wel toe-gemaecte Aerde met Mis / en blanch Sant / dit bevalt men goet te zijn; dan daer zijnder die halen vermolselt hout van Wilige Boomen / en Bloet van Weesten / en Doppen van Boeckweyt / en klopsel van

Lepen / en meer andere wisse-wasses / maer goede Aerde is best / gelijck vooren is geseght. Dese Planten worden gheset in de Aerde / of Potten: Men sal die somtijds (dzoogh geworden zijnde) met Regen- of Sloot-water begieten / en in 't laetste van July, sal men die in-leggen / of in-snijden in 't tweede of derde lidt van 't hart / leggende de selve met haechjens neder. Men moet daer by doen santachtige Aerde / om te eerder aen 't wortelen te brengen: gewortelt zijnde / sal men die van de Moeder-stam af nemen / en verplantense in goede Aerde / upt de Son; en of het mochte gebeuren / dat'er eenige slapachtige onder waren / die sal men in potten setten / om de selve te bewaren in huyg / sy worden gezaeyt in de Maent van Mey, in 't wassen van de Maent; 3 of 4 blaetjens hebbende / wordense verplant by den anderen / en 't jaer daer aen moet men die verplanten een voet van malkanderen / en als dan verwachten / wat vooz dubbelde daer upt sullen komen / maer moet wel gelet worden op de hooge kleuren / daer men 't zaet van wint.

Thijm.

Dese wordt geplant aen de kant van de Rabbatten / of Beddens / sy geeft een seer aengenamen reuck / men scheurt die in 't laetste van Maert, of begin van April.

Lavendel.

Die wordt oock ghestelt als de voozst. Thijm, men verplant die mede op de selve tijden / daer is een plantje die men noemt Lavendel, met bzeede bladeren / in 't Latijn Marum Syriachum, sy wordt voort gequeect van steck / maer moet des Winters in huyg geset worden.

Salie.

Dese zijn verschepte / als Bonte bladeren, sijne Koninghs Salie, grove Salie, Boomachtige Salie, Salie met witte bloemen: sy wordt gestelt onder de lomeren van de Boomen / en in de Maent van Juny als

afgesneden / om te droogen / en wordt oock veel groen gebuycht.

Mater of Matricaria.

De dubbelde Mater scheidt men van den anderen in de Maent van April : Men set die den Cupn door alwaer men wil : De enkelde wast met grooten overbloedt in 't Kooren , of Bloemen / en het Krupdt / worden veel by de Apothekers gebuycht.

Kamille.

De Dubbelde Roomsche Kamillen worden gebuycht in de paden van de Cupnen / of Pucien / om de lieffelycke reuck / sy mogen wel betreden worden / maer de enkelde wassen overbloedigh in 't Kooren ; 't lof en de bloemen worden by de Apothekers veel gebuycht.

Aert-besien.

Dese worden verplant in goede vette Herde / een voet van den anderen in 't verbaant / sy loopen als dan wel tot malkanderen ; sy moeten des Winters gedeckt worden met Paerde- of Koepe-mis / om in 't begin van Mey of Juny , beter vruchten boozt te brengen : daer wassen Aert-besien in 't wildt / in Zeelandt en elders / en hebben lange groote Besien / maer zijn soo smaeklyck niet / als die men hier in de Hoven boozt set.

Alsem.

Sy wordt geplant in vochtige plaetsen / en in 't begin van Maert van den anderen gescheut / en afgesneden in 't begin van Augustus , en dan gedrooght / om Alsem-wijn daer van te maken.

Venus Navel.

Dese heeft knobbelachtige wortelen / en rondtachtige bladeren / de Saxifragium gelijk / en wil wel staen in vochtigh-achtige plaetsen / sy wordt boozt gequeecht van de knobbeis / ofte wortelen / die men scheidt in 't begin van Maert.

Plant Suringh.

Sy wordt gescheut / of verplant in de Maent van Maert of Augustus , en wil wel staen in belommerde plaetsen / of uyt de Son : de Spaensche Suringh heeft klepne rondtachtige / bleek-groene blaetsen / maer is wel soo scherp van surigheyt / als die van zaet booztkomt.

Aertisocken.

Die willen wel groeyen in vette moerachtige Herde / en worden boozt-gewonnen van Sp-schooten der oude planten / en worden verset in Maert , twee voeten van den anderen / sy moeten des Winters gedeckt worden met lange Paerde-mis / op dat de selve niet uyt vriesen. d'Aertisocken zijn tweederley / eene met groene vruchten of zaetbollen / en d'andere die uyt Engelandt komen / zijn root : sy worden wel gezaeyt / maer hier te lande niet / alsoo de selve verlanghsaem by komen.

Aspergiens.

Dese worden gezaeyt by den anderen / en twee voeten in 't verbaant geplant ; als die een jaer out zijn / en werden beter gehouden als de twee-jarige. De Herde / daer men die sal in planten / moet men van onderen / met twee voeten Koepe-mis of Boozt-aerde / dat is Menschen-vreck / mesten : Men moet die leggen met Ghebben ; te weten een rpe met Alis / en een rpe met Herde / op dat het water te beter door sacht ; als dan de Planten daer op geset zijnde / moet men Herde daer over werpen / negen duym of een voet hoogh. Men moet de Aspergies drie jaren laten staen / eer men die snijt / om die te dicker te hebben / en des Winters decht mense met Koepe- of Paerde-mis.

Krieken over Zee , of Alkekingi.

Sy wordt geset uyt de Son in vochtachtige Herde / en wast van haer selven boozt / uyt het onderste van de wortelen : sy draegt witte bloemtjes / en daer na roode blaesjens / alwaer de Karsjens in zijn.

Marte-

Martelaers-bloemtjes.

Deze zijn twee soorten van geele / de enkelde en de dubbelde bloemen; de geele dubbelde zijn hier wepnigh / sy worden van stecken of inleggen voort gequeecht / en moeten des Winters in een pot in huys gedaen worden / op een drooge luchtachtige plaets / maer de witte / set men voort van plantjes / of scheutjes / die ter zijden uyt komen / dese setten wel voort / en willen des Winters wel buyten staen / de bloemetjes droogh afgesneden zijnde / konnen langen tijdt goet blijven.

Scolopendria of Herts-tong.

Die scheurt men van malkanderen / in 't begin van Maert, en men setse uyt de Son, onder schaduw / in sabelachtige Aerde.

Hepatica.

Deze zijn 4 of 5 soorten / dubbelde blaauwe / enkelde witte / met Doorentjes daer in / of de Dooren-bloemen gelijk / voortz roode / enkelde blaauwe / witte sonder Doornen; Alle dese soorten verplant men in April, in santachtige Aerde / alsoo daer geen Mis by mach komen / de enkelde komen te mets van zaet voort.

Dragon.

Deze wordt geplant op warme plaetsen / in goede vette Aerde / in 't laetste van Maert, of begin van April. Des Winters dectmen die met Stro / Paerde-mis of Boeckwept / sy komt voort van de zyscheuten / dat zijn die ter zijden van de oude uytspuyten.

Segeltjens.

Sy wassen wel in 't wildt / maer in goede Aerde in Cupnen geplant zijnde / uyt de Son, geven grooter bloemen / sy worden van de wortels voort geplant.

Salomons Zegel.

Dit heeft dubbelde bloemtjes tusschen de

bladertjes / sy worden voort geset / of afgescheyt van de wortelen / en willen wel staen in goede sabelachtige Aerde / een wepnigh uyt de Son.

Valeriana.

Van dese zijn twee soorten / die Dodoneus beschrijft: den eene met roode / en den andere met witte bloemen / men scheurt die van planten van de wortelen / maer sy vallen soemtijds van zaet / en willen wel staen in goede sabelachtige Aerde: Die hier in 't gebuyck van den Apotheek zijn / wassen aen de kanten van de Slooten. Daer zijn noch twee soorten / d'een met blaauwe / en d'andere met witte bloemen / die genaemt werden / Valeriana Græca: men scheurt die planten van den anderen / en men kan die mede zaeyen / maer sy moeten een jaer over staen / eer sy bloeyen.

Haveruyt.

Sy zijn tweederhande soorten / het een met lof van Thijm, en 't ander wat grover lof / dese Haver of Plant / scheurt men van malkanderen / in 't begin van de Maent April, sy wil wel wassen in santachtige Aerde.

Wijnruyt.

Deze scheurt men van malkanderen / en men plant die in de Cupnen / op rpen van breede paden / in plaets van heggen / sy komen oock wel voort met vallen van 't zaet / 't is heel goet voor het gebogelte / die de pip / of andere qualen hebben / het wordt oock gebuyck in de tijden van de Pest.

Beere-klauwen.

Die queecht men aen van de wortelen / en willen wel staen in heete Sonne-schijn / men set die wel in potten / om te beter te bloeyen / oock om Apothekers winckels te bercieren / sy geven een lange cierlijke bloem / met buyen groene bladeren / seer moop besneden / en worden verplant in Maert.

Bies-loock.

Dit scheurt men in de Maent van April: men set die op Kabbatten of Beddetjens/ by het gemeene Struyp-kruyt.

Chalotten.

Die steekt men in goede vette Aerde: sy komen van de Kleyfsterjens voort; 't lof is het Bies-loock seer gelijk/ en worden op de selve maniere gebuyckt/ 't zy in Sausen of anders/ de Kleyfsterjens van de selve/ die veel in spijsse gebuyckt worden/ werden in 't begin van Augustus op-genomen/ en men laetse dzoogen. Dese Chalotten gegeten/ hebben de selve smaect als Loock, maer geen bange reuck als de Uyen of Loock.

Loock.

Dese wordt veel geplant in de kley-landen/ van de kleyfsterjens: Daer zijn drie of vierderhande soorten/ de rechte Loock heeft paers-achtige bloemtjes; daer zijnder oock met geele bloemen. Daer is een soort dat men Beeren-loock noemt/ en heeft witte bloemtjes/ sy wordt/ als het lof begint dzoogh of doz te worden/ in 't laetste van Augustus op genomen/ en men steekt die wederom in de Aerde/ in 't begin van de Maent Maert.

Lychnis van Constantinopolen.

Sy zijn drie of vier soorten/ als dubbelde incarnate/ enkelde witte/ enkelde vleys-coleurde/ en enkelde incarnate: dese worden aengequeect/ met het scheuren der planten van malkanderen/ in Maert, sy willen wel staen in sabelachtige Aerde: als sy bloepen/ wert den Cupn schoon daer mede verciert.

Huys-loock.

Dit is een plantjen/ dat tot een struypck of boomtje wast/ het wordt van tacken gesteken/ en moet des Winters in een luchtige kachel staen/ en dzoogh gehouden worden/

het draeght geele bloemen/ als het in huyg staet: daer is oock die op het dack wast/ met breede bladeren/ en die krijght mede een struypck met bloemen/ en is hier gemeen/ wil oock wel buyten staen: Daer is een specie/ die men noemt Tripmadam, dese worden voort geset van haer zy-scheutjens/ en in-gefruit/ om by gebzaden vleys te ghebuycken; daer zijn noch wel veel by-soorten/ maer zijn meest onkruyt in de Cupnen.

Duyfent-schoon.

Dese zijn verscheide van kleuren/ als wit/ paers/ bonte en sluweke. Men leytse in/ gelijk de Angelieren, sy worden mede gesteken van steck; men kan die oock voort queecken van zaet/ maer sy moeten een jaer ober staen: men heeft kortelingh bekomen/ die met de dubbelde bloemen/ sy zijn paers-achtigh van kleur/ en worden mede aengequeect als vooren is geseght.

Lychnis.

Van dese slaggh zijnder dubbelde witte/ en roode; de dubbelde witte worden voort geset van stecken/ of men scheydt somwijle de plantjens van den anderen. Van dese soorten wassen wel mede in de Velden/ maer enkelde. Daer zijn noch twee soorten/ die komen uyt Canarien, en hebben wit lof/ en purpere/ en witte bloemen: dese worden de planten van malkanderen gescheurt in 't laetste van Augustus: daer zijn noch twee soorten/ de eene met purpere/ en de andere met witte bloemen/ die in 't wildt voort komen.

Juncus Gloriosus.

Dit is een plant/ die in de Dooz-tijden uyt Indiën gekomen is; sy heeft scherpe vies-achtige bladeren/ en geeft een groote zware ronde plant. Sy worden in tobbens of backen geset/ en heeft een groote stengh/ met uyt-schietende tackjes/ daer uyt de bloemen neer hangende/ voort komen/ seer gelijk de Lelien. Dese plant wordt aengequeect van de groote dicke wortelen/ die tegens

tegens de back aen groepen / en wordt geplaat in potten / of in d'aerde / schietende de selve bladeren voort / dese plant kan redelijck tegens de kou.

Mandragora.

Sp geben groote zware wortelen / daer zijn tweederhande soorten / een mannetje met een wijfje / en hebben breede groene bladeren / en tusschen de bladeren geben sp schoone vruchten / Appelen der Liefde gelijk / sp willen wel staen op heete plaetsen in de Son , en worden voort gequeecht van 't zaet / dat in de vruchten is / sp hebben wel een jaer 3 of 4 werck / eer de vruchten voort komen.

Koeckoecks-bloemen.

De dubbelde worden aen gequeecht van stecken / men kanse oock scheuren / sp geben sierlijcke moye bloemen ; men verplaat de selve in de Maent van Augustus , de enckelde wassen genoegh in de Hey-landen.

Dubbelde Water-kers.

Dese wil wel staen in vochtige plaetsen van de Cupnen / men scheurt die in de Maent van September , de enckelde vindt men genoegh in 't wildt / of by de slooten.

Galega.

Dese zijn tweederhande / een met witte / en een met paers-achtige bloemtjes / sp hebben heel witte wortels / en willen wel staen in santachtige Aerde : Men scheurt die / of worden oock gezaept.

Irias of Lis.

Van dese zijn veel soorten / de beste zijn dese / Irias Sufiana , het heeft een zwartachtige bloem / men neemt die in Juny upt de Aerde / en men plant die in Augustus , daerse des Winters kunnen gedeckt worden. De Gloriosa, Florentina, blaeuwe, witte, en dan noch meer andere soorten / als geele / bonte / blaeuwe / en andere / die scheurt men van de wortel / in de Maent van April , of in

't eerst van Maert , sp willen wel staen in lage vochtachtige plaetsen.

Passi-bloem.

Sp zijn tweederley soorten / d'eene met groene / en d'andere met groene paersachtige bonte bloemen / die met de groene / heeft witte wortelen / en die met de bonte / hebben geele wortelen / sp worden in potten gheset / en des Winters moetense droogh in hups staen / men queecht die voort van de wortelen diemer afsnypt / men plant die oock wel in een heete Meloen-bergh , om die als dan vroeger voort te doen komen.

Boter-bloemen.

De dubbelde worden aen gequeecht door 't scheuren van de planten ofte wortelen / daer zijn veel soorten onder dese begrepen : het is een specie van Ranunculus , en als Antonis Rapen , en daer zijn noch andere soorten / als die met 't Weegbree-bladt , met 't lof van Gras , &c. die onder dese soorten worden gerekent : men verplant die in Augustus , maer de enckelde vindt men genoegh in 't Veldt.

Leeuwe-becken.

Sp zijn van veelderhande soorten / als witte / geele / bonte / roode / lijf-verwe / en worden in de tijdt van Maert voort geset met het scheuren van de planten : men kan die wel mede zaepen / maer moeten een jaer ober staen / eerder bloemen aen komen : daer wast noch een plant / die geelachtige bonte bloemtjes heeft / die genoemt wordt Linaria , sp zijn de selve bloemen seer gelijck / sp willen wel wassen in savelachtige Aerde.

Scordium.

Dit is een Plant die langhs de gront krumpt / en wil wel staen in vochtachtige Aerde / upt de Son , sp werdt verplant in April , en veel by de Apothecarisen gebzuykt.

Oogen-trooft.

Dit wast wel in de Velden / in natte vochtachtige

achtige plaetsen / en werdt wel somwijle in de Apothecaris Cupnen geplaut.

Reynevacrn.

Dit wast meest aen de water-kant / en wordt in de Cupnen van de Krupdt-kenders oock geplant.

Althea of Heems-wortel.

Dese is een plant die wel wil staen in sabelachtige Aerde / sy heeft bleekachtige paerffe bloemejes / de wortelen worden veel in den Apotheek gebuycht / alsoo die seer Medecinael zijn.

Dubbelde Muur-bloemen, ofte Violetten.

Dese worden van stecken voort-geset / alsoo daer geen zaet van werdt gewonten ; men neemt de stecken daer geen bloemen aen zijn / en steekt die in de Aerde / daer het wat upt de Son staet / en dat in de Maent van April.

Phalangium.

Dese zijn tweederley / de eene wit / de andere blaeuw / sy worden van malkanderen gescheurt / in de Maent van Maert.

Glas-kruydt.

Dit Krupdt is schoon in 't op-komen / heeft glas-achtige steelen / men wasser de glazen mede / vermits de scherpachtigheit die het by hem heeft / het wast in 't wilde / en set by sijn selve seer wel voort.

Juffrouw-marck.

Dit is het Wijffe van de Lavas, het wil wel wassen in verdozven hoecken of onbeguame plaetsen : Van dese plant is voortgekomen de Selderie, die oock genaemt werdt Petercelie van Macedonien.

Maeghdeliefden.

De dubbelde worden gescheurt van malkanderen / en geset rontsom de Beddens / op vochtachtige plaetsen / hoe minder dat men die scheurt / hoe die beter en grooter

bloemen voort-bringen : Daer zijn veelderhande soorten / als witte / bonte / roode en vleys-kleurde. De scheuringe moet worden gedaen in October of Maert. Daer is noch een soort die genoemt werdt Matelieven, met Doornachtige bladeren, dese zijn geelachtigh van kleur / en worden mede aengueeckt van sieck / of scheuten van de planten.

Marioleyne.

Hier van zijn sijne en grove, sy wordt gescheurt en geset in sabelachtige Aerde / en verplant in 't laetste van Maert, of begin van April, sy heeft een seer lieffelijcke reuck / de Apothecarisen gebuyckent om mede te Balsamen.

Doove-netelen.

Van dese zijnder met een bontachtige bloem : daer is een Doove-netel met roode bloemen / en de witte wassen hier te lande / veel aen de kanten van de slooten : daer zijn bloemen die dese gelijcken / als aen de kienep / sy willen wel wassen in vochtachtige plaetsen.

Aconitum, of Napellus.

Dit is vergiftigh goet / daer noyt geen Byen op komen sitten. De eerste soort die geele bloemen draecht / en laegh by der Aerde wast / komt in 't laetste van February, of begin van Maert voort : Daer zijn noch veel soorten van blaeuw / en witte / en bonte / die hebben een wortel als Hanepoten, en bloeyen in Juny, die van de wortelen worden voort-geset.

Rhabarber.

Hier van zijn tweederhande soorten / den eenen is Munnix Rhabarber, en heeft bladeren gelijk de Peper-wortel. De andere genaemt Rhaponticum, heeft groote bzeede bladeren / de Kool seer gelijck / en is so krachtigh niet / als die upt Portugael komt / men scheurt die van de wortel / sy wil wel staen in vochtachtige Aerde upt de Son.

Esula,

Efula, of Efels-melck.

Sp wordt voort-geteelt van planten / en geeft Melck upt de bladeren of tærkens ; daer zijn noch veelderhande soorten van Cataputia, of Kroontjes-kruyt, die alle voort-komen van zaden / en worden by-na gehouden voor onkruyt.

Trachelium.

Van dese zijn veelderhande soorten / den eenen heet Trachelium Pulliferum, daer is noch een klepne soort met veele bloemen / die wast laegh byder Aerden : Daer is oock een klepne soort / daer (alsmen de steelen afsnijt) Melck upt komt / die men noemt Trachelium Piramidale : Noch zijnder vierderhande soorten / diemen noemt Belvidere, de twee met blaeuwe bloemen / en twee met witte bloemen / sp worden voort-geset van scheuten in April, en willen wel staen in vochtachtige Aerde / sp worden mede gezaept.

Arundo, Laconica.

Dit is tweederley / het eene met bont lof / moet des Winters in huys geset worden : Het ander met groen lof / mach des Winters wel buyten staen / het wordt van den anderen gescheyden / in 't laetste van February, of begin van Maert.

Canna-indica.

Sp zijn tweederhande soorten / de eene met geele / en d'andere met roode bloemen / sp hebben heele schoone byede bladeren / de Krucke-bladeren gelijk / dese moeten des Winters gants droogh in een kackhel staen / of men leytse in heel droogh sant / dicht by de kackhel : Het lof eerst upt-komende / is de Peper-huysen seer gelijk ; Het wordt van de selve Planten aengequeect / en is wel twee of drie voeten hoogh ; men steekt oock 't zaet daer van in de Aerde / en sp bloeyen wel van 't selve jaer / dan geben geen ryp zaet.

Hase-gerst, of Duyfent-bladt.

Dese zijn drie soorten / d' eene met purper / d' ander met geele k'oernen / sp worden in Cupnen voort-geset / men scheurt die van malkanderen / in 't begin van April, sp willen heel wel voort-groeyen / maer die met de witte bloemen wassen genoegh in de Wildernissen.

Jacobea.

Dit is een plant die witachtigh lof geeft / groeyt in Vranckrijck wel aen de Riebiere / maer hier te landt wordt die in potten gestelt / sp komen voort van de scheutjens / die onder upt komen.

Petercellie de Mair.

Sp komt veel gesult upt Portugael : Men queect die aen van de strupken / sp wordt geset in potten of tobbens / men kan 't selve hier te lande oock in-leggen.

Ferula.

Dese zijn twee soorten / den eenen heet Ferula Galbanifera, d'andere Ferulago, het geeft een sierlijke plant / en heeft bladeren als Deeren / 't wordt geplant in Cupnen / en mach des Winters wel buyten staen.

Geniftella.

Dit zijn 2 of 3 soorten / een met het bladt van Asclepias, en heeft veel bloemen op eene steel : daer is noch een die in de Cupnen wast / met krupsachtige bladeren / de derde is een laegh plantje ; dese dragen schoone Hemels-blaeuwe bloemen / en willen wel wassen op lage santachtige gronden ; sp worden voort geset / met die van den anderen te scheuren / in de Maent van Maert.

Smylax.

Dit wordt geseyt de Salsaparilla te zijn / en heeft stechelachtige bladeren / het maecht zijn selven bast / en draeght bloemetjes als Post-horens : Daer zijnder met geblakte / en met groene bladeren : Noch zijnder twee soorten /

soorten / Smilax Levens, en Longens ; dese planten worden in potten gheset / en des Winters in huys genomen ; sy worden doot 't scheuren van de planten voort gewonnen.

Capparis Fabago.

Dit is een schoone plant / eertijds doot zaet aengetwommen ; maer nu wordse voort geset doot scheuren / het welck geschiet in de Voor-tijdt, sy draecht een lof als Duyveboonen, en tusschen de bladeren wassen de bloemtsjes in / dat heel sierlijk staet ; sy moeten des Winters in huys geset worden.

Bupthalmum, of Koe-oogen.

Dese bloept in de Voor-tijdt, met schoone geele bloemen / en heeft lof als Venckel, men wint die aen met 't scheuren van de planten / sy wil wel staen in de Son.

Bryonia, of wilde Wijngaert.

Dese vindt men wel in de Dypnen : de wortels worden upt genomen / om aen Pzieelen te setten / om van het lof dicht te

begroepen / maer het lof gaet des Winters wech.

Clematis.

Dit zijn drie of vier soorten ; de dubbelde paerse / hebben bloemen als de Anemone ; De enckelde zijn licht purper / en licht paers. Dese willen wel wassen aen Pzieelen / en geben veel bloemen ; men kanse inleggen / en oock van de planten afschepden.

Gentianella.

Dese is van tweederley soorten / de eene wit / en d'andere root ; sy komen wel van zaet voort / maer het duurt langh eer dat het bloept / het scheuren van de planten is beter : sy geben mope stengen met blaemen / en het lof heeft geen onaengenaemen reucht.

Mans-ooren.

Dese willen wel wassen op bochtige plaetsen / en worden by de Apotheeckers ghebruyckt : men scheurt die in Maert.

Eynde van de Planten.

Van

Van de Bol-bloemen.

Corona Imperiael, ofte Keyfers Kroon.

Dese zijn drie of vierderhande soorten / de geele werden vooz de beste gehouden / daer na de dubbelde met twee kroonen ; die met enkelde kroonen / zijn tweederhande colcur / den eenen bleechroot / den anderen vleys-kleur. Dese Bollen worden voozt gequeeckt van of-setfels der selve / men zaeyt die oock wel mede / maer men moet wel 8 of 9 jaren wachten / eer die vruchten ofte bloemen dragen / dese worden geplant in 't begin van September.

Hyacinthen.

Dese zijn van veelderhande soorten en namen / die jegenwoozdigh de raerste zijn / dat zijn Turck-koysse-bloem, Bultenaers, Passetoeten, Mayckeslips, Celestine, witte van Katelijn, gekroonde, en veelderhande Simbolynen, en meer andere soorten: Dese Bollen worden op-genomen in de Maent van Juny, en wederom geplant in 't laetste van September, of begin van October, sy willen wel staen in goede sabelachtige Werde. Daer zijn noch veelderhande Hyacinthen, met Star-bloemen, witte, blaeuwe, en vleys-coleurde; daer is noch een groote / by na dubbelt / en noch een de selve gelijk / met de bloemen van Barnagie, noch zijnder die ghenoemt worden Comuyn, de selve zijn dziederhande soorten / roode, blaeuwe en witte, hebben witachtige bollen: Noch is'er een mede-soort / Hyacinthen van Campanularis, maer worden in dese deel veranderingen bevonden dooz het zaeyen / en moeten wel 7 of 8 jaren staen / eer die vruchten of bloemen voozt brengen / en eerste goet zijn; daer is noch een Hyacinthus Firgianen, of die upt Indiën komt / ghenaemt Hyacinthus Tuburosa, dese worden geset

in potten / om dat men die in huys moet setten / gelijkende de Franse Lelien, sy wassen wel 2 of 3 voeten hoogh / en geben ongemeene goede reuck; als die vers komen / bloeyense beter als die lange in 't landt geweest zijn: Daer zijn noch Hyacinthen, die komen upt Peru, hebben groote bollen / die van binnen hayzachtigh zijn / en worden van de of-setfels voozt geset / sy moeten des Winters een wepnigh gedeckt zijn / en zijn van dziederhande colouren / witte, blaeuwe en vleys-couren. Noch is'er een Hyacinthus met de bol van Lelien; die draeght witte bloemtsens / en is genaemt Hyacinthus met het drie-kantigh blad, noch zijnder meer andere by-soorten / die vooz Hyacinthen werden gereckent / sy willen wel staen in sabelachtige Werde / en worden geplant in September.

Gladiolus.

Sy zijn van vier of vijfderhande colouren / de Italiaensche is een purper-couren, oock zijnder witte, lijf-verwe, en kleyne paerlse, dese krijgen vies-achtigh lof / en worden voozt geset van de bollen / sy willen heel wel voozt groeyen / en worden geplant in 't laetste van Augustus, of in 't eerst van September.

Krocus.

Dese zijn wel acht of negenderhande soorten / gelijk als geele, witte, blaeuwe, goutlaecken, silver-laecken, viseroy-krokus, barsacken, herfst-krokus. Dit wort geset de rechte Safferaen te zijn: dese soorten bloeyen heel vroegh in Maert, en setten voozt van bollen / worden oock wel ghezaeyt / maer staen wel een jaer 5 of 6 eer die bloemen dragen / en worden geplant in October, aen de kant van de beddens / alwaer men die wil setten.

Fritil-

Fritillaria.

Dese zijn verschepde soozten / als met fluweele bloemen, de geele en den nacker; dese drie soozten zijn de raerste / als mede de dubbelde, bonte, witte, en swarte; tweederhande Franse-groene, die uyt Vranckrijk komen / en komen voozt van verschepde coleuren / als die gezaept werden: sy werden oock van de bollen voozt geset; maer de bovenste die men de raerste acht / worden in een back geset en gedeckt / om des Winters niet uyt te vriesen / sy worden opgenomen in 't begin van Juny, en in September weder in geset.

Cyclamen, of Verckens-broot.

Dese zijn tweederhande / de eene met de bollen / en d'ander met de wortel: de bollen worden voozt geset van zaet / en d'ander met de wortel / die scheurt men van den anderen / en hebben heel bleecke, paers, en heel roode bloemen: die met de bollen / daer van zijn dese coleuren / witte, bleecke, paerse; De paerse hebben deselve bloemen als de Hedere Folie. Daer is noch een die van Aleppo komt / en heeft bloemen als die met de Rotundi Folio, die bloepen altemael in 't leste van September. Daer zijn noch drie soozten; een die in de Winter bloept / en twee die in de Somer bloepen / als een met paerse bloemen / en een met witte bloemen. Dit zijn de ongemeenste van alle soozten / alsoo maer twee hier in Hollandt zijn / diese hebben / als d'Heer van Beverningh, en een Monsieur van Velsen. Dese soozten wassen veel by Orange, ende in Switserlandt; sy worden meest aengehouden / om dat de bladeren schoon geblact zijn: de bladeren zijn oock verschepden / d'eene rondt / en de andere kantigh / en sommige onder root als Mans-ooren: Dese worden verplant in 't laetste van Mey, en men plantse in backen of potten / in sabelachtige Nerde / omse des Winters te decken: sy willen wel staen des Somers / op sommerachtige plaetsen.

Colchicum.

Dese soozten zijn tweederhande / Agripina kleyne en groote; de bladeren van dese voozt komende / zijn gekartelt als Scolopendria, en geben heel mope gheblacte bloemen / de Fritillaria gelijk: Daer zijn der dubbelde tweederhanden / den eenen dubbelder als de andere: De beste dubbelde komen uyt Portugael, en zijn geblact: Noch zijnder 2 of 3 soozten enkelde bloemen / noch Colchicum, Jan Gerritsz: Daer is noch een die in de vooz-tijdt komt / met wepnigh lof / maer alle d'andere komen sonder lof als die bloepen / dat is in de Maent van September: daer is noch een geele Narcissi Colchicum, die bloept in de Maent October: sy worden voozt geset van de bollen / willen wel staen in goede Nerde / en worden geplant in Augustus.

Anemones.

Dese zijn veelderhande soozten / oock besonder van kleyren en namen / daer zijnder oock met groot en sijn bladt / gelijk de Petercelie, de namen daer van zijn als volghet / Concordia, Imperatrice, den Hartogh, Pucelle d'Orliens, Citronateromane, Citronate, Alnatora, Cardus Celeste, Albertina, Quasi-bleu, Unicke de Ruyter, Poolsemutse, St. Karel Overo, St. Marco, Diabesse, gevlamde Aborante, Pavo Mayor, gevlamde Amarante, Parsianen, Bellissima, Colosse, gevlamde en ongevlamde, Ammassona, Duchesse Caritane, Mirabella, Imperatrice, Ciprina Deducke, Schallaringata, Bisschoppen, Prelaet, Belle-Silvia, Bellewarande, 't Rechter-oogh, Cardinael, Ringata, gevlamde van Poelenburgh, Harmaphrodita, Kram, Cebecken, Ringata Orleta, Belle de Parijs, Liere de Parijs, Amaranthe gevlamt, en noch meer andere soozten. De bollen of wortels / zijn seer gelijk de kilaewen van Gember, sy worden aengequeect van de kleyne pootjens / die ter zijden aentwassen; Dese plant men in September. Dooz eerst wordense geweeckt en n

vür of twee/ als dan de rot van de oude bol/ met een penne-mes uytgehact/ en gestelt in potten/ of in een back/ die men kan dekken vooz de Dooft: De Aerde moet wel toegemaectt worden/ en bescheenen van de Son: men kan van dese alle Maenden bloemen hebben; dese dan geplant/ als voozsept is/ woort vooz best gehouden. Daer zijn oock veel soorten van enckelde/ die uyt dat zaedt voozt komen/ daer de dubbelde uyt komen/ sy zijn veelderhande kleuten/ en worden gezaept in de Maent van Maert, en in de Somer-tijdt geduurigh nat gehouden/ men kan die oock voozt setten van de bollen of klaeuwen/ en konnen des Winters beter tegens de koude/ als de andere soorten.

Ranunculus.

Van dese zijn veelderley soorten/ de raerste zijn dese/ Aleppo, Merveljeuse, gevlamde Veenkus, Constantinopolen, Ranuncule de Romane, Grammonster de Spanje, Offebloet, Pienesko, Lack-debordée, gevlamde van de houten; twee soorten/ dubbelde roode, gout-geele, en noch meer soorten van enckelde/ die om de veeshepts wille hier niet genoemt werden; dese worden geplant op soodanige maniere/ als by de Anemias geseyt is/ maer moeten wel gewacht worden vooz schyale winden/ byngen in de Maent van April. heel cieraelijke bloemen voozt/ om den Hof daer mede te verciieren.

Martagons.

Dese zijn veelderhande soorten/ als die van Constantinopolen, van Pomponie, Calvarium, grootte witte met spickelen, die de bladeren twee kroonen boven makenderen dragen/ witte sonder spickelen, lijf-kleurde, Lelium Cannadense, geele met spickelen, en geele sonder spickelen, dese/ en dan noch meer soorten/ werden dooz de klisterg/ of schilachtige bollen voozt geset: men verplantse in September, sy willen wel staen in goede sabelachtige Aerde/ ontrent een halbe voet diep/ op dat het kroontje

boven de bol te beter soude mogen voozt groepen/ maer die van Cannadense willen des Winters wel wat gedeckt zijn.

Lelien.

Veelderley slaghe is er van dese/ als dubbelde witte Lelien, enckelde witte Lelien, groote dubbelde Lelien, die maer cene Lelie op de stengh wassen/ roode Haringh Lelien, die met hondert bloemen voozt komen/ klepne met wepnigh bloemen/ Lelien die de klepne kliesterbolletjes tusschen de bladeren wassen; de Lelien van Parissen zijn tweederley/ den eenen swarter van bloemen als de andere: sy zijn de bloemen van de swarte Fritillaria seer gelijck/ en worden dooz de klisterg/ of schilletjes voozt geset/ en verplant in de Maent van September: sy willen wel wassen in sabelachtige Aerde/ en mogen des Winters wel bupten staen.

Narcissus.

Dese zijn veelderhande soorten/ als volgt/ Narcissus, Tertius Matthioli, Trompet Narcis, en twee soorten van Naentjes, maer de eerste met de tweede/ hebben wy hier niet: dese bloepen in 't laetste van July, met boven een rondt kroontje/ Lelieachtigh; Narcissus Indicus, zijn oock eenige soorten/ die bloepen in de Herfst uyt/ sommige met eene bloem/ purperachtigh; daer zijnder oock met vrede bladeren/ de stengh bespickelt; Serpentaria, en dragen bloemen/ gelijck de Italiaensche Gladiolus, dese en meer/ die maer 2 of 3 groote bladeren dragen/ komen van de Caep de Bona Esperance. De soorten die hier wassen met veel bloemen/ als de Besemman, Tacette Bianco, Tacette Souvereyne, Narcissus in Tela Hollande, Stellato, Seconde Besemman; drie soorten van vander Neck, Medioluteo met de dubbelde kelck, Medioluteo van drie soorten met enckelde kelcken, Dagiers met dubbelde kelcken, Narcis van den Houte, Narcissus Totus-Albus, Polyantus: dubbelde Jonckilje, of Narcissus Jonci Folio; geeft een ongemeene schoone reuck/ gelijck als
Jalmin;

Jasmin; de enkelde zijn wel drie of vierderhande soorten / als witte, geele, en met lange kelcken, Narcissus Campennelarus witte en geele: dese willen alle wel gedeckt zijn in de Winter, en worden geplant in September, en voort geset van de bollen; maer gezaept wordende / staen die wel 10 of 12 jaren / eer die voort komen / daer zijn veel slechte by-soorten, die men set in Boomgaerden / als andere Narcissus.

Narcissus Tradiscanti.

Dese is machtigh vol bladeren / voortz die van Sion, dubbelde, en enkelde Nonpareillie, dubbelde witte, enkelde witte, en de Tieloose, die onder dese soorten mede worden gerekent.

Leucoium Bulbosum.

Dese zijn drie soorten / de groote die veel bloemen draeght / bloept in 't laetste van Mey, en d'andere met drie bladeren/bloepen in Maert, en die met ses bladeren / bloepen in April, dese willen wel verplant wesen / alffe in de bloemen staen / en moeten geset worden in schaduwachtige plaetsen / en in sabelachtige Aerde.

Dens Caninus, Honts-tant.

De volgende zijn dese soorten / een lijfverw, een witte, en een heel roode, dese bollen opgenomen wesende / mogen niet lange upt de Aerde blijven: de bloemen hebben geblackte bladeren / deselve bloepen in April. Daer zijn noch eenige by-soorten / die genoemt worden Dentaria, om dat de wortels / gelijk als aen malkanderen zijn / als kieser / de bloemen zijn gelijk als de enkelde Violetten, dese wassen in schaduwachtige plaetsen: Maer de Dens Caninus, die de bollen hebben / hebben bloemen als Cyclamen, en willen wel staen in de Son / in goede sabelachtige Aerde / sy worden verplant in 't laetste van July.

Sisyrichium.

Dit is een bolletje / dat komt upt Portu-

gael, hebbende bolletjes met netjes / als de Gout-laekense Crocus, sy willen wel staen in warme plaetsen / hebben bloemen als kleyne Irias, maer bloepen niet anders / dan alffe vers upt Portugael komen / voor een jaer.

Dipcady.

Van dese worden de geelen / voor de beste gehouden / daer zijn twee soorten / den een die geel opkomt / de andere die geel wordt in 't staen / dese hebben ongemeene goede reuck / als Muskus, daer is oock noch een soort / met groene bloemetjens / maer is soo raer niet / dese bloepen in April, en worden in 't laetste van Mey wederom opgenomen / en wederom in geset in 't laetste van September, sy willen wel staen in goede Aerde / en kunnen des Winters wel redelijck tegens de kouw. Van dese zijn noch by-soorten / als witte, en blaeuwe Druyfjens: 't is een heel quaet goet in Tuynen / als deselve verset werden / om datse veel jonge bolletjens upt geven.

Ornithogalum.

Dit is een specie van wilde Ajuy, daer zijnder met groene, en witte bloemen / daer zijnder oock met witte bloemen, die upt Arabien komen / sy wassen boven met een rondt kranse / en geven een heel goede reuck / dese zijn hier heel raer; maer de andere voorgesepde soorten / worden van de bollen voort geset / men neemt die op in Juny, men verplant die weder in October, door den Tuyn heen / alsoo de selve wel tegen de kouw kunnen bestaen.

Arum.

Hier van zijn veele soorten / als Serpentaria, dragende een bloem langhwerpigh / midden daer in komende een tongh / en de besien of zaden wassen rontsom / en zijn rootachtigh: Daer is noch een / die upt Egypten komt / hebbende bladeren gelijk als Krucke-bladeren; maer dese plant is hier heel raer / sy willen des Winters wel droogh in de kachel gehouden worden / maer

maer de soozten met de groene bladeren/ hebben spickelen op de bladeren / en wassen wel voort. Men set die van de bollen af/ als men die op neemt / dat gedaen wordt/ als de bloemen vergaen zijn.

Orchides.

Dese slag is menigerley / sy hebben klotjens als Vosse-kullekens, Honts-kullekens, Bock-kullekens, Hane-kullekens, en hebben besondere soozten van bloemen / als Mannetjes, Wijfjes, Bytjes, Muggetjes, Kickvorffen, Sots-kappen, Vlieghjes, oock zijnder geele / die men seyt Lieve-vrouwe Schoenen te wesen; van dese soozten vindt men eenige in de Heyden wassen / en sommige in de Hey-landen, mede in de Duynen: Maer de beste soozten komen uyt Portugael, daer wassen mede van die slag ontrent Luyck of Spa: maer die van dese de meeste sozteringe hebben / is de Heere van Beverningh. Alle dese soozten om in de Cuppen voort te setten / moeten staen in belommerde plaetsen.

Handekis-kruyt.

Van dese zijn veelderley soozten / sy zijn de bloemen aen de Orchides gelijk; daer zijnder / die de bladeren tusschen de bloemen wassen / namentlijk die met witte, paerse, en gespikkelde bloemen / als mede met gevlackte bladeren, oock die met de lijf-verwe, en paerse. De bloemen vindt men in de Hey-landen, veel hier ontrent / of in de Orange Polder, sy bloeyen in 't begin van July, en als dan verplant men die op bochtachtige plaetsen / daer het een wep- nigh belommert is.

Irias met bollen.

Hier van zijn veelderley soozten / als Engelsche, porceleyne, gecamelotte, bleecke en blaewe, fluweele, en veel meer andere kleuren van bloemen / die uyt zaet voort komen: daer zijn oock Spaense van veelderhande slag / als blaewe, witte, geele en bonten, maer de Engelsche willen niet lange

uyt de Aerde blijven / en worden des Winters gedeckt. Daer is oock een soot / genaemt Ireas Vleermuys. De Spaense willen wel voort / die men set op de kanten van de Rabbatten, om den Hof mede te verciereu.

Moly.

Hier van zijn wel drie of vier soozten / met smalle bladeren / sy bloeyen ghelijck als Ajuyn; daer zijnder oock met briede bladeren / en mede die van Indiën; dese willen wel wassen in goede Aerde / en op warmachtige plaetsen: men plantse in 't begin van September, de bollen willen niet lange uyt de Aerde blijven.

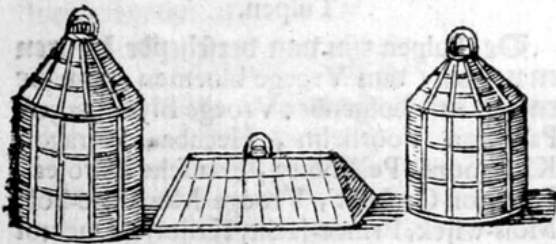
Tulpen.

De Tulpen zijn van verscheide kleuren en namen / van Vroege bloemen, zijn de raerste dese volgende: Vroege Blyenburger, Parragon Voorhelm, Hecuba, Parragon Klaermont, Pelschotty, Fransche Dorotea, Parragon Grebber, Vroege Morleyne-bol, Mols-wijck, Prince-jacht, Krijntje, Ducktol Viceroy, geel en root van Leyden, Nonswits, paerse Moerleynen. Drie of vier soozten van Lacken, Vroege Purper, Witrugge, Admirael van Enckhuysen, Generael van Enckhuysen, en meer andere soozten van Tulpen, die vroegh bloeyen: en de laten zijn dese / Bruyn-purpers, hier van zijn noch 4 of 5 soodanige kleuren / d'een hooger als de anderen: Noch Brabantions, mede 3 of vierderhande: Vesta, Generael Doctor Balte, witte Doroteas, Astreas, Jeddemully, Grooten Turck, Parragon Guldebloem, Mervelje van Quakel, Lantschapbol, Belle-brusselle, Mervelje de Hollandse, Parragon Senekoert, Generael van Holland, Tulpa gelder. Twee soozten van Admirael de Man, Passetoet, Corenaer, Prins van Walles, Pierpere-kroon, waer van vier soozten zijn / geele, purpere, witte, en Noortse Kroon, gemarmelde Jaspée, Unicke, Jan Gerritsz. Generael Swijmende, Admirael van den Bosch, Goudaes, Fenicx van Aertsen, Kardinael Flamboliant, Sayblom Koningh,

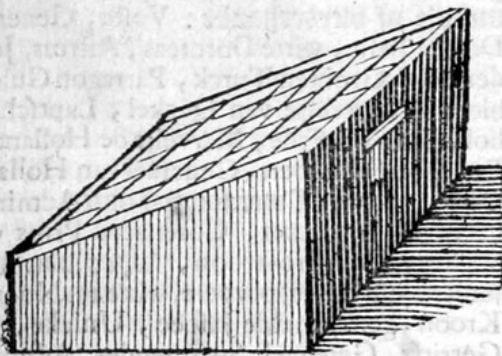
ningh, Nonparelje, Admirael van Zierickzee, Admirael van Engelandt, Parragon Velsen, Switfers, Parragon Jeroen, Belle Dorea, Laboljanten, Spheramundi, Parragon Liefkens, twee of drie soorten Tornoys, witte Agata, drie of vier soorten / Passcitalle, Argus, Dorotea d'Anvers, Anvers, Laboljante, Dianas, Generael Ouwenaderden, laten Blyenburger, Generalissimo de Costa, Lapovere, Admirael Backer, Semper Augustus, Admirael Bogart, Fenix Cieraet, en meer andere namen / die dooz de beelhept hier niet werden gestelt. Alle dese

veranderingen van namen / komen dooz de verscheydenheyt en verdeeltheyt der kleuren, want de Tulpen zijn alle van eenderley maectsel. De Tulpen worden aengewonnen van bollen; men kan die oock wel zaepen / dan hebben wel 10 of 12 jaren werck / eer die voort komen / sy worden geplant in 't laetste van September, in goede Aerde / die wel doozluchticht / en van de Son wel bescheenen is / op dat dooz de koutheyt / de bollen niet komen te vergaen / en werden wederom opgenomen in 't laetste van Mey, of begin van Juny.

Van de Zaden.

Dit is d' Afbeelding van drierley glase Lantaernen / die geen bodem hebben / en onder open zijn: men sulpt die / over tedere Krupden / Planten / of Bloemen / om die vooz de windt en koude te bebjyden / en eventwel de warme Some-stralen deelachtigh te zijn / waer dooz de selvs oock te vzoeger voort komen.

Dese Figuur beeldt af een Bach / die onder open is / en boven met glase / die

schuyng neder gaen; men kan die oock wel maken met vensters / die men by bochtigh / dzoogh / of warmt weder kan openen en slupten: De Bach wordt los ober de Bedden heen geset / daer pets gezaept of gheplant is / dat men bewaren wil vooz de Dooft / koude &c: oock kan men dooz dese middel / 't geplante of gezaepde / des te vzoeger doen uut komen / en tot volkomen wasdom brengen. Men maect die soo groot of kleyn / als men noodigh en dienstigh acht / settende de glase tegen 't Zuyden / of soodanigh / dat'er de stralen der Some best in schijnen kan.

Ambrette, of Turckse Koren bloem.

Dese rupelen als Muscus, en zijn vier soorten / als twee witte / en paerse dubbelde / soo oock de enkelde paerse / en witte: sy worden gezaept in 't begin van April, op een warme plaets / of Meloen-bergh, en 4 of 5 bladeren hebbende / sal men die verplanten in den Cupn / daer men begeert: De eerste bloemen daer het zaet van komt / moet men met dzoogh weder af plucken / en leggen die dzoogh / op datse niet beschimmelen: Noch zijnder verschepte soorten van Koren-bloemen: als paerse / witte / blaetwe / roode / en meer andere kleuren: Als men die maer eens gezaept heeft / hoeft men die niet meer te zaepen / alsoo die van haer selven genoegh voort setten.

Hele-

Helenaes-tranen, of Hedyfarum.

Dese zijn twee soorten van bloemen / witte en roode / sy worden gezaept in April, en verplant in potten / om datse des Winters binnen moeten staen: het gebeurt wel dat die bloeyen in 't eerste jaer / sy willen wel staen in santachtige Aerde.

St. Theunis-bloemen.

Dese zijn sluwwele en geele / sy worden gezaept in April, dan hebben geen goede reuck / soo wel steelen als bloemen / maer alleenlijck het aensien / en 't cieraet in de Hoven: Dit zaet wil wel gewonnen wesen in droogh weder / want by natte Somers, soo verrotten sy in hare knopjes / sy willen wel staen in potten / en dan in den Cupu / of daer men deselve wil stellen.

Flos Afrycanus.

Dese zijn St. Theunis-bloemen gelijk / dan daer zijnder drie of vier soorten / namelijk geele / groote dubbelde / en een dubbelde / die een weynigh na 't Orangie streckt; en een die geel / en kleynder als de anderen is / die hebben goede reuck / en de enckelde treckt men upt / overmits dat men het zaet wint van de dubbelde / het wert gewonnen als voorszeyt is.

Scabiosa.

Dese zijn veelderhande soorten van kleuren / als de Spaense die heel byzun is / bleekhe / geblackte / by na heel zwarte / en oock daer kindertjes boben upt komen / en meer andere kleuren: dese worden in de Maent van Maert gezaept / en dragen van dat jaer byuchten / maer 't gebeurt wel / dat die een jaer over staen / sy worden by den anderen gezaept / en verplant / als sy 5 of 6 bladen hebben door den Cupu / daer men die begeert. Van dese wint men zaet met droogh weder / om des Winters over te houden; daer zijn noch twee soorten / die in de Velden wassen / geele / en paerffe / sy worden by de Apotheeckers gebuycht.

Leeuwe-becken.

Dese zijn verschede van bloemen / doch altemael bont / den eene root-bont / paersbont &c; sy worden gezaept in de Maent van April, en hebben van 't selve jaer byuchten / de planten duuren wel 2 of 3 jaren / sy geven een seer fraey groen / en begiinnen te bloeyen in Augustus, men houdt deselve langh. Daer is oock een by-soort / die in de Velden wast / maer als die in de Cupnen komen / is het een specie van onkruydt / na de manier van Vlas.

Sonne-bloemen.

Sy zijn van twee of drie soorten / d'ene met kinderen / en de ander sonder kinderen / welcker zaden zwart zijn / en noch een is'er met wit zaet: Dit zaet steecht men slechts in de Aerde daer men die wil laten staen: sy verciieren de Cupnen niet weynigh / door dien datse wel 7 of 8 voeten hoogh upt der Aerde wassen / soo datse boben alle andere bloemen upt stecken. Die sonder kinderen (dat zijne die maer een bloem aen de geheele stam dragen) zijn de grootste en de beste; haer naem schijnen sy verkregen te hebben / om dat hare schoone geele en lange spitse bladeren / die rondom de middelste rondheyt (die met zwarte zaden bezaept is) upt schieten / de Sonnestralen af beelden. Enige seggen / dat de Sonne-bloemen, die van de rechten aert zijn / den gantsen dagh / als de Son helder schijnt / haer tegen de selve aentwenden / en daer mede draepen / en des nachts haer wederom herstellen / daer over sy van de Italianen; *Torne al Sole*, werden genaemt.

Parmica:

Dit is een cieraelijck bloemtje / paers-kleur / men kan het langh houden / het wordt gezaept in April: als het eens gezaept is / hoeft men 't niet meer te zaepen / alsoo het van sijn selven genoegh voort komt.

Venus Spiegel.

Dit is een heel schoon purper bloemtje / sy worden gezaept in April, 't zy dat men die wil laten staen / of verplanten / op de hoecken van de Bedden.

Tapsus Barbatus, of Wol-kruyt.

Van dese zijn tweederley soorten / d'een met geele / en d'ander met witte bloemen / sy worden gezaept in April, sy wassen wel in de Velden / en worden veel by de Apotheeckers gebuyct : 't is een kruyt dat wel voort wil / alsoo het mentigte van klepne zaden voort brenghet ; men verplant die op de hoecken van de Bedden / om dat het een lange stengh maect.

Amarantus.

Dit zijn vier of vijf soorten / daer zijnder die de bladeren gelijk zijn / als de Papegaey's Veeren, een is'er met purpere bloemen / als Katte-staerten, een met noch grooter Katte-staerten, die root zijn / en een voot 2 of 3 langh / dan is'er noch een / die paers-achtigh is / met roode steelen / die de Papegaey's Veeren gelijk is ; het zaet wort hier niet gewonnen / alsoo het upt de Barbados of Virginjes komt / daerom moet 't op heete Bergen gezaept worden / als Meloen-bergen.

Lathyrus.

Hier van zijn twee soorten / klepne en groote; de groote worden gezaept / en 't blijft een plant 10 of 12 jaer / men setter staeken of hoepen by / daer deselve aen vast raeken ; sy geven heel cierlijke moye bloemen / en bloepen heel langh / van 't begin van July, tot het laetste van 't jaer. Daer is noch een klepnder soort / die alle jaren moeten gezaept worden / die hebben paers en witachtige bloemtjens / de Oude-wijven gelijk / sy worden gezaept in 't begin van April, in goede savelachtige Aerde.

Ridders-spooren.

Hier van zijn vier of vijf derhande soorten / als witte / paersse / bleecke / lijf-berwe / geblamde / dubbelde en Engelse ; noch zijnder veel soorten van enkelde / die geblamt zijn / dese worden gezaept in de Maent van April, en zaepen daer na van selven voort / sy geven aengename cierlijckheyt in groote Cupnen.

Nardus.

Dese heeft purpere bloemen / en 't zaet dat zwart is / is heel wel rupckende / van dese zijn mede-soorten die in 't hayz staen gelijk het lof van Fenckel, oock zijnder dubbelde / die niet in 't lof staen ; sy worden alle jaren gezaept in 't laetste van April, doch komen te met oock wel voort / van 't zaet dat af gevallen is.

Marionette.

Van dese zijn veelderhande soorten / sy hebben bloemen als Belvideres, of groote Klocken, sy verscheelen veel in kleuren / als purper / wit / paers / met lange spitse klocken / en ronde klocken. Dese worden gezaept in Maert, maer staen een jaer oover / eer die dzagen / dan het zaet vallende / komen van selve wel voort / de gemeene soorten zijn onkrupdt in de Cupnen / als het Ranunculus, dat mede een van dese by-soorten is.

Prince-bloemen.

Dit is een blaeu bloemtje / wordt geset op de Apotheeckers vensters / dan zijnder noch twee soorten / purper en wit / sy worden in de Cupnen gezaept / en men laet die tegen een stock op loopen / het zijn bloemen gelijk Duyvels Naey-garen, dat in 't wilde wast / het wordt alle jaren gezaept in April, en men verplant die waer men wil.

Linaria.

Linaria, Lusitanica, Americana, geeft een groot blinkend zaet / als 't gemeene Vlas :
Daer

Daer is noch een kleyn plantje / met witachtige bloemetjes / en witachtigh lof / het draeght rontsom witte bloemetjes / die worden gezaept in 't laetste van Maert, by den anderen / op een hoeckje van een Bedde / ofte Sabbat.

Wonder-boom, of Ricynus.

Dese zaden zijn spichelachtigh / de Herfst Spinnekoppen gelijk: sy wassen in korte tijden heel hoogh / geven groote bladeren / en hebben blaeuachtige steelen: daer de selve bloeyen / komt het zaet niet voort / maer wel aen de steelen: tusschen de bladeren komt een steng / daer het zaet in wast / het is stechelachtigh / sy worden alle jaren gesteecken in heete plaetsen.

Lupinen.

Daer van zijn 4 of 5 soorten / als de groote blaeuwe / kleyne blaeuwe / witte en geele / die de bloemen heel wel rupken / als de Flamboyse bonte: dese worden van de zaden / die in de Peultjens voort wassen / gesteecken in der Aerde / in de Maent van April, en worden alle jaren geset / daer men die wil laten staen.

Mervelje de Peru.

Dese zijn van veel kleuren / als paersebonte / geele-bonte / root-bonte / en heele witte; dese zaden worden gesteecken in een Meloen-bergh, om die van 't selve jaer te doen dragen / en rijpe zaden daer van te mogen krijgen: maer de wortels worden in de Herfst-tijdt uyt der Aerde genomen / en gelept in gekapt stroo / of wit sant. Die in de Voor-tijdt geplant worden / geven grootere planten / als die gezaept zijn / en zijn beter om zaet van te winnen.

Datura.

Hier van zijn dubbelds en enckelde / sy geven groote strupcken; de bloemen zijn wit / en heel wel-rupckende / maer de bladeren daer van hebben geen goede reuck: De dubbelde vint men hier heel wepnigh /

ten ware het zaet van Tabago quam: de bloemen zijn langhachtigh; de zaet-bollen dieder aen komen / gelijcken seer wel de Karstans, sy willen wel staen op groote plaetsen / alsoo het een groote plant geeft / die alle jaer vergaet.

Boomachtige Violetten.

Dese zijn van vier of vijf soorten / die van zaedt voort komen; maer 't zaedt wordt gewonnen uyt enckelde bloemen / en af geplukt in 't wassen van de Maen, daer wert voor de beste gehouden 't zaet dat gewonnen wordt van een Boom die jarigh is; 't zaet wert gezaept by den anderen / om veel dubbelds te krijgen / in het wassen van de Maen, men neemt (om het beste te hebben) 't zaedt dat achter in de Peultjens leyt / of dicht aen de steelen is / de selve worden als dan geset door den Chuyt / om te sien wat het voort brenghet. Dese planten moeten niet geset worden daer veel Mis is / overmits 't selve een witte wortel heeft / en geen Mis kan verdragen / maer 't moet staen in santachtige Aerde. Die van zaet werde gewonnen zijn dese / witte / roode / paers-bonte / root-bonte / witte met lof van paerssen / sy worden gezaept in 't begin van April.

Mamordica.

Dit is een plant die de kleyne Klitte-bladeren gelijk is / sy heeft een wit bloemetje / en wast gelijk een Sp / met zwart purpere schpeltjens / sy moeten gezaept worden op een Meloen-bergh; het zaedt daer van komt uyt de Virginjes.

Balsam Appel.

Hier van zijn twee soorten / als een Mannetje en Wijfje, 't Mannetje is een plant / die men tegens een staech of Pieel laet op klimmen / het heeft een blad als de wilde Wijngaert, het geeft witachtige bloemen / en daer na kleyne Appeltjens, 't is een gewas dat hier niet veel aengehouden wert / maer in Duytslandt hebbense die veel: het
Wijfje

Wijfje heeft roode steelen / gelijk Porseleyn, het draecht paersachtige bloemen / gelijk als Sots-kapjens, het wert veel geset op Apotheeckers vensters, het komt alle jaer voort van zaet / en wil wel staen in goede vette Aerde.

Stock-rosen.

Dese worden aengeteelt van zaedt / maer bloepen eerst het tweede jaer / sy zijn verscheppen van kleuren / als root / purper / wit / heel blypn en geel : van al dese soorten zijn dubbelde en enkelde / maer 't zaet dat van dubbelde gewonnen is / brenghet beter dubbelde voort / sy worden geset dooz de Cupnen daer men wil / 't zy aen de heggen of kanten van wateren / sy staen cierslyck / en bloepen in de Herfst / en willen wel voort in santachtige Aerde / 't gebeurt wel dat men dese plant scheurt / maer sy komen soo wel niet voort / als die van zaet.

Carduus.

Carduus Mariae, heeft heel schoon groen / en wit gestrepte bladeren / 't is de vervalste Safferaen, en heeft een Oranje-achtige bloem / sy wast veel in Duytlandt. De Roomsche Carduus, wast boven gelijk een netje / de bloem van de Uyen ghelyck. Carduus Benedictus, worden gebruyckt in den Alfem-wijn. Daer zijn noch veel soorten van Carduus of Distelen, die in 't Veldt wassen / en hier niet werden gestelt / om dat men die niet veel in de Hoben ghebruyckt. Dese worden gezaept in 't begin van Maert : maer de Roomsche staet een jaer ober eer die bloemen draeght / en wordt gezaept in goede Aerde / en daer na verplant / als die 4 of 5 bladen heeft. De Carduus Benedictus wordt op een Bedde gezaept / en die laet men daer staen totse bequaem is / om uyt te trecken.

Medica.

Dese geven klepne bloemetjens / als de geele Klaveren gelijk ; de vruchtenieder aen wassen / zijn de Rispen gelijk / en

moeten alle jaer ghezaept worden / in de Maent April.

Slacken-Huysjes.

Dese zijnder met Doorentjes / en sonder Doorentjes / sy worden gezaept als hier boven van de Rispen geseyt is.

Blattaria.

Dese komen van zaet voort / en zijn van kleur geel / wit en paers : als dit krupde eens gezaept is / komt als dan van zijn selven voort / daer is noch een / dat een plant blijft / en wordt van den anderen af-gescheurt.

Vinger-hoeden.

Hier van zijn drie of vier soorten / als de geele die uyt de Virginjes komt / een klepne paerffen / dese gelijk een groote witte / een paers-achtige met spichelen van binnen : Dese worden gezaept in April, en staen een jaer ober / eer die bloepen : d'andere twee groote soorten / komen van zaet voort / dat van selver gevallen is / en geven groote lange stengen met bzeede bladeren / sy willen wel staen in groote Cupnen.

Maen-koppen.

Sy zijn verschepte soorten in kleur / als de groote paerffe / bonte / witte / en andere meer / die van zaet worden gezaept / onder Dreven of groote Cupnen / willen van vers wel besien zijn / alsoo de selve seer schoon staen : daer zijn noch 3 of 4 soorten / die Papaver theador, of Klap-roosen ghe-noemt werden ; sy hebben schoone inkarnate / of purper kleur : Daer is noch een Gehoorende Papaver, noch eene met geele en roode bloemen / en hebben witachtigh lof : noch is'er een Papaver Spinosa, die heeft geelachtige bloemetjens / daer aen zaedt-bollen komen / met dooznen : dese zaet-plantjens willen wel voort komen / niet verplant te worden / om dat'er maer eene zaet-wortel aen is / daerom moeten se gezaept worden / daerse sullen blijven staen /

en eens gezaept zijnde / vallen wel van selber uyt het zaet voort.

Thlaspi van Candia.

Dit zijn twee soorten / paerffe en witte / sy geben fraye bloemetjens / en worden gezaept in April; men kan die verplanten waer men wil / sy staen cierlijck in klepne Cuphtjens: daer is noch een met witte bloemetjens / het is een plant die overblijft / men set die voort met scheuten.

Condrilla.

Dese zijn van 2 of 3 soorten / den eene met paerffe / en d'andere met witachtige bloemetjens / sy geben cierlijke bladertjens / en werden alle jaer in de Voor-tijdt gezaept.

Devatium Barbatum.

Dit wordt gezaept by malkanderen / in een pot / of op bedden / in de Maent van April, het geeft heel nye Citroen-kleure bloemetjes / die van binnen zwart zijn / sy geben rare bloemetjes / om in een bloempot te setten / en om Socketsjens van te maken.

Oyevaers-becken.

Dese worden gezaept / en moeten een jaer over staen / eerse bloepen / sy maken een groote plant / en daerom zijn die goet in groote Cupnen; daer zijnder met geblainde bloemen / die Mervelje de Pera gelijk zijn / en meer andere / als bonte / witte / paerffe / heel bypne / en andere kleuren / sy worden gezaept in April: die eens gezaept zijn / komen genoegh van haer selven voort.

Paerel-zaet.

Dese worden gezaept / en staen een jaer over eer sy bloepen / als dan bloepen sy met geelachtige bloemetjens / en groepen de bladertjes tussen de zaden in: de planten blijven voort des Winters over / en willen wel staen op sabelachtige Aerde.

Bruynnetjes.

Dese worden gezaept op Bedden / en verplant / sy geben schoone roode bloemetjes: het lof is de Fenekel gelijk / sy werden gezaept in April: 't zaet bewaert zijnde / kan men die zaepen in 't laetste van Mey, en hebben als dan de heele Somer bloemetjes.

Penninck-kruydt, of Bolbonac.

Dese worden gezaept / maer staen een jaer over eer die bloeyen / de bloemen zijn de enckelde Violetten gelijk / daer 't zaet in komt / en rijp wordende / zijn 't als Dubbeltes / sy worden op de kassen geset voort Silver-schoon.

Aquylegia.

Dese zijn veelderhande soorten in kleuren / als bonte / paerffe / blaeuwe / witte / en meer andere kleuren / en noch zijnder met Star-bloemen; dese gezaept wordende / dragen het tweede jaer bloemen / die 't fijnste lof hebben / zijn dubbelde / en als men wil weten of die geblamt zijn / kan men het sien aen de steelen / alsoo de ribbens van de steelen mede geblamt zijn.

Cistus.

Dese worden gezaept / en als die drie of vier bladeren hebben / wordense geset in potten / sy maken een kleyn boomtje; en krijgen bloemen als enckelde Aert-roosen, dese zijn 3 of 4 soorten / als met het Salie-bladt, Lavendel-bladt, Mannetje en Wijfje, en meer soorten: dese zaden komen uyt de Virginjes, of Portugael, maer de selve een jaer over gehouden wesende / geben cierlijke planten / om op Apotheeckers versters te setten / maer sy moeten in huys of karchel geset worden.

Gouts-bloemen.

Dese worden ghezaept in 't begin van Maert, en daer zijnder van verscheyde soorten / als groote dubbelde met kinderen /

heele geele / bonte / enckelde / die de Boeren gebuycken / om de Boter te vertwen ; de selve van zaet gevallen / blijven des Winters ober staen.

Herba viva, of Levendigh Kruyt.

Dit is een zaet dat uyt Guinea komt / het heeft een heel cierlijck blaedtje / by na de Tamme Raket gelijk : als men aen de selve raecht / soo sluyten die toe / en ballen ter neder: dit moet gezaept worden op een heete Meloen-bergh, om 't selve te beter te doen boort komen / maer hier te lande kan men daer geen zaet van winnen.

Noli me tangere, of Kruydtje roert mijn niet.

Dit wordt gezaept in de Voor-tijdt, en maectt een plantje / daer aen geele bloemen komen / gelijk als Munnick-kapjes, 't zaet daer van rijp wordende / en men raecht dat aen / soo springht het uyt sijn hupsjes. Dit eens gezaept zijnde / komt als dan van sijn selve genoeghsaem boort.

Nasturcium Indicum.

Dit is Indiaens-kars, heeft ronde bladeren / en maectt sijn selven vast aen staekjes / die boort komende / set men die in potten / om op Apotheekers vensters te setten / sy geven veele moye bloemetjes / als Sotskappen, maer 't zaet daer van gewonnen zijnde / moet men droogh leggen / om dat 't selve het schimmelen onderworpen is: Het wordt gezaept in 't begin van April, op een warme plaets.

Paeris-yfers.

Dit geeft een cierlijck plantje / het heeft peultjens of zaden / die komen aen makhanderen / als Hoef-yfers van Paerden / dit zaet komt veel uyt warme landen / alsoo het hier niet wel rijp wort / het moet geset worden op warme plaetsen.

Spaense Klaveren.

Dit heeft zaet als Geest, en de blade-

ren die daer van boort komen / sijn gelijk de bladeren als Klaveren, sy geven een cierlijck root bloemetje / en willen wel op een hoopje / by den anderen gezaept worden / en dat in de Maent van Maert.

Brasille Peper.

Dese sijn verschede soorten van vruchten / als lange / heele smalle / ronde als Peeren / sy sijn altemael root van schoorse / en is een ronde met geele vruchten: dese moeten gezaept wesen op een Meloen-bergh, om de vruchten vroegh boort te doen komen / sy worden geset in potten / de selve rijp wordende / geven seer schoone vruchten / die heel cierlijck staen / op Baluysters, of Apothekers vensters.

Appel der Liefde.

Dese sijn van tweederley soorten / d'eene geele / en d'andere inkar-naet / het sijn ronde besien / soo groot als een matelijck Oranje Appeltje, sy willen wel staen in potten / of ergens anders tegen aen / daer die sich selven kunnen vast maken / of aen binden: De vruchten staen seer cierlijck / waer ober datse de naem hebben / van Appel der Liefde.

Bocx-baert.

Sy worden gezaept in Maert, en staen een jaer ober / eerste bloeyen / sy hebben geese bloemen: de wortelen daer van / worden gegeten tot Sla, als die opgekoocht sijn: sy willen wel staen in goede vette Aerde; men duntse gelijk als de Peen.

Scorzonera.

Dese sijn gelijk als de Bocx-baerden, sy hebben paers-achtige bloemen / en worden op de selve maniere gebuyckt als boortsept is / sy worden in Hollandt soo veel niet aengequecht / als wel in Brabandt, want die daer veel gegeten werden.

Basilicum.

Dese sijn van drie of vier soorten: de Roomse werden gehouden boort de beste; het

Het is een kruyt dat ongemeen wel ruyckt / het wordt gezaept in de Maent April, op warme plaetsen.

Yfop.

Dit zijn twee soorten / sy worden ghezaept in de Voor-tijdt, en werden gebuyckt tot Struyf-kruydt, sy geven een aengename geur.

Scharley.

Dese staet een jaer ober / eer men die gebuyckt / daer zijn drie of vier soorten; sy willen wel staen op warme plaetsen / onder de schadutwe.

Venckel.

Dese zijn van tweederley aerdt / den eene is soetachtigh / en d'andere bitterachtigh; de soete Venckel wordt in Brabandt aengaeerd / als de Selderie, maer in Hollandt wordt die niet gegeten / men gebuyckte met Peper en Sout, het zaet moet twee jaren in de Aerde leggen / eer dat het wil dragen.

Anijs.

Dit wert op de selve maniere gewonnen als de Venckel, het is sterck van reuck / en wert in goede Aerde gezaept / op schaduwachtige / en warme plaetsen / in de Maent van Maert, en bloeyt in July, en draeght in 't selve jaer zaet.

Carui en Dil.

Dese wordt mede gezaept in de Maent van Maert, als oock de Dil, die op een en de selve maniere werdt gewonnen / als de Anijs.

Pietercelie.

Die wordt gezaept in 't laetste van February, om datse gemeenlijck 6 weken onder de Aerde leyt / maer om die eerder op te doen komen / sal men 't zaet een nacht laten weken / als dan komtse wel 14 dagen eerder op. Die men niet in zaet wil laten

schieten / die zaept men na St. Jan, om des Winters te gebuycken: daer zijn dziederhande soorten; Gekrulde en Ongekrulde, en Rooms-pietercelie, dese heeft heel groote bladeren. 't Zaet van dese woort. Pietercelie, is beter te gebuycken van twee jaer / als van een jaer / alsoo 't selve menighbuldiger op komt.

Endivie.

Dese wordt ghezaept in Juny, en verplant / als die 5 of 6 bladeren heeft / ontrent anderhalbe voet van den anderen / endis bequaem zijnde / moet men die binden met dzoogh weder / om dat die van binnen niet soude rotten. Als men die des Winters wil bewaren / moet mense af snijden voorge de Doost / en in de kelder leggen / in dzoogh sant.

Selderie.

Dese wordt gezaept in Mey of April, en 7 of 8 bladeren hebbende / sal men Geyppen maken / van een voet diepte / ende selve daer in / een voet van den anderen setten / als die bequame groote heeft / moet mense met Aerde aendullen / om te beter geel te werden. De Mannen als dan / onder 't dyncken van een glaesse Wijn / de selve eetende / doet het de Doutjes daer na / mede goet.

Spinagie.

Dese wordt gezaept in de Herff / daer de Peen upt gehaelt zijn / dit is dan oude / die in de Voor-tijdt wert gegeten / maer de jonge zaept men in 't begin van Maert.

Radijs.

Dese zaept men in Maert, gemeenlijck op Aspergers-bedden, daer onder menght men geele Krop-salade.

Ramelassen.

Dese werden ghezaept in 't laetste van Mey, om datse niet in zaet soude schieten / sy willen wel staen in sabelachtige Aerde.

Krop-salaet.

Van dese zijn drie of vier soorten / als de bruynne, kleyne, Knodt-sla, die vooegh gezaept wordt / en Prince-kroppen : alle dese soorten / worden onder de geele Peën of Ajuyn gezaept : men dunt die wel een halve boet van den anderen / om die te beter te doen krippen / maer de Prince-kroppen, zaept men eerst in 't laetste van April, op bedden of landt / daer men die wil hebben / als mede de Chavonse-salade, die men van hoven bindt / op dat de selve van binnen beter sou geel worden.

Geele Peën.

Dese worden ghezaept in 't begin van Maert, om die vooegh te hebben / en men dunt die / datse ontrent een handt bjeedt van den anderen staen / maer de Winter-peën, werden ghezaept in Mey, om des Winters te bewarenen / die als dan het lof hoven af snijdende / vooz 't uptschieten ; sy willen wel gezaept werden in sabelachtige Nerde.

Biet-wortelen.

Sy worden gezaept in April, en gedunt gelijk als de Peën ; sy willen wel wassen in goede stercke Nerde / en des Winters mede bewaert zijn als de geele Peën.

Witte Peën, of Pinster-nakelen.

Sy willen wel gezaept werden in klepachtige Nerde / in Maert of April : men bewaertse des Winters, gelijk als de geele Peën.

Cichorey-wortelen.

Dese worden gezaept in Maert, in goede stercke Nerde / sy worden gebzupckt / gekoocht zijnde tot Salaet / en de uptspruytes daer van / kan men des Winters oock gebzupcken tot Sala / en hebben de selve smaecht / als de Paerde-bloemen Salade, die men uyt het Veldt haelt. Als men daer van zaet wil winnen / moeten sy een jaer over staen.

Suycker-peen- of Wortelen.

Dese worden gezaept in Maert, in sabelachtige Nerde / 't lof daer van / is heel vurigh / als men des morgens / als daer douw op lept / met bloote beenen daer door loopt. Men kan die oock wel aenboeden van de spruyten / die des Winters uyt de koppen spruyten / want als men die maer in d' Nerde set / brengen sy weder wortelen voozt : het is een heel voetsaem en gesont eeten.

Beete.

Sy zijn twee soorten / sijne en smalle, sy wordt gezaept in Mey, om niet in 't zaet te schieten / die kuriens zijn / steken de zaden van de groote Bieten / een boet van den anderen / sy maken als dan groote planten / en veele bjeede bladeren.

Kervel.

Dese werdt gezaept in September, om des Winters te gebzupcken / en die vooz de Voor tijd, werdt gezaept in April, men kan die oock zaepen in July, en die men naer St. Jan zaept / schiet niet in 't zaedt. Daer is noch Duyve-kervel, die wert by de Apotheeckers gebzupckt / als men die eens heeft gezaept / komt sy van selver genoegh voozt.

Veldt-salaet, of Vette-kous.

Dese is tweederhande / d'eene met lange / en d'ander met ronde bladeren / sy werden wel gesicht in koren-landen / en oock gezaept in de Cuppen / in 't laetst van Augustus, of in 't eerst van September, op plaetsen die ledigh leggen / om des Winters te gebzupcken.

Latouw.

Dese werdt dicht by den anderen ghezaept / in 't begin van Maert, op een Me-loen-bergh, of warme plaets / om die vooeg voozt te doen komen / het is niet quaet / dat men die eerst weecht in een pot / met wit natachtigh sant.

Ster-kers.

Sp wordt mede eerst een wepnigh ghe-
weekt / als boven geseyt is / en dicht by
den anderen gezaept / en komt binnen een
dagh 3 of 4 te voorszijn.

Porceleyn.

Hier van zijn twee soorten / als de kleyne
die in 't wilde wast / en de groote die men
zaept in de Hoven / in 't begin van April,
op verlore plaetsen: dese eens gezaept we-
sende / komt van selber genoegh voort.

Parey.

Sp wordt gezaept in April; men zaept
Krop-salaet daer dooz heen / sy staet een
jaer over / eer datse zaet dzaeght / en wil
wel staen in goede Aerde.

Ajuy.

Dese is tweederley / als roode en witte:
maer de roode is wel de soetste: de witte
wordt gezaept onder de geele Peen, en de
roode werdt bysonder geset / 't geen in Zee-
landt gedaen werdt / alwaer de beste zijn.
Van die geen en daer men zaet af wil win-
nen / steecht men van de overblijffels / in
Maert wederom in d'Aerde.

Erweten.

Dese worden gezaept op een ry / tegens
een hegge / schuttingh of heymingh / om die
bzoegh te hebben; waer by men steecht sta-
ken of tacken / op dat sy haer selve daer aen
vast maken / en by opklimmen; men legt
de Erweten, ontrent een duym of ander-
half diep in de Aerde / op dat de Vogelen
die niet souden wegh nemen. Daer zijn
noch Erweten met schillen, en grauwe
Erweten, die werden gezaept in de Lande-
ryen, en van de Boeren te markt ghe-
bracht. Daer zijn oock Kroon-Erweten,
die men in de Cuppen steecht / in 't laetst
van Maert.

Boonen.

Hier van zijn verscheyde soorten / als

Roomse Boonen, dese werden gheset in
Maert, op rpen / een halve voet van mal-
kanderen / en een wepnigh aengeaerd /
in 't laetste van Mey, om dat die niet om
verre soude waepen. Turckse Boonen zijn
verscheyden / als Krombecken, Swarte-
pier-heyns-Boonen, dese dzagen roode / of
incarnate bloemen. Princeffe Boonen, dese
zijn kleyneder als de andere / en worden in
April, in de Aerde geset: by alle dese Turckse
Boonen, worden staken geset / om daer
tegen op te lopen. Daer wast noch een
soort in Zeelandt, die men zaept niet heele
Acker's vol / alwaer geen stocken by geset
worden.

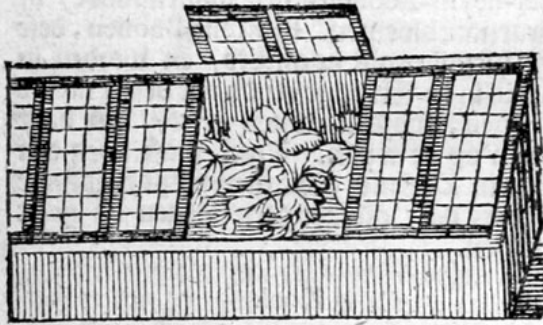
Kool.

Dese is van verscheyde soorten / de eene
soort als Buys-kool, wordt in den Herfst ge-
zaept / en moeten des Winters bewaert wor-
den / om niet upt te gaen / en als dan twee
of derdehalf voet van malkanderen geset /
om bzoegh kool te hebben. De Savoyen,
roode Kool, en Kappers, worden gezaept
in 't begin van Maert, en verplaetst in 't laet-
ste van April, sy willen wel staen op moer-
achtige Aerde: men kan de roode wel plan-
ten / tot in 't begin van Juny, op landt / dat
in de Voor-tijd ongedolven is / om de moer-
achtigheyt van 't landt wech te nemen. De
Bloem-kool, wordt gezaept in 't wassen van
de Maen, in de Maent Mey, om dat die
niet in zaet soude schieten: sy willen niet
staen op moerachtige Aerde / om dat an-
ders aen de wortel / knobbelen souden ko-
men / die de wortels souden verteeren / maer
sy moet staen in sabelachtige Aerde. Het
zaedt dat upt Italien komt / wordt booz het
beste gehouden.

Meloenen.

Dese worden voort geset in warme plaet-
sen / in maniere als volghet: Men moet eerst
een diepe put graben / waer in gedaen wort /
lange Paerde-mis / daer op gesmeten een
Emmer water 2 of 3 / om 't selve te beter
te doen bzoepen; daer op gelept een halve
voet

voet goede Aerde / waer in men 't zaet
steekt; het zaet wordt somtijds wel ge-
weekt in Soete-melck, om het te eerder
uvt te doen komen / waer ober men leyt
een glase Kaem of Bact / om die warm te

houden / volgens de boven-staende Afbeel-
dingh: de Bact is sonder bodem / en het
decksel is van glase vensters / die men by
schoon warm weer kan open setten / dat'er
de lucht en Sonne-stralen kunnen in ko-
men: De glase komen schuyngs vooz ne-
der / en de selve worden tegen de Son of het
Zyden aen geset / gelijk de Aerde oock
soodanigh / Berghs-wijse wordt op gewoz-
pen / en daerom een Meloen-bergh genaemt.

Het zaet dan op gekomen zijnde / en heb-
bende 4 of 5 bladeren / sal men de harten
uvt trecken / op datse te beter de zp-scheu-
ten kunnen bekomen / en als dan weder
verplant / op een warme plaets daer toe
berept met Paerde-mis / waer ober men
wederom de voozseyde glase Kassen set / om
van de windt niet beschadicht te werden /
daer na snoept men een wepnigh van de
langhste tacken / in 't begin van July, om
te beter de vruchten te doen voozt komen.

Komkommers.

Dese worden mede gesteken op warme
Meloen-bergen, om die vzoegh te mogen
hebben / of anders plant mense op Kabbat-
ten / daer men die wil hebben / sy zijn van
twee soozten / witte en groene / maer de
witte worden vooz de beste gehouden / en
zijn vzooger.

Pompoenen.

Van dese zijn veelderhande soozten / als
Kalbassen, Couwoerden, Citrullen: alle
dese soozten zijn van een natuur / sy willen
mede wel geset werden op warme plaetsen /
en daer na verplant aen Pzieelen of stocken /
daer toe bequaem gemaect.

Eynde van de Zaden.

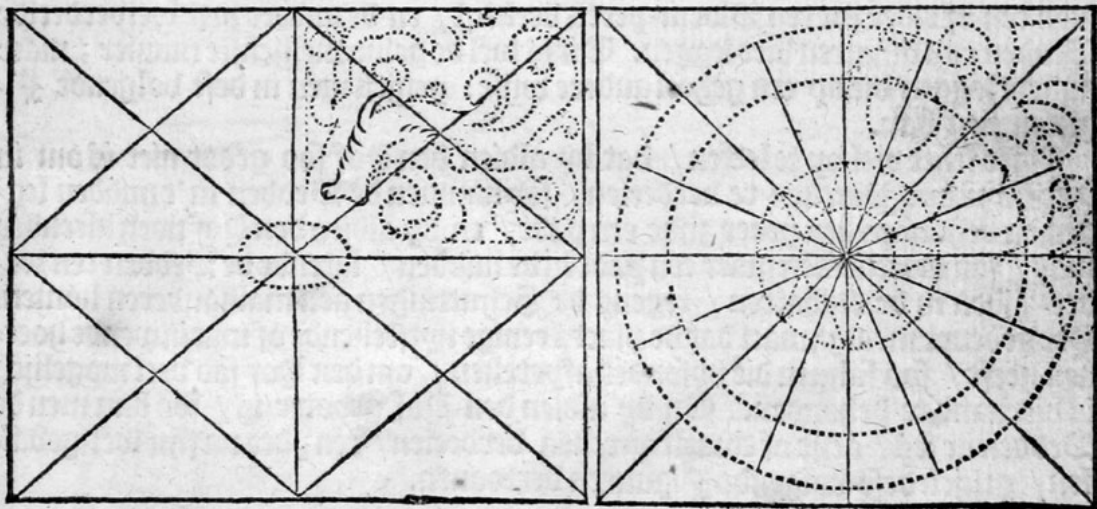

R334 Goy²

Twee hondert
M O D E L L E N,
Voor de Lief-hebbers van
H O V E N en T H U Y N E N.

Seer dienstigh om alderley
BLOEM-PERKEN, PARTERRES of LOOF-WERCKEN
te leggen : noch eenige Modellen om *Prieelen, Lat-wercken*
en *Dool-hoven* na de konst op te stellen, als
oock verscheyden *Sonne-wissers*.

Dienende tot onderrechtinge voor alle Lief-hebbers en Hoveniers/
om Hofsteden en Lusthoven konstelijck te versieren.

AMSTERDAM,

Voor **MARCUS DOORNICK**, Boeckverkooper op den Vygen-
dam, in 't Kantoor Incktvat. 1670.

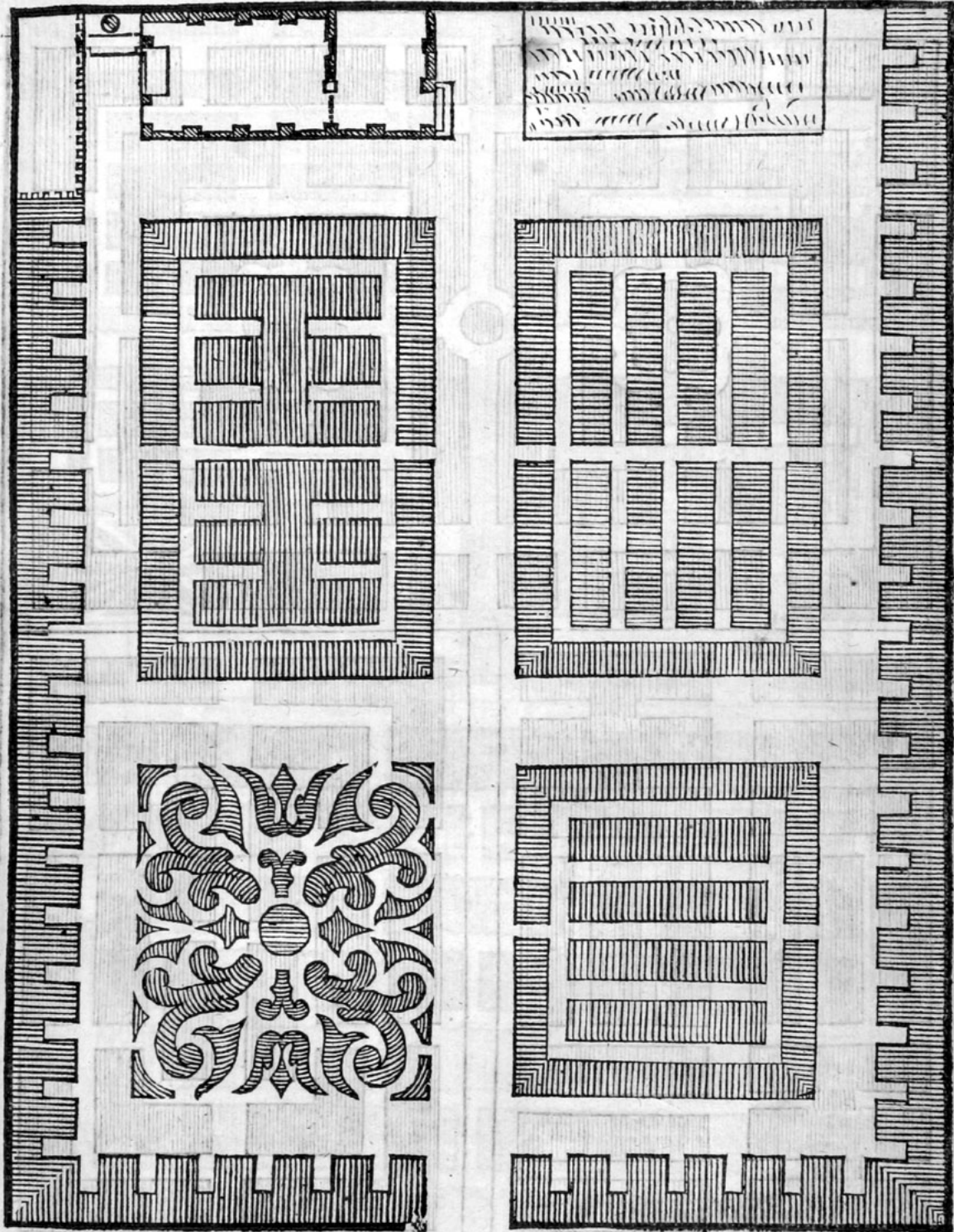
Met Privilegie voor 15 Jaren.

Maniere hoemen de *Hoven* of *Thuynen* op de bequaemste wijze kan verdeelen.

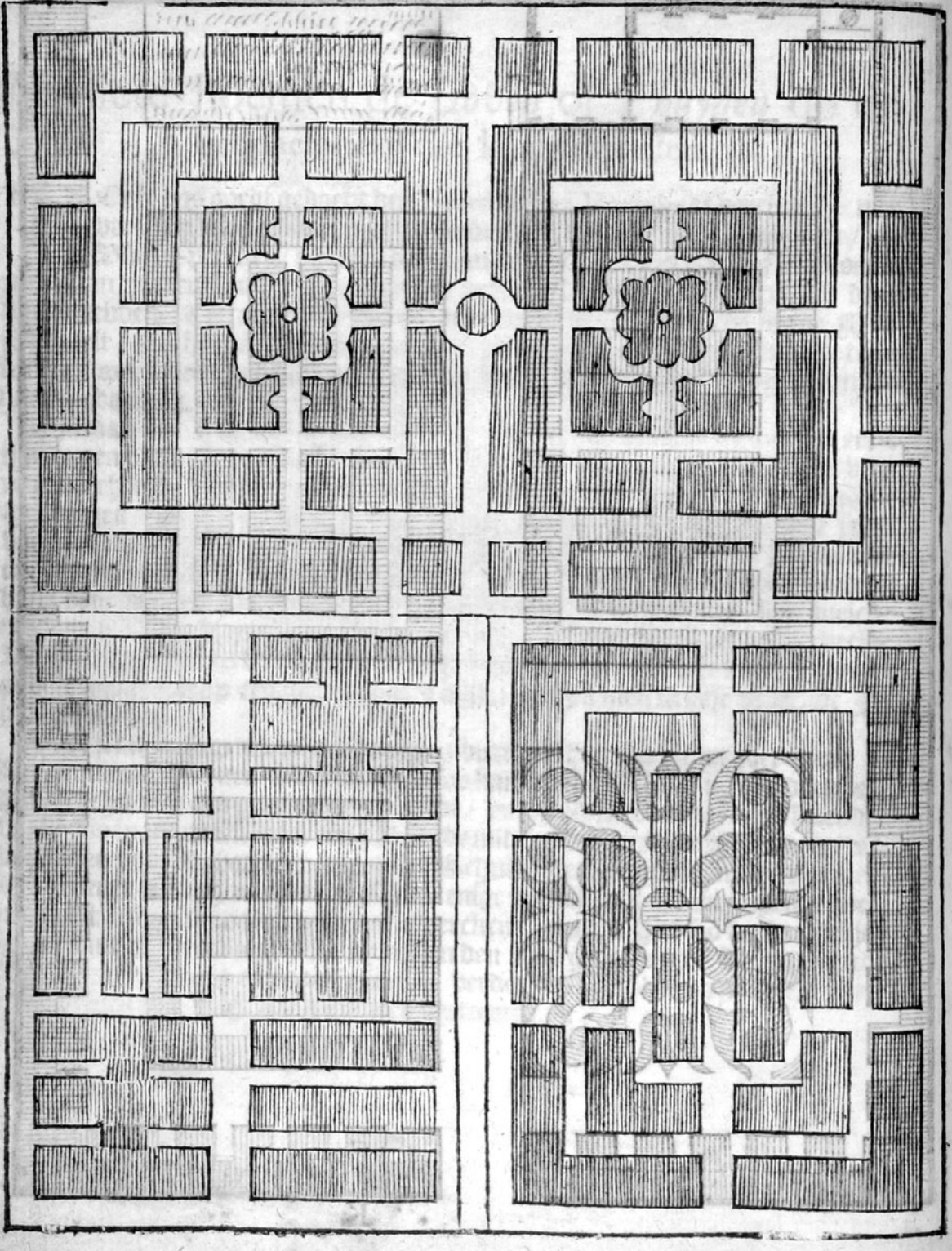
Hest ons goedt gedacht den Nederlandtsen Hovenier te verciere / met verscheyden Modellen of Doozbeelden van *Hoven* / *Thuynen* / en *Bloem-percken* / etc. eens deels om datmen niet wel een *Hof* of *Bloem-perck* kan maken sonder te booren een nette wel-verdeelde aftekeningh daer van te hebben. Ten anderen / dat de onkunde by veel *Hoveniers* soo de *Meester* speelt / dat het haer onmogelyck is / om die selfs te verdeelen en af te teekenen: waer dooz het gebeurt dat men selden eenige goede doozbeelden by haer vinden kan.

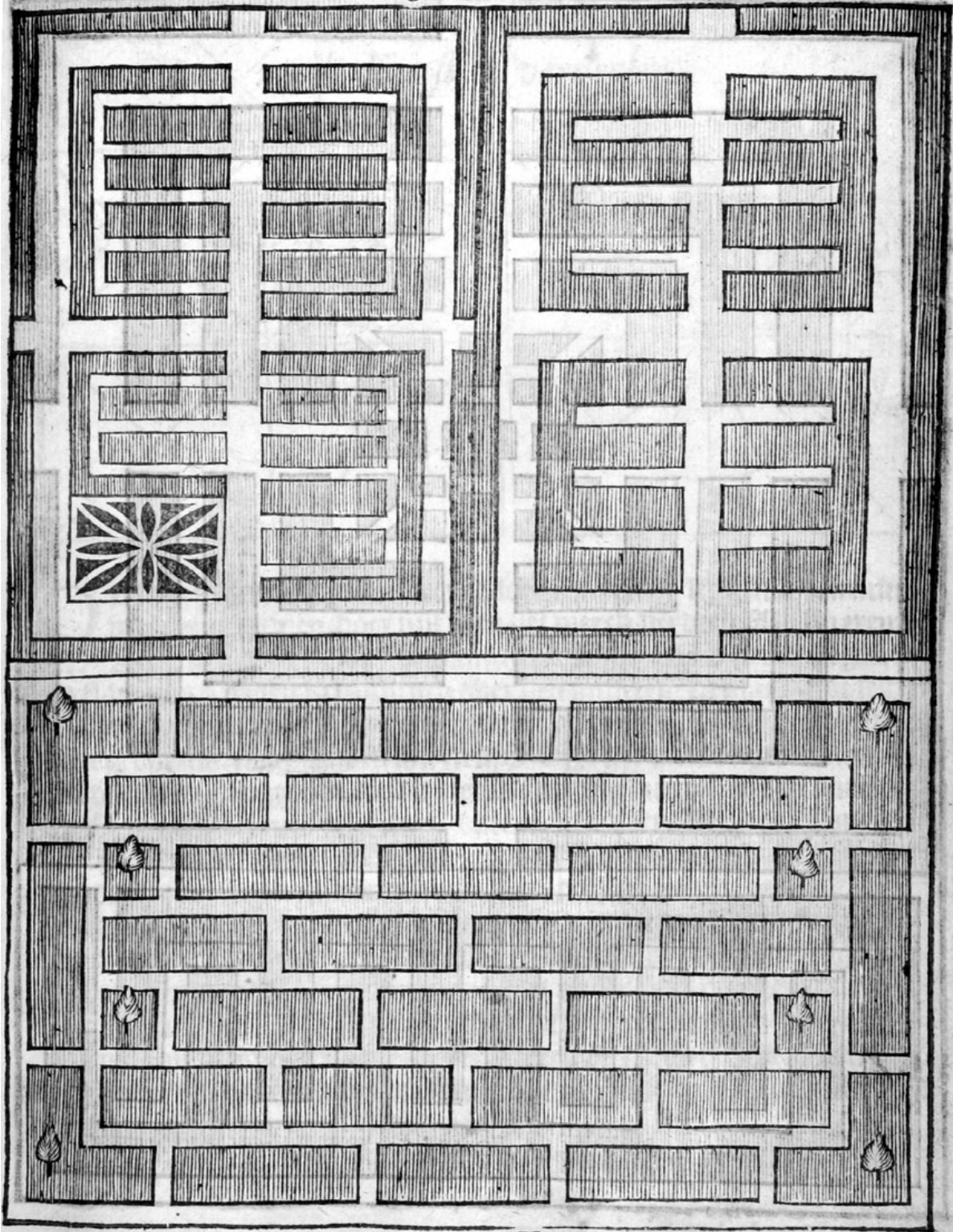
Om dan een *Hof* wel te ontwerpen / sal den Nederlandtsen Hovenier eerst maken een breedt padt / na dat de groote van de plaets toelaet / recht van booren tot achteren midden dooz den *Hof*: alsoo oock aen wederzijden nebens de *Heyningen* / gelyck mede aen 't boorste en achterste eynd / na datmen twee voet tot een *Kabat* langhs de selve heeft laten leggen; welke drie *Paden* met een kruys of dwers-padt in 't midden van den anderen werden doozsmeden / waer dooz den *Hof* sich in vier gelycke deelen komt te vertoonen: van welke men een of twee tot een *Bloem-perck* verkieft / en de andere met welverdeelde *Bedden* en *Kabatten* laet leggen. Dit is wel de gewoonelijckste manier; maer andere leggen die op een geheel andere wijze: gelyck men in dese volgende *Figuren* sien kan.

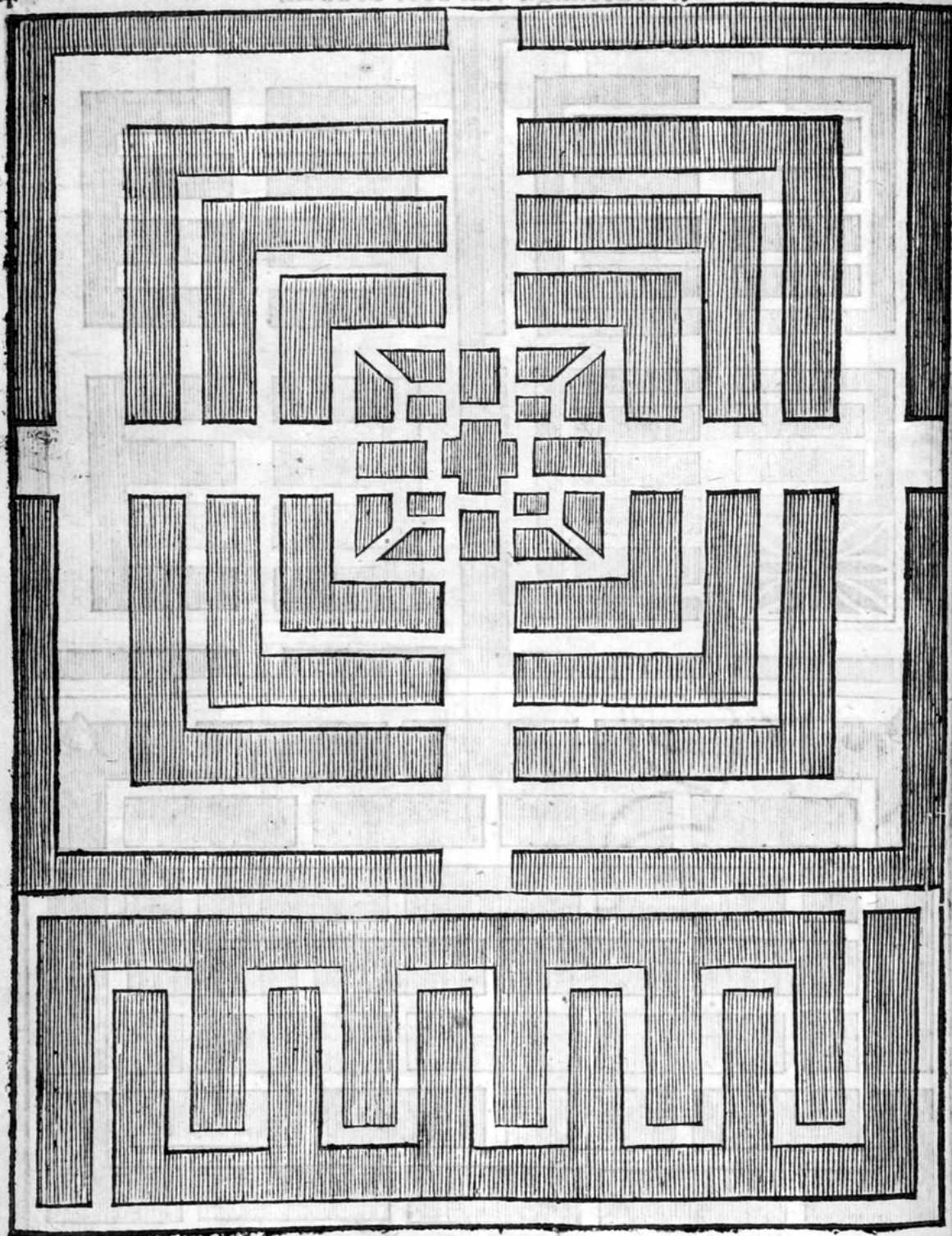
Daer staet wel op te letten / dat by aldien den *Hof* soo groot niet is om in vier bequame *Percken* te verdeelen / soo kammende *Bedden* in 't midden leggen en behouden aen yeder zijde een padt / en by aldien den *Hof* noch kleender was / soo maectmen maer een padt in de midden / latende de *Bedden* ten weder-zijden in de *Kabatten* / tegens de *Schuttingen* aen malkanderen komen. Het gebeurt menighmael dat de plaets eenige wptstekende of inkrimpende hoeken heeft / soo salmen die bysonder afpercken / om den *Hof* soo veel mogelyck is vierkant te behouden. En by aldien den *Hof* grooter is / soo kan men de *Bedden* in ses / acht of twaelf *percken* verdeelen / een yder na sijn wel-gebalen / gelyck dese volgende *Figuren* vertoonen.

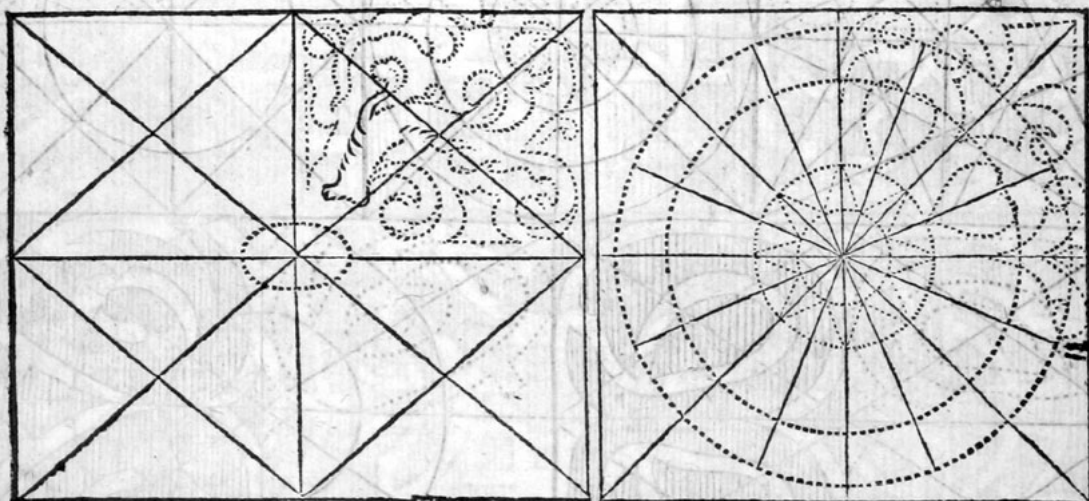
K

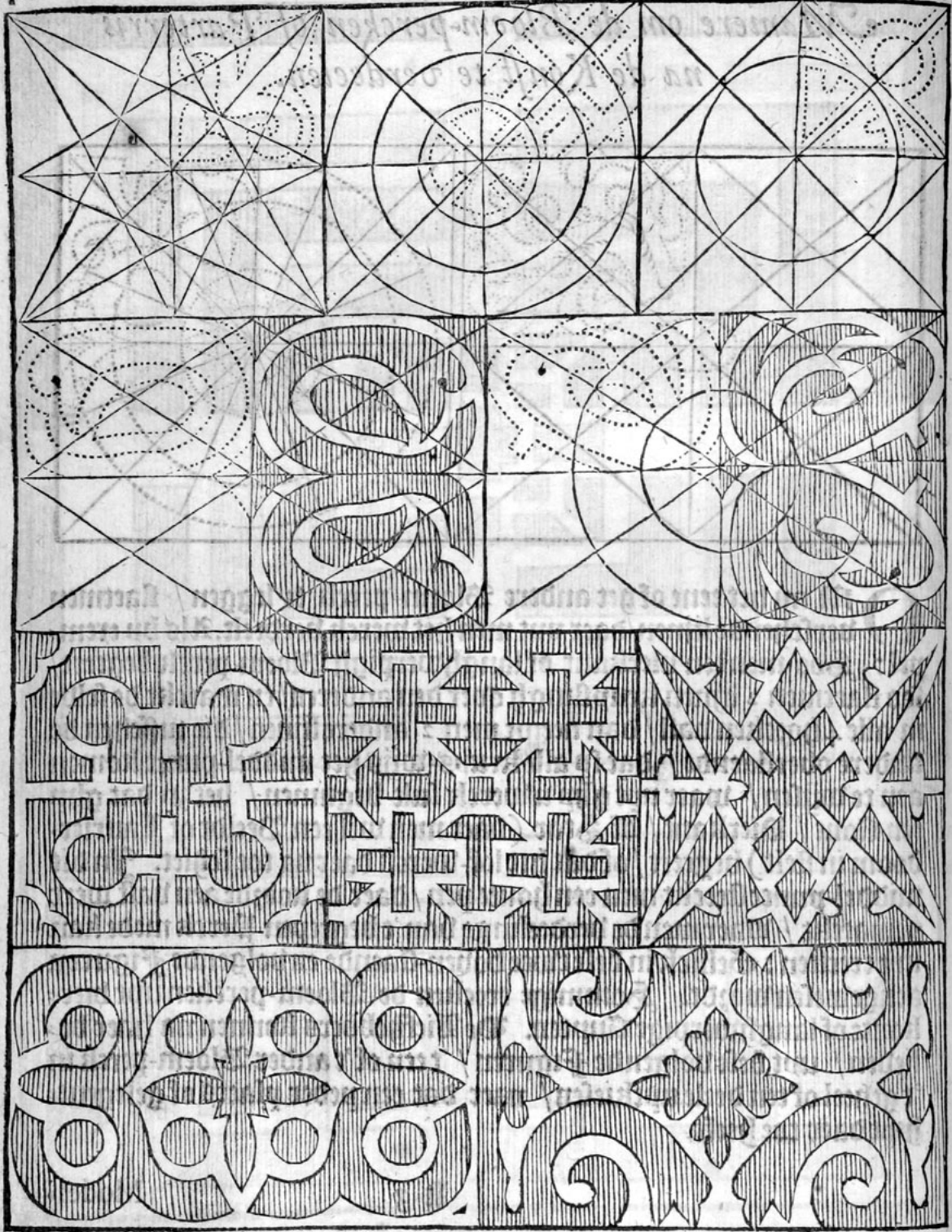

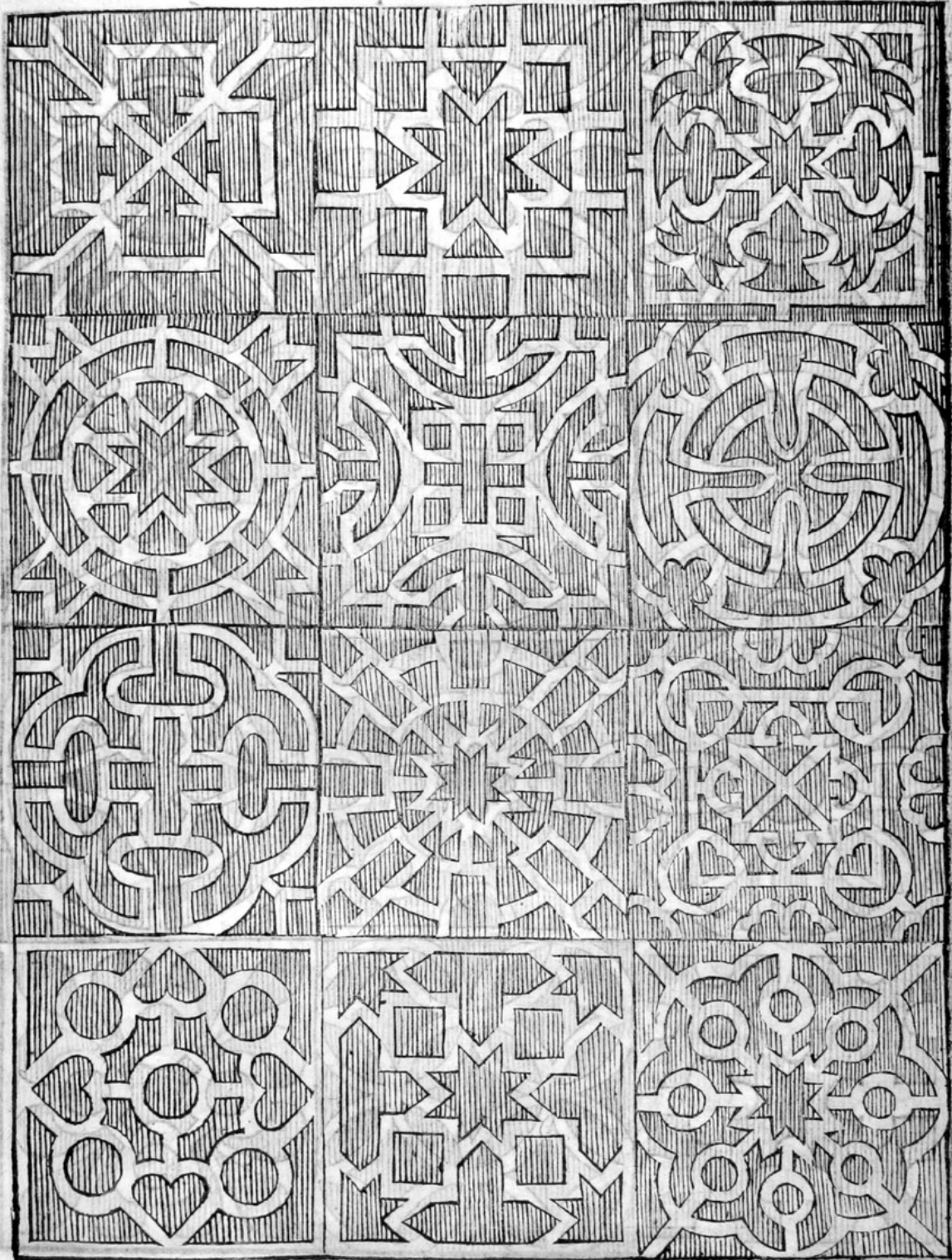

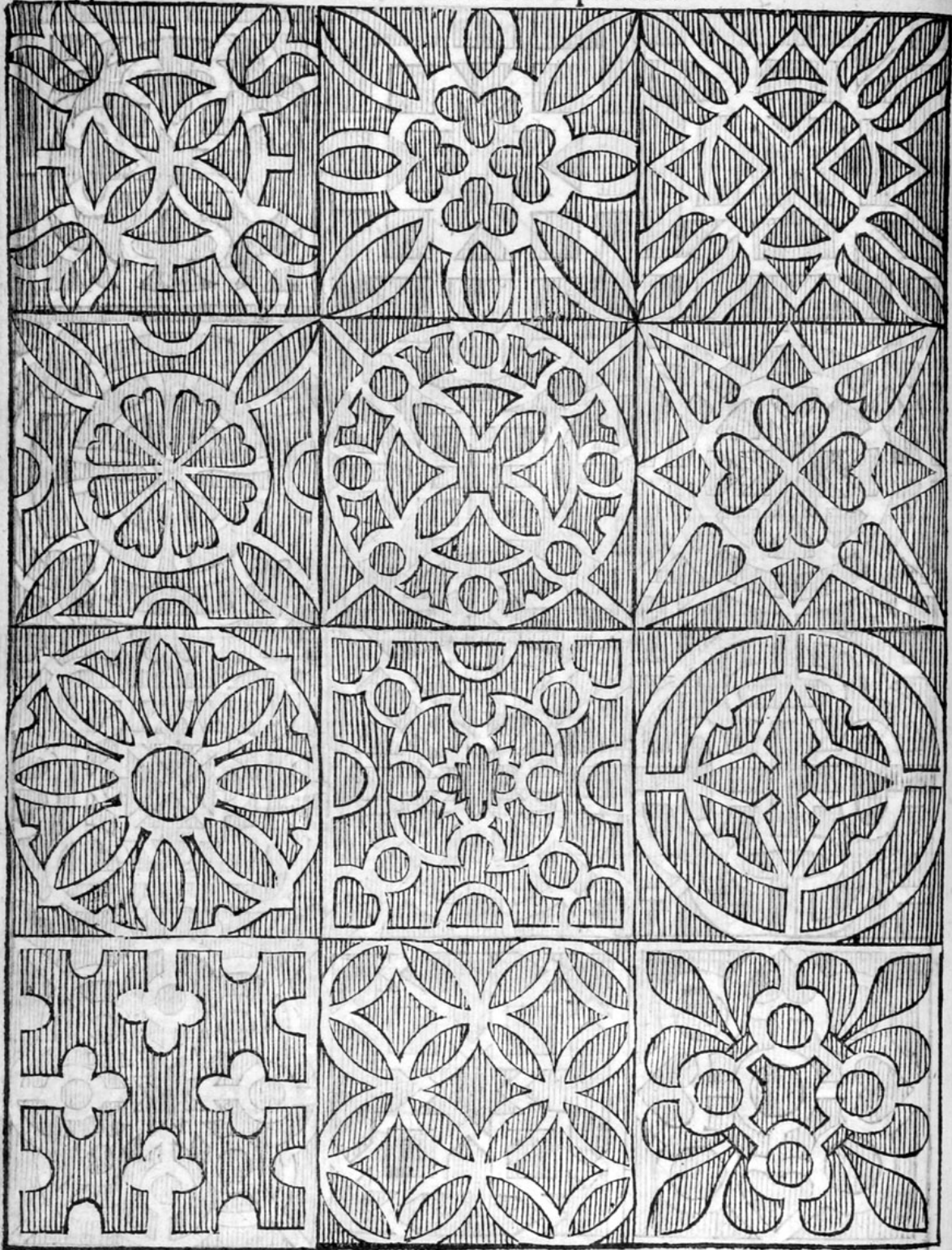
*Maniere om de Bloem-percken of Parterris
na de Konst te verdeelen.*

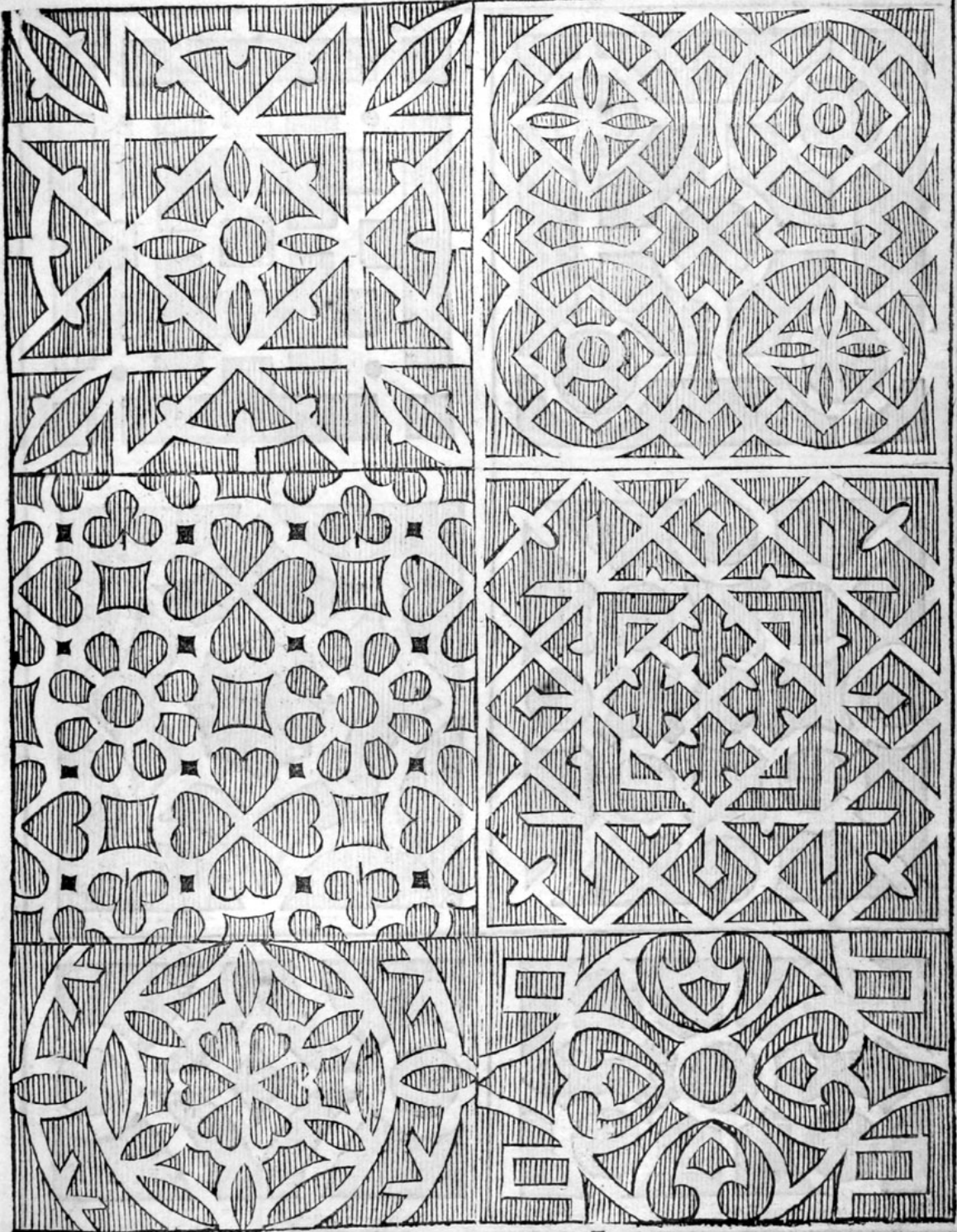

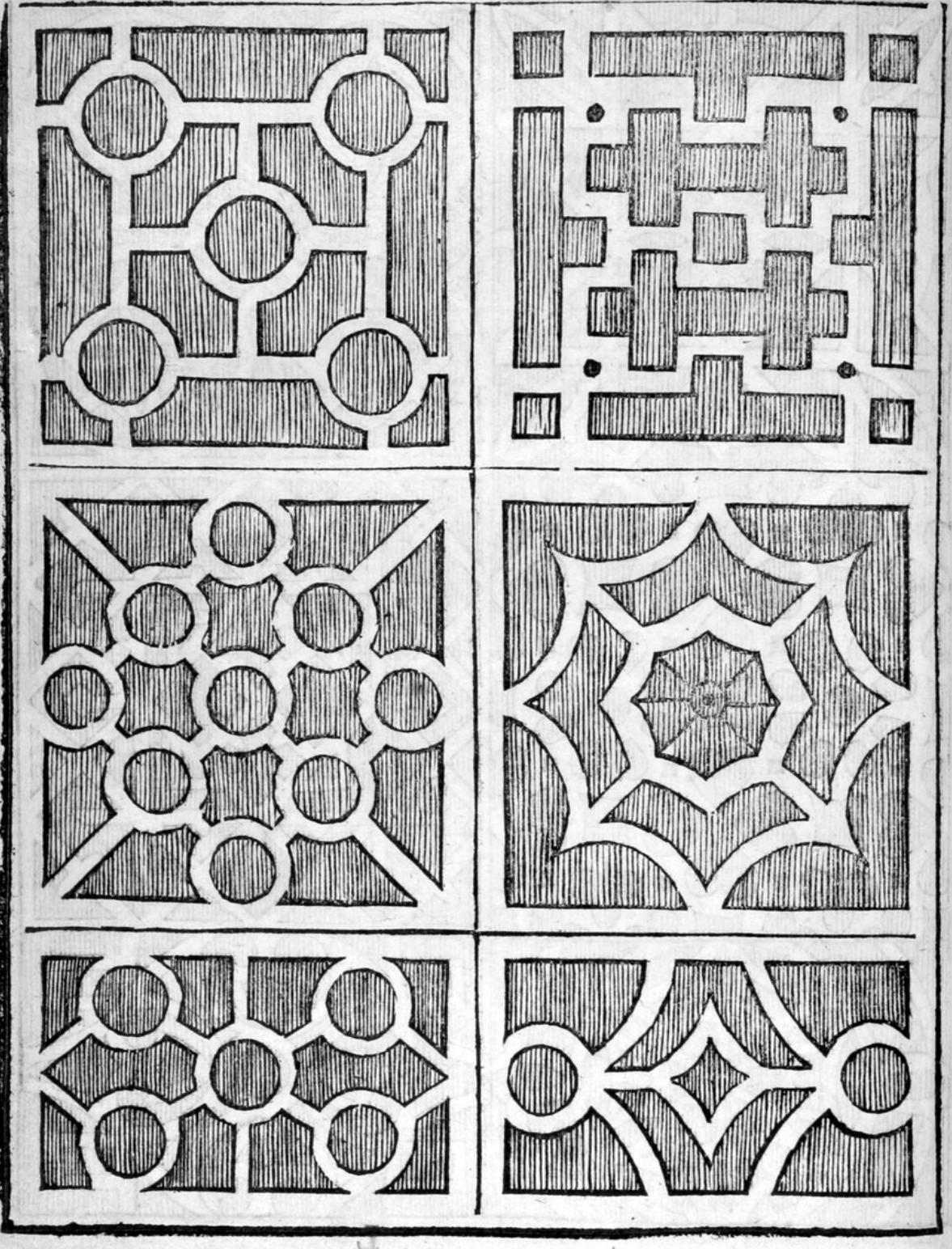
O nu het eene of het andere Bloem-perck te leggen / laetmen
verscheyde lijnen/daer uyt men het werck verdeelt. Als by exem-
pel: Soo men een vierkant of langhwerpigh Bloem-perck begeert/
soo laetmen 2 lijnen kruyslingh over den anderen/ en maect de selve
in alle 4 hoecken vast / dan neemt men 2 andere lijnen / die tusschen de
andere oberlaende / dat sy alle kruys-wijs het uiddel-punct komen
aen te wijzen / waer uyt ghy u werck sult beginnen / het zy dat ghy
een Font / Vierkant / of Star (daer men wel een Beeldt of Laurier-
boom in stelt) begeert / of dat het lof-werck daer na toe schiet. In dit
middel-punct steeckt men een houte pen / daer de koorde aen vast wert
gemaect / waer men de verdeelinge van 't begrepen Perck mede kan
uyt trecken: Gelyck in dese twee boven-staende en volgende Figuren
aengewesen wordt. Sommige trecken de Bloem-percken uyt vier-
kante of langhwerpige Ruypen. De Liefhebbers kunnen na haer be-
lieben / uyt dese volgende Figuren / 't een of 't ander Bloem-perck in
't geheel of ten deele uytkiezen / naer dat een yeder plaets of gelegent-
heyt daer toe heeft.

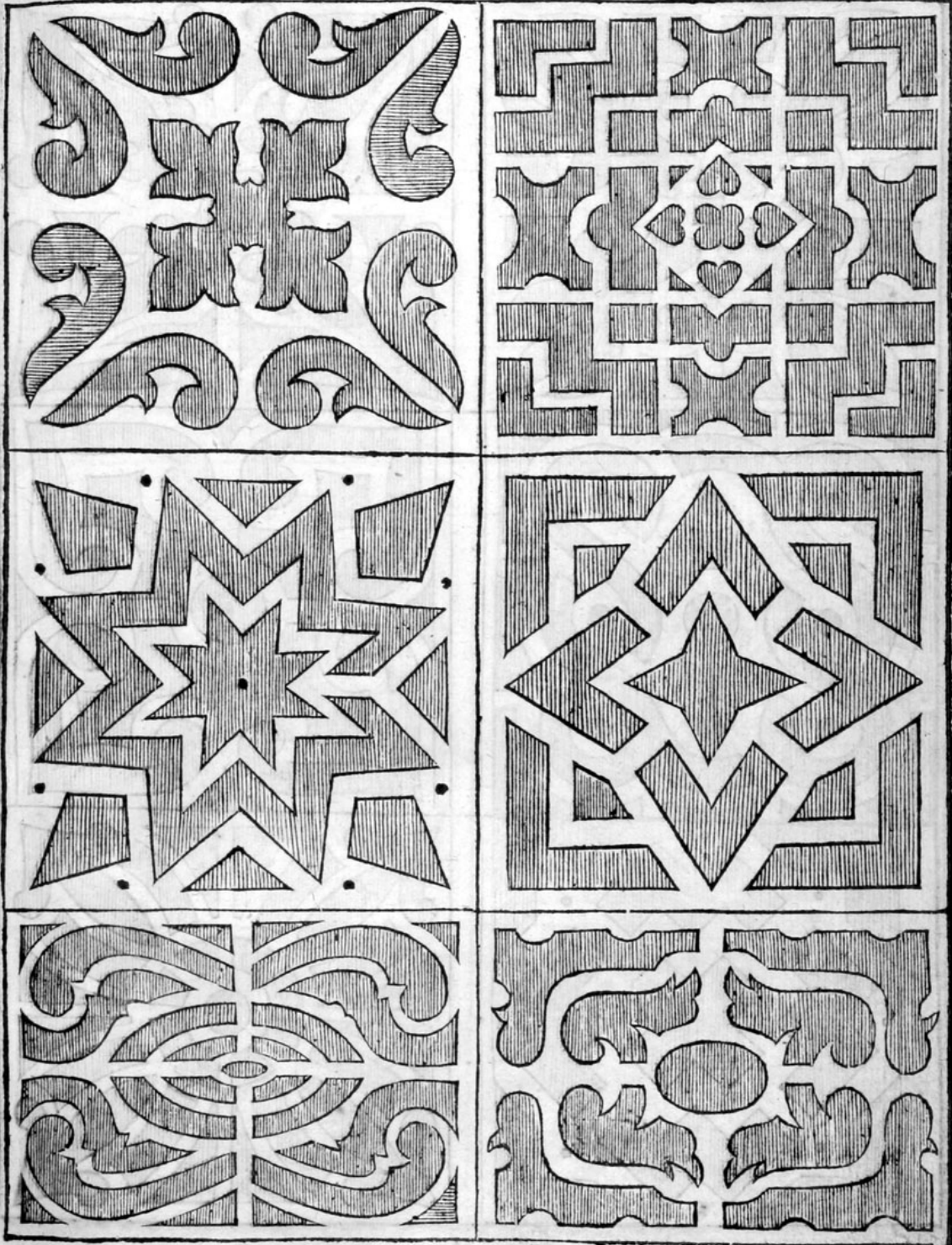

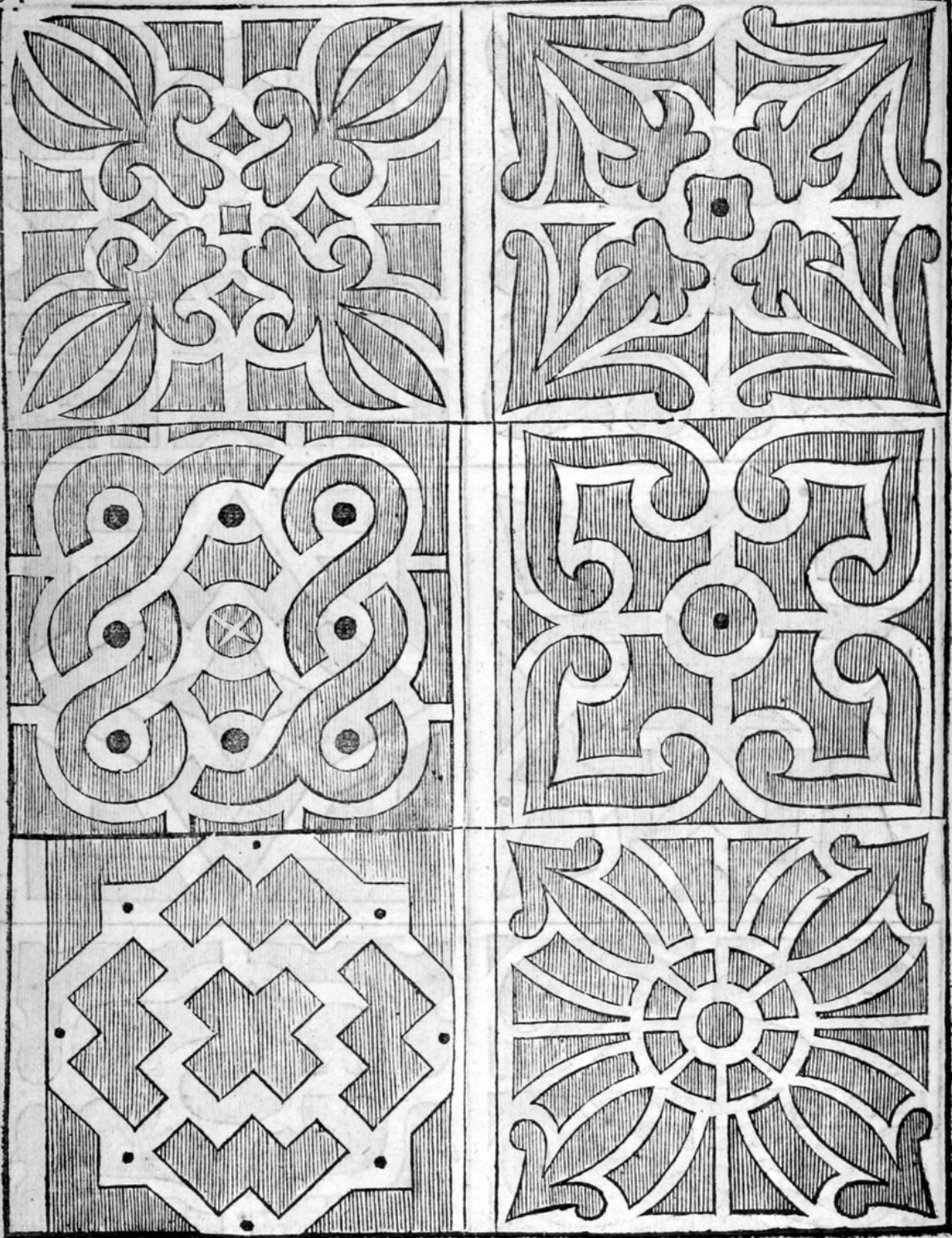

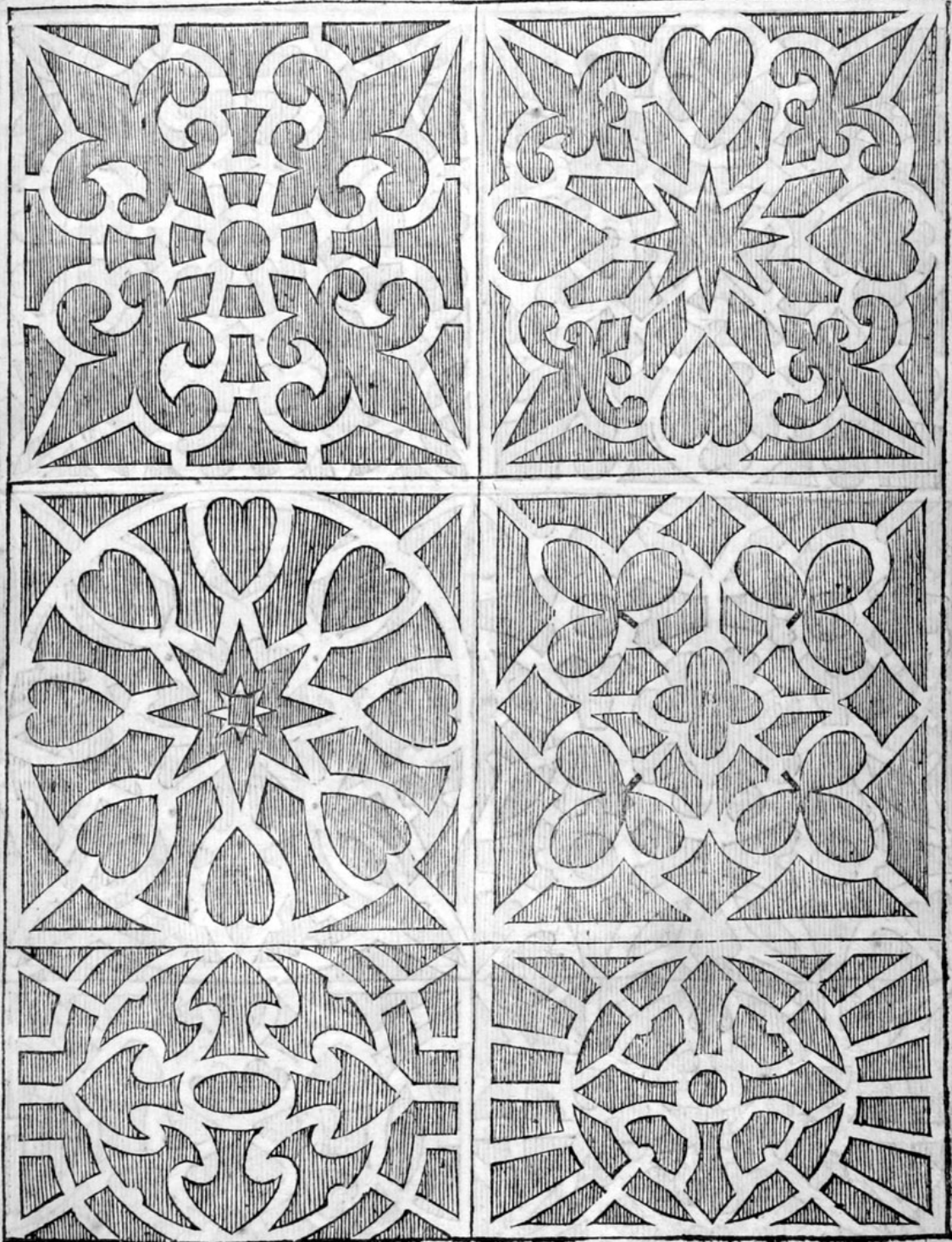

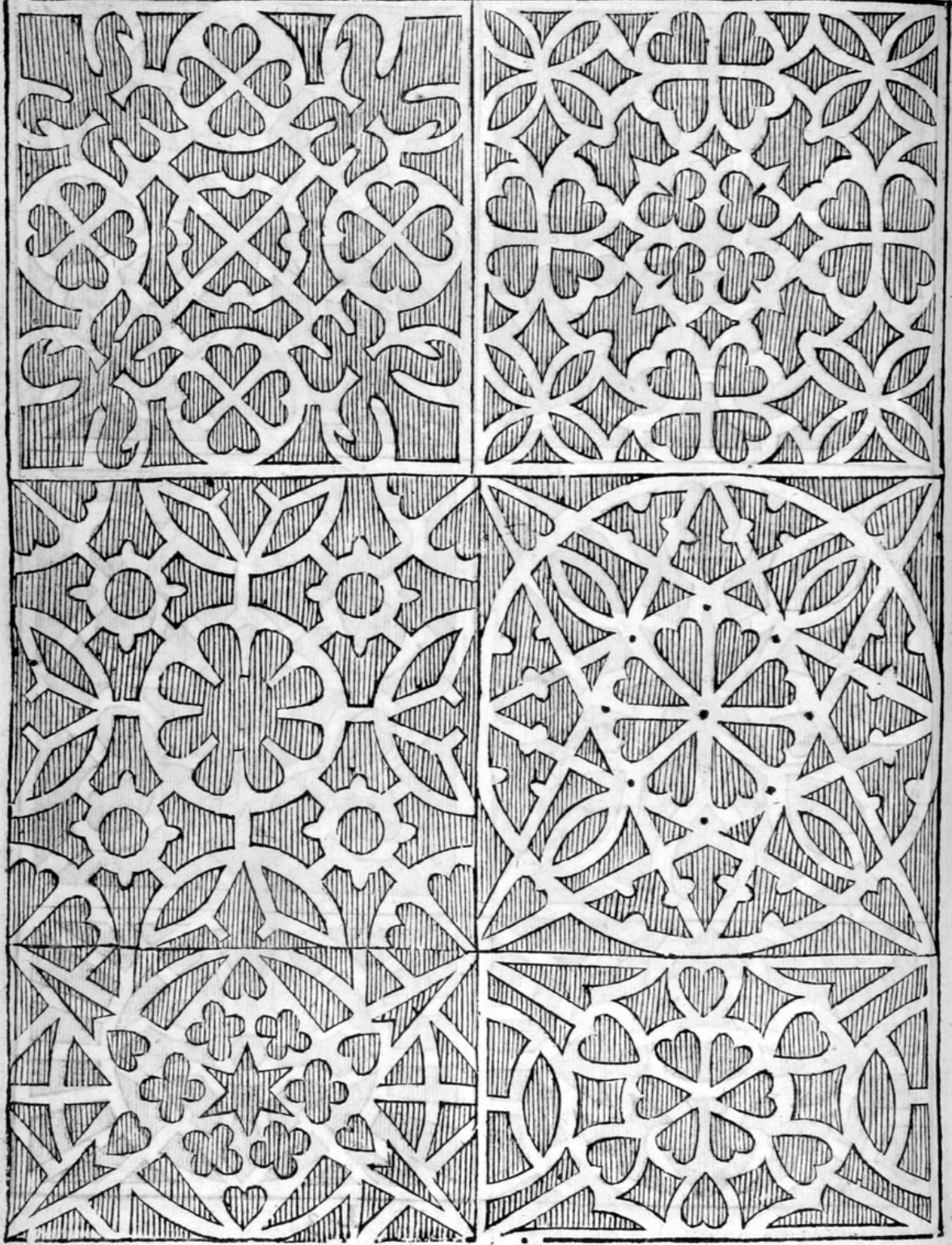

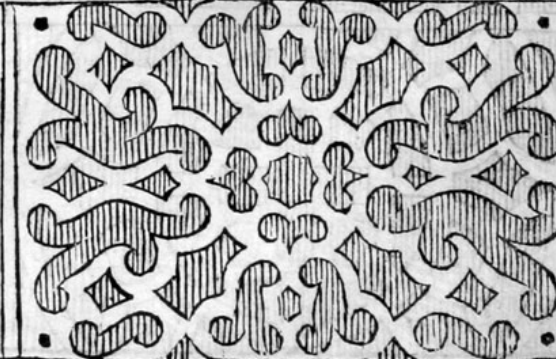
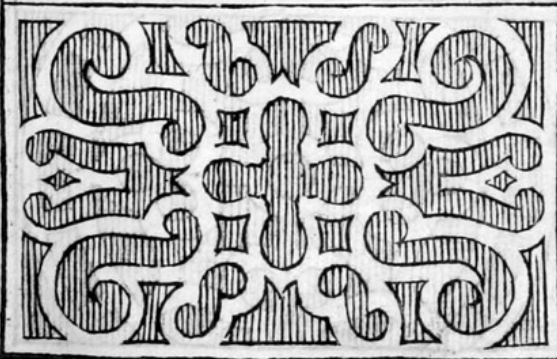
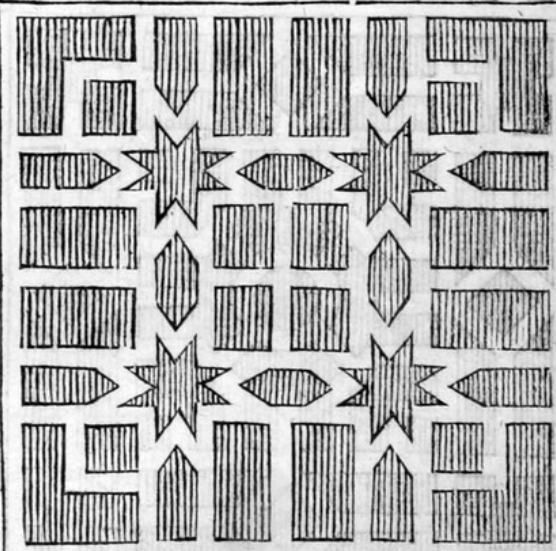
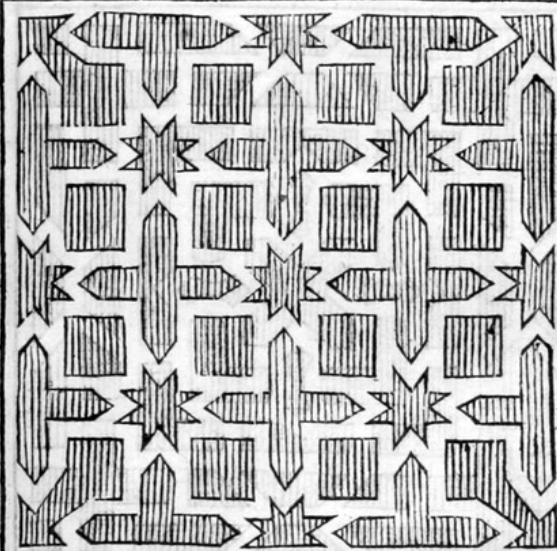
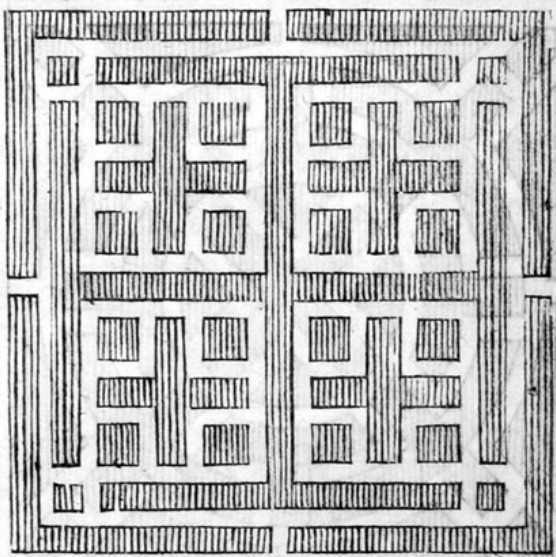
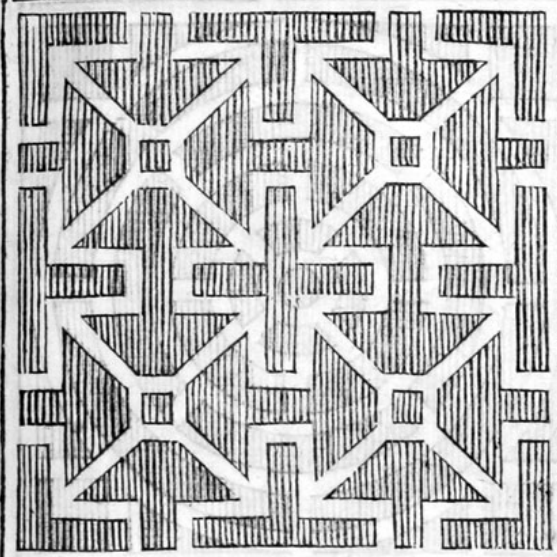

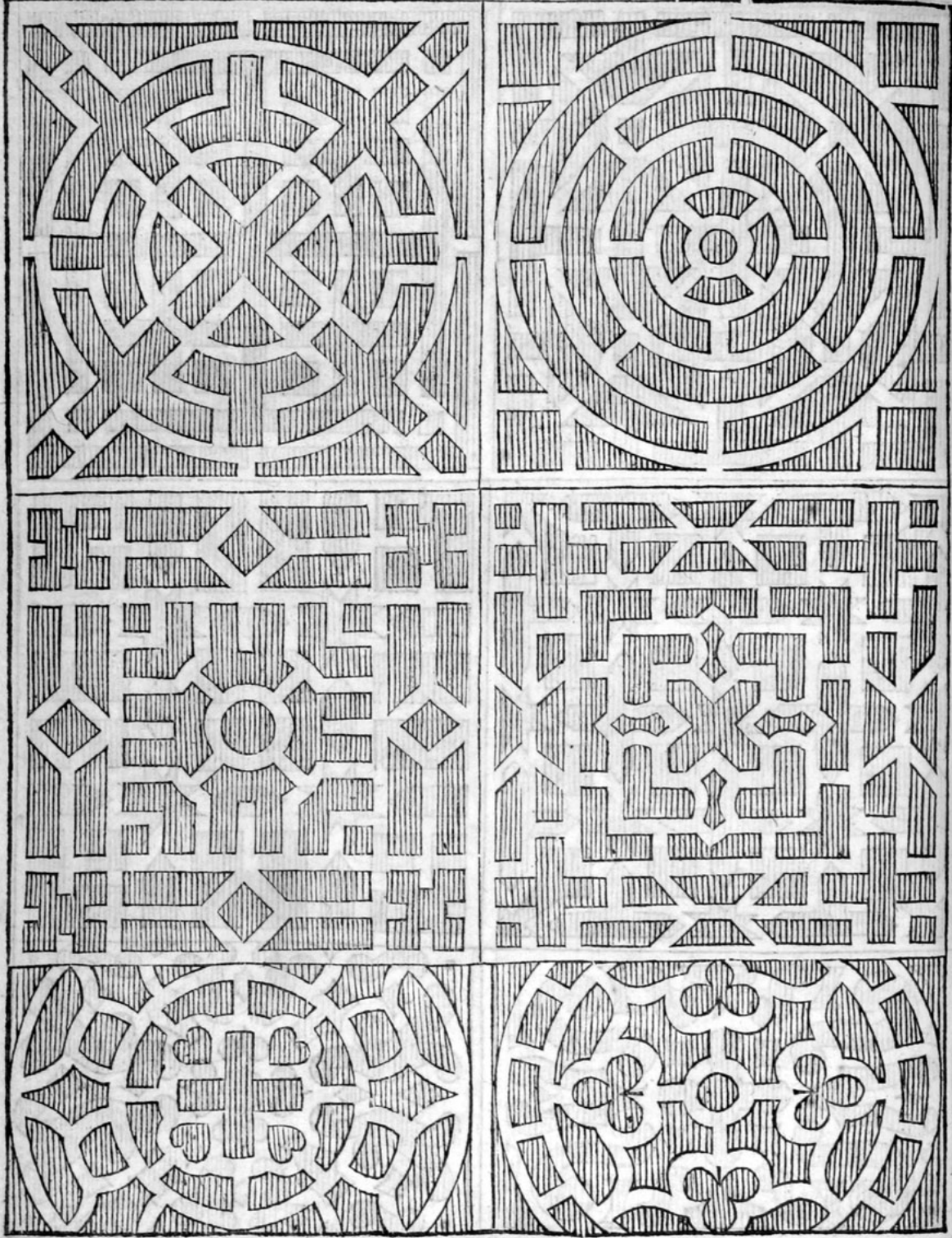

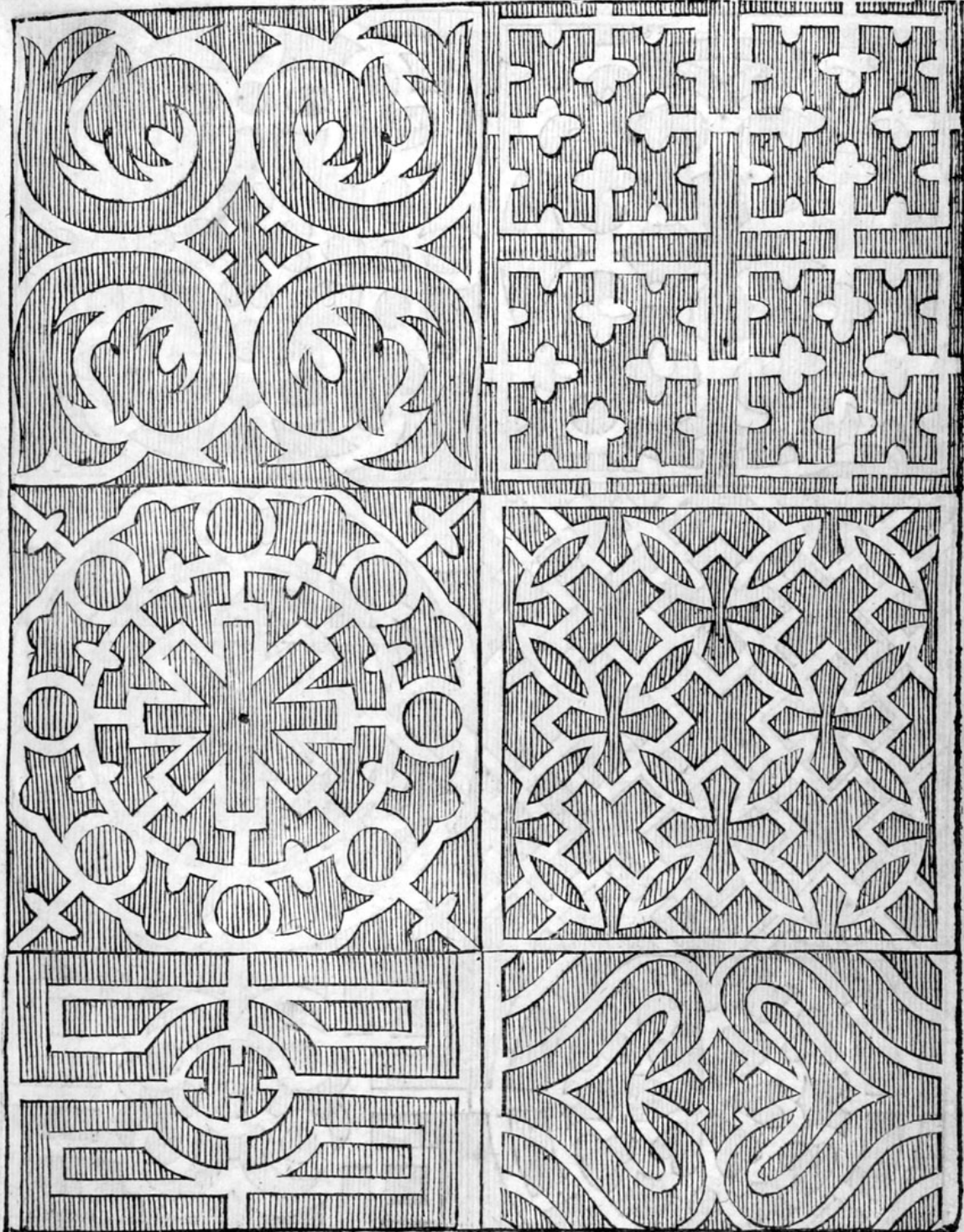

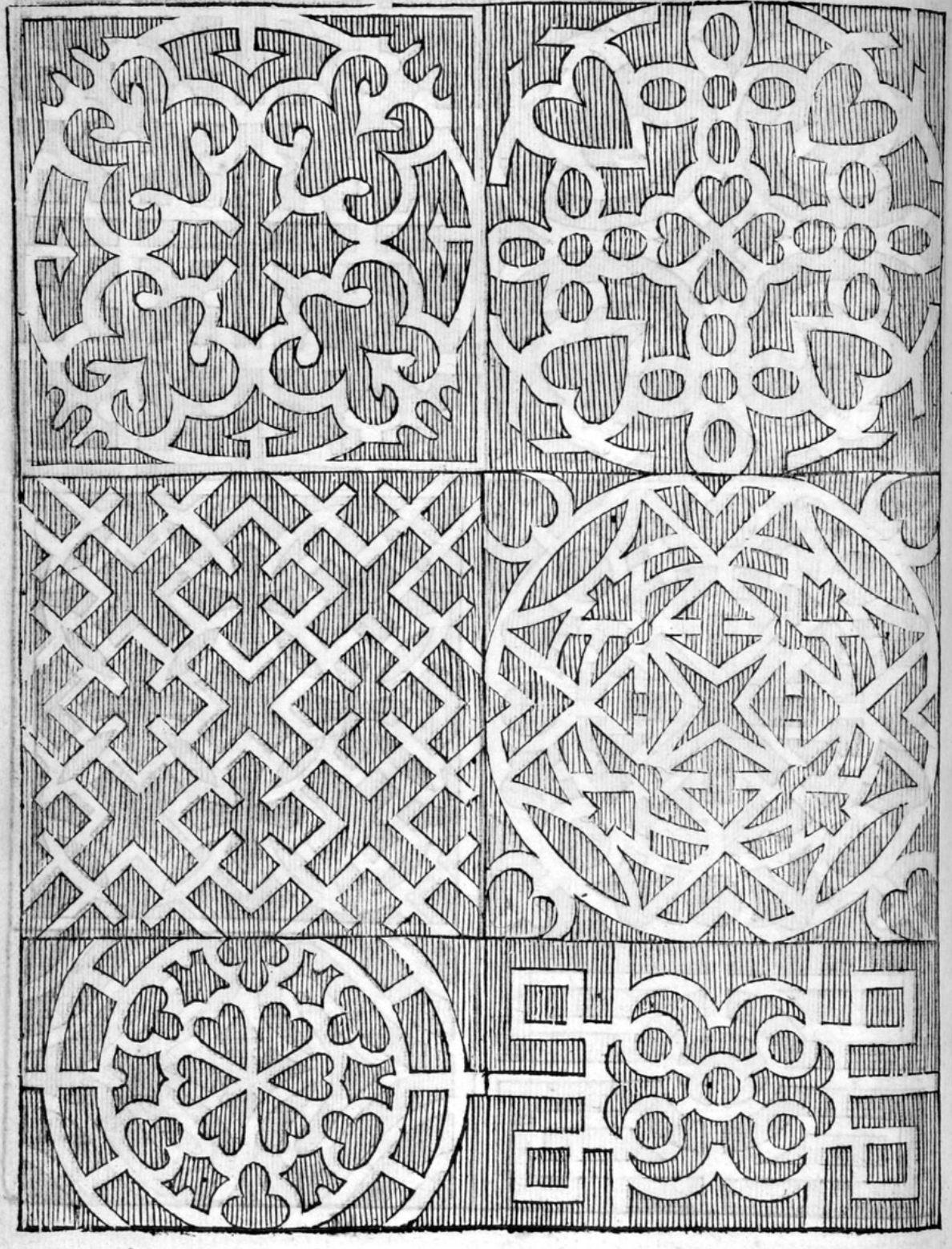

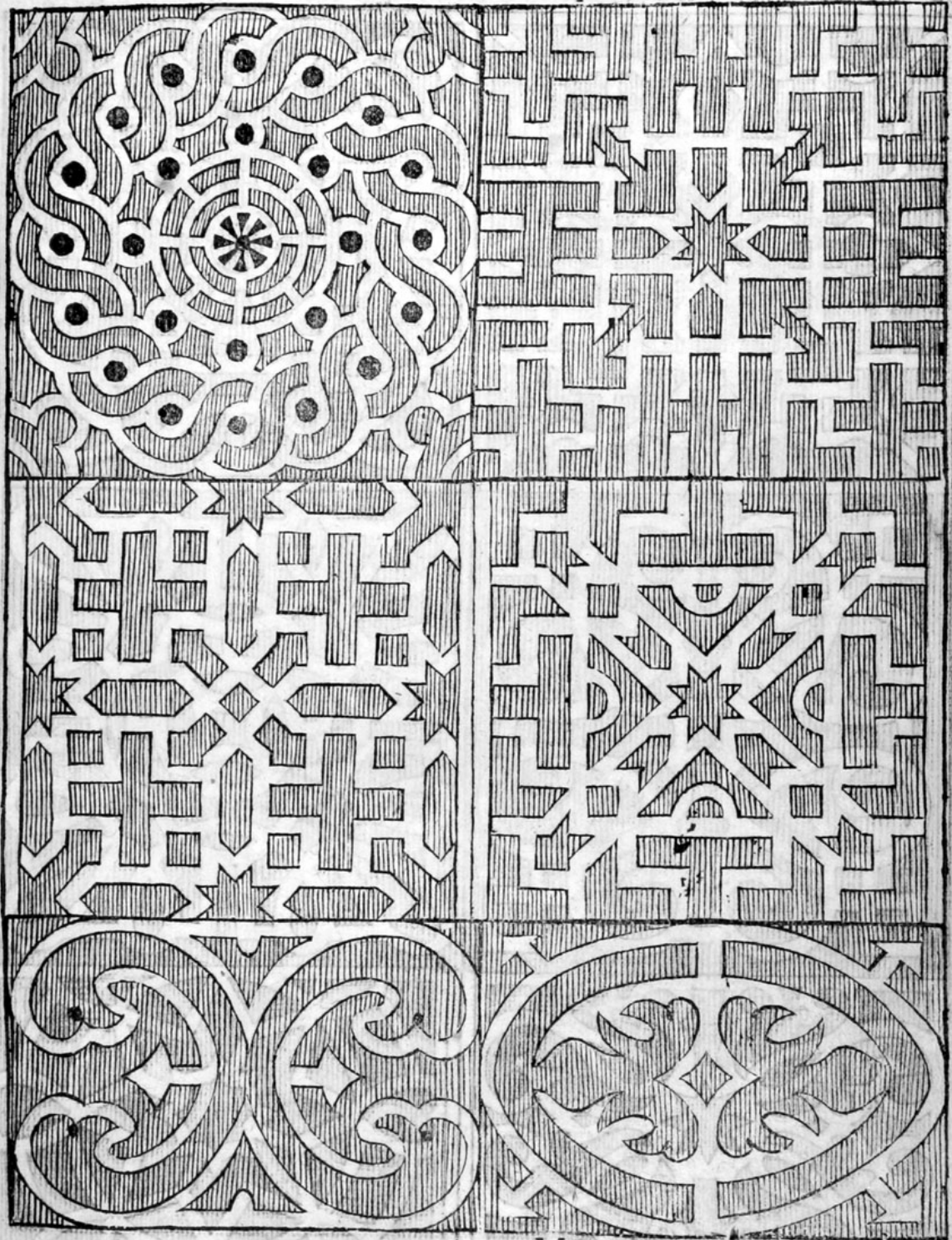

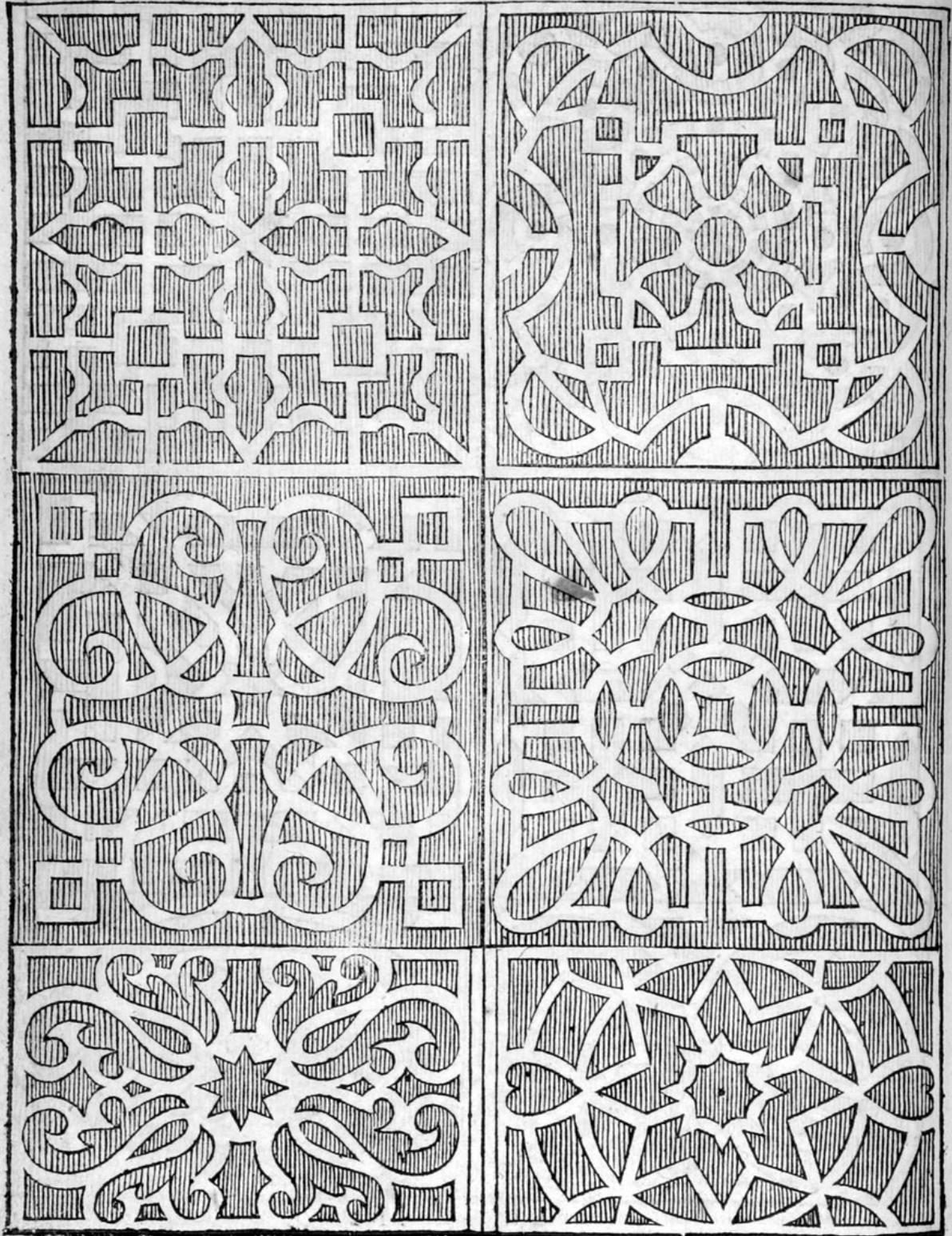

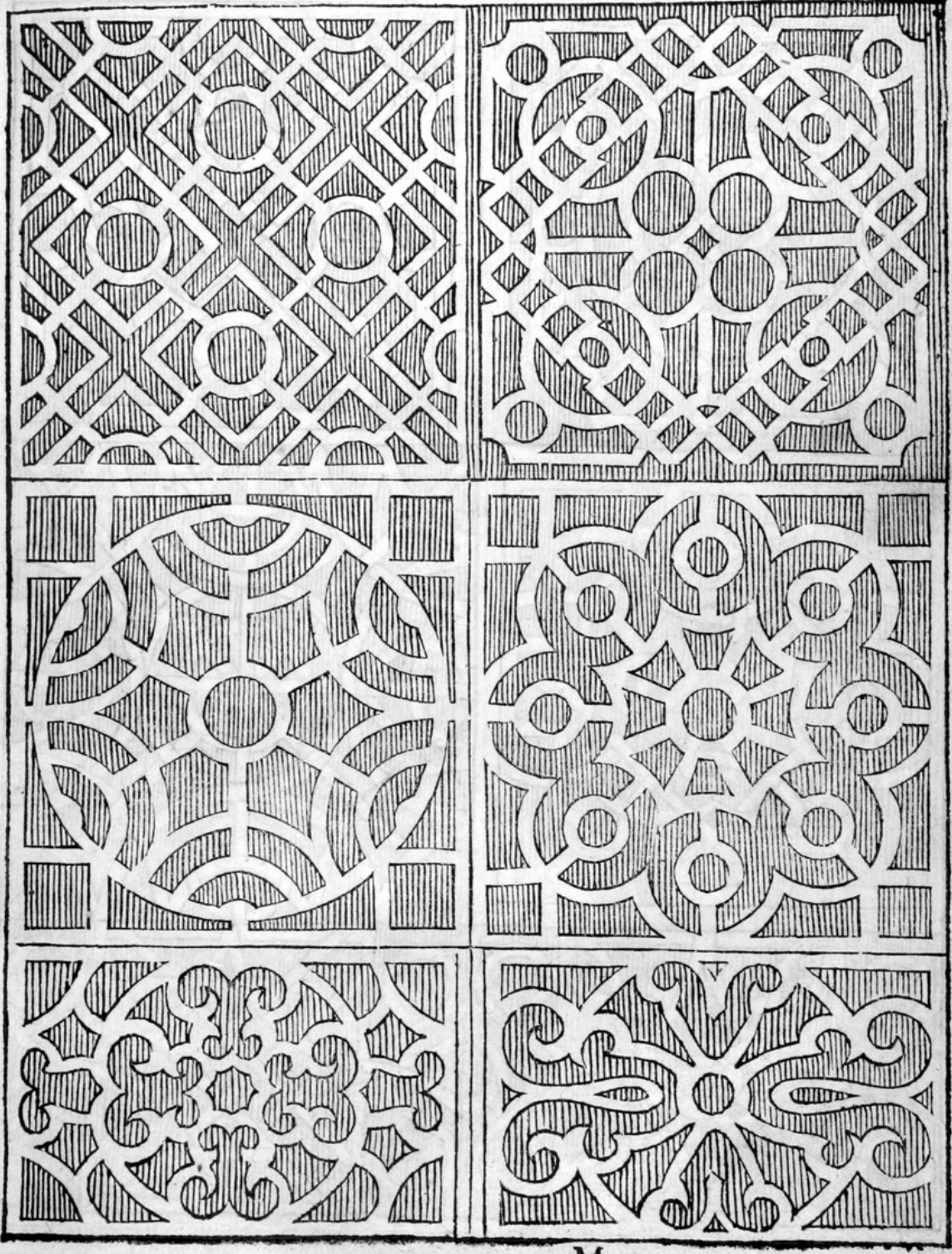

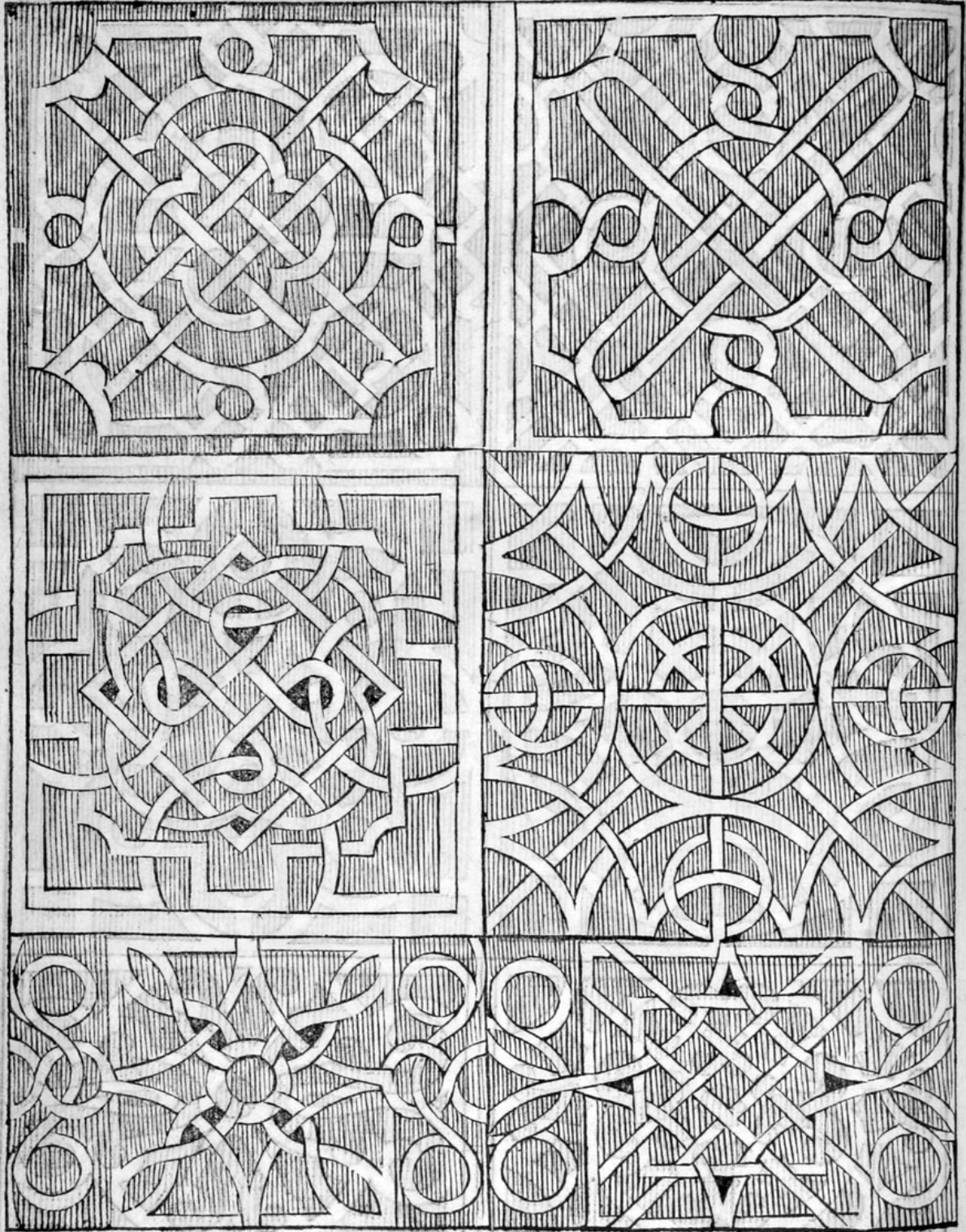

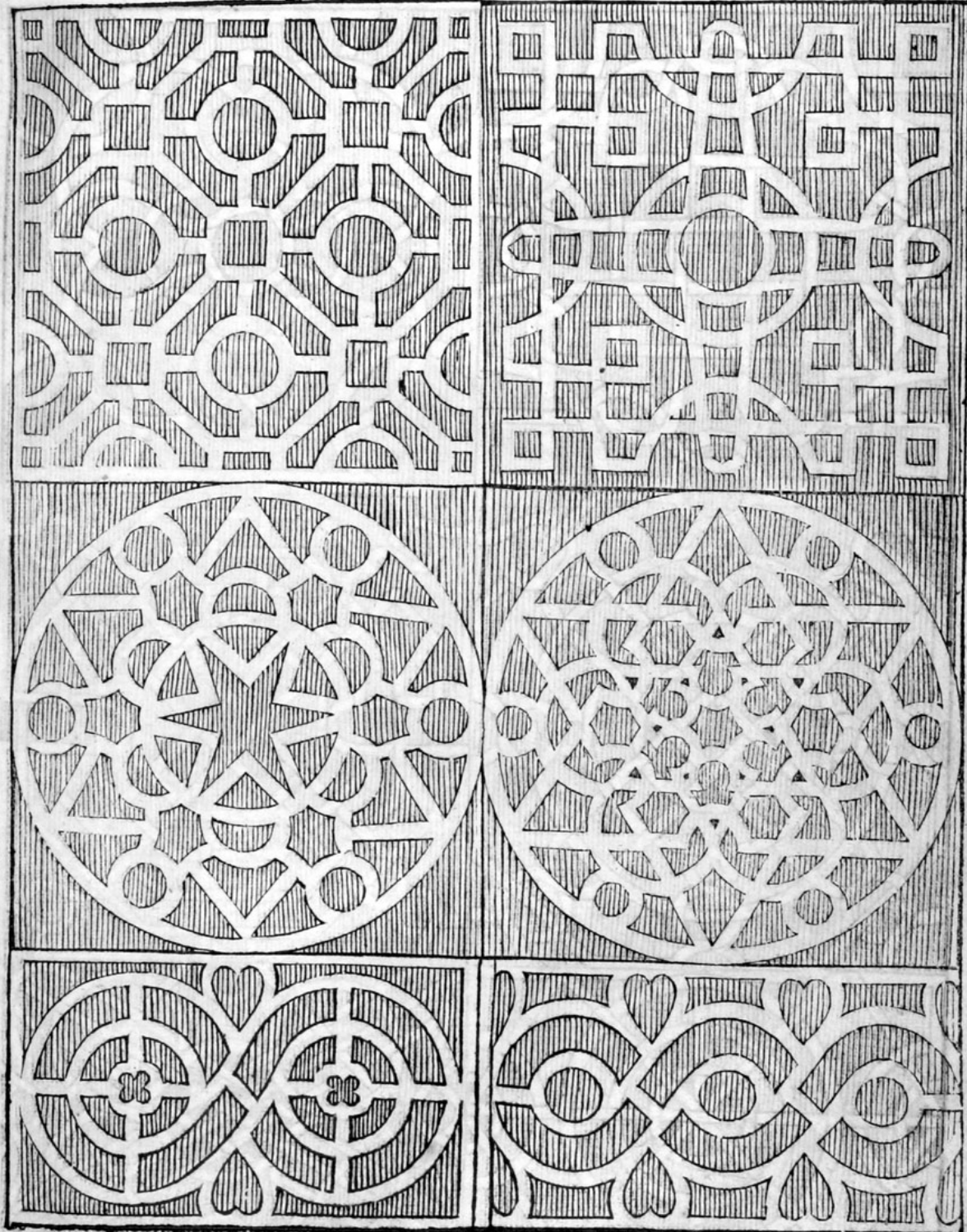

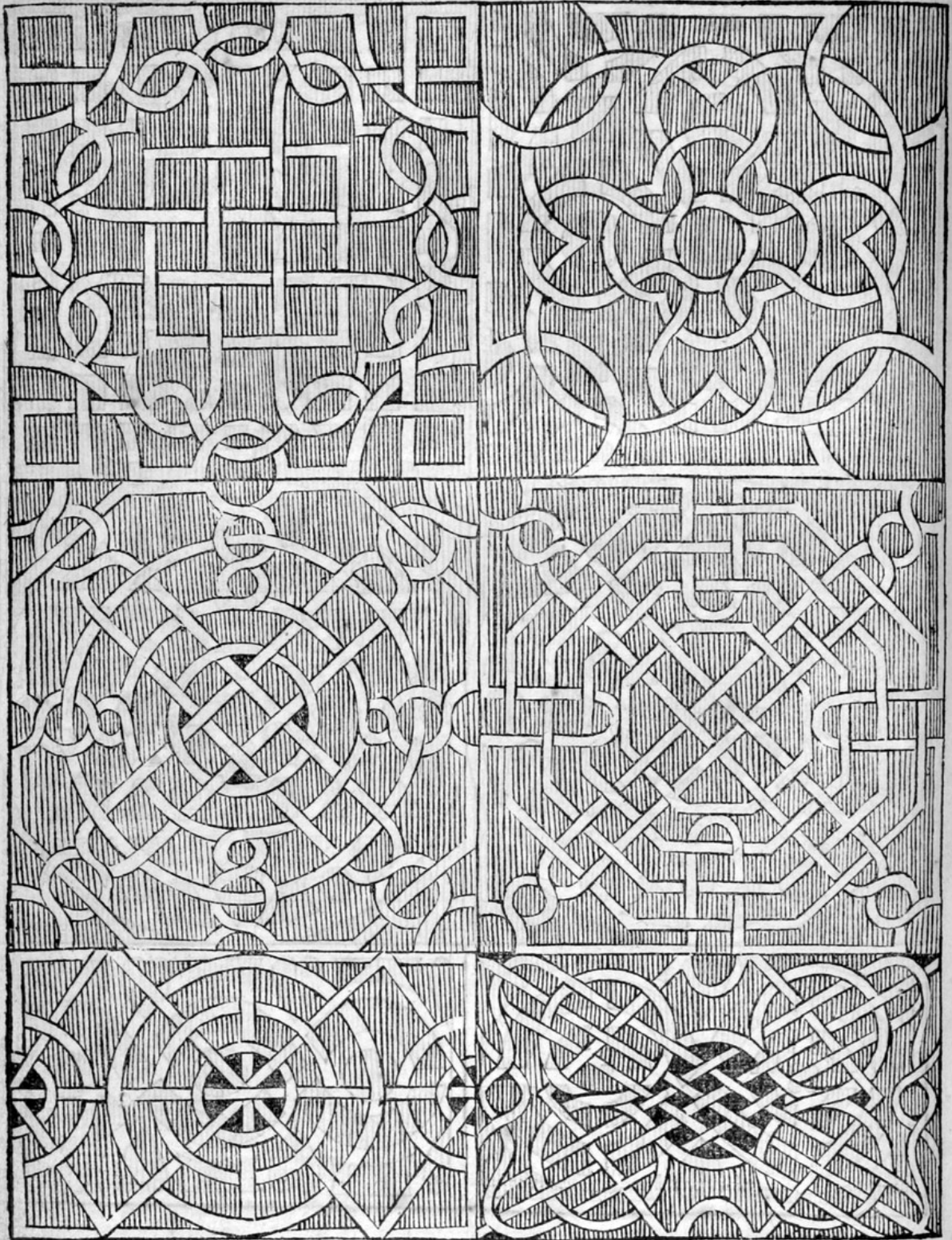

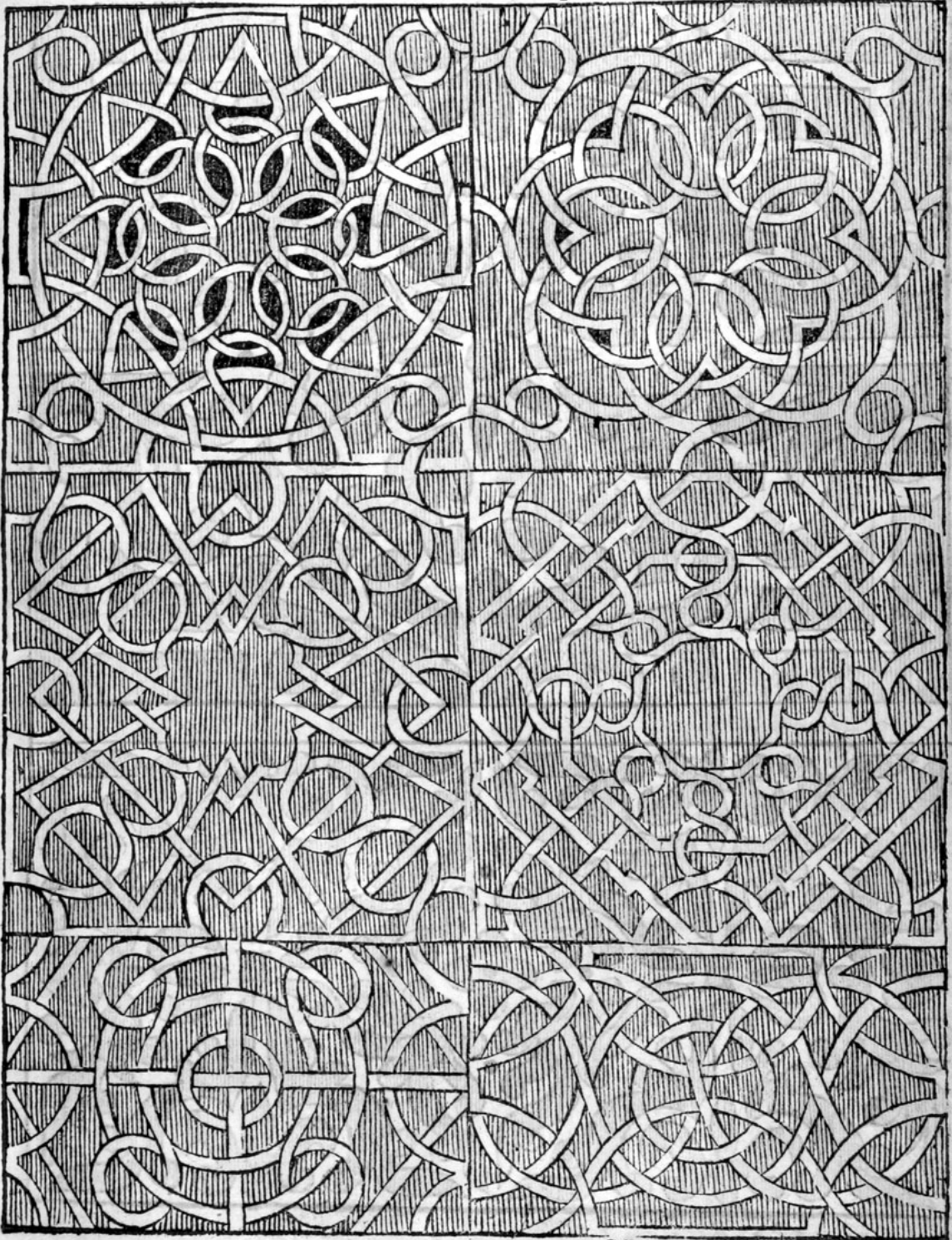

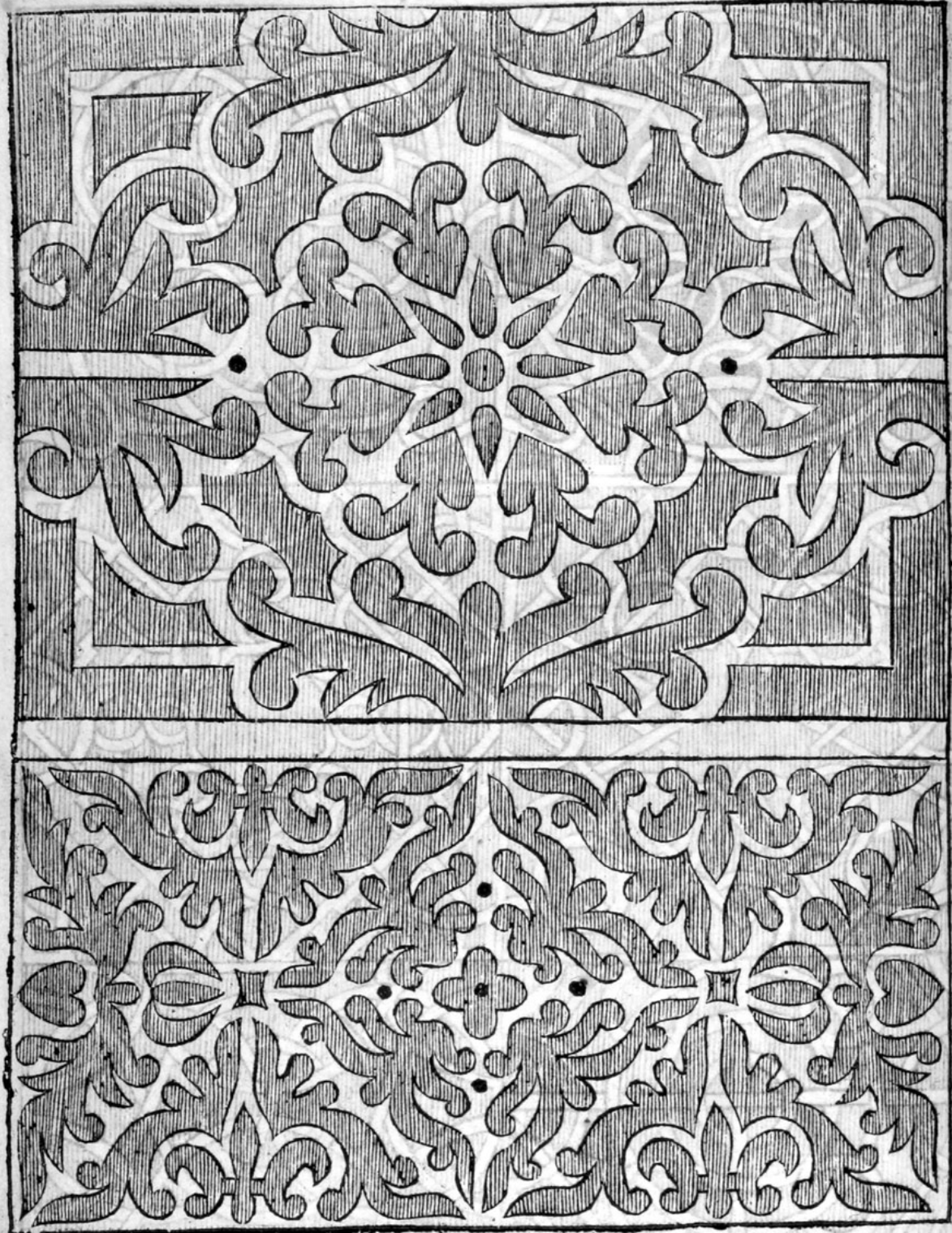

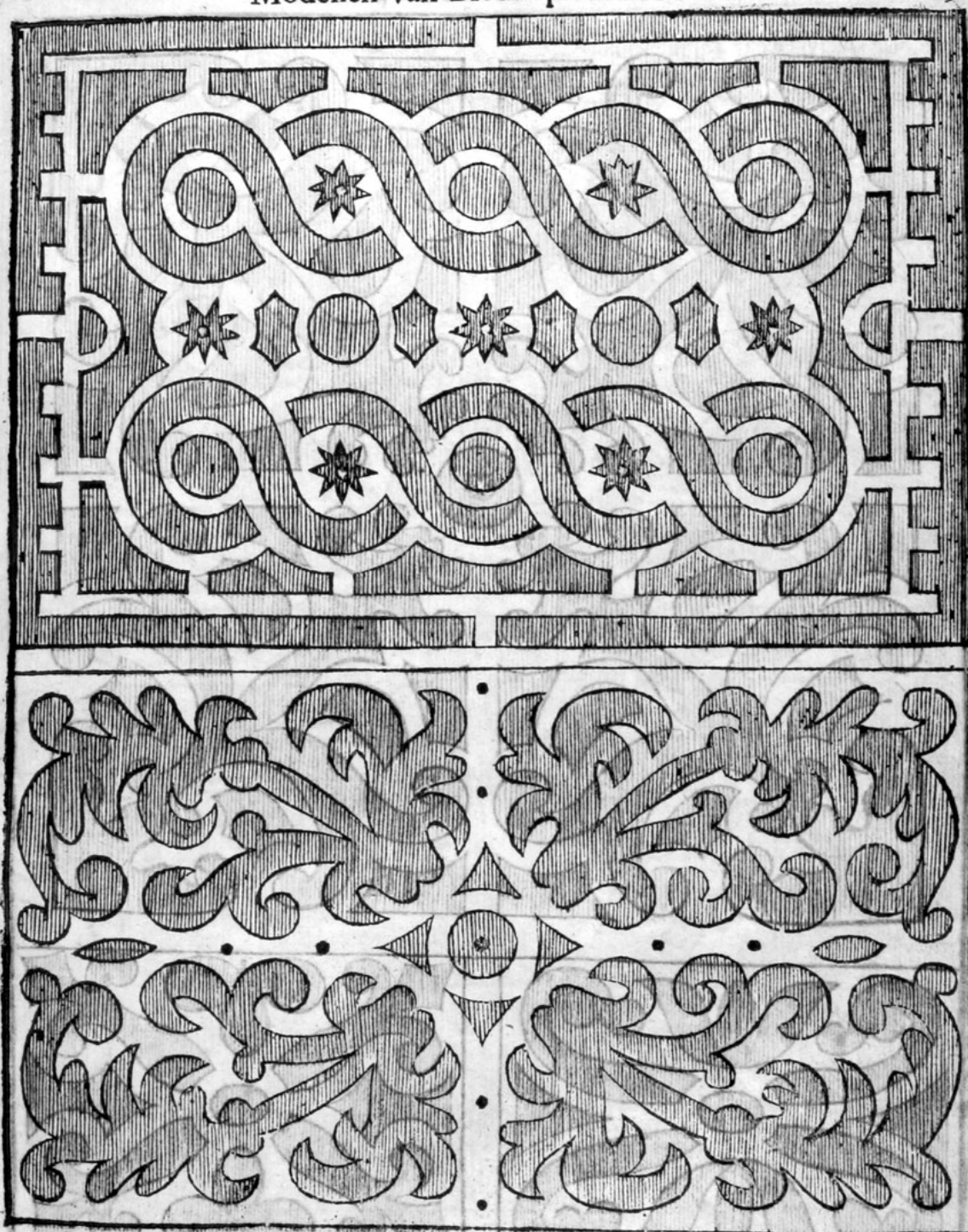

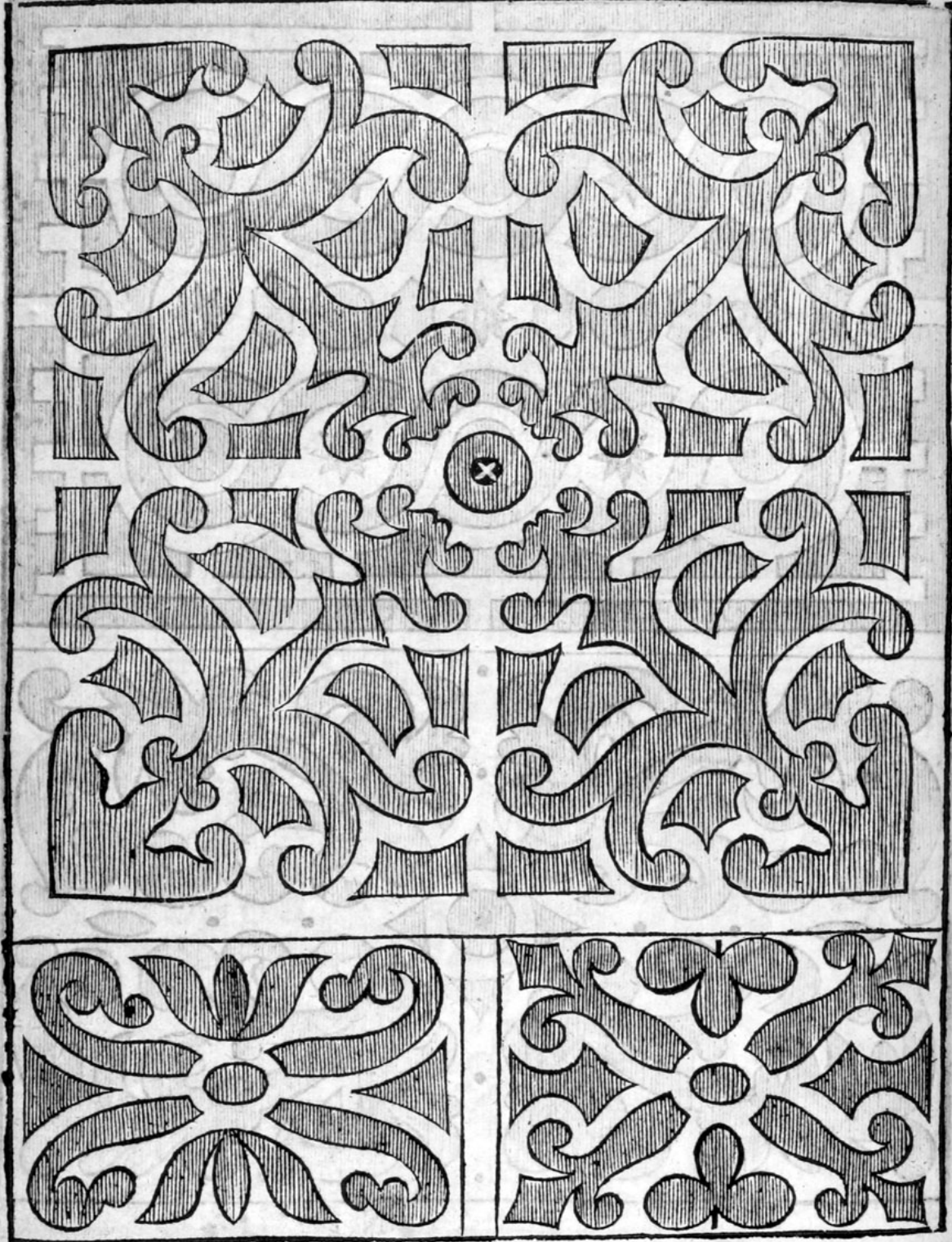

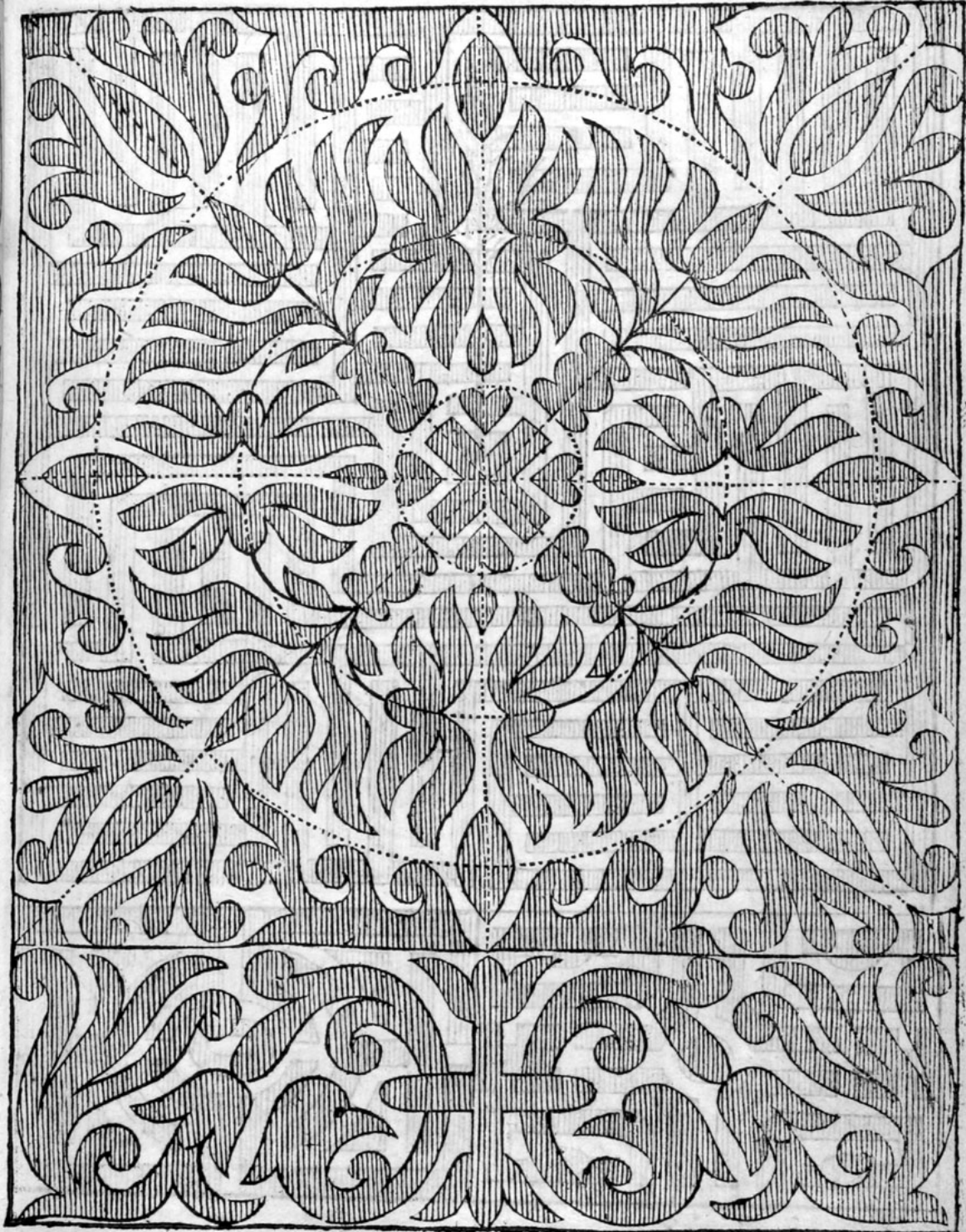

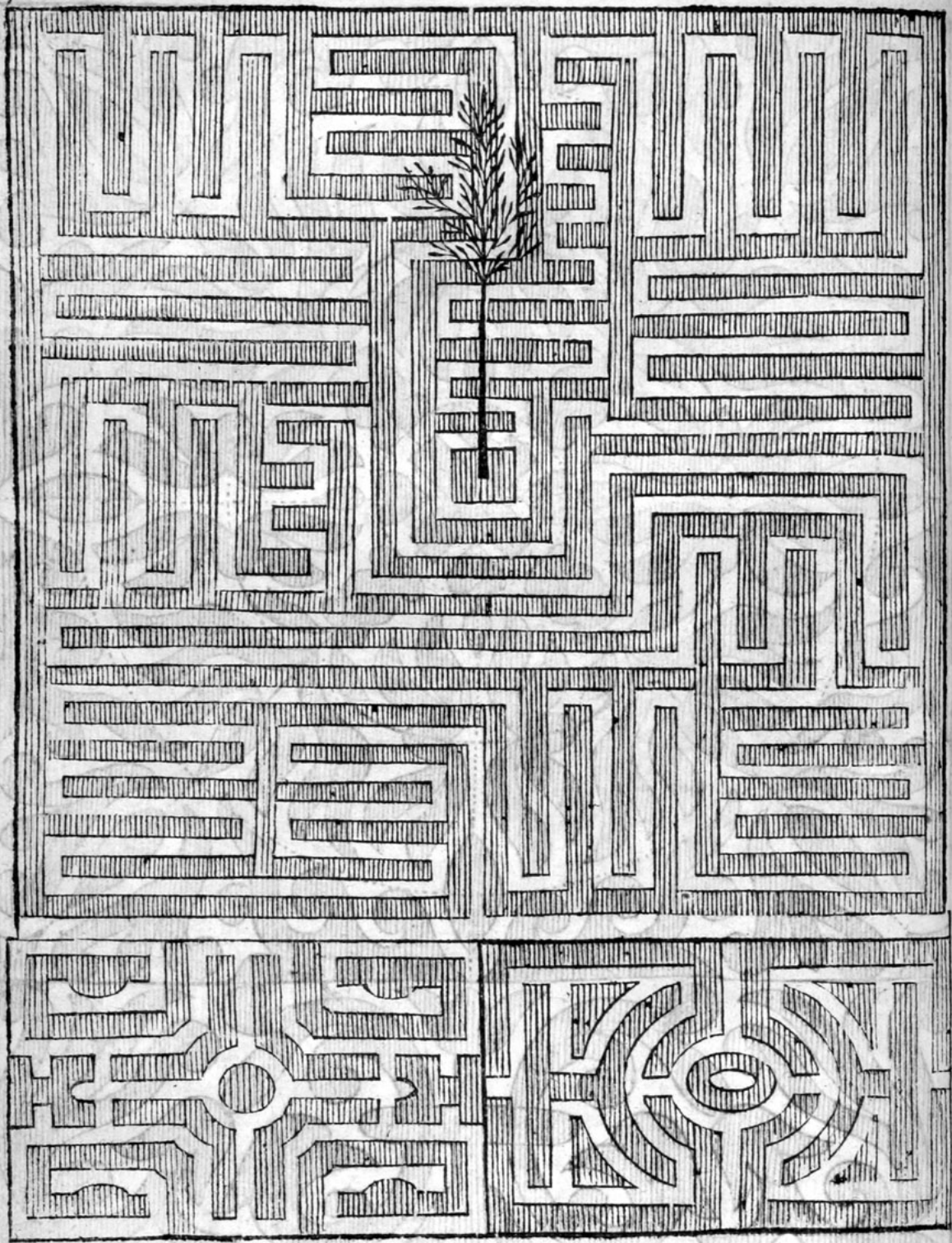

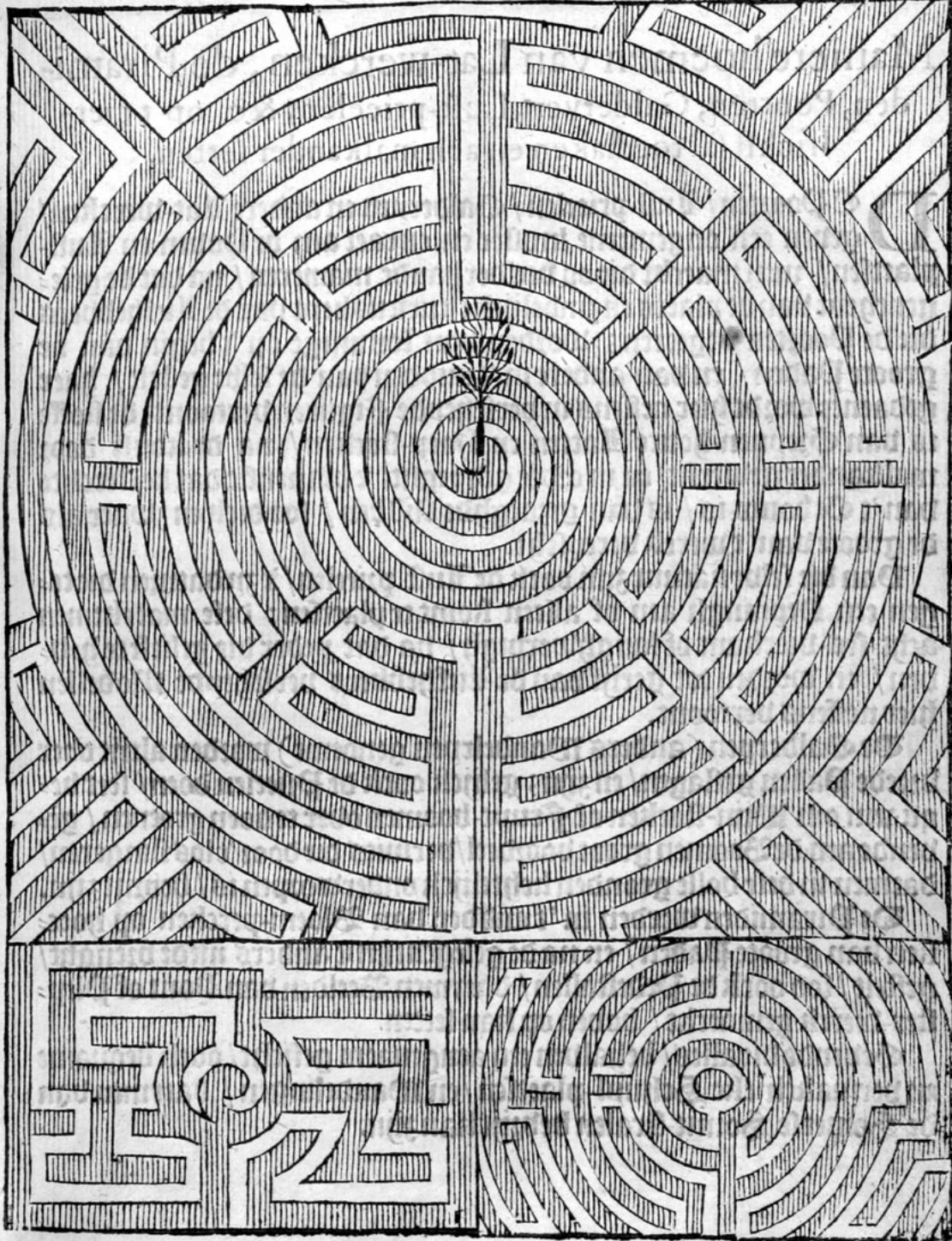

Maniere hoemen van Lat-wercken, de Piramiden, Poorten, Galderyen, Lust-prieelen, &c. op 't gierlijckst sal toemaken en aen malkander setten.

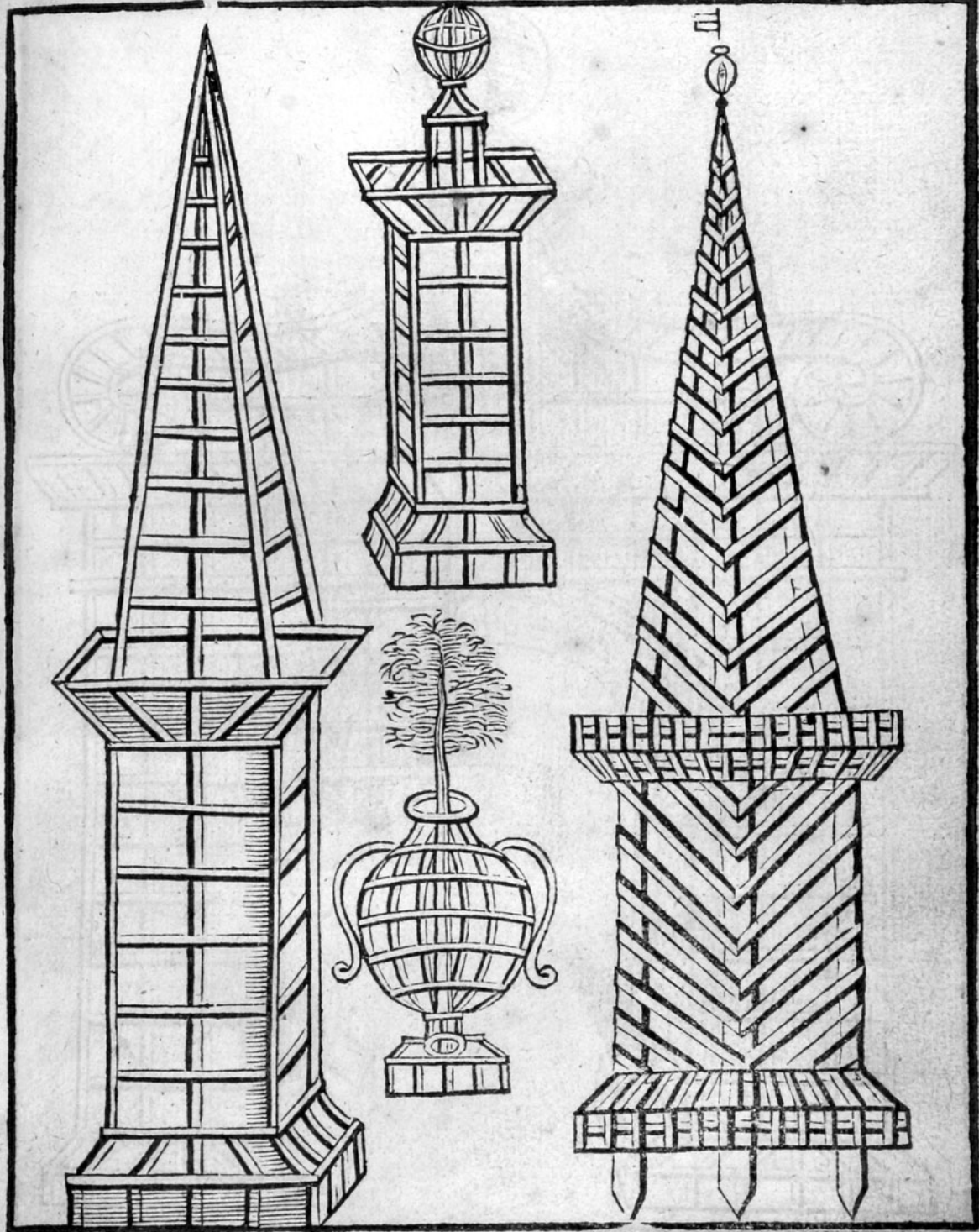
De Poorten / Lust-prieelen / Galderyen en andere Lat-wercken / geven een ongemeene lustster en cieraet aen de Hoben en Lust-plaetsen / men maect die op veelderhande manieren / na dat de gelegentheit van de plaets en zindelijke curicusheyt van de Liefhebbers die de Poorten Begeeren; worden van sommige op 't begin van de groote Paden / en van andere in 't midden van de selbe gestelt / haer gedaente wordt hier neffens in verscheyde Figuren vertoont; de stoffe is van Geynen-houte Latten en Hoep-stocken / na de konst door malkander gewerke / en in ordze geboeght; 't binnenste dat de sterckte van 't Gebouw is / is van gezaeghde Ribben / soo dick en zwaer als de groote van 't werck bereyscht.

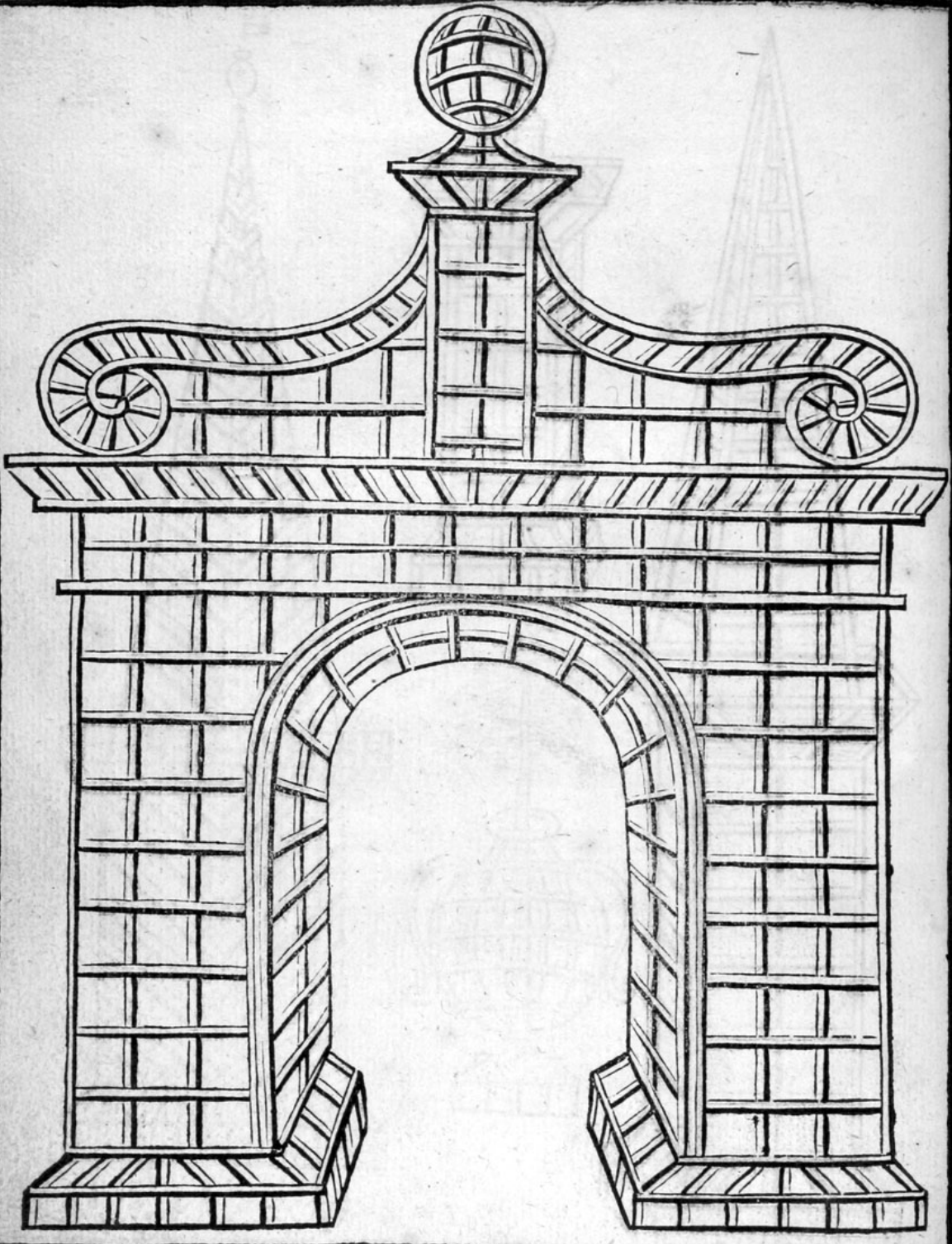
Van die selve natuur zijn oock de Lust-prieelen / 't zy datmen die tegen een Heyningh aen of alleen komt te plaetsen: dese maectmen acht-ses-vierkant of langhwerpig / na dat yeder die gelieft te hebben / en worden tot gerijf van de Liefhebbers verscheyde Modellen hier neffens vertoont.

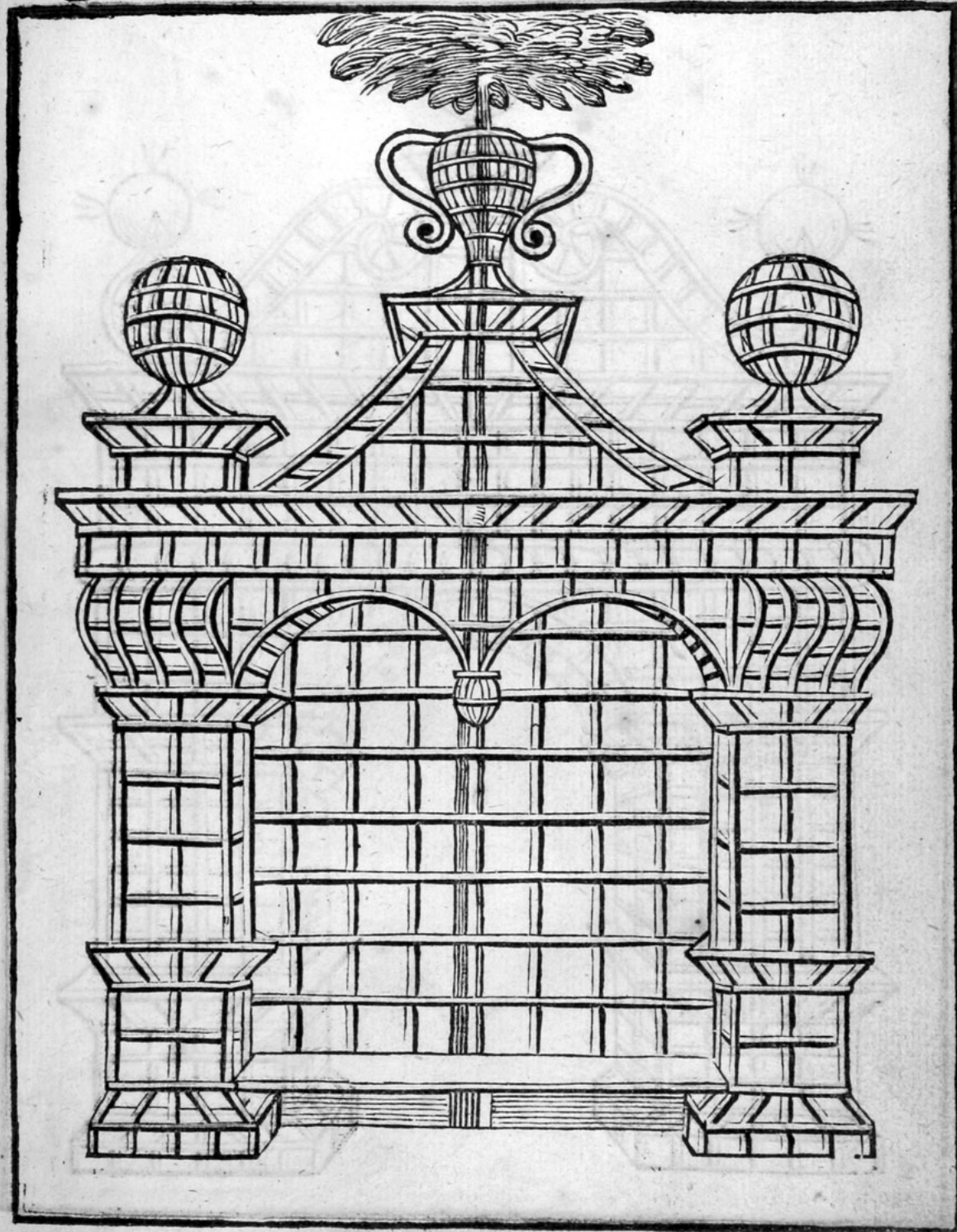
De Galderyen (anders Wandelryen genoemt) worden altyt ober breede Paden geslagen / en zijn; gelijk oock de Prieelen doen / seer bequaem om Wijn-stocken of Fruyt-boomen ober te doen groenen / gevende aen de Boomen groot voordeel / vermits die door 't los singen / datmen in dese bolle gronden lichtelijck onderworpen is / bezyt zijn.

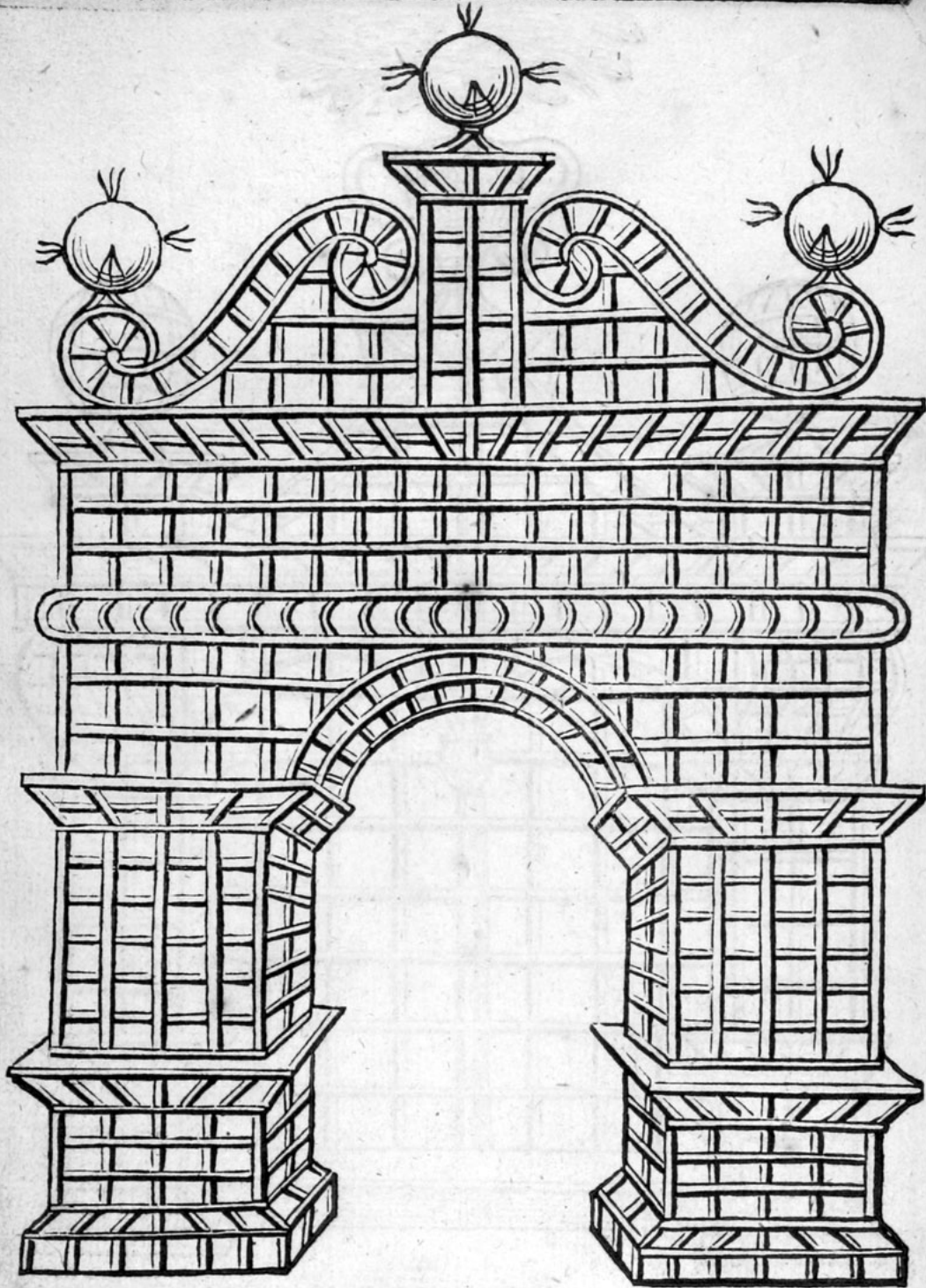
De Piramiden werden in 't midden van Bloem-percken op hoeken van groote Paden / en na de gelegentheit anders mede brengh / gestelt / soo oock de Pedestallen / daermen Beelden van Hout of Pleyster-werck gemaect / boven op kan setten.

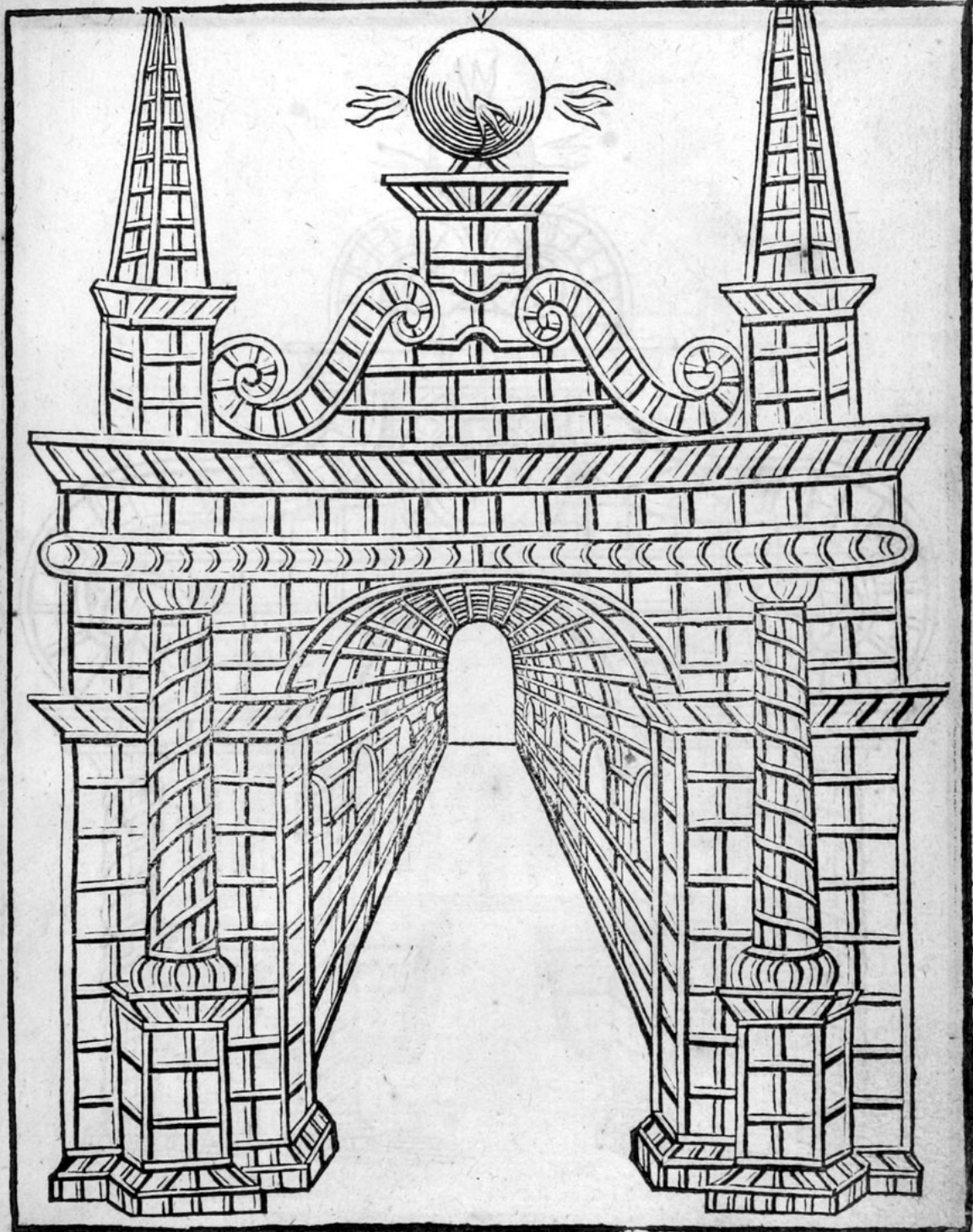
Gevende dit alles / behalven een aengenaem gesicht / oock bequame en vermakelijke Schuyt-plaetsen / en Wandelingen / daermen van de Sommerse Sonne-stralen bezyt kan zijn.

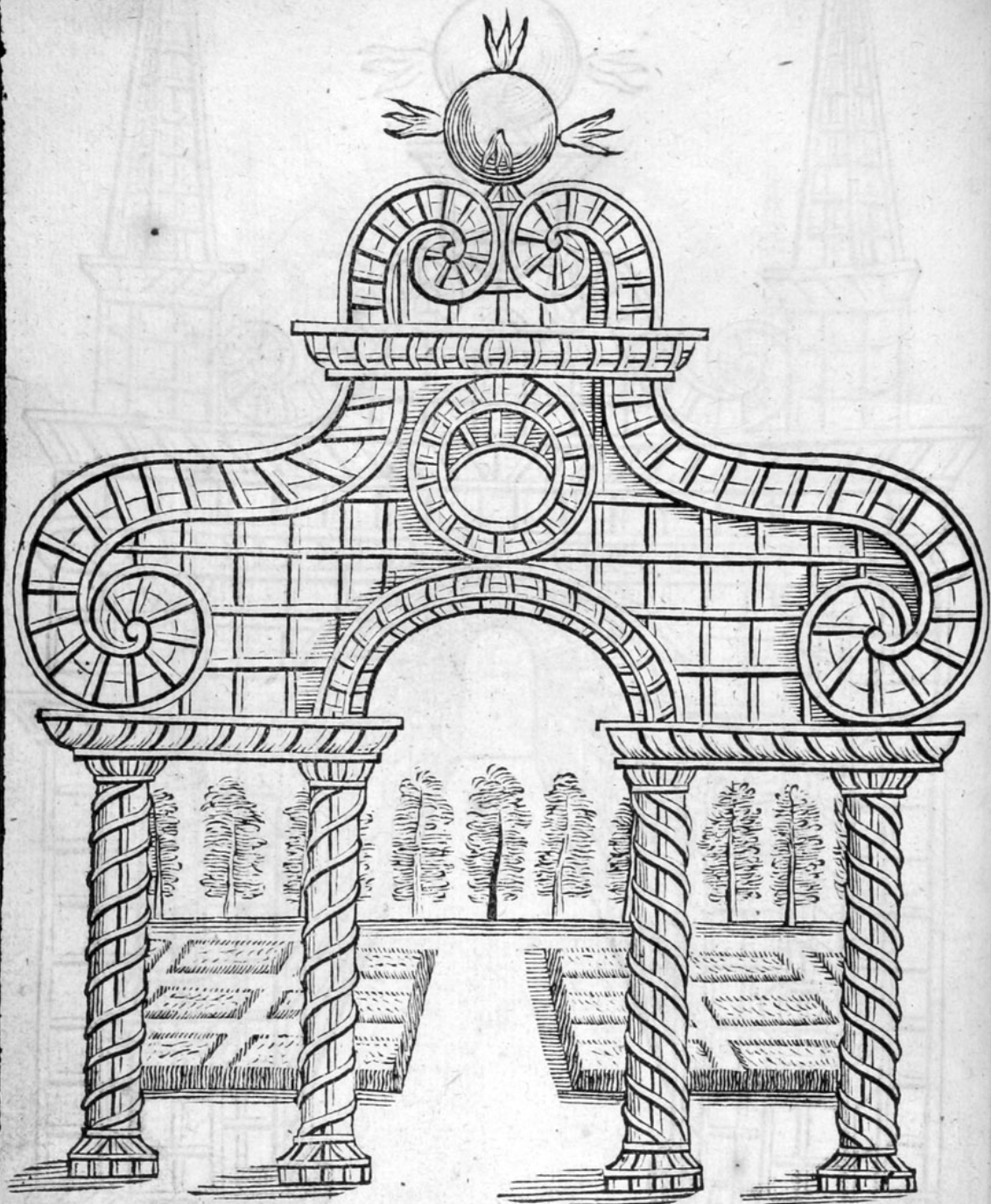

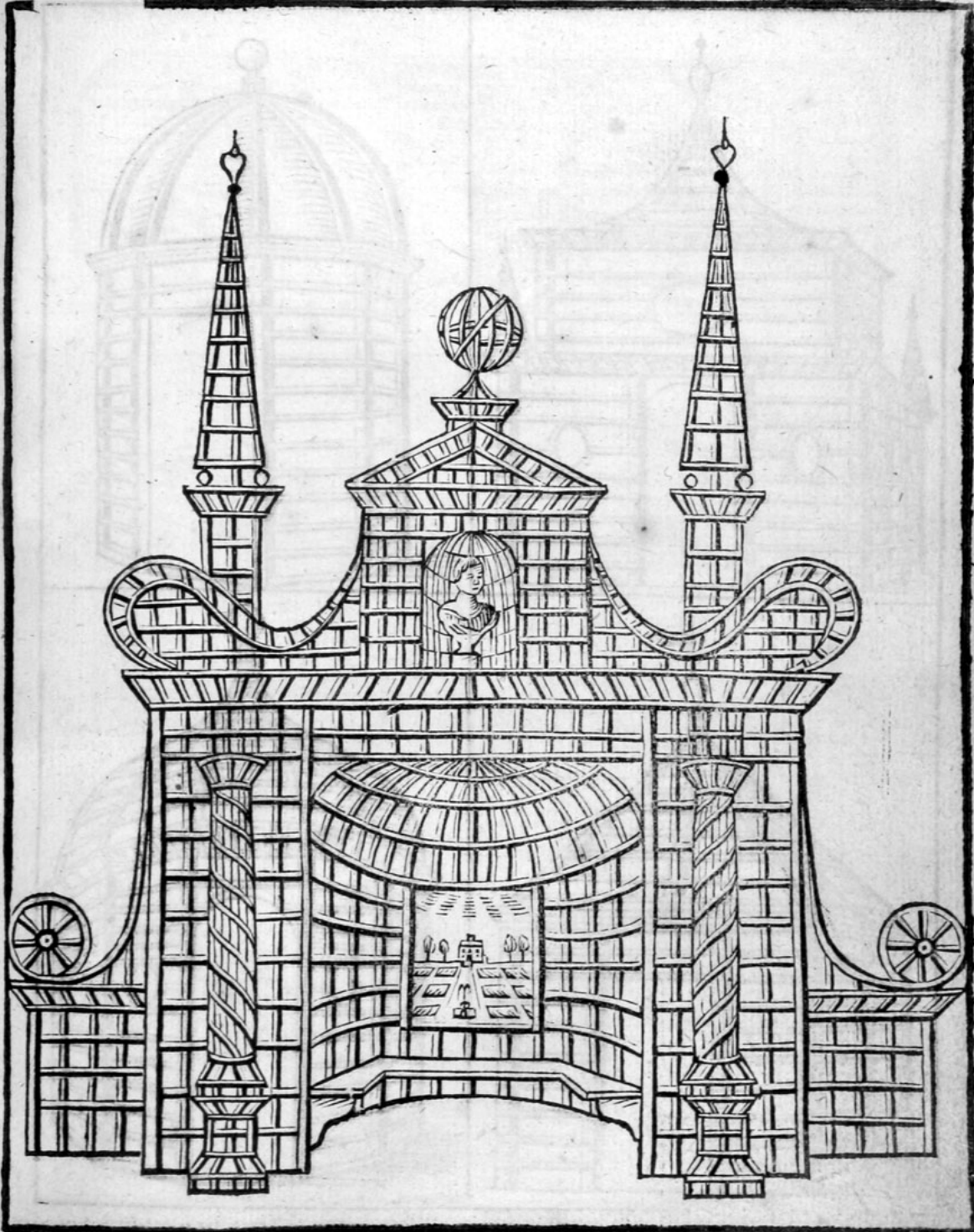

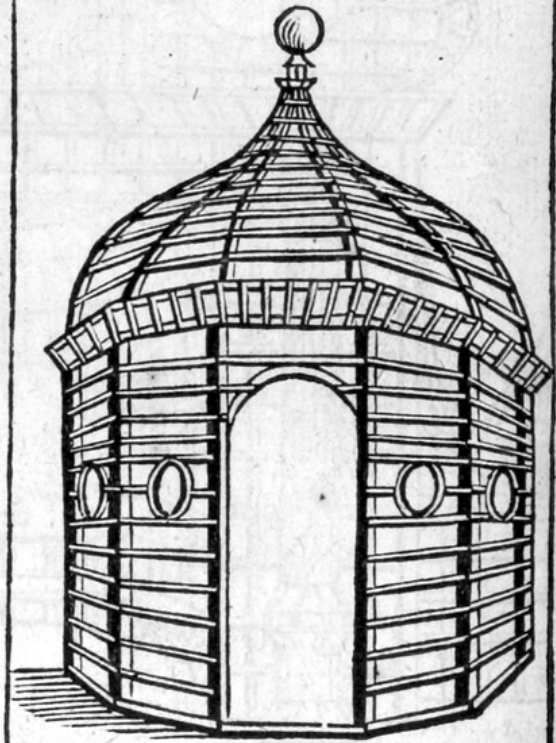
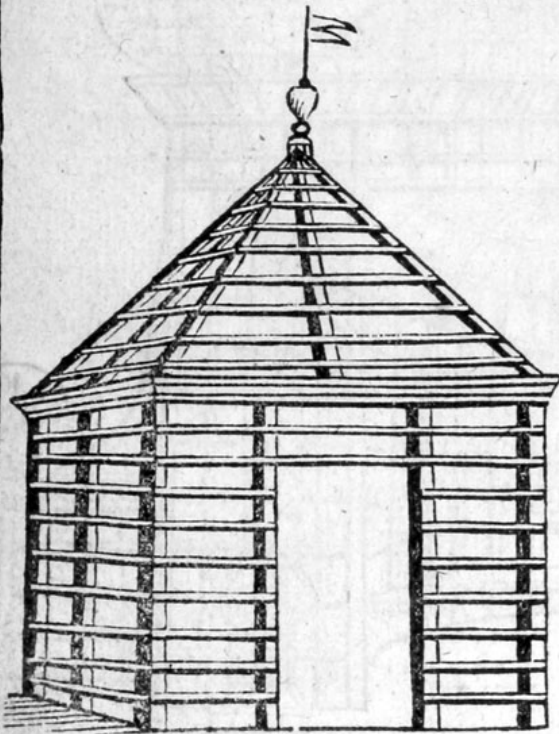
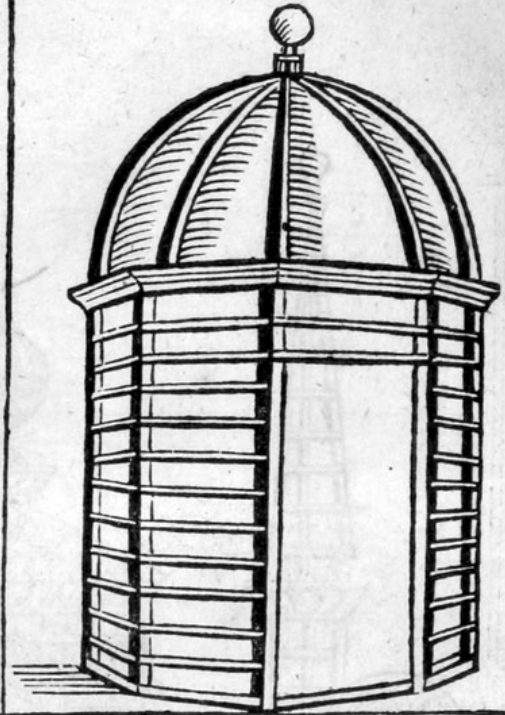
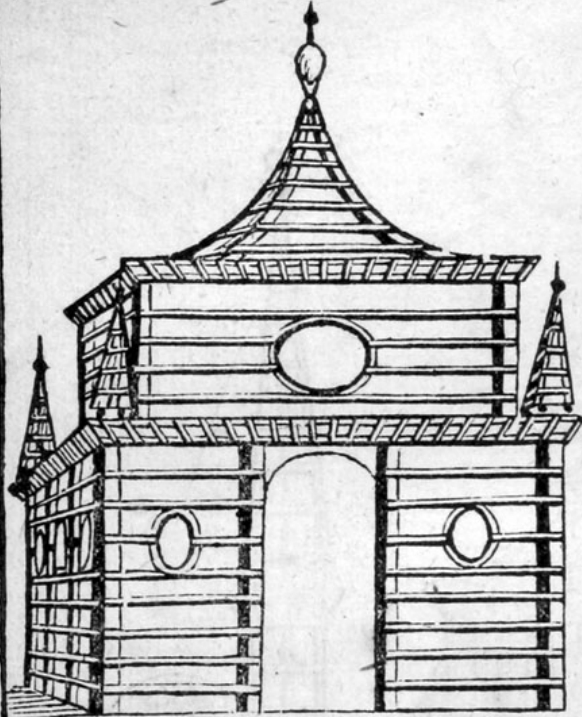

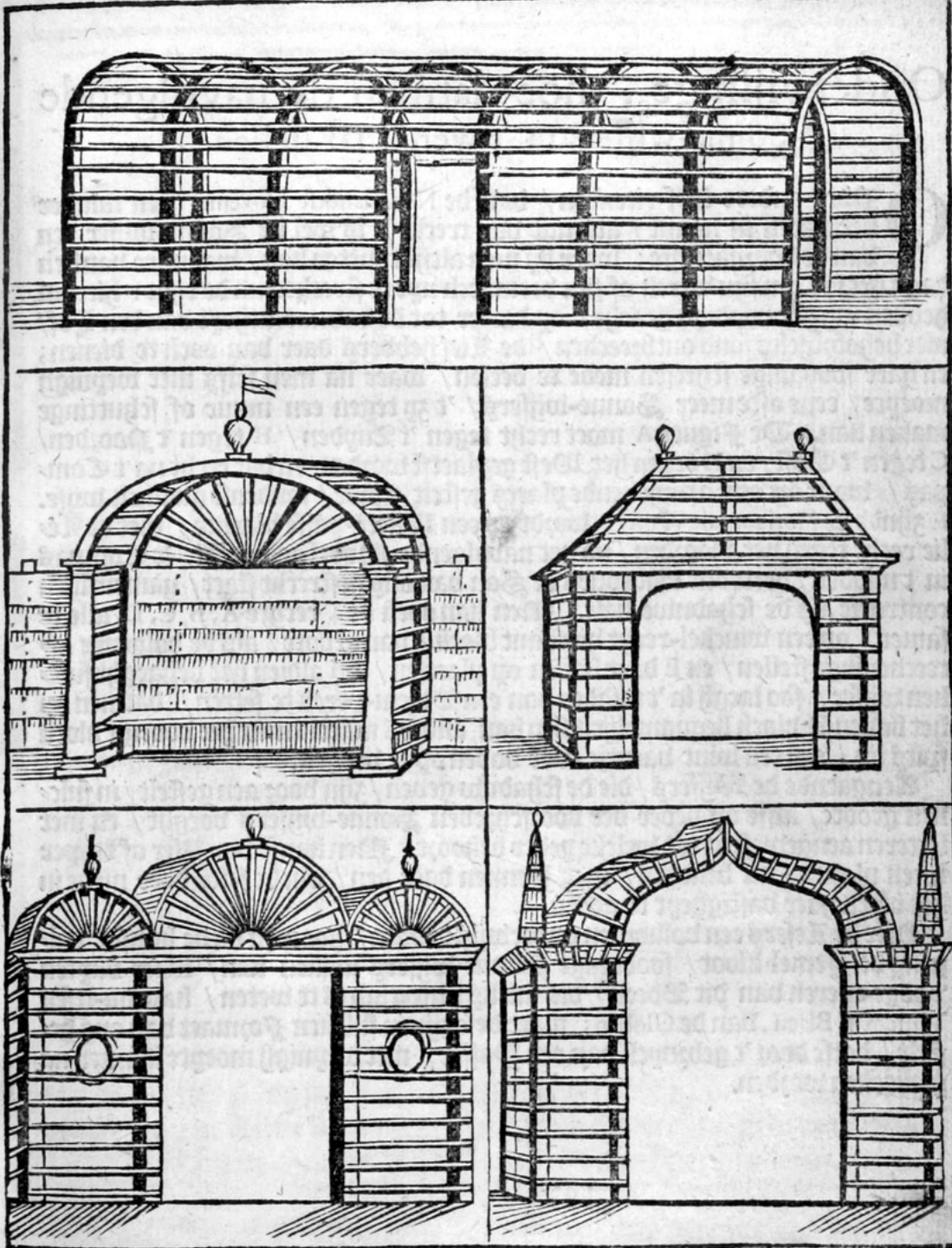

neg. nr. 3360

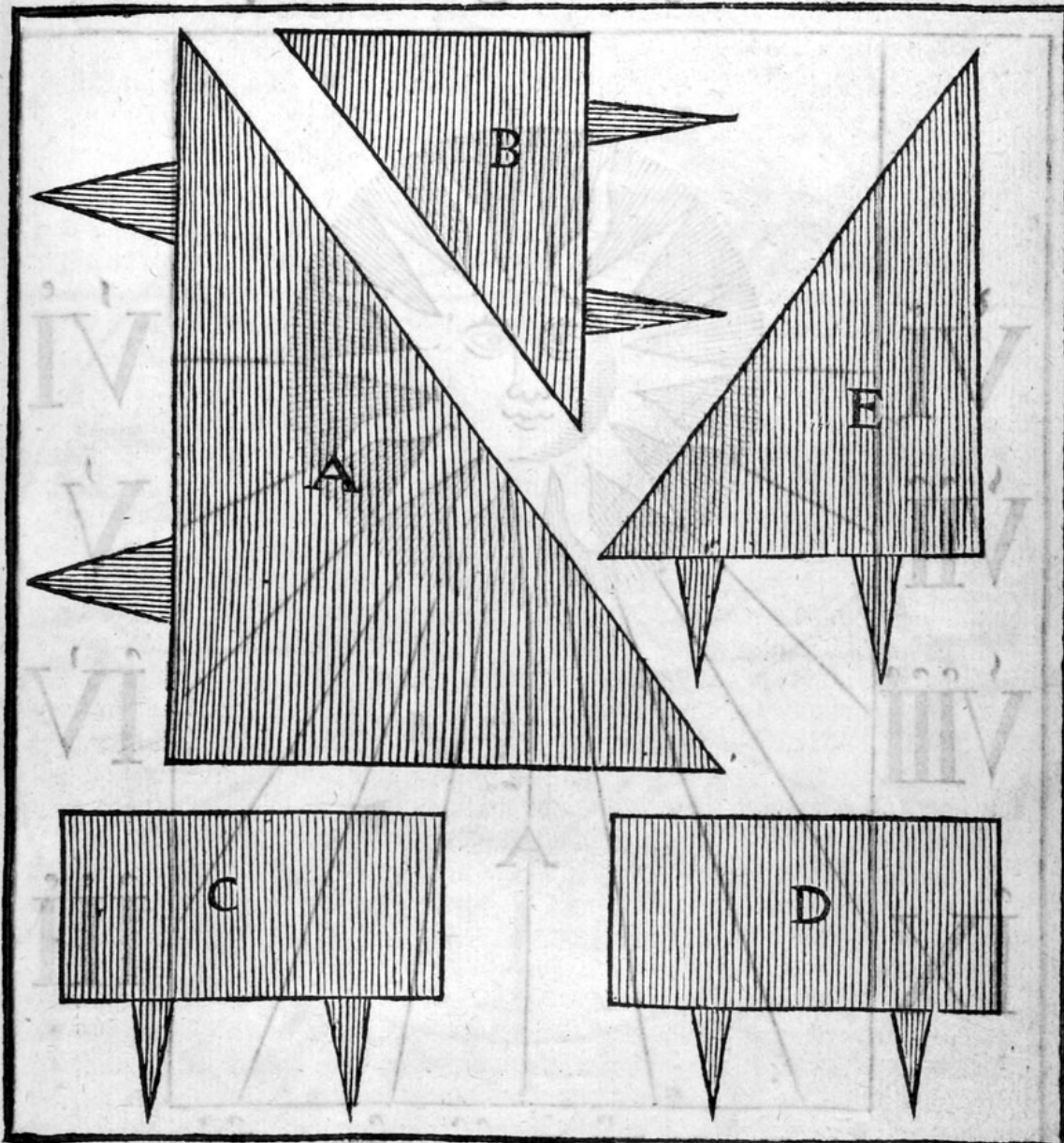

Onderwijfinge , hoe datmen de navolgende Sonne-wijfers in 't werck fal stellen.

Onder andere Hof-cieraden / daer de Nederlandtfe Hovenier geen minder vermaeck in neemt / als mit van treckit / is wel de Sonne-wijfer een van de voornaemste ; waer by men altijd weten kan / wat ure van den dagh het is / om fijn werck of fijn vermaeck upt te strecken na de tijdt : hierom hebben wy het noodigh geacht / op datter tot de volmaecktheyt van den Hof / niet behoorlijcks soud ontbreecken / de Liefhebbers daer van oock te dienen ; en haer soodanige schetsen mede te deelen / waer na men selfs met weynigh moeyte / eene ofte meer Sonne-wijfers / 't zy tegen een muur of fchuttinge maken kan. De Figure A moet recht tegen 't Zuiden / B tegen 't Noorden / C tegen 't Oost / en D tegen het West geplacft worden / en dat recht na 't Compas / want op een afwijckende plaets gestelt zijnde / soudense qualijck wijfe. E zijnde de Horizontale Wijfer , wordt op een Water-passe blackte / met de Lefie recht tegen het Noorden / na het navolgende Model gemaeckt. 't Compas in 't midden / vertoont wat cours de Son van ons gestreckt staet / namentlijck contrarie als de fchadutwe valt. Men kan oock de 4 rechte A, B, C, D, alle te samen / op een winckel-recht vierkant block / van groote / als de volgende afteekeninge stellen / en E daer boven op plaetsen / by aldien het behaeght sulcken wijfer / soo laegh in 't midden van een Bloem-perck te setten / datmen op het bovenste black bequamelijck sien kan, anders maectmen het voorige block fuits op / om een wint-baentje daer boven op te boegen.

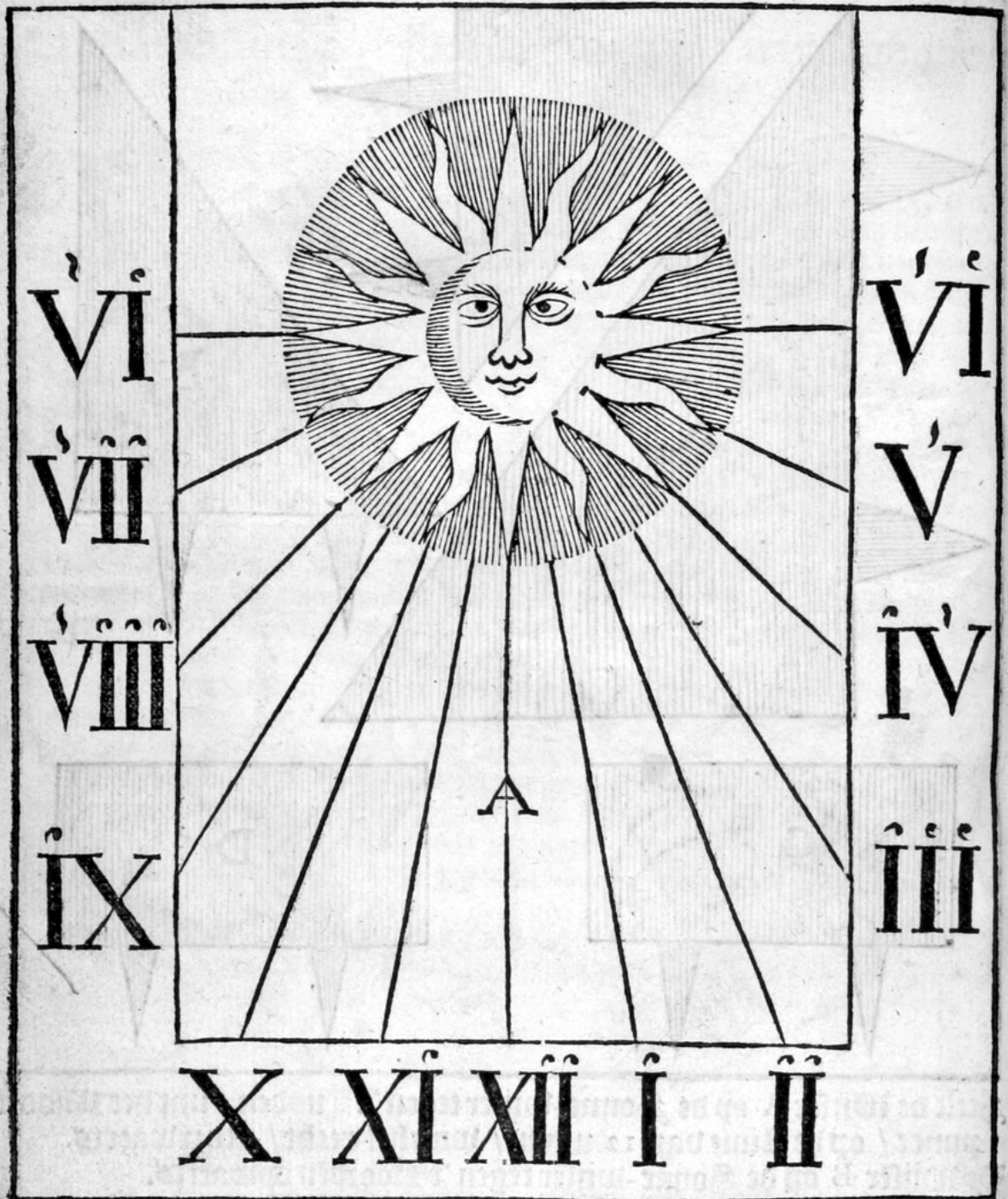
Aengaende de Wijfers / die de fchadutwe geven / zijn vooz aen gestelt / in sulcken groote / alsse op peder der voozschreben Sonne-wijfers boeght / en met letteren aengewesen / tot welke peder behoort. Men kanse van Wfer of Koper laten maken / na belieben / met Pennen daer aen / om de selve daer mede in het block haer vastigheyt te geven.

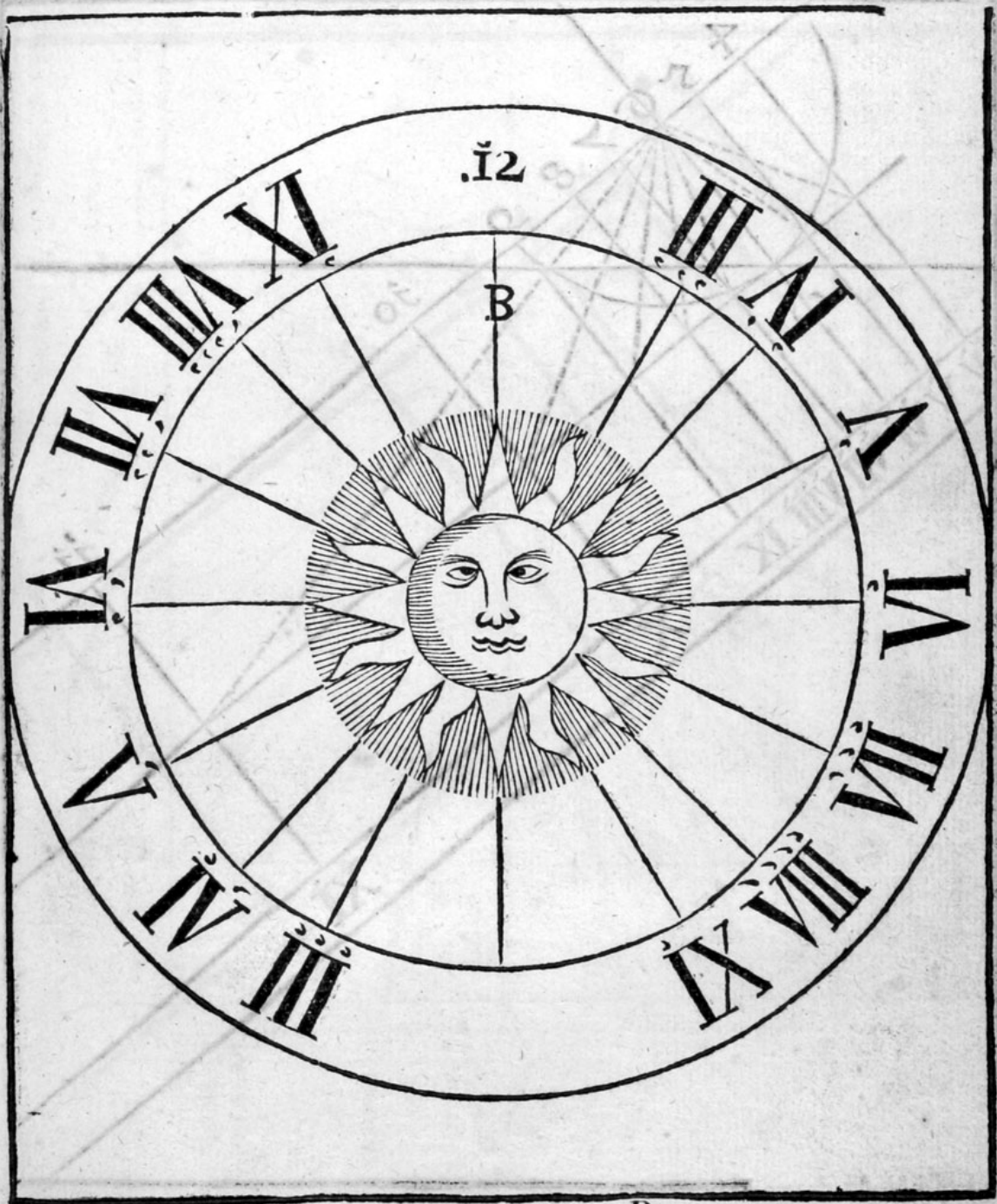
Hier de Lesers een volkomen onderwijs te doen / hoe men na de kunst / volgens de Hemel-kloot / soodanige Sonne-wijfers maken kan / waer buyten 't ooge-merck van dit Boeck / die sulcks begeerigh is te weten / kan na-lesen Willem J. Blaeu, van de Globen ; maer dese zijn in sulcken formaet van ons gestelt / datse door 't gebuyck van een Passer / met weynigh moeyte kunnen na getrocken worden.

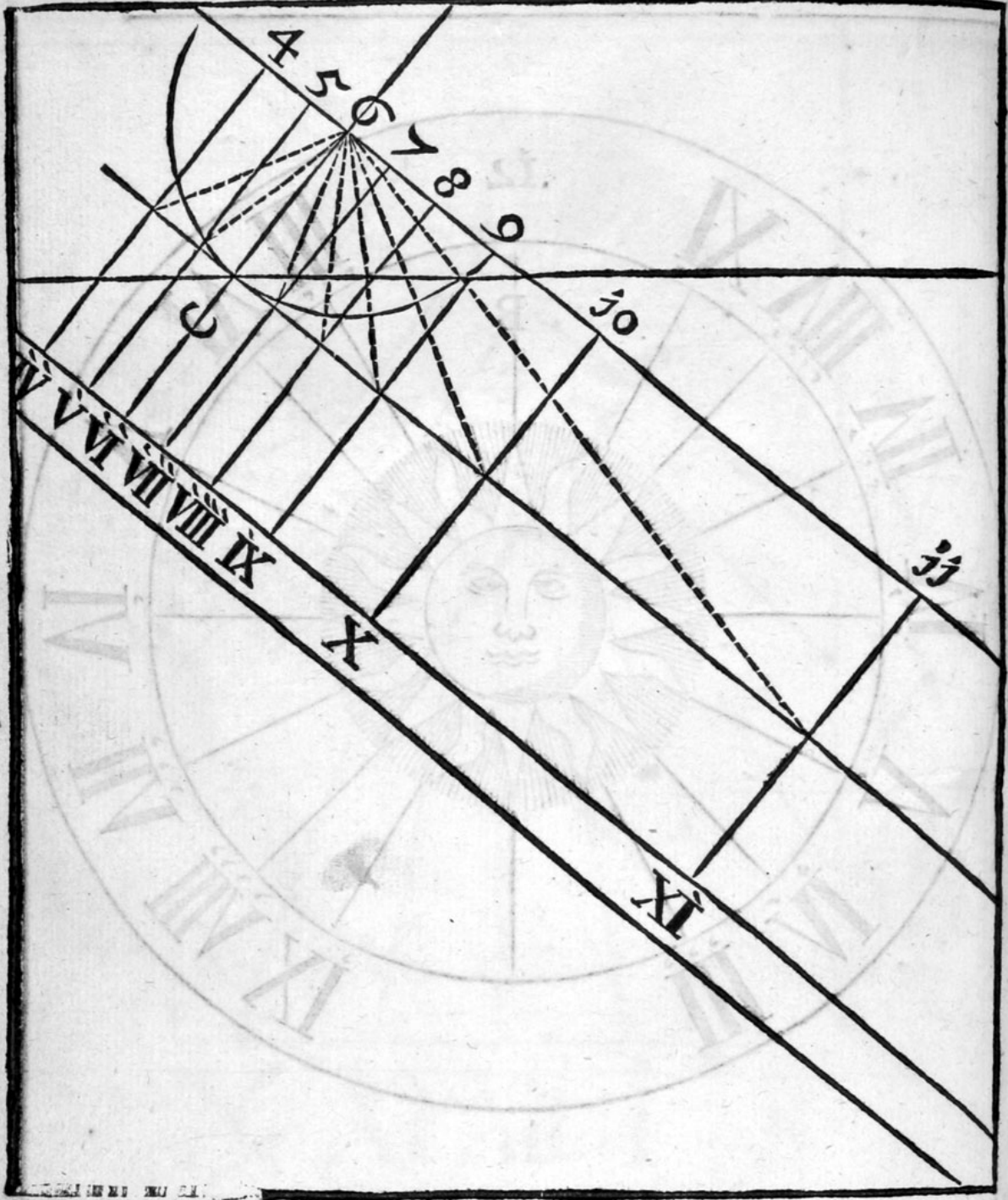

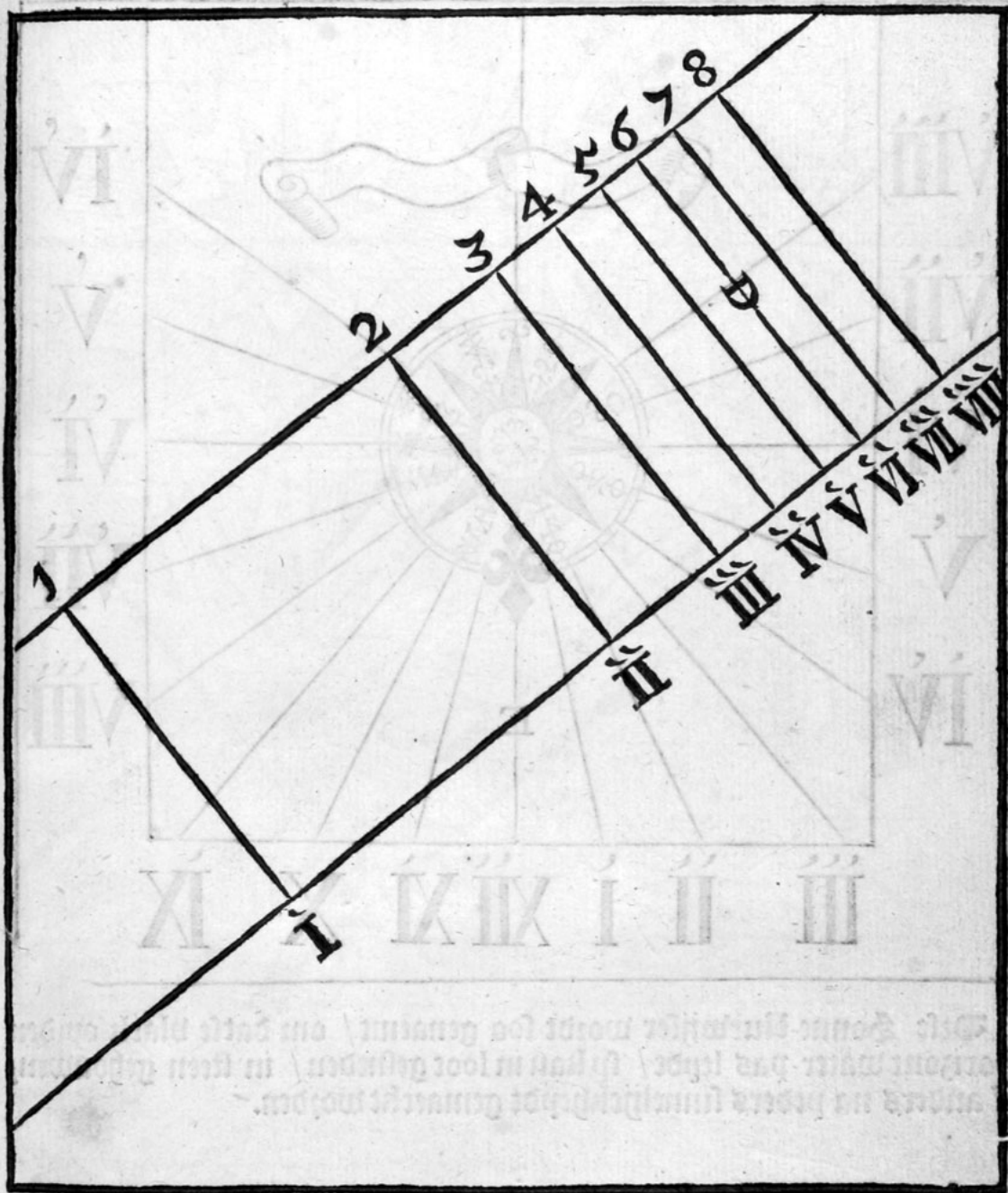
Stelt de Wijser A op de Sonne-wijser tegen 't Zuiden / uyt het Middelpunct / op de Linie van 12 uren / winckel-recht / nederwaerts.
 De Wijser B op de Sonne-wijser tegen 't Noorden opwaerts.
 De Wijser C tegen 't Oost / en D tegen 't West / op de Linie van 6.
 E voeght op de Horizontale Wijser uyt het Centrum / op de Linie van 12 uren.

86 Sonne-wijfer tegen 't Zuyden.

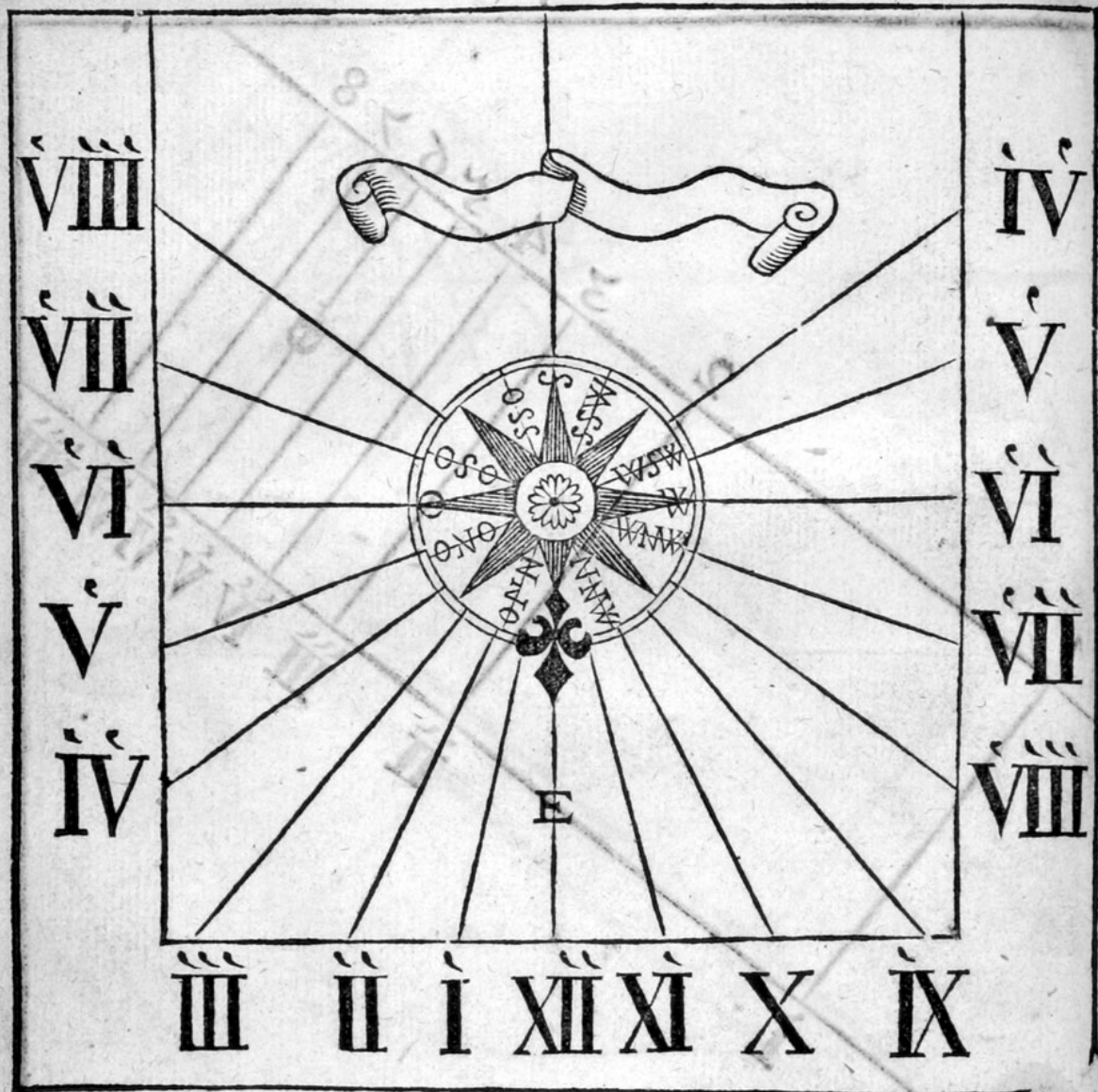

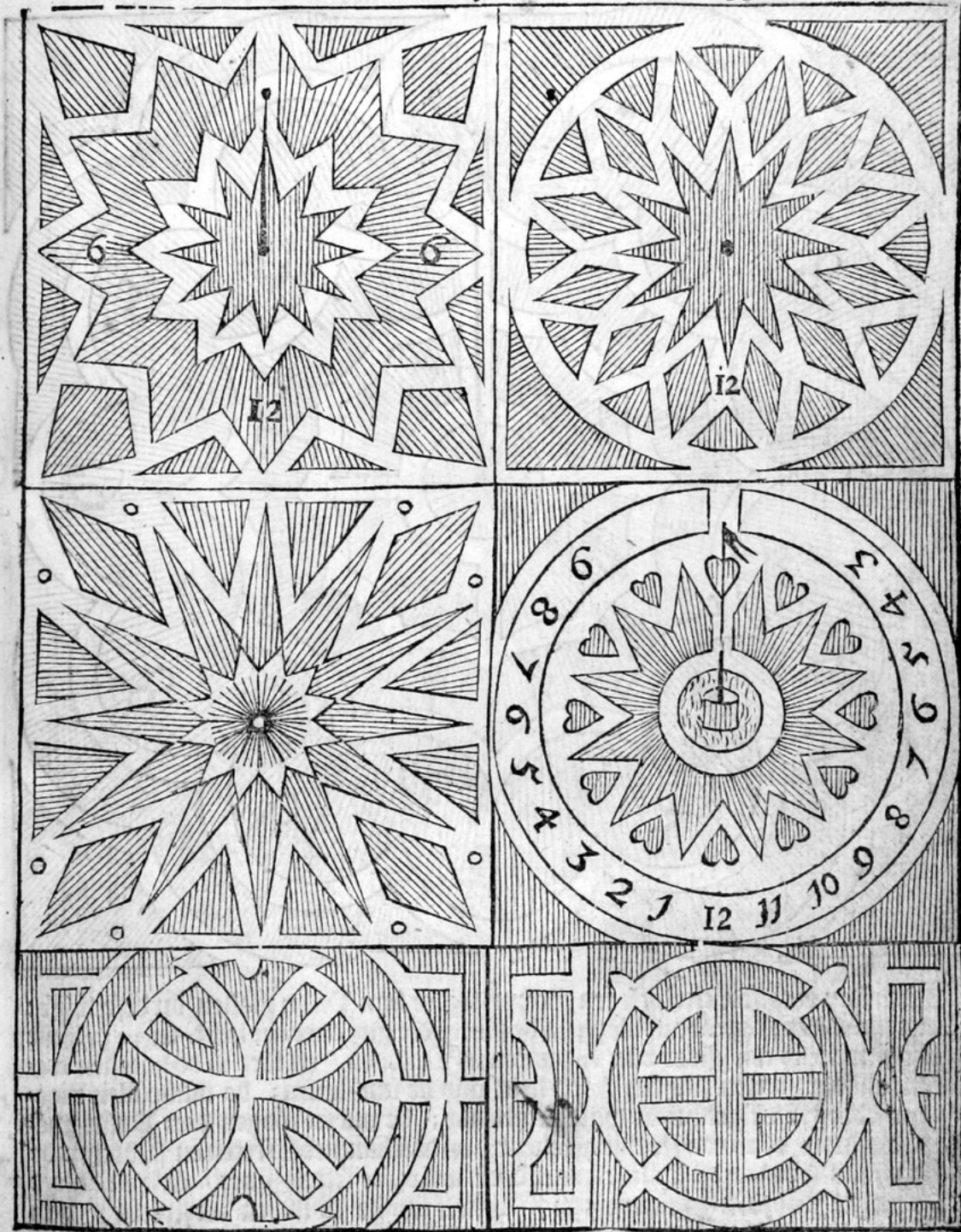

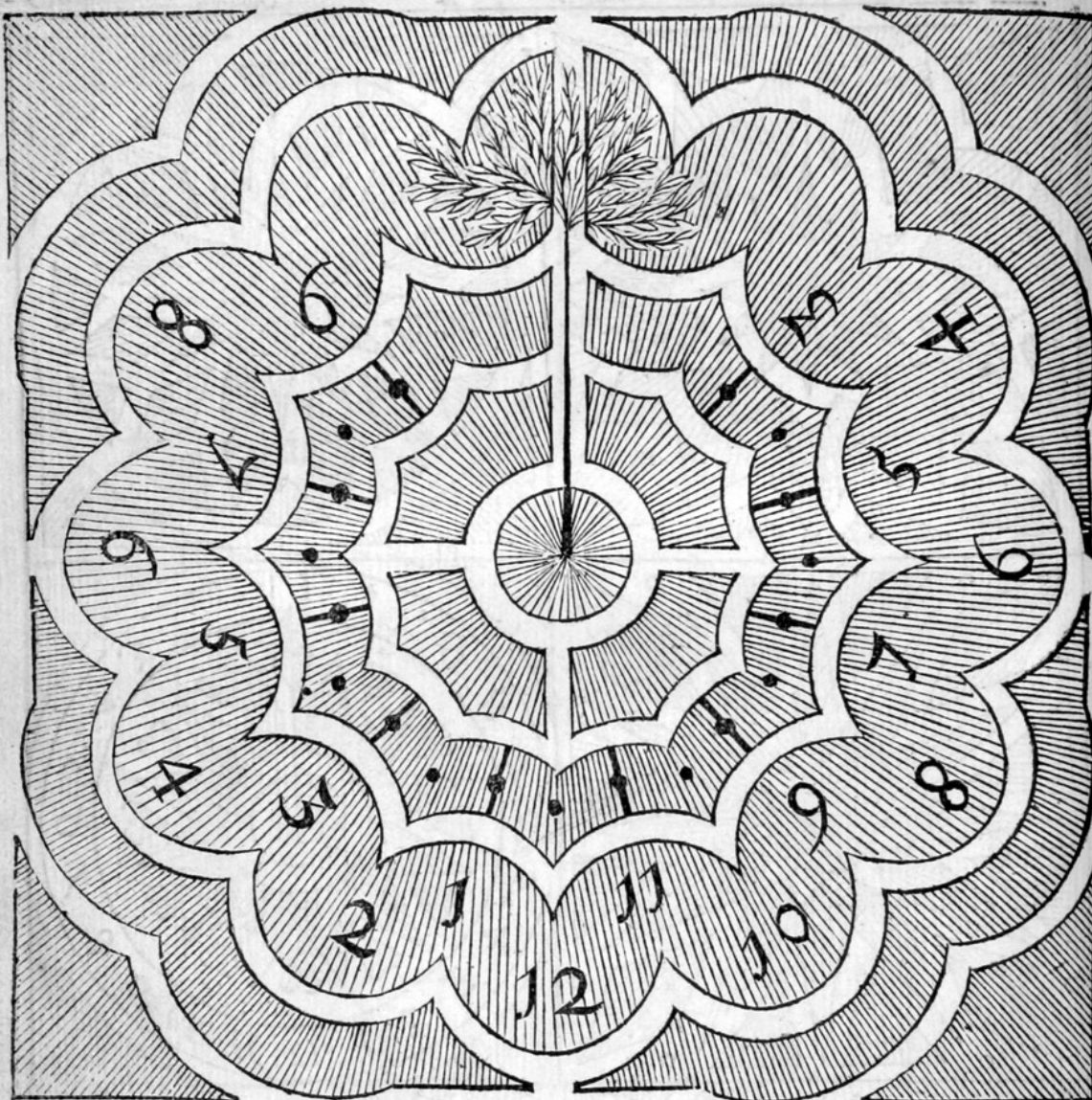

Horizontale Sonne-wijfer.

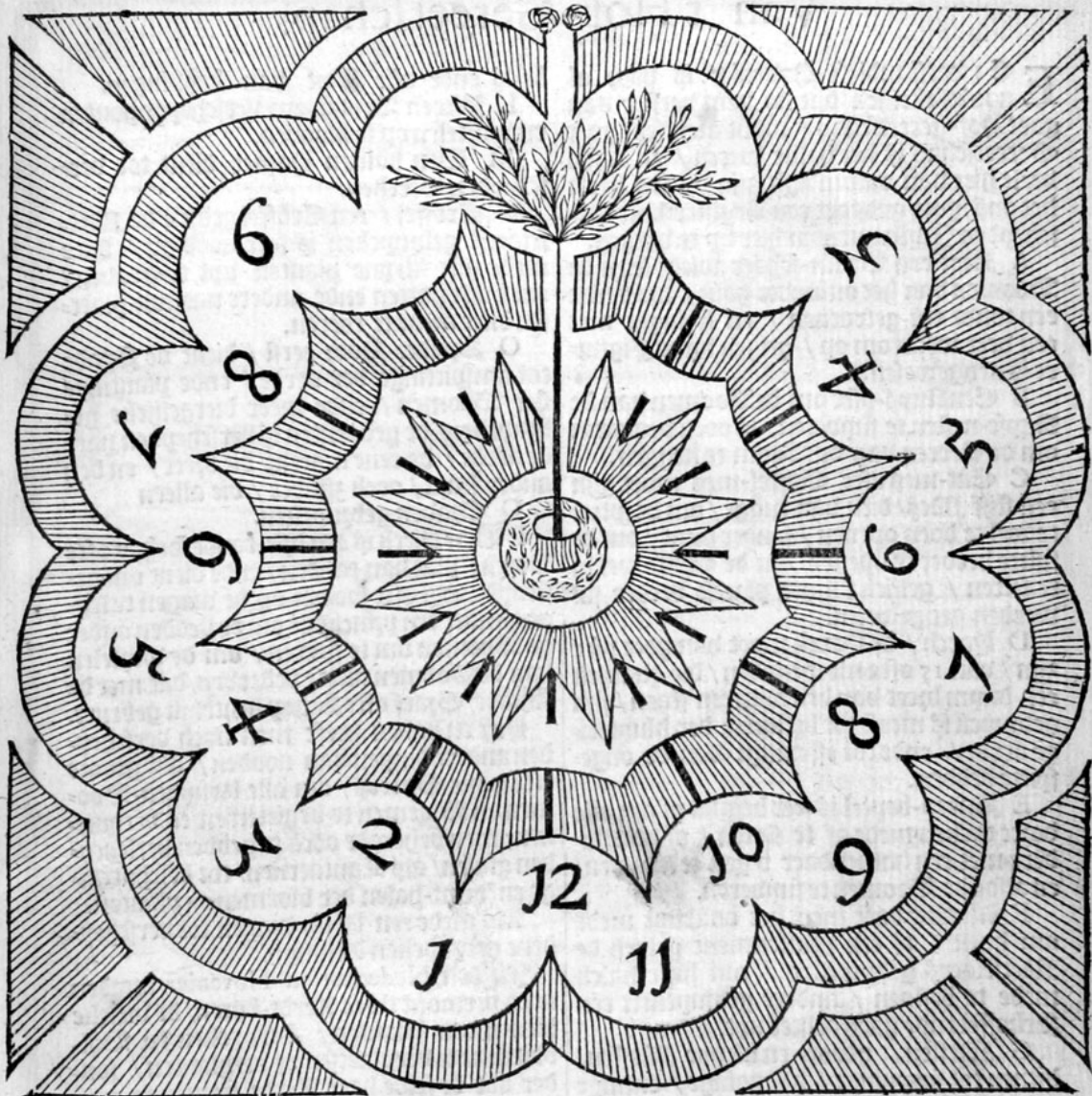

Dese Sonne-Uurwijfer wordt soo genaemt / om datse black op den
 Horizont water-pas leydt / sy kan in loot gesneden / in steen gehouwen /
 of anders na peders sinnelijckheydt gemaect worden.

Men kan oock seer sierlijck een Sonne-wijfer van Palm maken op dese wijze: Deelt uw Circkel (groot of kleyn na de plaets die ghy daer toe hebt) in 24 gelijcke deelen / maectt een Star van 12 punten in 't midden / en laet in de hoecken wederom andere punten sluyten / soo hebt ghy de uur-linien; de omkrullen moeten na yeders sinnelijckhejdt worden gelejdt; de uren mogen van Palm gheplant worden / of op een stockje getekent / en dan kammense setten en steken op de punten / eben boven de Palm: maer daer wel op te letten staet / een punt moet veelijt na het Noorden gheleert zijn / welck uw de 12 uren verstreckt / van
waer

waer ghy boort kunt tellen tot het Oost en Westersche punt / welcke beyde de 6 uuren van de morgen en abont vertoonen. De wijs-pen die de schaduw geeft is een stock van 6 of meer voeten hoogh / na de groote van uw Perck / of een langh dun Boontje met soo hoogen stam / welcke loot-recht moeten staen / en dan sal de schaduw op de punten vallende / uw de uure van den dagh aenwijzen / soo als in de boven- en in de voorgaende schetsen te sien is / daer int de Liefhebbers kunnen sien het fundament en aenlepdinge / om selfs yetz aerdigers en tierlijker te practiseren.

Van 't Hof-Gereetschap.

En verstandigh Hovenier is vooz al noodtsakelijck dat hy hem versiet van goet Hof-gereetschap / want men seyt goet Gereetschap is het halve werck / en alsoo veel hier van onkundigh zijn / soo heeft het ons goet gedacht een Register van verschepden Instrumenten hier by te voegen.

A Met een Boom-schaer wiedz men de Boomen van het onsupber hout / wort met een touw toe-getrocken / en springht met een beer wederom op / gelijk by de Figure is aengewesen.

B Krups-pser om de Boomen van de Krups-nesten te supveren / is oock bequaem om de Beeren van de Boom te krijgen.

C Ent-mes ofte Griffel-mes moet zijn een stijf Mes / dich van rugge / om de spleete wel te doen openen / sonder punt / om de spleete verder te openen / om de Griffel wel in te setten / gelijk t' sijner plaetse verder sal werden aengewesen.

D Harck / de Harck moet van goet pser zijn / van 15 ofte meer tanden / die qualijck een dupm bzeet van den anderen staen / sijn gebuyck is meest tot bzekinge der kluptertige aerde / ende tot effeninge van de ongepitte bedden.

E Snoep-beytel is seer bequaem om alle doyre tacken mede af te stoten / of van andere met een hamer daer tegen te kloppen / en alsoo de Boomen te supveren.

F Klouwe daer men het onkrup mede om haelt ; is een Instrument gelijk de Metselaers gebuycken / om haer kalck mede te beslaen / andere gebuycken een Schoffel ende gaen achter uyt.

G Messen / groote en klepne Messen / dienen tot snoepinge / aflegginge / entinge ende veel soodanige saken.

H Ent-saegh dient niet vergeten / hoe smalder hoe beter / om tussen de backen te kunnen sagen.

I Kap-mes dient om alle Boomen of tacken te houwen.

K Met een Palm-schaer scheert men Palm / Hage-doozn / Ligustrum / Ber-

beris ende alle soort van heyningen.

L Meren Beytel om verschepde houten en wortelen op te klooben.

M Den houten Hamer dient tot verschepden wercken.

N Croffel / een Croffel gelijk de Metselaers gebuycken is seer noodigh / daer mede alle klepne planten uyt te graben / oock om potten ende andere naeuwe plaetsen daer mede te roeren.

O Spade. Vooz eerst / dient de Spade tot onspittinge der aerde / ende plantinge der Boomen / ende meer diergelijck gebuycken / de gedaenten is verschepden naer de aerde / de eene maect die bzeet / en den ander smal / oock zijnder / die alleen

Q Graben gebuycken.

P Den Kieck is een drie-tande Schop ofte Bozck / plat van tanden / ende dient om gestropde mis ofte sooden op de wagen te leggen / maer ten principale om de bedden onder de Boomen om te spitten / om de wortelen van de Boomen niet te bederven / dat met de Spade / Graef ofte Schop lichtelijck gebeurt.

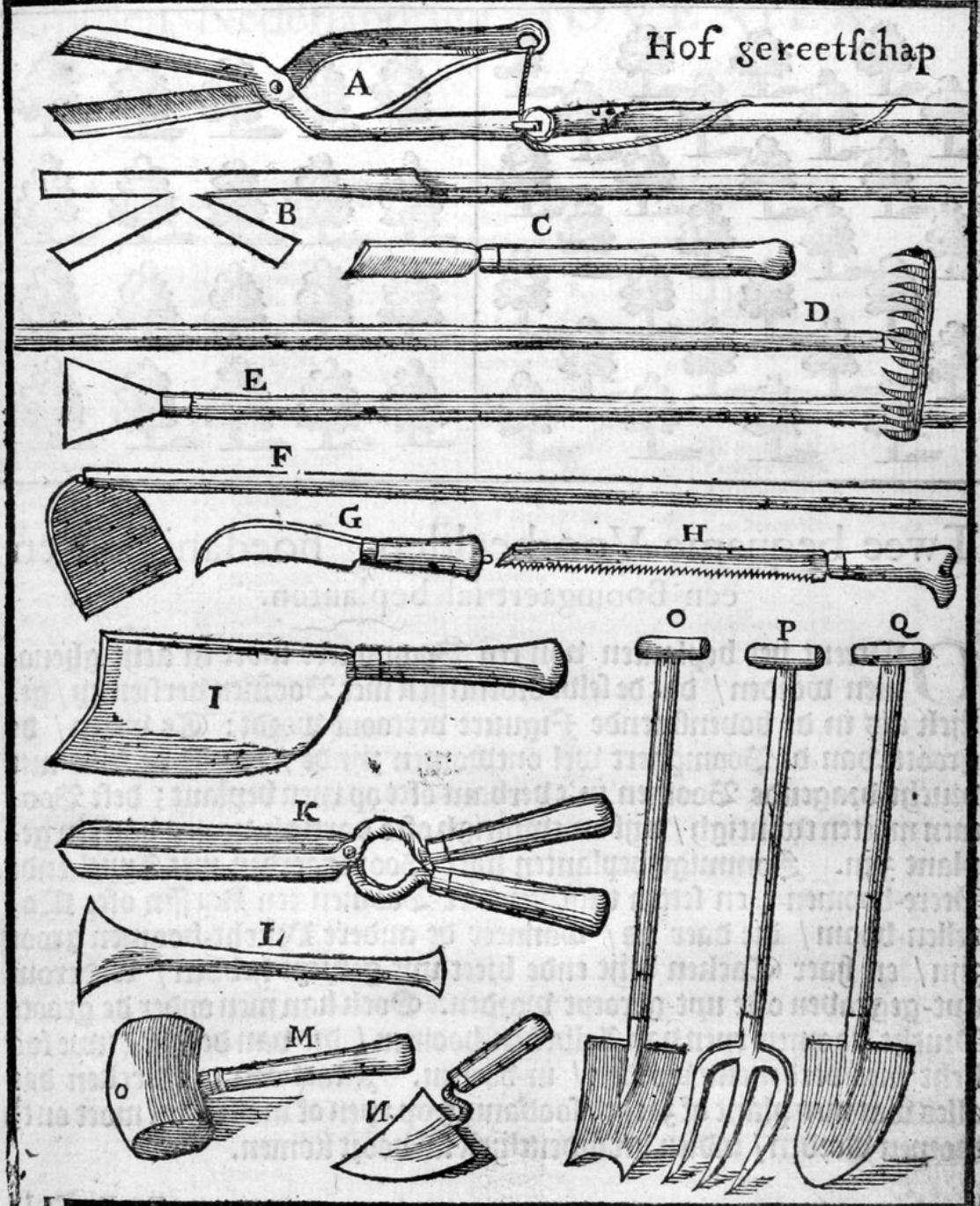
Hier en boven heeft men noch verschepden andere dingen van nooden / als groote en klepne Gieters / om alle Krupden / Boomen en Bloemen te begieten en te verquicken ; men behoorde oock te hebben verschepden glazen / als Lantaernen / tot beschuttinge en 't uyt-halen der bloemen en planten.

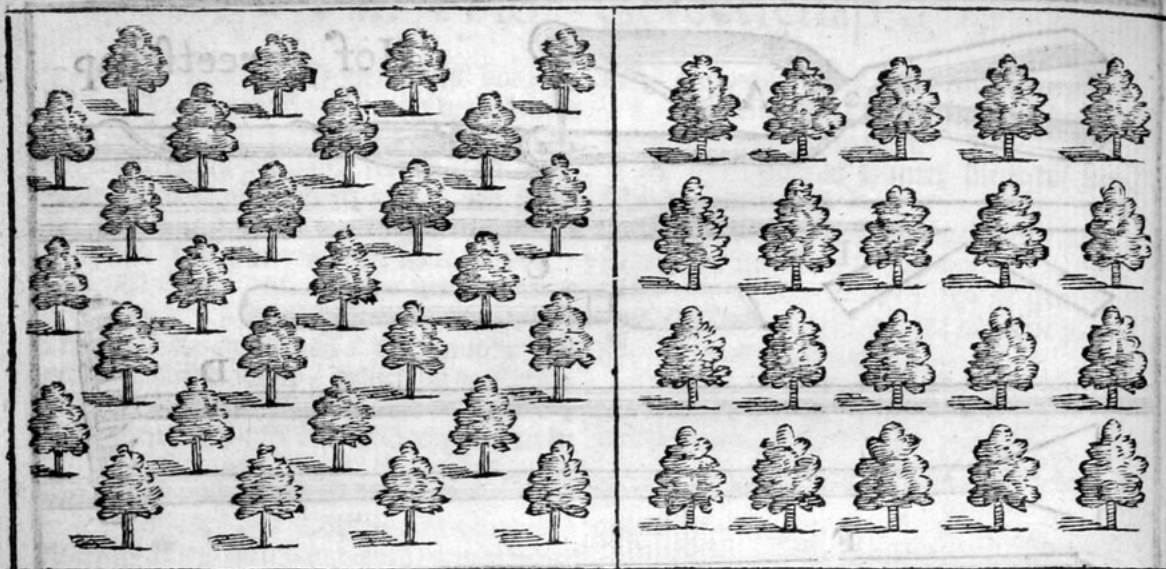
Als mede een Krup-wagen tot verschepdene gebuycken dienstigh.

In den Nederlantsen Hovenier worden noch vercoont twee Aerdt-boren / de welsche dienen om Planten / Struycken en Bosbloemen te verplaetsen of verplanten / sonder dat de selve haer Aerde komen te misen / om alsoo geen gevaer van uyt-gaen onderwoopen te zijn.

Oock moet men hebben Potten / Backen en Cobbens ; dese zijn seer dienstigh om Planten / Boomen en Bloemen in te setten. Vooz al dient niet vergeten / Dallen / om Mollen / Stotten en Mupsen / als ander Ongediert / te vangen.

Hof gereetschap

Twee bequame Voorbeelden, hoedanigh men
een Boomgaert fal beplanten.

Omtrent het beplanten van een Boomgaert moet in acht ghenomen worden / dat de selve ordentlijk met Boomen versien zy / gelijk als in de bovenstaende Figure vertoont wordt: Te weten / de grootte van de Boomgaert wel ontworpen zijnde / wordt de selve met vrucht-dragende Boomen in 't verbant ofte op ryen beplant; dese Boomen moeten twintigh / vijf-en-twintigh ofte dertigh voeten van een geplant zijn. Sommige beplanten haer Boomgaerden met Appel ende Peere-boomen / en setten tusschen vier Boomen een Karssen ofte Morellen-boom / die daer na / wanneer de andere Vrucht-boomen groot zijn / en haer Tacken wijt ende breekt uyt-gebreept hebben / wederom uyt-gegraven ofte uyt-geroept worden. Oock kan men onder de groote Vrucht-boomen ryen van Aelbesien-boomen / die van de schaduwte soo licht niet verdrückt worden / in-boegen. Staet aen te mercken dat alles wat men plant of zaeyt / soodanigh op ryen of in verbant moet ontworpen worden / indien het ordentlijk sal voort komen.

R E G I S T E R

Op den Nederlandtsen HOVENIER;

*Begrijpende alderley Boomen, Bol-bloemen, Planten
en Zaden.*

<p>A.</p> <p>A Beelen Fol. 12</p> <p>Aconitum 22</p> <p>Aecker-boom 11</p> <p>Aertbesien 18</p> <p>Ajuyn 39</p> <p>Alkekengi 18</p> <p>Alaternus 5</p> <p>Aloë uyt America 15</p> <p>Aloë uyt Portugael 15</p> <p>Alsem 18</p> <p>Althea 22</p> <p>Amarantus 32</p> <p>Ambrette 30</p> <p>Amandel-boom 8</p> <p>Anemones 26</p> <p>Angelieren 17</p> <p>Angnus Castus 12</p> <p>Anijs 37</p> <p>Appel-boom 8</p> <p>Appel der Liefde 36</p> <p>Apperkofen 9</p> <p>Aquilegin 35</p> <p>Arbor Mortis 7</p> <p>Arbor Vitæ 7</p> <p>Arbutus 5</p> <p>Artifocken 18</p> <p>Arum 28</p> <p>Arundo 23</p> <p>Afperjens 18</p> <p>Alphodille 16</p> <p>Azedarach 13</p> <p>Auricula Urfi</p>	<p>Boom des Doodts 7</p> <p>Boom des Levens 7</p> <p>Boonen 39</p> <p>Booren, om de Planten te verfetten, afgebeelt, 15</p> <p>Boter bloemen 21</p> <p>Brasiſe Peper 36</p> <p>Brem-boom 4</p> <p>Bryonia 24</p> <p>Bruynetjes 35</p> <p>Bupthalmum 24</p>	<p>Eldooren 13</p> <p>Effen-boomen 13</p> <p>Efula 23</p> <p>Ezels-melck 23</p>	<p>I.</p> <p>Irias met Bollen 29</p> <p>Iſop 37</p>
<p>B.</p> <p>B Ack van glas afgebeelt 30</p> <p>Balfem Appel 33</p> <p>Basilicum 16</p> <p>Beere-klauwen 19</p> <p>Beere-ooren 16</p> <p>Beete 38</p> <p>Bercke-boomen 12</p> <p>Biet-wortelen 38</p> <p>Bies-loock 20</p> <p>Blaes-noten 11</p> <p>Blattaria 34</p> <p>Blanche Muſque 16</p> <p>Bocxbaert 36</p> <p>Boecken-boom 13</p> <p>Bolhonac 35</p> <p>Boomachtige Althea 12</p>	<p>C.</p> <p>C Anna Indica 23</p> <p>Capparis Fabago 24</p> <p>Carduus 34</p> <p>Carui 37</p> <p>Chalotten 20</p> <p>Chicory-Wortelen 38</p> <p>Cyclamen 26</p> <p>Cypresse-Boom 6</p> <p>Cittus 35</p> <p>Citroen-Boom 3</p> <p>Clematis 24</p> <p>Colchicum 26</p> <p>Colutea 12</p> <p>Condille 35</p> <p>Cornoelien-Boom 8</p> <p>Corona Imperiael 25</p>	<p>F.</p> <p>F Erula 23</p> <p>Filipendula 16</p> <p>Flamboeyen 10</p> <p>Flos Africanus 31</p> <p>France Lelien 17</p> <p>Fritillaria 26</p>	<p>J.</p> <p>J Acobea 23</p> <p>Jalmin 16</p> <p>Judas-boom 14</p> <p>Juffrou-marck 22</p> <p>Juncus Gloriosus 20</p>
<p>E.</p> <p>E Bben-boom 6</p> <p>Eycke-boomen 11</p> <p>Elft 8</p> <p>Endyvie 37</p> <p>Erweien 39</p>	<p>G.</p> <p>G Alega 21</p> <p>Geele Peen 38</p> <p>Genever-boom 11</p> <p>Geniſta 4</p> <p>Geniſtella 23</p> <p>Gentianella 24</p> <p>Gladiolus 25</p> <p>Glas-kruydt 22</p> <p>Gouts bloemen 35</p> <p>Graaet-boomen 3</p> <p>Groen ebben-boom 6</p>	<p>H.</p> <p>H Andekis-kruydt 29</p> <p>Hafe-garft 23</p> <p>Haſelare-noten 11</p> <p>Maveruyt 19</p> <p>Hedylarum 31</p> <p>Heems-wortel 21</p> <p>Helenaes Tranen 31</p> <p>Helleborus 16</p> <p>Hepatica 19</p> <p>Herba Viva 36</p> <p>Herts-tong 19</p> <p>Hyacinthen 25</p> <p>Hypericum 13</p> <p>Hof-bloemen 16</p> <p>Honts-kerſſen 14</p> <p>Honts-rant 28</p> <p>Huys-loock 20</p> <p>Hulft 7</p>	<p>K.</p> <p>K Amille 18</p> <p>Karſſe-boom 10</p> <p>Karſtanje-boom 14</p> <p>Keyfers Kroon 25</p> <p>Kervel 38</p> <p>Koeckoecx-bloem 21</p> <p>Koe-oogen 24</p> <p>Komkommers 40</p> <p>Kool 39</p> <p>Koren-bloemen 34</p> <p>Kriecken over Zee 18</p> <p>Krocuffen 25</p> <p>Krop-falaet 38</p> <p>Kruytje roert mijn niet 36</p>
<p>L.</p> <p>L Aburnum 3</p> <p>Laconia 23</p> <p>Lamoen-boom 3</p> <p>Lantarens over teere Kruy- den, afgebeelt 32</p> <p>Lathyrus 38</p> <p>Larouw 43</p> <p>Laurier-boom 4</p> <p>Lavendel 17</p> <p>Leeuwe-becken 31</p> <p>Leeuwe-becken 21</p> <p>Lelien 27</p> <p>Lelien van eanen dagh 16</p> <p>Lentiscus 12</p> <p>Leucoyum Bulboſum 28</p> <p>Levendigh Kruydt 36</p> <p>Liguſtrum 8</p> <p>Lychnis 20</p> <p>Linaria of Vlas 32</p> <p>Lyfter-beſien 14</p> <p>Linde-boom 11</p> <p>Loock 20</p> <p>Lupinen 33</p>	<p>L.</p> <p>Lupinen 33</p>	<p>I.</p> <p>I pe-boomen 11</p> <p>Irias of Lis 36</p>	<p>L.</p> <p>Ligustrum 8</p> <p>Lychnis 20</p> <p>Linaria of Vlas 32</p> <p>Lyfter-beſien 14</p> <p>Linde-boom 11</p> <p>Loock 20</p> <p>Lupinen 33</p>

R E G I S T E R.

	4			R.		T.	
M.		Olijf-boom	4				
M Aeghdeliefden	22	Oogen-trooft	21	R Adijs	37	T Apfus Barbatus	32
M Maen-koppen	34	Oranje-boomen	1	R Ramelaffen	37	Taxus	7
Mandragora	21	Orchides	29	Ranunculus	27	Terebintus	13
Mans-ooren	24	Ornithogalum	18	Reynevaern	22	Thijm	17
Marioleyne	22	P.		Ricinus	33	Thlaspi van Candia	35
Marionette	32	P Arel-zaet	35	Ridder-fpooren	32	Trachelium	23
Martagone	27	Paerts-yfers	36	Rifpen	38	Tulpen	29
Martelaers bloentjes	19	Palm-boomen	7	Rhabarber	22	Turckfe Koren-bloem	30
Mervelje de Peru	33	Papen Mutfen	11	Roofe-boomen	6	V.	
Mast-boomen	7	Parey	39	Roofemareyn	5	V Aleriana	19
Matricaria	18	Parmica	31	S.		Venckel	37
Medica	34	Parfiken	9	S Alie	17	Veldt-falaet	37
Meloenen	39	Passi-bloem	21	Salomons Zegel	19	Venus-navel	18
Meloen-back, afgebeelt	45	Peere-boomen	8	Scabiola	31	Venus-fpiegel	32
Myrthus-boom	4	Periclymenum	14	Scarley	37	Verckens-broodt	16
Milpel-boom	11	Penningh-kruydt	35	Scolopendria	19	Vette-kous	38
Moerbeje boom	10	Phalangium	22	Scordium	21	Viburnum	6
Moly	29	Peper-boomtjes	5	Scorzonera	36	Vyge-boomen	3
Mamordica	33	Phylirea	5	Segeltjes	9	Vinger-hoeden	34
Monthout	8	Pietercelie	37	Seldene	37	Violetten	22
Muur-bloemen	22	Pietercelie de Macr	23	Seven boom	7	Violetten, Boomachtige	37
N.		Pinfternakken	38	St. Jans Broodt	13	Vlas	37
N Arcifcus	27	Pionien	17	Syringa	5	Vlier-bloemen	14
Narciffus Tradifcantii	28	Plant-furingh	18	Silyrichium	28	Vogel-kers	14
Nardus Bohemicus	35	Platanus	13	Slacken-huysjes	34	W.	
Narfturcium Indicum	36	Pompoenen	40	Smilax	23	W Alnoten	11
Nies-wortel	16	Populieren	12	Sonne-bloemen	31	Water-kers	21
Noli me tangere	36	Porceleyn	39	Spaenfe-dooren	7	Wijngaerden	14
O.		Prince-bloemen	32	Spaenfe Klaveren	36	Wijnruyt	19
O ckernoten	11	Pruym-boomen	40	Spinagie	37	Wilde-wijngaert	24
Oyevaers-becken	35	Q.		Stekers	39	Willige-boomen	12
Olander-boom	4	Q ualfter-boom	14	St. Teunis-bloem	31	Winter-groen	16
		Que-appelen	10	Stock-roofen	34	Witte Peen	38
		Que peeren	10	Suycker-peen	38	Wol-kruydt	31
						Wonder-boom	23

R E G I S T E R.

Modellen van Hooven,	Fol. 43 tot 46
De Bloem-percken	47 tot 73
De Lat-wercken	74 tot 83
De Sonne-wijfers	84 tot 93
Hof-gereetschap	94 en 95
Om een Boomgaert te beplanten	96

Eynde van 't Register.

R 334 G 04⁵ De Nieuwe Verstandigen

H O V E N I E R,

Over de twaelf Maenden van 't Jaer.

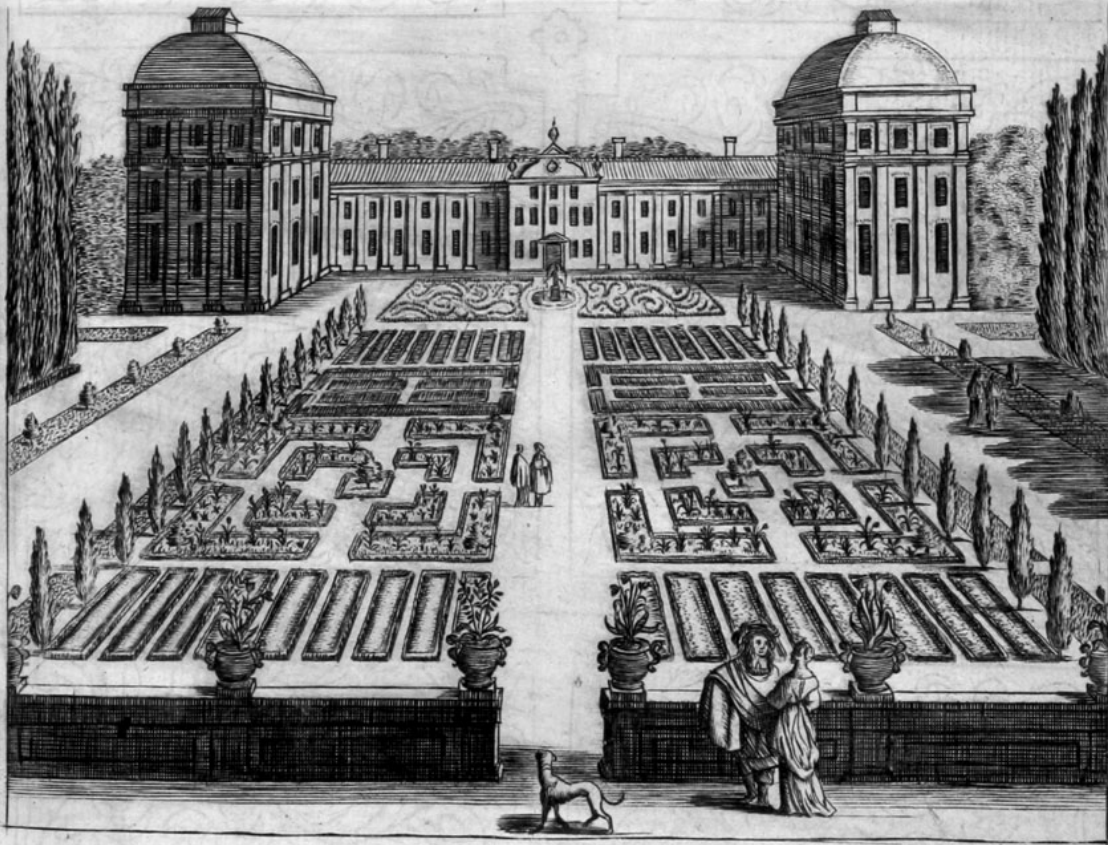
Zijnde het II DEEL van het
VERMAKELYCK LANDT-LEVEN.

Beschrijvende / hoemen op de beste en bequaemste maniere sal Hoben / Thuynen /
Lust-hoben en Boomgaerden berogdineeren / bereyden / beplanten / en bezaepen.

Met een Onderwijfinge van der selver aert, kracht en gebruyck, tot onder-
houdingh van 's Menschens gefontheydt.

Seer dienstigh vooz alle den geenen / die gernerne schoone Duchten
en groot profijt soude trecken.

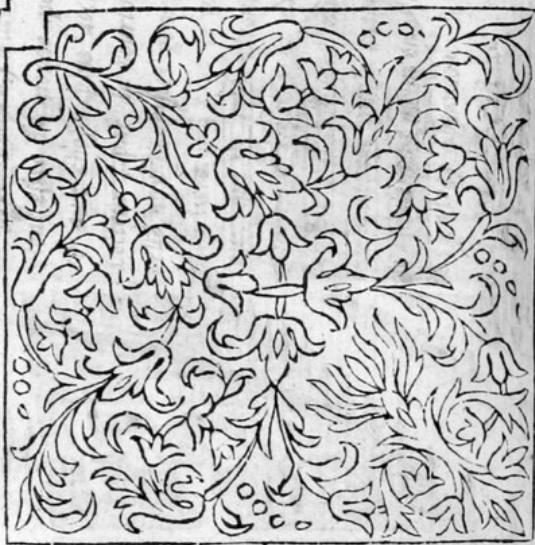
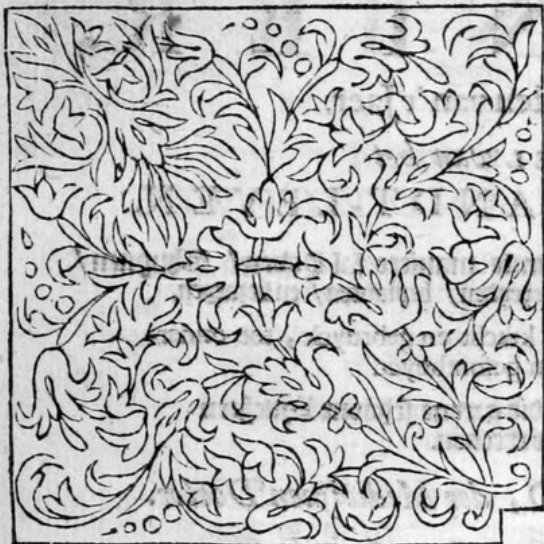
Beschreven door P. NYLAND, der Medicijnen Doctor.

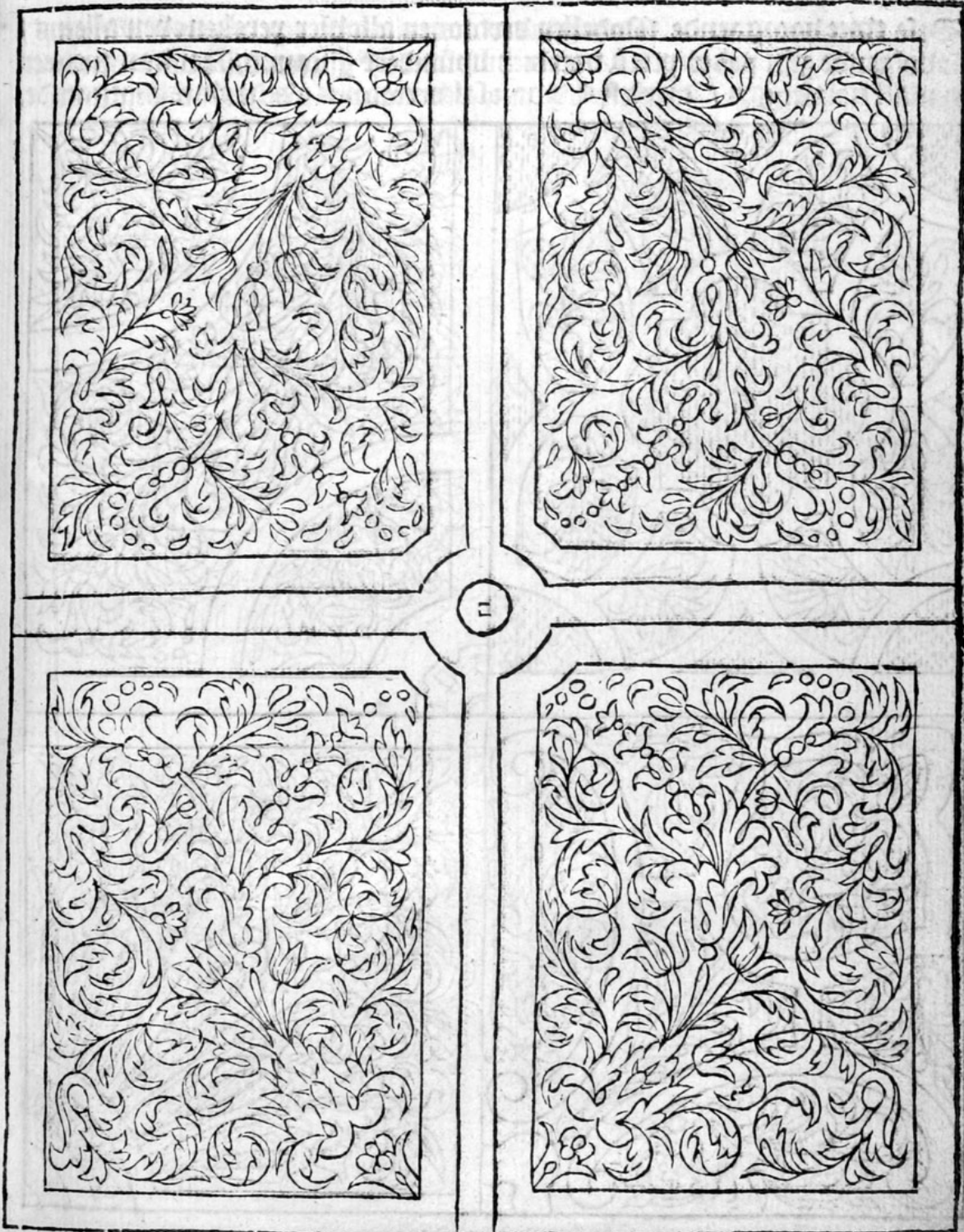
Amsterdam, voor Marcus Doornick, Boeckverkooper op den Vygendam. 1670.

Met Privilegie vooz 15 Jaeren.

24 Konftige Modellen van Franfe Parterris

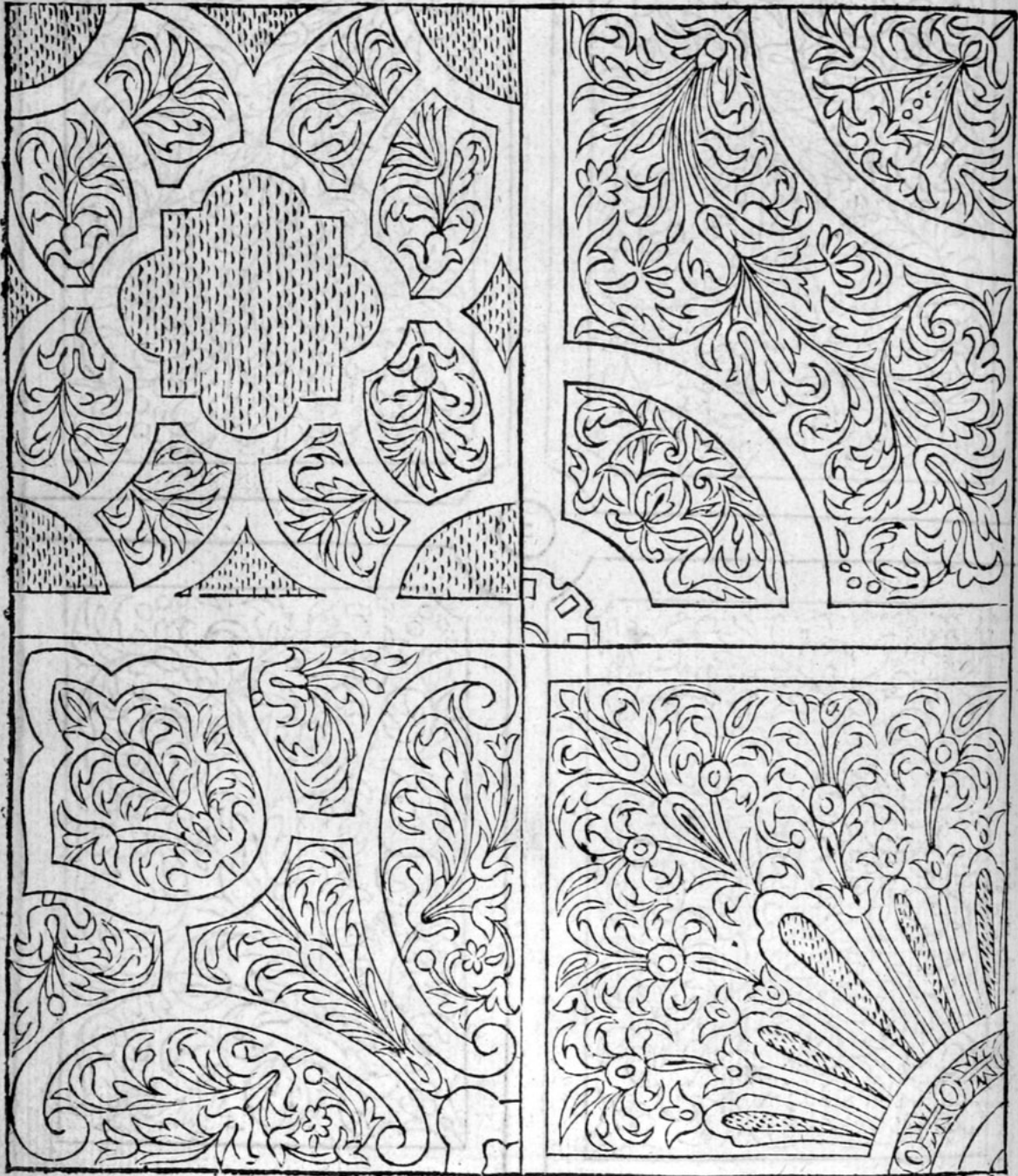

om Lust-hoven en Thuynen te verciereu.

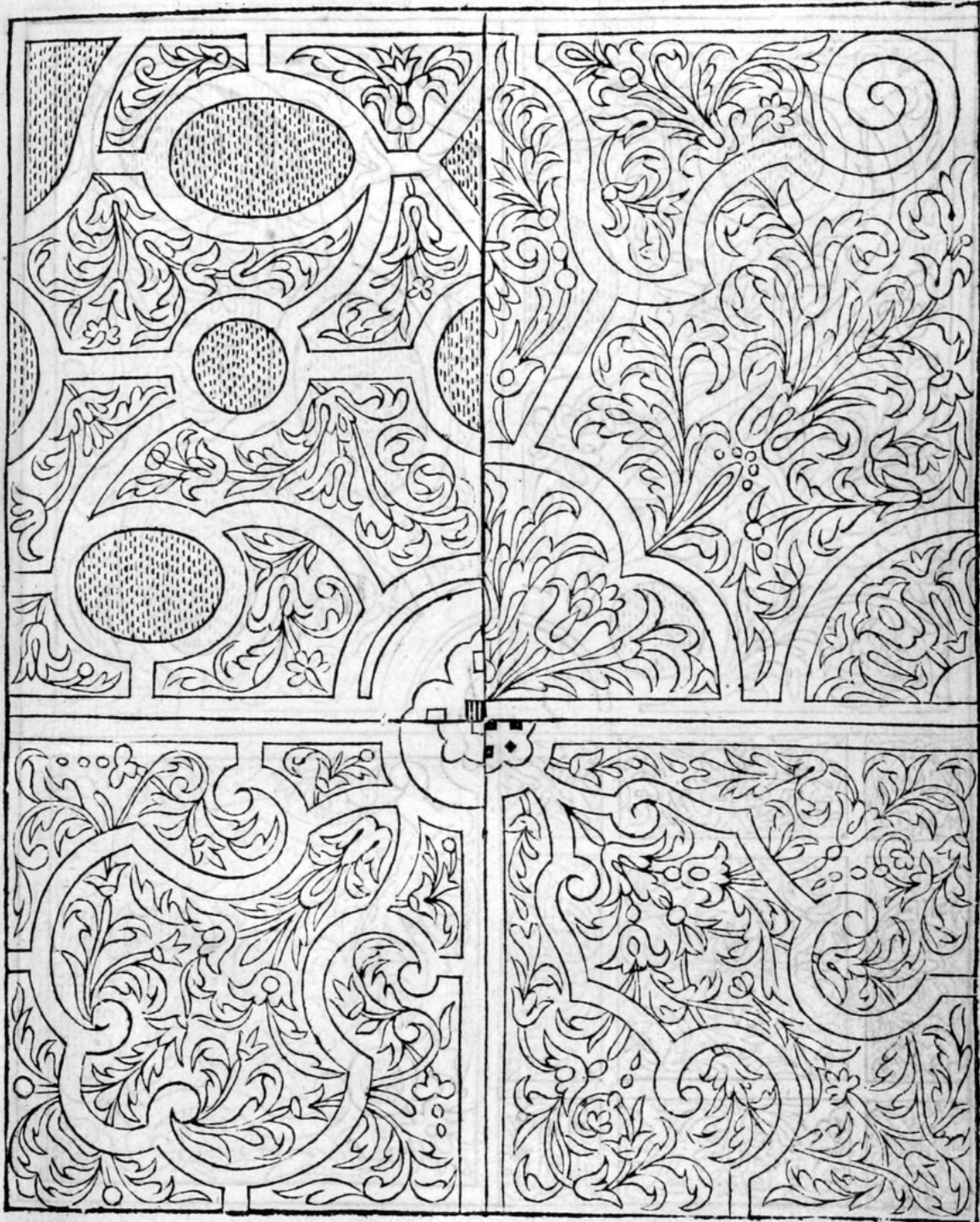

Konstige Modellen van Franse Parterris

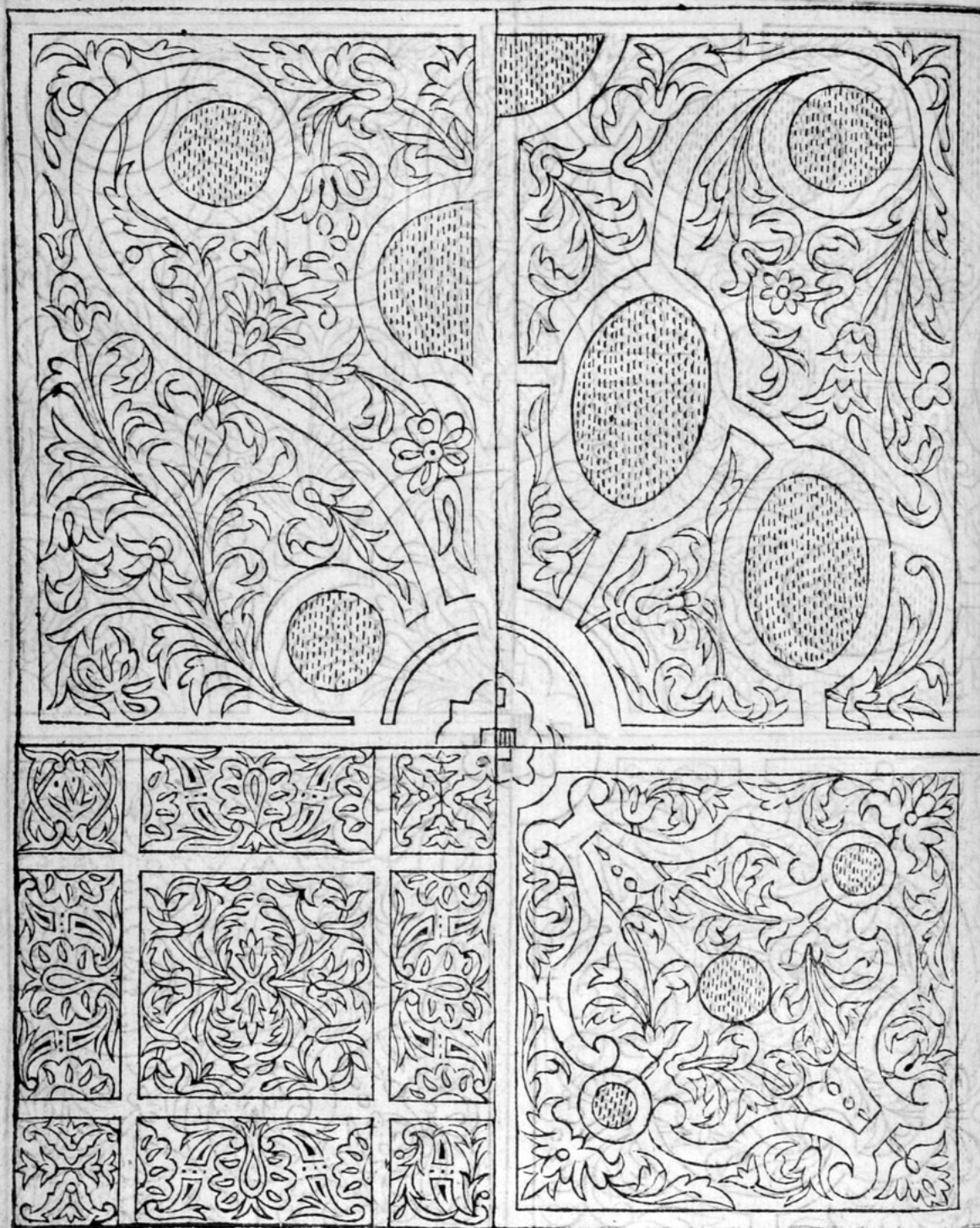
Dese twee voorgaende Modellen vertoonen alle vier percken eben alleens / dese volgende zijn yeder perck van vier bysondere ffiguren / daer van men een viermael kan leggen / 't welck sich dan sal vertoonen als de twee voorgaende.

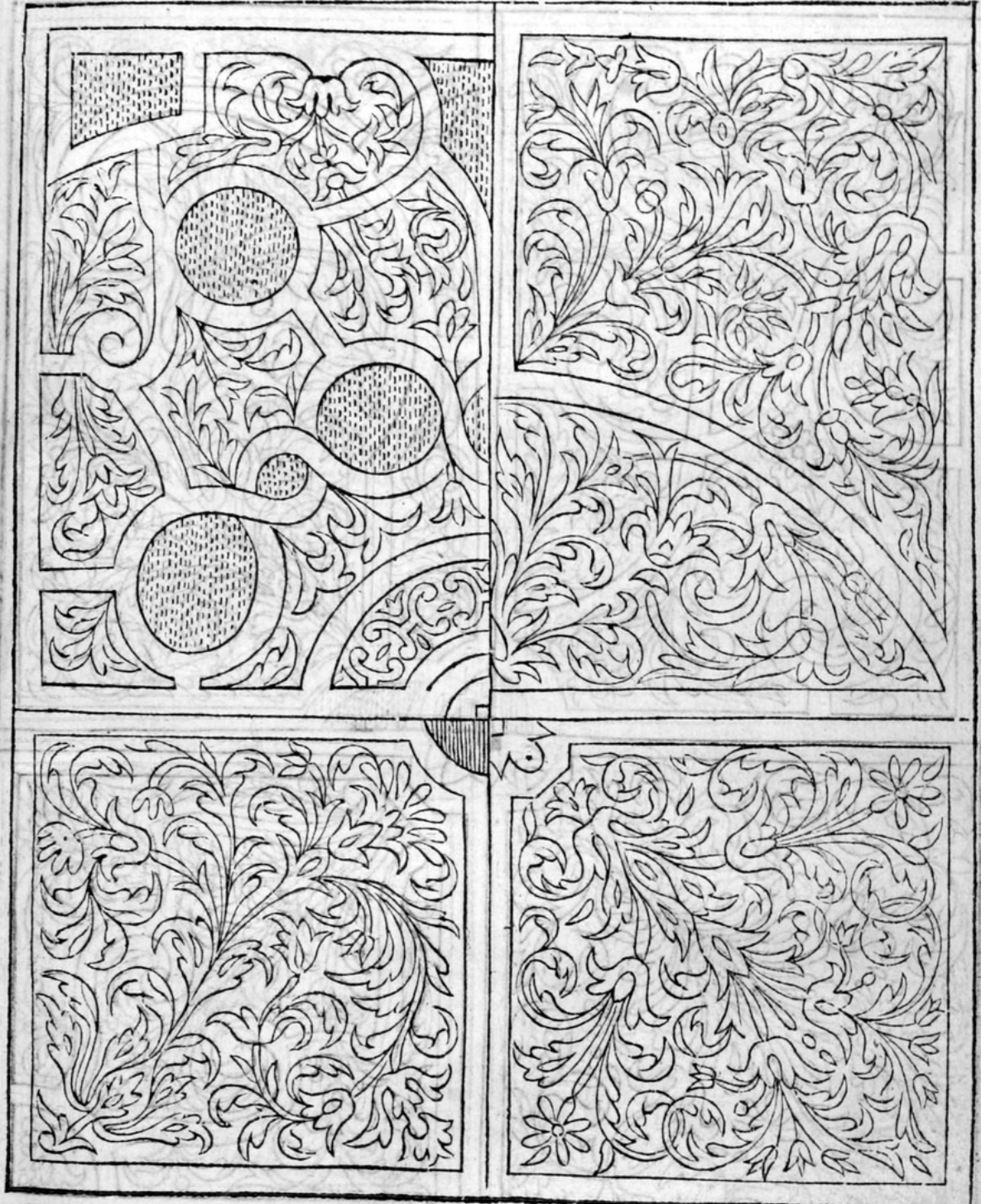
om Luft-hoven en Thuynen te verciereu.

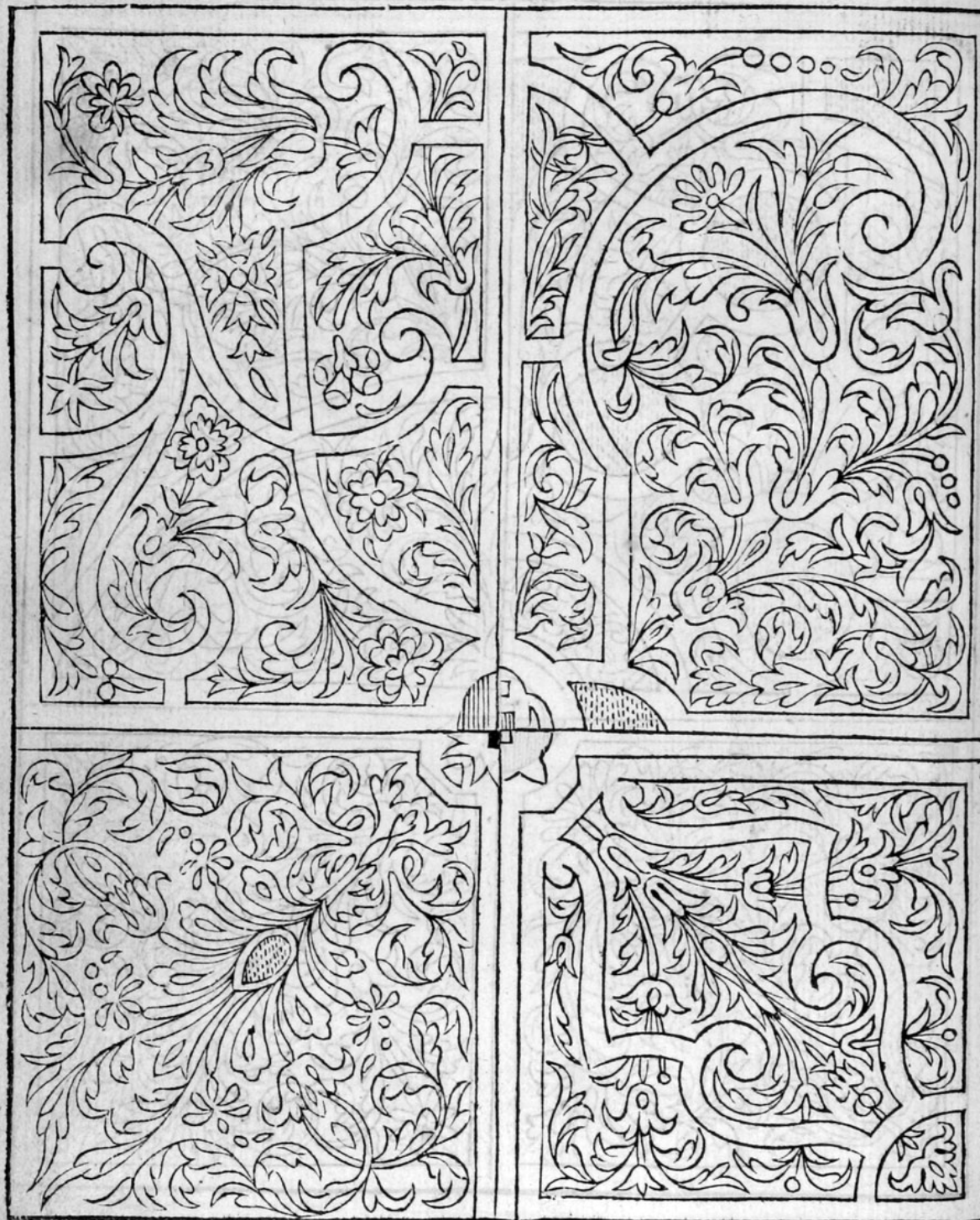
Konstige Modellen van Franse Parterris

om Luft-hoven en Thuynen te verciere.

Konstige Modellen van Franse Parterris.

De Verstandige HOVENIER,

Over de twaelf Maenden van 't Jaer.

INLEYDINGH.

Er dat wy treden tot de Oeffeninge / die een Verstandige Hovenier omtrent weder Maent van 't Jaer moet in acht nemen / sal noodigh zijn / dat wy eenige generale regulen ofte plichten voorschrijven / waer door een Hof ende Boomgaert in goede order gebracht en onderhouden wordt.

De eerste plicht van een Verstandige Hovenier / is / uyt te kieseren een bequame plaetse / om een Hof en Boomgaert te maken / waer in hy voornamentlyk sijn doogh moet slaen op de vruchtbaerheyt des gronts. De plaetse aldus uyt-gekosen / moet hy de selve in een Hof ofte Chypn en Boomgaert af-deelen.

Het Hof vereyscht een losse / matelijck vochte en vette grondt / daer-en-boven is hier van nooden een open en byse lucht / want men gemeentlyck siet / ende door erbarentheyt de waerheyt hier van bebint / dat de Krupden door al te groote schaduwte veel tengerder voort-spruyten / en ghelijck als onderzucht worden. Om nu een nieuwe Chypn of Hof uyt de gront wel te ontwerpen / salmen voort eerst een breet padt / na dat de groote van de plaets toe-laet / recht van vooren tot achteren midden door den Hof maken ; alsoo oock aen wederzijden / nevens den Heringingen / gelijk mede aen 't voortste en achterste eynde / na datmen twee voet tot een Khabat langhs de selve heeft laten leggen : welke drie paden met een Krups-of Dwarfs padt in 't midden van den anderen werden door-snedden / waer door den Hof sich in vier gelijcke deelen komt te vertoonen ; van de welke men een of twee tot een Bloem-perck verkieft / en de anderen met wel-verdeelde Bedden en Khabatten laet leggen. De Lief-hebbers worden verscheyden Modelen om Hoben te leggen / vertoont / in 't tweede Deel van den Nederlandtsen Hovenier.

Den Hof kan vorderz ordentlijck af gescheyden worden in een Bloem-hof / de Medicinael en welkrupckende Krupd-hof / de Kool-en Wortel hof / en eyndelijck in de Sala en Warmoes-hof.

Omtrent dese deelen des Hoffs dient in acht

ghenomen / dat de Beddens / om bequaemlijck te konnen zayen / planten / 't onkruppt uyt-wieden / ofte de goede Krupden af te snijden / niet breetder / als vier voeten / ontwoyen en werden / doch de langhte moetmen na de groote van weder Parck schicken ; oock is noodigh dat de Beddens rondtom met sijne Palen of met Hert-latten beset zijn.

De Paden tusschen de Beddens moeten twee voeten breetd zijn : maer de Gangen midden door / als Krups-gangen / Galderpen en Wandelingen / kan een weder na sijn believen / ende de groote van sijn Hof of Boomgaert / ruym en breet maken.

De Boomgaert begeert een goede gront / de welke boven met drooge Aerde versien / en onder vochtigh is : Indien het Aertrijck boven te nat of vochtigh is / kan 't selve / het water door Schuppels af-gelept zijnde / verbetert werden ; daer-en-boven begeert een Boomgaert een bysen en wel ter Sonne gelegene lucht/nochtang dientse met hooge Boomen / tot een beschutsel voorgehoude / schrale en barre winden / als oock voorgequade vlammen / See-dampen / Meel-dauw / en Rijm / omtuynt ofte omcingelt te zijn.

Indien de plaetse groot is / kan den Hof en Boomgaert tot bezyjdigh bequaemlijck met een Dyber ofte breete Water-gracht om-graben worden / wiens kanten met Hulst / Hagedoozn / Ypen-boomen / &c. omheyninght zijn.

De tweede plicht van een Verstandige Hovenier / is / altijd goede Mis in voortraet te hebben / om na tijdt en gelegentheyt het doore aertrijck / of de onvruchtbare Boomen / te bemissen / voedigh en vruchtbaer te maken : Hierom moet hy letten / welke Mis hem dienstrygh en van nooden is. Koemis van een Jaer eudt / doch niet ouder / is profijtelijck in de Hoben. Versche Koemis / om datse veel onkruppt doet voort-spruyten / is niet goet. In Duytslandt worden de Moes-hoben veel met Schapen mis gemest / ende wordt aldaer voort de beste geacht. Paerde-mis / om datse seer heet is / wordt een voet twee ofte drie onder de Bedden of de Meel-bergen gelept / om het Saet in de voort-tijdt vroegh uyt der aerde te doen spruyten.

Oeffeninge, die de *Verstandige Hovenier* sal in
acht nemen, in de Maendt

JANUARIUS.

Dese Maent besleet de verstandige en naerstige Hovenier sijn tijdt / om het Hof-gereetschap voor den dagh te halen / te slijpen / schoon en scherp te maken / om het selve ter bequamer tijdt te kunnen gebruycken.

Hy besnoeyt de Boomen van haer doxretacken / ende supbertse van haer Waterlooten. Hy is besigh om de mis in den Hof en Boomgaert te brengen / ende alsoo 't Aertrijck vet en vruchtbaer te maken. Hy moet naerstigh gade slaen de Oranjen en Limoen-boomen / als mede andere teere Boom-gewassen / op dat die door het bevroesen ofte te heet stoken niet komen te versterben : om nu de rechte mate van het stoken der kachels te weten / salmen twee ofte drie testen met water vullen / ende soo lange het daer niet vries / behoestmen geen vuur te maken / ende bevrozen zijnde / salmen niet harder stoken / als dat het Is eben begint te ontdopen. Hy sal oock voor de tedere bol-gewassen sozge dragen / dat die niet stroo en riet-matten wel ghedeckt worden voor den sneeuw / ende als het schoon en sacht weer is / die een uur of twee op den middag laten verluchten / ende dan wederom decken eer de Son ondergaet.

Van het Misten der Hoven en Boomgaerden.

Gelijck als spijs en dranch dienen tot

onderhoudt der Dieren / eben alsoo werden Krupden en Boomen door Mis en materijcke vochtigheyt onderhouden en vruchtbaer gemaect / waerom het noodigh is / dat de Verstandige Hovenier lette / op welke plaetse het aertrijck dor en mager is / op dat hy het selfde mach verbeteren en tot vruchtbaerheyt schicken. Het Misten mach bequaemlijck van September alle tijdt tot May toe geschieden. De Mist ober de Beddens gestropt zijnde / moet met de aerde wel doorgraven en bearbeyt werden : Indien het Aertrijck te hardt te klap- en te leernachtigh waer / kan 't selfde door Sant met goede Mis vermenicht verbetert worden ; of indien den Hof of 't Lant te sandigh is / kanmen 't selve met Aerde-mis verbeteren en goedt maken. De Meloen-bergh ofte andere wel ter Sonne gelegene-plaetsen / de welke men gebruycken wil om het Saet in de voor-tijdt vroegh te doen uyt-spruyten / worden ghemeest met Paerde-mis / op volgende wijze : Men graeft de plaetse diep uyt / en vultse wederom met Paerde-mis / op de welke men een Smier of twee water gieten magh / om 't selve te beter te doen vroepen / hier ober strooptmen een halve ofte heele voet goede vette aerde. De Oost-boomen worden gemist onder aen de wortel / om de selve te verquicken ende de Boomen vruchtbaer en wel-dragende te maken / sulcks moet gheschieden in den Herfst / op dat de vettigheyt door den regen tot de onderste Wortelen ghebracht werde.

Van

Van de Boomen in 't bysonder, en hoe een Verstandige Hovenier de selve sal oeffenen en waarnemen.

Essen-boom.

De Essen-boom wast recht op / tot een groote hooge Boom / hy wil gaerne gheplant zijn in vochtige plaetsen / alwaer hy veel weelderiger / dan in droze of droge grondt aen-groept. Hy wordt aengewonnen van 't Zaet / en tot de dicke van twee of te drie duym opgetwassen / verplantmense in Februarij, ofte het begin van Maert 15 voeten van malkanderen. De bladeren spruyten in April voort / en 't zaet wordt voor de Herfst niet volkomen rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren en schozffen van den Essen-boom zijn droogh-makende van aert / met een middelmatige warmte. 't Zaet is warm en droogh in de tweede graedt. De Bladeren en schozffen openen de verstopte Leber / vermurwen de harde Milt / ende genesen de Water-sucht en versche wonden. Het Zaet wordt seer geprefen om de Urijn te herwecken ende 't Gzabeel te doen lossen. Kenmerckens waerdigh is 't geene Plinius in het 13 Capittel van sijn festiende Boeck herhaelt / seggende: 't geene dat wy gesien ende selfs versocht hebben / sullen wy nu schrijven / te weten: Waer 't saecke dat men op eenige plaetse huur stoochte / daer een Slange ontrent is / ende dan die plaetse met Essen-loof in de ronte besloot en ombatte; die Slange soude veel liever in het buur blieden / dan over het Essen-loof kruppen. Het hout geeft in het branden groote hitte van sich / ende 't wordt van de Drapers seer begeert / om daer van verscheppen hout-werck te draven.

Boecken-boom.

De Boecken-boom schiet op tot een seer hooge Boom / in 't ronde sich verre en wijdt uptheydende / hy bemindt santachtighe aerde / doch die wat vochtachtigh is. Hy wordt aengeteelt van Boecken-pitten, ende

daer na tot een Stal-boom opgetwassen / 24 voeten van den anderen verplant. Dese verplantingh moet geschieden in de Maent van Januarij. De bladeren en 't bloepsel van dese Boom spruyten te gelijk in 't eynde van April ofte in den May voort / maer de Boeck-piteen worden eerst in den Herfst rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren van Boecken-boom zijn vertoelende / en eenighsins 't samen-treckende van aert: waerom sy mittelijck geleydt worden op heete gezwelven / en diergelijcke puysen en zweeringe. De Boeck-pitten zijn warm en vocht van aert / soet van smaech / met een klepne 't samen treckinge. Sy worden van sommige gebruyckt / om de pijn der Nieren te versoeten / en het Gzabeel af te setten; andersins dienen sy tot spijsse voor de Darchens en Cechhoornkens. 't Water / dat in de holle Boecken-boomen gebonden wordt / geneest de schozstheyt der Menschen / en de rupdigheyt van de Paerden / Ossen en Schapen / als men de huydt daer mede wascht. Het hout wordt van eenige beter geacht om te branden / als Eyken-hout; andere vermeynen datmen eertijds op de schozse plagh te schrijven ofte letteren te snijden / ende dat de Boecken daer de naem van hebben.

Cornoelie-boom.

De Cornoelie-boom wordt soo wel van scheuten / als van zaet aengewonnen / en moet in 't na-jaer tot Meyningen en Dagen verplant worden / want hy spruyt upt en bloept vroegh en langh voor meest alle andere Boomen: De vruchten worden niet voor den Ooght-maendt rijp / dese zijn eerst groen / daer na schoon geel of orangie / en als sy rijp worden / zijne zwartachtigh / de Bessen zijn langhwerpig en gelijcken de Olijven wel.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De vruchten van desen Boom zijn amper en sarp van smacck / verkoelende / verdroogende en t'samen-treckende van krachten: waerom sy dienstigh zijn om de weecke en verhitte maegh te verstercken / ende alle bloeden / als Snyck-loopen en Maent-stonden der Vrouwen te stelpen. Tot dien eynde werden sy in Pikel geleyt en be-waert / geconsijt of van de selve een conserf / als van de Queer-peeren / gemaect.

Hulst-boom.

Hulst wordt onder de Heesters geteekent / ende dooz oeffeningh tot Stal-boompjens opgequeect. De bladeren blijven Somers en 's Winters groen; de besien / waer in het zaet beslooten is / worden in de Herfst rijp. Dit wort voort geteelt dooz affsetsels en zaet / ende tot Heyningen verplaut / en een voet breeet van den anderen gepoot. Het zaet in April ofte Maert in de aerde gewoopen / blijft een jaer verborogen / eer dat het opspruyt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De besien van Hulst zijn warm en droogh van aert / en bequaem om de winden te scheyden: waerom haer van sonnighe een merckelijcke kracht wert toegeschreven / om het Colijck te verdrjeben en te genesen. Van de schozse van de Hulst wordt Lijm / Vogel-lijm genoemt / gemaect / 't selve geschiet op volgende wijze: Men schelt de schozsen van de struycken / en men windtse in het loof van dese Boom: daer na een kuyl / in een bochtige plaetse / gegraven zijnde / worden se daer in te rotten geleyt / 't welck gemeenlijck in de tijdt van twaelf dagen vleggh te geschieden. Van stootmensse in een Dijfel tot dat het rap als lijm wort; eyndelijck met schoon water afgewasschen wort dese Lijm in Aerde-potten bewaert / mits daer wat Rooten-olie by doende.

Van Wortelen.

Hier staet te letten / dat de Wortelen / niet in de Maent Januarij gezaept moeten worden / maer dat sy als van noch goetd zijn / om upt de aerde gegraven ende gebruyckt te worden / hoe wel dit veel beter in No-

vember geschiedt / alsoo het om dese tijdt veeltijts vriesst / en sy dooz de Dooft bederben.

Geele Peen.

Geele Peen begeeren een losse en sabelachtige grondt / wiens aerde niet te vast ofte te dicht geslooten is: Men saeptse in 't begin van Maert ofte wat later / en men duntse op datse te beter mogen groepen / goet is noodigh / op datse grof en groot worden / datmen hun bladers dickwils af-trecke. In het eerste Jaer / na dat sy gezaept zijn / schietense niet in 't zaet / maer in 't tweede Jaer oberblijvende blorpen sy in Junij en Julij, en haer zaet wordt in Augustus rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Geele Peen zijn middelmatig in warmte en wat bochtigh van aert: Sy hebben oock eenige windtachtigheyt in haer / doch niet soo veel / als de Rapan. Het boedtsel dat sy geven / is wel niet oberbloedigh / doch redelijck goet. Van de selve bereydtmen goede Pottagie vooz het Huis-gein / en sy werden meesteudeel in Dleesch-sop ofte by Dleesch gesoden en gegeten.

Witte Peen of Pastinaken.

De Pastinaken begeeren een vet en goetd aerdtrijck / dat wel ontdaen en diep gespit is: De oeffeningh omtrent het zaepen / 't dumen / 't af-trecken der bladeren / en om het zaet te winnen / moet geschieden / als van de geele Peen geseyt is.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De witte Peen zijn matelijck warm / en eer droogh dan bocht van aert: sy boeden meer dan de geele Peen of Biet-wortelen. Sy verwecken de Pisse / en zijn den Maegh / de Nieren / de Blaes ende Longh merckelijck nut en goet. Sy vermeerderen de lustigheyt en vleeschelijcke be-geerten van Mannen en Vrouwen.

Roode Peen of Biet-wortelen.

De Biet-wortelen willen in goede vette aerde gezaept zijn / 't selve geschiet in de Maent

Maent April; verdere oeffeningh begeeren sy / eben als wy van de Geele Peen gesepdt hebben.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Biet-wortelen zijn van nature de geele Peen seer gelijk / gesoden zijnde / dienen in de Winterse Maenden vooz een goedt en bequaem Salaet.

Witte Biet.

De Biet wascht weelderigh in vette en bochte aerde / men zaeytse in de Lente / als andere Moes-krupden / en blijft Somer en Winter groen. Omtrent de wimmingh van Biet-zaet staet in acht te nemen / dat de Wortel drie jaer gestaen moet hebben: want eerder het zaet niet goedt is.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Witte Biet is een koudt en bochtigh Moes-krupdt / 't welck oock eenige brachtheyt ofte salpeterachtigheyt in sich heeft: Daer dooz behoort sy oock een afvagende en supber-makende kracht: Sy is seer goet den miltfuchtigen / want sy opent de verstopte mildt / doet water maken / ende geneest de geel-sucht. Het Biet-sap in de neus op-ghealt / treckt veel tap slijm en bocht wyt het hooft / en supbert de hersenen.

Ajuyn.

De Ajuyn begeert in goede / vette / wel gespitte / tamelijcke bochte en wel gemeste aerde gezaeyt te zijn. Men zaeytse gemeenlijck in February, Maert of April, ende sy wast beter / gezaeyt in 't afgaen van de Maen / in tegendeel van andere krupden die liever wassen / als sy in 't toe-nemen van de Maen ghezaeyt zijn. Om het zaet te winnen / steeckt men de wortelen in de Lente of Dooz-jaer in de aerde / ende als dan bzen-gen sy haer bloemen in de Maent Junius boozt / en het zaet wordt in Augustus volkomen rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Ajuyn is scherp van smaech / sterck van reuck /

warm en dzoogh van aert / doch minder als de Hoock / maecht de grobe en tape bochtigheden dun / en doetse scheyden: Waerom de Ajuyn schadelijck is vooz de mensche / die heet en haestigh van natuur is / en galachtigh bloet in 't lijf heeft: Maer in tegendeel is sy goet den genen / die veel dick / tap en slijmerigh bloet of onsupberheden in 't lichaem bergadert hebben. Ajuyn is seer nut en bequaem / om de Maent stonden der Vrouwen / dooz koude oozsake opgestopt / te bezoderen: want sy opent 't geene verstopt is / verwarmt 't gene verkout is / en verwerkt de Maent-stonden dooz hare bysonderen aert. Sy doet water maken en vermeerdert de lust tot byslapen. Ajuyn rauw gegeten / geeft weynigh en rauw boedtsel / en ontsteekt het bloed: maer gekoocht zijnde / verliest haer scherpigheyt / en geeft wat meer en beter boedtsel.

Rapen.

Rapen wassen gaerne in middelbare geoeffende en lichte Aerde / ofte in een zantachtige gront / en moeten niet seer dicht staen. Men zaeytse in February als men die broegh wil hebben / andersius in April en May. Sommige eerse Rapen zaeyen / waken het zaet een nacht in sap van Donderbaert, en vermeenen / dat sy als dan van geen ongedierte of gewoornite beschadicht sullen worden. Om de Rapen seer groot en schoon te hebben / salmense soo haest als sy een vinger dick zijn / op rpen verplanten / ende dan met aerde dekken / ende seer wel treden: want de wasdom die in de bladeren en scheuten verandert soude hebben / sal in de Rapen schieten / ende die groot maken. Sy worden in November wyt de aerde opgenomen om de gheheele Winter dooz goet te houden. Om goet zaet te winnen / moeten de Rapen op de selve plaetse / waer op sy gezaeyt zijn niet blijven staen / maer in 't Dooz-jaer verplant zijn / als dan beghinnen sy in April te bloepen / en het zaet wordt in Junius rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Rapen zijn warm by na in de tweede graet / en bochtigh in den eersten: sy zijn bequaem om de

Urijn te verwecken / maer voornamentlijk de jonge Kraep-spruyten met Weere-sop / gekoocht en gegeten / drijven af 't Szabeel / sant of steen. Oock zijne goet booz de gene die aen de derden-daeghse koozts / ofte aen zwaermoedige sieckten gaen / ofte een quade bozi hebben. Rapen raut gegeten / maken winden ende opblasinge in de buick / waer upt het spreek-woozdt ontstaen is: Met Rapen is 't goet rijfen / want sy zijn vzoegh booz de poozt. Gesoden of gebzaden / bzingen soo veel winden niet by / en geven 't lichaem redelijck en matelijck goet voedsel.

Suycker-wortelen.

Men zaeyt de Suycker-wortelen in Maert, ofte men plantse van spruyten die upt de koppen boozt spruyten / ofte men sieckit de kleynste en dunste wortelen weder in de aerde / en desen werden het naeste jaer groot en bequaem om te eten. Om het zaet te winnen / moeten dese wortelkens niet verplant worden / ende als dan bzingen sy haer bloemen en zaet / in de Maent Julius en Augustus boozt.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Wortelen zijn matelijck warm en bocht van aert: sy hebben oock eenige windtachtigheyt; waerom sy de lust tot by-slapen verwecken / ende werden daerom van de goede Vrouwen / den Maeg dickwils boozt geset: Daer-en-boven drijven sy de Urijn, verwecken den appetijt / en stoppen de buick-loop. Het zijn soete / lieflijcke en wel-boedende wortelen / worden haest murw en mals in eenigh nat gekooft / of ghesmoozt in Boter.

Peper-wortel.

Peper-wortel groeyt gaerne op bochte plaetsen van de Hoben; men teeltse boozt van suetkens ofte dicke schijben van dese

wortelen / in November, December, Januarius, Februarius, ofte oock Maert in de aerde gesteken. De bloemen en het zaedt komt soo selden te voorschijn / dat sommige geschreben hebben / dat dit gewas geen zaet en draeght.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dese Wortel is warm en droogh / heel diep in den tweeden graet: sy maect appetijt / verdzijft den secur-buick / dzijft het grabeel krachtelijck afende opent het Ingelwant / Leber / Nieren / en Mildt / van koude ende slijmachtige vochtigheden verstoep zijnde. Peper-wortel wert veel / en wel gebzuyckt boozt een Sausse tot Dirsch / en andere vochtige spijzen.

Alant-wortel.

Dit wel geacht / en wel bekend kruydt / wordit selden van zaet vermenighvuldicht / maer wordit geplant van de scheutkens / van de Wortel af-getrokken / ofte van dicke schijben / op sommerachtige plaetsen / in wel-gehouwede en gemeste aerde / die niet seer bocht en is. Dit geschiet in het beginsel van Februarius, en sy moeten drie ofte twee boeten van malkanderen geset zijn. Dese wortelen worden in den Herft ofte in April op gegraben en bewaert.

Syn aert, kracht en gebruyck.

Alant-wortel is verwarmende en verdroogende van aert / tot in den derden graet / voornamentlijk als sy gedrooght is: Sy is heel goet boozt Eng-hoestigheyt / verdzijft den Hoest / loost stwimen en versterckt de Maegh / breekt winden / ende supbert de Nieren en Blase. Van dese Wortel maect men Confituren, Conserven, Alant-wijn en Bier / om geboeghlijck tegen de booz-verhaelde ghebreken ghebzuyckt te konnen werden.

De Verstandige Hovenier, sijn oeffeningh in

F E B R U A R I U S.

In desen Maent begint de Verstandige Hovenier sijn Hof op te ruy-

men / untroevende alle distelen / doornen ende onkruyt / als oock grippels en groeven

ven makende / om daer dooz 't water af te leyden / dat het Aerderijck op dzooge / ende bequaem werde om te zaepen en planten. Daer na omgraest en mest hy Beddens om Radijs, Tuyn-kers, Pietercelie, Ajuyn, Rapen en Latouw, in 't laetste van de Maent te zaepen. Hy maecht eenige Beddens van goede vette aerde / om Oost en Fruyt-kernen daer in te zaepen / als daer zijn Pitten en Kernen van Appelen, Peeren, Queen, Kriecken, Kerffen, Pruy-men, Noten, Castanien en Amandelen: Sulcks geschiet in warme Landen / maer in dese gewesten moet men daer mede wachten tot in het begin van April. Andere setten de pitten in de Herfst in potten in goede aerde / en brenghen die des Winters in de kelder om upt te spruyten / en in de Lente plantmense in den Hof. De pitten upt geschooten / en een jaer out geworden zijnde / moet mense supberen en besnoepen / oock somtijds begieten in de Somer / maer tegen de Winter magh mense op nemen / en in de Plantery en Entery versetten en verplanten. De Verstandige Hovenier neemt oock in acht de Boomen in sijn Boomgaert / en besiet of daer geen ruppe-nesten wte vinden zijn / om de selve bequamelijck upt te roepen / ende is besigh om de Boomen van het Moos en andere ruyghste te supberen. Hy verplant oock jonge Boomen en Wortel-spruyten / als van vruchtbare Appel-boomen, Pruy- en Kriecke-boomen, Moerbessen, Nooten, Cornoelien, Vygeboomen en anderen: oock kan hy de tacken en spruyten / die geen wortels hebben in de aerde / inleggen: of men leydse dooz een mandeken met aerde / daer in sy spruyten en wortels krijgen / daer na kan mense versetten / als sy drie of vier Jaer oudt zyn. Hy verplant mede Wijngaerden / als sy drie jaer oudt zijn / maer die maer een Jaer oudt zijn / die zijn noch te teer om te verplanten / ten ware dan / daese in korbden ofte potten bewortelt waren / om soo te versetten. Hy plant Heyningen en Hagen / en besnoept de Wijngaerden omtrent het nieuwe licht /

indien de sneeuw en de groote koude hem niet hinderlijck zyn.

Van het planten, en versetten der Boomen.

Tot voort-teelingh der Boomen wordt bereyft een besondere wel-bereyde plaetse van goede aerde / die wel gespit / gesupbert ende gemist is. In dese plantmen pitten van vruchtbare Oost-boomen / als booven gemelt is; van dese pitten groepen somtijts jonge Boomen / die schoon en recht op wassen / als offse gegriffijt waren / en brenghen oock vruchten voort / die goet van geur / reuck en smaek zyn / doch die van de griffie komen / zijn altydt schoonder en groeter. De boomen / die men van wortel-spruyten ofte alleen van dejarige looten / als van Mel-bessen en sommige andere Boomen aen queecht / plant men kort by de aerde / afgesneden zijnde / een halve voet van een / en men laet een padt daer tusschen blijven / om daer in te gaen / om de jonge planten te begieten / te habenen ende te wieden. Andiense niet recht op wassen / steecht daer een stockje by / en leytse en bintse daer aen / en besnoeytse / doch is 't beter datse twee of drie jaer oudt zijn eer mense besnoeyt / ende dan berooft mense alleen van de toppeynden en de onderste tacken / maer boven laet men drie ofte vier tacken tot de kroon blijven.

Omtrent het versetten der Boomen moet in acht ghenomen worden dat jonge Boomen / Euten en Spruyten / in de Lente ofte Dooztijd willen verplant zyn / maer de oude Boomen in de Herfst, als in October, November en December. In 't wassen van de Maen in 't eerste quartier is het goet om Boomen te planten / ende te verplanten / maer van de achtsten tot de achtiende dagh der nieuwe Maen niet. Maer de Boomen / die men naer den achtienden dagh / in 't brenghen ofte in 't af-nemen van de Maen plant / geven veele vruchten en 't meeste profijt / ende hoe nader aen 't eynde van de Maen / hoe de Boom eerder bloeyt en vruchten draecht. Om nu bequamelijck Boomen te ver-

versetten / moet men vooz eerst een kuyl graben / en hoe grooter men de selven maect / hoe grooter de Boom sijn wortelen uytbrejdt / en hoe boediger en vruchtbaerder hy wordt: sommige maken de kuyl twee Maenden te vooren / eer dat sy de Boom in de Herft daer in setten / op dat het omleggende aerdtrijck dooz de Son en Regen doozweecht zijnde / bequamer voetsel aen de wortelen des Booms soude mededeelen; andere steken in de selve tacke-bossen aen / om soo sy vermeenen / de koude van de gront te verbeteren / ende alsoo de Boom tieriger te maken. Daer na moet men de Boom / die men versetten wil / tepckenen / op dat die zijde / die na 't Zuyden gestaen heeft / wederom na 't Zuyden geset werde. Als men nu de Boom verplanten wil / moet men de wortel niet te lange uyt de aerde laten / op dat sy haer vochtigheid te beter mogen behouden / dan sullen sy in 't verplanten dies te eerder vat krijgen / en wortels schieten. Men moet oock in 't planten de wortels van de Boomen wel habenen en supberen / de gekneusde en gebroken wortels afsnijden / en die gene / die al te langh zijn / af kappen / als mede in 't planten de selve wel uytbrejden: want sy sullen dies te eerder en beter de vochtigheid der aerde aen haer trecken en vruchtbaerder werden. Oock moet men alle de tacken af houwen / behalven die men tot de kroon behouden wil / van de welken pets aen de stam wordt overgelaten. In 't planten sal men de wortel niet al te diep setten / noch oock de selve bloot laten leggen. De aerde en moet niet al te hoogh na de stam opgehooght zijn / maer laten de stam liever met een kuyl / grippel of holligheid / om 't water daer in te vergaderen / als het regent / of als men in drooge Somers de Boom begiet en bevochticht. Tot dien eynde set men in de kuyl een tacke-bos of twee / een arm dicht zijnde / die met het ene eynde de wortelen bereyckt / en met het ander een wepnigh boven uyt de grondt steekt / op dat in het begieten de vochtig-

heidt bequamelijck tot de wortel werde afgelejdt. Maer by Winter-tijden machmen de aerde wel tegen de stam opwaerts verhoogen / op dat de wortel niet en verbrise / of dat men de wortel ophoope / met mos of andere ruyghe. In die plaetse daer een Boom gestaen heeft / en van selfs verdozt is en uytgegaen / daer en moet men geen andere Boom setten of planten / want sy sullen alle uytgaen / ten ware dat men de oude aerde uytgraebe en wegh liet brengen / en de plaetse met nieuwe versche aerde weder liet vullen. Daer een Appel-boom gestaen heeft / moet wederom een Peer-boom geset worden / of een andere soort / alsoo peder soort van Boomen sijn eygen en besonder voedsel treckt / ende daerom dooz veranderinge beter groept. Bozders moeten de Boomen op haer behoorlijcke wijde van den anderen geset worden / op dat sy haer tacken konnen uytbrejden / ende de een van den ander niet verdrucht en werden. Hier om moeten de Linde-boomen, en andere groote Boomen dertigh of vijf-en-dertigh voeten van mallianderen staen. Appel of Peere-boomen setmen twintigh of vijf-en-twintigh voeten van een / en dat in lichte aerde; maer indien het zware en seer vruchtbaere gronden zijn / bereycken sy wel veertigh voeten spatie / gelijk als blijkt in de Boomgaerden / in Rijnlandt ontrent Leyden en Woerden, als oock in de Purmer, daer de gronden seer vruchtbaer en zwaer zijn. Pruym-boomen en die steen-pitten hebben veertien voeten. Kerse-boomen vijftien of seftien voeten. Kriecken, Haselaer en Queen acht voeten.

Appel-boom.

De Appel-boom, wiens soorten veel derhande is / groept wel in alle aerde / en sonderlingh in goede en vette gronden / die van natuur wat vochtachtigh zijn: want mager en doz aerdtrijck brengt voort woornsteekige en licht afvallende Appelen. Hy wast oock beter in vochte en tamelijcke koude lucht / als in seer heete Landen. Hy wordt

wordt aengewormen door 't zaeyen van pitten en kloekhuyfen (gelijck wy hier boven van het planten der Boomen verhaelt hebben) als mede van spuyten / die by de wortel uytloopen / de welcken men op haer behooylijcke tijdt plant / verset en ent of oeculeert. Men ent Appelen op Pruym-boomen, Peere-boomen, Que-boomen en meer anderen / maer meest / en 't welck oock het beste is / op sijn eygen soort: sommige entense op zwarte Moerbessie-boomen, om seer schoone roode Appelen te hebben. Een schoone Appel-boom vercyscht / dat sijn stam 6 ofte 8 voet boven de aerde uyt-stecken / de kroon in veel tacken / en de tacken in veel vruchtbare looten uyt-gebruydt zy. De Appel-boomen bloeyen meest alleen in 't laetste van April ofte in 't voozste van May, en de vruchten / te weten de vroege of Somer-appelen worden rijp in Augustus, de welke als dan gelesen moeten werden / wanneer haer smaech / koleur / reuck en de zwartigheyt der pitten de rijpighyeyt aenwijst; de Winter-appelen / ofte de gene die men in de Winter bewaren wil / worden in 't laetste van September, tot half October versamelt en met de handt af-geplucht. Dese Boom is dickwils onderworpen / dat sijn vruchten / eer dat sy volkomen rijp sijn / lichtelijck af vallen / om dit te verbeteren / sal men de grootste wortelen ontblooten / de selve op-spouwen / en een steen daer tusschen leggen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Appelen sijn in 't gemeen hout en vochtigh van natuur / doch met dit onderscheyt / dat de soete Appelen minder houdt en vochtigh sijn / als de suuren: De wrange ofte t'samen-treckende Appelen / gelijck daer sijn de wilde en onrijpe / sijn veel houder van aert als de voozgaende. De alderbeste sijn de soete en wel-riekende / dese geben het lichaem redelijck voedsel / verstercken het herte / openen de borst / stillen de hoest en sijn in zwaermoedige siekten seer dienstigh. De suure Appelen verslaen de doyst / en dienen tot verkoelinge in kooztsen en in een heete maegh. De Appelen kan men gebruycken als Medicamenteus

voedsel / ende gebzaden ofte anders bereyt / zijns een spijse vooz sieke en krancke luyden. Van Appelen maecht men Cidre ofte Appel-dranck, en van de wrange en suure / Verjuss.

Peere-boom.

Gelijck men meeuigerley soort van Appelen vindt / alsoo sijn daer oock veeldehande Peere-boomen, de welke alle uyt de smaech en gedaente gekent worden: als daer sijn Suycker-peeren, Muscadel-peeren, Bergemotten (die in Italien eerst uyt Turkyen gebzacht sijn) en die naem / seyt men / betepkent in 't Turcks soo veel als Heere-peeren, of Heer der Peeren, Peeren de Bon Christien, Riet-peeren, Gout-peeren, Keyserinnen en andere ontalijckie. Alle dese soorten worden gedeelt in vroege / spade en Winter-peeren. De Peere-boom begeert de selve oeffeninge in 't zaeyen / planten en onderhouden / als van den Appel-boom geseyt is. Hy wast nochtans langhsamer op als de Appel-boom, en om 't vierde of vijfde jaer moet men hem de wortel ontbloeten en supveren / en met goede Aerde en Mis wederom bedecken / daer door bekomt hy sijn tier en voedsel. Op drooge en magere gront / groeyt noch en bloeyt hy niet wel / en draeght magere vruchten. Als de Peeren te steenachtigh vallen / soo sal men de wortel ontdekken / ende alle de steentjes uyt de aerde samelen / ende in de stam naest by de wortel een gat booren / en een wigh van Boecken ofte Eycken-hout daer in slaen / of men bevochtighet de wortel met droesse van goede oude Wijn.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Peeren sijn allegader van koude en drooggen aert / nochtans seer verscheyden naer de verscheydenheyt van haer stoffe en smaech: Want men bindt'er wilden / tammen / soete / suure en wrange. De wilde / suure en wrange Peeren, verdroogen en stoppen meest / en sijn seer t'samen-treckende. De soete Peeren sijn soo t'samen-treckende / stoppende en verdroogende / noch oock soo verkoelende niet. Sy geben in 't gemeen meer en overbloediger voedsel als de Appelen. De

gene die 't Colijck ofte Szabeel onderhevigh zijn/ moeten haer van Peeren te eeten wachten; want sy hout en windigh bloet maken/ en de steen doen groepen. De Peeren zijn beter gebzaden ofce gesoden/ als rauw gegeten. Men houdt booz seker datse in 't beginsel van de maeltijt gegeten/ den buych stoppen/ om sulcks te beletten/ stobense sommige met Corinten; maer in 't laetste maekense hem los/ en sluyten de krop van de maegh.

Kerffen-boom.

De Kerffen-boom heeft verscheyde mede-soorten/ als Morellen, swarte Krieken, witte of Spaense Kars, Kars van der Nat, vroege en late Volger Kars, Scheurkars, kleyne Mey-kars, dubbelde Mey-kars, Tros-kars 3 a 4 aen een steen/ Kars met dubbelde bloemen, wel dragende Kars &c. In koude en vochte plaetsen aerden sy wel/ maer in seer heete Landen niet. Sy behoeben seer wepnigh oeffeningh; ja vergaen haest alse alle jaer gemest worden: Maer in stede van mis sal men haer taeckens en oberbloedige botten/ kleyn gekapt zijnde aen de wortel leggen. De Kerffen worden aengheteelt van pitten en wortel-spruyten/ en worden seer bequaem op haer eygen soort in Maert af-gesogen/ uptgenomen de Scheur-kars, die behoeft men niet te suppen of te enten. De Kerffe-boomen bloeyen meest in April, maer in 't leveren van de vruchten worden sommige vroeger/ sommige later rijp. Als de jonge Boomen vroegh bloeyen/ moet mense dat eerste jaer van haer bloemen berooben/ want sy verbloeyen haer anders en gaen upt/ dewijl sy noch te teer zijn om enige vruchten te woeden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Kerffen zijn kout en bochtigh van natuur/ licht om te verteeren/ verkoelen de Maegh en Leber/ verslaen de dozst/ en verwecken de appetijt. Die suwachtigh of wijnachtigh van smaech zijn/ zijn booz de besten geacht. Rauw gegeten zijns goet booz heete menschen en in heete tijden des jaers/ maer schadelijck booz oude houde luyden/ en die weech en vocht van

Maegh zijn. Sy werden veel geconsijt/ ofte in sausse en taerten gebzuyckt. Van de Morellen wert een gesonden Morellen-wijn gemaeckt.

Pruym-boom.

Onder de Pruym-boomen bindt men verscheyde soorten/ als groote witte Eyer Pruymen, dito blaeuwen, kleyne witte Pruymen, dito blaeuwe, Pruym van Damascus, en meer andere soorten. In sommige Hoven bindt men Pruym-perlen, wiens vleesch een Pruym is/ bekleedt met een groene schille/ maer de steen en kerne/ is die van een Persick gelijk. Sy begeeren een goede en vochten gront/ bestaende upt losse en opene aerde. Sy willen niet gemest zijn/ want daer van worden sijn vruchten wormsteekigh/ en vallen lichtelijck af. Sy worden aengequeecht van pitten/ die men in de Herfst in de aerde steeckt/ of van wortel-spruyten/ maer tot een Boom opgewassen/ moeten sy in Maert verent/ ofte op bequame tijdt geoculeert werden. De Pruym-boomen bloeyen in April, en de vruchten worden in de Somer rijp/ doch sommige vroeger/ sommige wat later. Wanneer de Pruym-boom treurt van te gommen/ dus moet men hem die af-nemen/ de rugge schorsfen supberen/ en droeffen van Olie met water vermengt aen de wortel gieten/ ofte met asch/ booznamentlijck van Wijn-gaerts Francken bemisten. Vallen sijn vruchten ontijdigh af/ soo sal men een wig van wilde Peere-boomen-hout in de op-gekloven wortel steeken.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Alle Pruymen zijn kout en bochtigh van natuur. Sy benemen de dozst/ matigen de scherpijhept van de gal/ en zijn licht om te verteeren. Nochtans is onder de Pruymen een groot onderschept aen te mercken: die vol rauw en waterigh sap zijn/ als de witte of geele Pruymen, zijn ongesont: De blaeuwe zijn duurigh/ en werden daerom in tijden van Pest/ met recht verboden; de gedrooghde Pruymen zijn veel bequamer om te eeten/ en houden het lichaem ontslooten. Van Pruymen wordt spijse bereyt berde
booz

booz gefonden en siecken. Een Pryn-sopje is een gemeen middel om open lijf te maken / principelijck als Senu-bladeren daer in geweeckt hebben.

Pietercelie.

Pietercelie wordt in de Moes-hoben van de Maent February tot half Juny gezaept / sy bemint een vochtige grondt / weynigh Son / en wil wel dickwils besproept zijn. 't Spruyt booz de ses weken niet upt der aerde / en als 't wel op komt en behoest men 't in geen 3 of 4 jaer te verzaepen. Om het zaet vorderlijck te doen spruyten / moet men nemen zaet dat 2 jaer oudt is / en laten het een nacht weken / en zaepen het in aerde / die met asch van Boonen-stroo vermengt is. Pietercelie draecht booz het tweede jaer geen zaet / en dan bloeytse in Juny ende in het laetste van July ofte in Augustus wordt het zaet volkomen rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Pietercelie is warm in de tweede en dzoogh in den derden graet / sy opent de verstopheden van de lever / nieren / lijf-moeder en alle inwendige deelen; sy doet de pisse lossen / den steen en 't graebel rijzen en afaen. De wortelen / soo wel als de bladeren / worden by verscheyden spijzen gebruyckt.

Kool.

Daer ter tijdt zijnder veelderhande geslachten van Koolen over al bekennt / als witte en roode Kool, open en sluyt-Kool, kruysde en bruyne Kool. Sy begeeren allegader een tamelijck vette / welgemiste en omgespitte gront. De roode Kool, Savoyen en Kappers zaeytmen in de eerste Maenden van 't Dooz-jaer / ende worden in May en Juny verset. De bloem-Kool zaeytmen in April ofte May met de nieuwe Maen / en opgeschooten zijnde / moetmense verplanten in sabelachtige aerde in 't afaen van de Maen. De Buys-koolen sullen geset worden twee voeten en een half van malkanderen. De Savoyen, Kappers en Bloem-koolen

een voet en een half in 't verbandt op dese figure of maniere.

Maer het planten moetmense wannere het dzoogh weer is / begieten en vochtigh maken / ende op peder plante van de Bloemkool een kool-bladt des daeghs booz de hitte van de Son leggen / en des avonts weder af-nemen. De Kool moet men van sijn eerste bladeren berooben / en de quade bladeren af doen / oock de aerde dickwils tegen de stronck op hoogen / op dat de Kool des te beter groepen mach.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Kool werdt van sommige booz houdt en vochtigh ghehouden / van andere booz warm / om dat men in het sap eenige salpeterachtige eygenschap bevindt. Kool is een Medicijn in de maegh / en een Doctor in huyt / waerom de oude Romeynen, als Cato en andere betuygen / geen andere Kruyden tegen haer siekten en qualen gebruyckten / dan de Koolen. en dat wel de tijdt van ettelijcke hondert jaren langh / eer dat sy de Genees-meesters in de Stadt van Romen woon-steede woude gunnen. Roode Kool en booznamelijck des selfs Sap met Snycker gebruyckt / is goet booz aenbozstighet / longesucht / hoest en heesighet. De Bloem-kool wordt om haer aengename smacck hoben anderen begeert.

Spenagie.

De Spenagie wil wel in alderhande gront aerden / in Maert en April gezaeyt zijnde / wordtse schielijck groot / en brynght zaet en bloemen boozt / maer in Augustus, September en October blijft sy de Winter overduurende. Sy komt den sevensten dagh / na dat sy gezaeyt is / boozt / met drie-kantige bladkens / maer en moet niet gedunt zyn.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Spénagie is hout en bocht van aert / tot by na in den tweeden graet / en woꝝdt gercheut onder de Moes-kruyden / die waterachtigh van stoffe zijn: sy sūcht haest nederwaerts / maecht den buych weeck / en vermeerderet de melck in der vrouwen borsten. In het eeten is de Spénagie lieffelijcker als de Beete, maer hēnght mede weynigh boedtsel by / en wil wel met Sember / Peper / Sout of pets diergelijcks verbeteret zijn.

Kervel.

Kervel begeert wel gemeste en wat bocht-achtige aerde / in February, Maert en April gezaeyt zijnde / schietse haest in 't zaet / maer in Augustus en September blijftse tot in het volgende Dooꝝ-jaer goet om te gebruycken.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Kervel is warm in den derden en dzoogh in den tweeden graet; Maecht appetijt / drijft het graveel en de steen / supbert het bloet / en doet het geronnen bloet in 't lichaem scheidē. Sy helpt de oude koude Maes te paert / want sy doet haer stercer woꝝden / en den verlooren ofte herminderden lust om by slapen weder krijgen. Sy werdt hebendaeghs booz een gemeen Moes-kruydt gegeten / en in spijsse gebruyckt zijnde / is aengenaem van smacck / ende den mage nut.

Radijs.

Radijs begeert tamelijck vette aerde / en sy kan ghezaeyt woꝝden soo haest als de Dooꝝt ober / en het Hal upt de aerde is / te weten tegen het Zuiden / op het warmste van den Hof / dan kan men de selve seer vroegh hebben; maer andersints mogen die voech het gantsche jaer dooz gezaeyt woꝝden. Om aengenaemen Radijs te hebben / weecken sommige 't zaet in soete Wijn of Water daer Rosijnen in gehoockt zijn. Hoe de bladeren van de Radijs sachter in 't handelen zijn / hoe de selve malscher en lieffelijcker is. 't Selfde bewijst oock de schelle / want hoe die dunder is / hoe den Radijs aengenaemer is. Sy zijn den Wijngaert, mede als de Kool vbandt / en doen de

selve dooz haer scherpighepdt tranen en druppen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Radijs is verwarmende in den derden en ver-dzoogende in den tweeden graet; opent de verstopte Maelt en Lebet / doet water maken / breeckt de steen / doet de selve lossen / en is goet gebruyckt booz watersuchtige menschen. Radijs werdt be-quamest ende gesontst in het begin van de maeltijt booz andere spijsen matelijck met sout en broodt gebruyckt / en men moet in acht nemen / dat men booz / na of met Radijsen geen melck moet eeten / want sy doen de melck in de Maegh rumen.

Averuyt.

Averuyt bereyscht een ghetemperde en opene lucht / die van de Son wel bescheenen woꝝdt. Sy wil lieber wassen / als sy van spruyten of tacken in April af-gescheurt en geplant / dan als sy gezaeyt is. Sy wil wel beschooren en by de aerde af-geschoept zijn / dies te dicker wast sy weder. In Augustus bloepen de knoppen van Averuyt en het zaet woꝝdt in September rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Averuyt is heet en dzoogh in den derden graet / verteert / opent en is sijn ofte subtyl van deelen: Sy wederstaet de verrottinge / doodt de Wormen / drijft de Urijn / verweckt de Maent-stonden der Vrouwen / geneest de Geel-sucht / ende is goet booz de gene / die de Dooꝝt verstopt is. Uytwendigh woꝝdt sy gepresen tegen het uytbalen van 't Hayz.

Dragon.

Dit Kruydt woꝝdt in de Hoben beel onderhouden / en moet booz de Dooꝝt niet Paerde-mis ofte pets anders des Winters be-waert woꝝden / het woꝝdt aen gequeecht en verplant in Maert of April van de 3p-scheuten in goede aerde. De geheele Somer dooz is dit Kruydt groen / te weten / van in de Maert, tot by het beginsel van de Winter.

Sijn

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dragon is seer heet en verwarmende van aert/ het opent/ verteert en verdepit merckelijck. Jonge en heete menschen en mogen dit kraydt niet veel eten/ of heel weynigh t'seffens: Want het ontsteekt in de selve de leber/ en maectt het bloedt veel te dun; Maer ouden en koude menschen mogen het bepligh gebruycken: want het sterckt den selven 't herte/ de maegh en het hooft: hierom werdt het nuttelijck by de salaet gebruyckt/ om de koude der selve te verbeteren.

Tuyn-kars.

De Tuyn-kars werdt vroegh in de Lente gezaept/ wat dicht by een/ en schiet haest upt de gront/ 't zaet blijft vijf jaer goet. In sommige Hoben wast sy met seer groote en bzeede bladeren.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Tuyn-kars is warm en droogh by na in de vierde graet/ sy doet water lossen/ supbert de Nieren/ opent de verstopheden van Leber en Mildt/ versterckt de koude maegh en doet het geronnen bloet in 't lichaem schenden. De Tuyn-kars wert veel by de salaet-kruyden gedaen/ om de koude dooz haer hitte te matigen en te verbeteren. Men eetse oock dickwils op Woter en Wroodt/ en is een heylsaem genees-middel tegen de scheur-buyck.

Parey.

De Parey wordt in meest alle de Moeghoben ge-oeffent en onderhouden/ sy wort gezaept in vette en wel-gemeste aerde in de Maent April, in 't verplanten moet men de punten af-scheeren/ en men supbert de wortel met een schaer/ en sy staet een jaer over eer sy volkomen zaet woort brynght/ en dat in Juny en July. Als de Parey verplant wordt/ leggen sommige een tichel-steen daer onder/ op dat sy niet na beneden en sincken; maer veel meer loofs kryge.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Parey is warm van aert/ sy doet de grobe en taye bochtigheden schepden/ en maectse dun/ supbert de maegh van sijn/ opent en doet water lossen/ maer en maectt geen goet bloet. Die heet van complexie zijn moeten de Parey schouwen/ sy woort in salaet gebruyckt om de koude van andere krayden te matigen.

Bies-loock.

Bies-loock is een mede soorte van Parey, en wil wel geschooren en bevochticht en in de Lente gezaept of geplant zijn.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Bies-loock is van naturen verwarmende/ berdroogende/ dun makende/ openende en de pisse verweckende. Sy wert gelijk de Parey in spijs en salaet gebruyckt.

Cichorey-wortelen.

Men zaept de Cichorey in de Maendt Maert, andere zaepense voor Sint Jans Misse, op datse niet en soude schieten en tegen de Winter grooter en malscher Wortelen hebben. Van sommige worden de jonge upspruytsels van Cichorey veel gesocht tot salaet/ eben als men van de wilde Cichorey versamelt.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Cichorey-wortelen zijn hout en droogh in den tweeden graet/ en dooz haer bitterheyt afbagende en openende van kracht: waerom sy nuttelijck gebruyckt worden tegen alle verhittinge en verstoppinge der Leber ende van de Maeg/ sy temperen en bedwingen de Gal en genesen de langh-duurende Kooztsen en Geel-sucht. Gesonden zijnde wert van de selve by Winter-tijde een gesonde salaet berept. Men distilleert oock van het krayt een water tot de boozberhaelde gebreken dienstigh.

De Verstandige Hovenier, sijn oeffeningh in M A E R T.

In 't begin van dese Maent stelt de Verstandige Hovenier de Meloen-back toe/ om die tot bzoepinghe te brengen / ende als dan de Meloenen, Comcommers, Citrullen en andere zaden die men bzoegh wil doen upt-spruyten / te zaepen. De manier om de Meloen-bergh te bereyden / en des selfs gedaente kan by de Nederlandtse Hovenier gesien werden. Hy begint niet de Maertse volle Maen te zaepen / Tuyn-kars, Radijs, Pietercelie, Kervel, Bernagie, Buglos, Kool, Sala, Spenagie, Erweten, Boonen, geele Peen, Pastinaken, Venne-kool, Suycker-wortelen, Cichorey, Parey, Goutsbloemen, Carduus Benedictus, en hy leyt Aspergie in. In 't laetste van dese Maent verplant hy Affodille, Angelica, Lavendel, plant Suringh, Artislocken, Scolopendria, Beeren-klauw, Flos Constantinopolitanus en Mans-ooren. Indien men van Dorst bezijdt is / ontdekt hy geheel de teere Bol-

gewassen. Men mach oock goede Krupden versetten en verplanten in 't afgaen van de Maen. Men plant oock Roosmarijn, Sallie, Wijruyt, Averuyt en andere Krupden van haer tacken en spruyten / die men van de stam nederwaerts af scheurt / de top-endeckens breekt men wat af / en het onderste eynde kneust en wrynght men. In dese Maent sal men Boomen potten / enten en griffien / als 't say in de Boomen is / en eer dat hy upt-botten. Men plant oock Laurier-besien of Bakelaer in goede aerde / maer in de Winter moet men de upt-spruytselfs in potten of manden versetten / en vooz de koude bewaren. In 't begin van dese Maent snoeyt men de Pesiken en Abricosen. De Verstandige Hovenier moet nu naerstelijck aenmercken / wat hem in de koude Winter vergaen / verdoorven en upt gebrosen is / op dat hy alles weder op goede order brengen mach.

Van het Enten, Af-zuygen en Oculeeren der Boomen.

Beschalven het zaepen en planten der Boomen / zijnder verscheyde manieren om de Boomen te verbeteren / veranderen en vruchtbaerder te maken; en sulckx geschiet dooz in-entingh, af-zuygingh en oculatie, waer dooz de onvruchtbare Boomen vruchtbaer en wel-dragent worden / en veelderhande vruchten op een stam wassen en groepen. Dese drie werkingen worden aen de Liefhebbers by den Nederlandtse Hovenier in drie achter een volgende figuren seer aerdigh en nauw-keurig verdoont.

In-entinghe.

De in-entingh bereyscht dat ghy een stam

upt kiest / daer op ghy begeert te enten / kozt de selve af met een sijn saeghje / en omwindt de stam dat hy niet verder en splyste / als ghy begeert / ende maect daer na met een snoep-beutel of ent-mes een spleete / daer het ent behooylijck kan in geset worden / wel toe siende / dat de buytenste bast van de ent / met de bast van de Boom wel over een komt : Hier na versozght het tegen regen en wint / met Was / Roe-nis / Leem / of gewaschte doecken. Het ent sal zyn van een-jarigh hout (hoewel eenige vermeynen dat dese alleen seer in 't hout opschiete / maer dat van twee-jarigh hout veel vruchtbaerder zy) versien met groote knoppen of bot-

ten/

ten / en afgesneden van de Oost-zijde van de Boom / in 't afgaen van de Maen tien of twaelf dagen voor de in-entingh, en ondertusschen wel bewaert werden / waer door de ent / de overtollige vochtigheyt eenighsints verliesende / beter met de stam vereenicht. Daer na sal men neffens de laeghste bot / want hy alleen drie behouden moet / hem schyns af-snijden / ende alsoo de selve na de gedaente van een schijf-penne formieren / ende in de gemaecte spleete inboegen. Dese wercklingh mach geschieden in February en Maert, oock wel in April, maer als dan moet men de enten af-snijden / eer sy upt-spruyten / ende soo langh onder de aerde in een schaduwachtige plaetse bewaren. Petrus Crescentius verhaelt dat hy Appels in Augustus ge-ent heeft van looten / die de selve Somer gegroeyt en dat sy seer wel bekomen waren. Oock moet in acht genomen zijn / dat de Noorde-windt in 't enten schadelijck / ende de Zuyde-windt seer goet is.

Boven dese maniere / is noch dese doch ongemeen / te weten de stam met een scherpe saegh af-gekozt zijnde / werdt de bast met een gabe tack ofte ander gedraept hout gewreven / daer na ombindt men de stam met een willigen bandt / en tusschen de bast en het hout werdt een houte ofte beene wigh / die seherp en spits is / op de eene zijde effen ende op de andere zijde rondt verheven omtrent drie vinger breedt / in gewrongen / doch vlijtigh toefiende / dat de bast niet en scheure. Hier in set men de ent / die op de eene zijde schyns na beneden afgesneden / en aen de andere zijde van de buytenste bast ontbloomt is. Het ent moet alleen vier of vijf / ofte op het alderhooghste acht vinger breedt boven de stam uptsteken. Dese manier moet geschieden na by der aerde in April of May, op dat de bast bequaemlijck van het hout los gemaect kan werden / oock moet het gedaen werden aen groote stammen / en wiens bast sterck en ligh is / als van Appelen en anderen.

Daer-en-boven wordt noch dese manier

van sommige onderhouden en onder de in-entingh gerekent: Men neemt een willigen tack en door-boort dien met een subtylen boor / alsoo dat tusschen twee gaten een voet spatie gelaten werdt; in dese stecht men jonge looten die onder een wepnigh van haer buytenste bast berooft zijn / daer na leght men de willige tack in de aerde / alsoo dat de looten oprecht staen / en de tack mede een wepnig boven de aerde uptsteken. Het volgende jaer neemt men de tack upt der aerde / soo sullen de looten veel wortelen geschooten hebben / en men plantse weder op een besondere plaetse. Andere booren alleen de willigen tack tot aen het pit / en stecken daer in de jonge looten / onder mede van haer buytenste bast berooft zijnde / tot dat het met de bast van de willigen tack gelijk komt / en bewaren het met wasch voor de groote vochtigheyt / daer na leggen sy de tack vier vinger breedt diep in bochte aerde / alsoo dat alleen de looten boven de aerde uptstaen / en worden als de voorgeaende het volgende jaer verplant. Dit mach geschieden in 't laetste van Februarius, de gantsche Maert en in het begin van April.

Afzuyginge.

De afzuyginge geschiedt in Maert op de navolgende wijze: Men plant een jaer te vooren een soodanige jonge stam / als men begeert / by een Boom daer af men zuygen wil / dese boorsz. stam sal men op sijn behoorlijcke hooghte af kozten / en opsplijten / op de selfde oerder als of hy ge-ent soude werden / dan neemt men het uytterste van een tack des Booms (daer u stam by geplant en wel gewortelt staet) sijn daer soodanigh een ent (dat aen de tack bast moet blijven) even op de maniere als in 't enten geleert is / boeght dat in de boorsz. spleete van de jonge stam / dat oock de uytterste basten te samen ober een kornen / dit gebaen zijnde / sult het als vooren met ent-wasch wel voorsien / ende op dat door het bewegen van den ouden Boom / u ent geen schade tijdt / soo sult ghy een pael of starck setten / daer ghy de tack

tack mede sult bedwingen / dat hy door de windt niet en kome te schudden: Dit sult ghy soo laten staen / en in de Herfst, als de ente gebat en geschooten is / dicht aen de nieuwe stam af-snijden.

Oculatie.

Oculeren geschiet in Julio en Augusto, nochtans is het van eenige in 't Dooz-jaer / als dagh en nacht even langh zijn / verfocht en wel gelucht: Men verkiest soodanigen Boom / daer men wil op oculeren / dese sal men met een scherpe mesken doorden bast tot op het hout een rechte snede geven / en boven dese een dwers snede / als of men een Latijnsche T of langh kruysken wilde maken (doch dit moet geschieden op een-jaarigh hout / ofte hout dat van dien Sommer gewassen is) dit kruysken moet men dan openen met een beene of palmen-boome houte mesken / met het sacht op lichten van de bast. Daer men van oculeren wil moet een lot zijn van dat selvige jaer gewassen / en alwaer hem een bot vertoont / sult ghy die selvige met de bast vier-kant twee vinger breedt behendelijck afdoen / en dan gestelt in de geopende snede / daer in ghy oculeren wilt / toefiende dat de botte opwaerts sta / soodanigh dat het opperste van de oculatie dicht tegen de boven dwers-snede geboeght werden. Dit alles gedaen zijnde / sult de snede met een basje van een Moscobise mat wel bewinden / doch dat de botte niet bedeckt is. Laet dit soo twee Maenden staen / doet daer na het basje af / soo dan u bot noch groen staet / soo is u oculatie goet / ende sal in 't Dooz-jaer beginnen te schieten / dan moet den tack een hant breekt boven de oculatie af-gesneden worden / en jaers daer aen even boven de oculatie / op datse met 'er tijdt malkander begroepen.

Abricoos, Mercatons en Persick-boom.

Men vindt verscheyde gheslachten van Persiken, als Avant-persiken, Bloet-persiken, Persiken van der Meer, Kale-persiken, Mercatons, dubbelde en enckelde Monta-

niens, Swolse Persiken, &c. De oeffeninge die dese Boomen epsschen / is dat sy begeeren goede en drooge gront / sy worden aen geteelt van steen-pitten / maect sy zijn beter wanneer sy op Pruym, Abricoos ofte Amandel-stammen ge-ent ofte geoculeert worden. Op een Moerbelen-boom ge-ent ofte geoculeert zijnde brengen sy vruchten voort / die rootachtigh van vleesch zijn / en veel vroeger rijp werden. Sy worden oock door afzuggingh aen gequeect. Men plantse langhs de muragie of hepingen. Abricoosen en Persiken door een / 12 voeten van malkander op een lage stam om de warmte / en van de winden bezyjdt te zijn. Op sommige plaetsen worden sy tot Stal-boomen geplant. In 't begin van Maert sijnbert men dese Boomen van het verstorven hout en water-looten / ende in de Herfst wordt haer wortel ontbloot / ende met het af-geballen loof gemest. Indien dese Boomen treuren / soo giet water met wijnmoer vermengt / ofte water daer boonen in gekoocht zijn aen haer wortel. Indien sy van 't gewoznte beschadicht werden / werden de selve met asch en droeffem van olie ofte offe-pisse met het derde part wijn-azijn vermengt / verdreven. Vallen de vruchten ontijdigh af / soo sta een wigh van Misspel-boomen-hout in haer wortelen / of boort een gat in de stam / en vult het weder met een willige houte wigh. Brengen sy gheschrompelde en vuyple vruchten voort / soo sal men de bast van de stam onder op snijden / ende wanneer de quade vochtigheden genoeghsaem zijn uptgebloten / de wonden wederom met klep en mis vermengt / bestrijcken.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De vruchten zijn kout ende vocht in den tweeden graet / geben het lichaem wepnigh boedtsel / en dat noch waterigh en vol quade overtolligheden / daerom en dienen se niet als de jonge luyden / die heet bloet hebben en sterck van maegh zijn. Sy worden bequaemst voor andere spijse gegeten / doch sy moeten soberlijck en met sozge gebruyckt worden / ende men moeter geen Bier / maect

maer goede Wijn op d'yncken. De binnenste ker-
nen zijn warm en droogh van aert / en dooz haer
bitterheyt openende en afvagende: nut om alle
berstoptheit van de Leber en Milte te openen en
te ontfluyten. De bladeren worden seer geprefen
tegen de woymen der jonge kinderen / de selve
alleen gekneust en op de navel gebonden. De bloe-
men zijn goet tegen zwaermoedige quellinge ende
de woymen / tot dien eynde bereyptmen van de
selve een bequaem Syroop, eben als men van de
Violen-bloemen bereypt.

Amandel-boom.

De Amandel-boom is volgens de onder-
schept der vruchten tweederley / de eene
bruycht soete / de andere bittere Amande-
len booyt. Hy begeert een warme plaetse /
een getemperde lucht en een drooge sandige
steen-achtige aerde. Hy werdt vermenigh-
buldicht dooz 't affspugen op Dypin-boe-
men / en sulchs geschiet in Maert, oock van
pitten / die men eerst een dagh in honigh-
water weecht / en met de sekerpe punt on-
derwaerts in de aerde steekt: als hy nu
twee jaer op sijn plaetse gestaen heeft / sal-
men hem 15 of 20 voet van den anderen
berplanten / dit geschiet van den 10 De-
cember tot den 30 of in 't begin van Janua-
rius. De Amandel-boom bloeyt vroegh / en
sijn vruchten worden rijp in Julio, die men
versamelt als de holster open gaet; Dere-
kens-mis / aen de wortel gelept / doet dese
Boom soete Amandelen vragen / maer
Paerde-mis maect de selve heel onvrucht-
baer.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De soete Amandelen zijn redelijck warm en
droogh van natuure / te weten niet versch / maer
doz geworden: de bittere zijn warm en droogh
in de tweede graet. Van haer binuense of dunne
schorste ontbloot zijnde / stoppen sy de buyck-loop.
Sy zijn seer goet booz uptgeteerde lichamen /
want sy boeden wel. Olie van soete Amandelen
versacht de inwendige pijn / waerom sy oock te-
gen de na-ween der kraem-vrouwen in gemeyn
gebruyck is. Olie van bittere Amandelen is seer
dienstigh booz 't graveel en pijn in de niereu. De

Amandelen werden gebesicht op verscheide ma-
nieren / men eetse droogh uyt de handt / of
men maectter Marcepeynen en ander Supcker-
werck af / oock wert van de selve in de Apothe-
ken een Amandel-melck bereypt / ofte Olie daer
uyt geparst.

Quee-appel en Peeren.

De Quee-boom begeert een koude vruch-
tige gront / en veel liever lossen als klepach-
tige aerde / en wast gaern aen de water-
kant / hy wordt booyt geteelt van wortel-
spruyten / die soo groepsaem zijn / datse in
't tweede jaer vrucht vragen / oock wordt
hy veel op doozne stammen ge-ent of ghe-
griffet / maer is veel beter op sich selfs.
Men plant hem in 't wassen van de Maen
in November of February, acht voeten van
malkander. De vruchten werden in Octo-
ber rijp / ende als dan met droogh weer
geplucht zijnde / kunnen langh bewaert
worden.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Queen zijn hout en droogh tot in den twee-
den graet / trecken te samen en stoppen de kra-
mer-gaenck / de Hoos-loop en 't Bloedt-sputwen;
sy verstercken de Maegh en doen het vracken op
houden. Indienze op het laetste van de maectijdt
gegeten worden / soo sluytense de mont van de
Maegh toe / en beletten dat de dampen van de
spijse niet na de herffenen op en sijgen: Kautu
gebruyck zijuse schadelijck / en maken krimp-
ge in de buyck: gesoden / gebraden / geconsijt of
tot Marmelade / dat men oock Quee-vleesch
noemt / gemaeckt / zijuse bequaemer en lieflijcker
om eeten. Van het sap met Supcker wert in de
Apotheecken een bequaem Syroop ghemaect.
Quee-kernen in Hoos-water geweecht is een ge-
meen / doch dienstigh Oogh-water.

Mispelen-boom.

De Mispel-boom wast seer wel in bet en
santachtigh aerdtrijck / en wil gaern / als de
Quee-boom, aen de water-kant geplaut
staen: hy werdt van sijn pittten gezaept / en
oock van sijn wortel-spruyten in November
booyt geset / en daer na op de selve ge-ent /
men

men mach hem oock op Queen, Appel, Peer-boomen en Hage-doorn enten. Hy begint vroegh te bloepen / te weten in April ofte in 't beginsel van May, maer de vruchten worden seer spade ende in 't laetste van October eerst rijp. Wanneer aen sijn wortelen mis met asch / voornamentlijck van wijn-rauchen / gemenght / geleyt is / werdt hy seer vruchtbaer.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Mispelen sijn kout en droogh / en sterckelijck r'samen-treckende van aert / waerom sy de kranter-ganck stoppen. Mispelen gedroogh / en met de steentjens gesloten en gedroncken met witten Wijn / breeckt de steen in de Nieren en Blase. Water daer onrijpe Mispelen in gesoden sijn / is goet om alle sinckingen te beletten / die op de keel / tanden en tandt-bleesch vallen / als men de mont daer mede spoelt of gozgelt.

Violen.

In de Maert spruyten upt der aerde de schoone wel-riekende Maertse Violen, die in alle Landen veel gebruyckt en in de Hoven / om den reuck en goede krachten / die men daer in merckt / onderhouden werden. Van de selve vindt men veelderhande geslachten / als tammie en in 't wilde wassende / wel-riekende en sonder reuck / enkelde en dubbelde / witte en blaeuw / als mede tweemaal bloepende Violen. Sy begeeren een goede gront en schaduwachtige plaetse / en werden voort geteelt dooz zaet en affsetsels: Het zaeyen mach geschieden in de Herfst en Lente, het verplanten vooz de eersten dagh van Maert. Men maghse niet planten of zaeyen alle jaer op een plaetse / of andersints false voort brengen kleyne bloemen / die weynigh reucks hebben. De dubbelde Violieren brengen geen zaet voort / ende indien men se niet en oeffende en dickwils verplanten / sy souden wederom enkelte worden.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Violen, soo wel de bloemen als de blade-

ren sijn verkoelende en boecht-makende van aert. Sy sijn seer nut tegen alle verhittinge der inwendige deelen / als van de Leber / Nieren en Blase &c. Sy matigen oock en verkoelen de groote hitte van de brandende koozsen / bedwingen de scherpigheyt van de galachtige bochtigheden / en versoeten de rauwigheyt van de boest / keel en strotte. Van de bloemen wert in de Apotheeken een lieflijck Syroop / Conserf / Olie en gedistilleert Water gemaeckt / om tot de vooz-verhaelde gebreken gebruyckt te werden.

Maeghdelieven.

De Maeghdelieven berepschen weynigh oeffeningh / en werden geset rondtom de Beddens op bochtige plaetsen / maer indien men se dubbelt wil houden / soo moet men se om het ander jaer in October of Maert van een scheuren en verplanten / want te langh staende werden sy lichtelijck enkelte. Sy bloepen meest het geheel jaer ober / en dragen roode / incarnate / witte en bonte bloemen.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Maeghdelieven hebben in haer bladeren een verkoelende en bochtmakende kracht / waerom sy nuttelijck tegen de verhittinge des levers en van andere deelen / als mede tegen de koozsen gebruyckt werden.

Bernagie.

De Bernagie komt op allerley grondt en aerdtrijck voort / en eens gezaeyt zijnde vermienighvuldicht van selfs dooz het afgeballen zaet / en bloeyt een groot deel van de Somer, tot heel diep in de Herfst, maer des Winters vergaetse dooz de koude.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Bernagie is merckelijck bochtigh en verkoelende van aert / en 't heeft de selfde krachten / die van de Violen beschreven sijn. De bloemen werden van veele ober de salast gegeten. In de Apotheeken woerdt van de bloemen een Conserf / en van het sap een nutte Syroop gemaeckt.

Buglos.

De bladeren vergaen mede des Winters, als

als van de Bernagie, maer sy behoeft niet gezaept te worden / want in 't Dooz-jaer spruytense weder upt haer wortel. Van aert krachten en gebruyck komtse met de Bernagie over een.

Latouw.

Onder de Latouw werdt begrepen de Kronckel en Krop-salaet, of Sluyt-kroppen. De Latouw werdt gezaept in goede vette en wel-gemeste aerde in Maert, indien men se seer vroegh begeert zaeytmen se op een Wel-loen-bergh / of andere warme en wel ter Son gelegene plaets. De Krop-salaet wordt onder geele Wortelen of Ajuyn gezaept en gedunt; de Prince-kroppen worden in April gezaept en in goede aerde wyt van een verplant om de selve schoon en wit te hebben / soo binden sommige boven het opperste te samen / twee dagen te vooren / eer dat sy se upt-trecken om te verplanten en siropender daer na sant op.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Latouw wert geacht vooz het beste van alle Moes-kruyden / en is kout en vochtigh van aert: 't berkoelt de heete maegh / en tempert de scherpijghheit van alle humeuren: is derhalven gesont vooz jonge lieden / die heet en vol gals zijn / ende is in de Somer, by seer heet weer / een aengename spijse. Sy verweckt de slaep / en neemt de geplijghheit wech. Men eet de Latouw ghemeenlyck rauw met Olie / Azijn en Sout / en kan als van eenighsing den appetijt verwecken.

Carduus Benedictus.

Dit kruydt wordt in de Hoven seer naestelijck ge-oeffent en onderhouden. Het begeert een matigen gront / en een warme plaetse; men zaeyt het in Maert en wert in Julio en Augusto gepluckt / vergadert en tot het gebruyck bewaert.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Carduus Benedictus is warm en droogh in den tweeden graet / seer bitter van smaech / openende en swberende van krachten: Dienvolgende opent alle verstoptheden der inwendige deelen /

supbert het bloet en een verbuyde maegh. Oock is dit kruydt seer krachtigh tegens alle besmettelijcke siekten / en een gemeen genees-middel tegen de derden daeghse en langhduurende kooztsen. Het kruyt wordt in Wijn of Bier gesoden / of gepulberiseert met eenigh bequaem nat ingenomen. In de Apotheken maectmen van 't selfde gedistilleert water / Sproop en Sout om bequaemelijck gebruyck te konnen werden.

Gouts-bloem.

De Gouts-bloeme behoeft weynigh oeffeningh / want sy groeyt op sulchen gront als men wil: oock en behoeft se alle jaer niet gezaept te worden / want alwaer sy in Maert eens gezaept is / groeyt se vooztaen van het afgeballen zaet. Dickwils verplant zijnde brenghyse grooter en schoonder bloemen voozt. De Gouts-bloemen bloeyen van den April of May den geheele Somer dooz / tot in de Winter toe. Sy trecken haer bladeren des nachts in gelijck de klaveren / en de zaden zijn soo krom in een gekronckelt / dat sy de klautwen van een Vogel gelijcken.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Gouts-bloemen zijn warm en droogh in den tweeden graet: sy verstercken 't herte / wederstaen 't bergift en alle pestige en besmettelijcke kooztsen / en openen de verstoptheden des Inge-wants / waerom sy de Maent-sionden der Dooz-wen verwecken. Van de bloemen maectmen Gouts-bloem Azijn en Conserf / ten tijden van peste seer nut en dienstigh.

Venckel.

Venckel groeyt op alle plaetsen / en in alle lucht / 't werdt gezaept in Maert, en 't kruydt af-snydende spruyt het aijtijt weder upt. Het zaet wort in 't laetste van Augustus ofte in September rijp. Des Winters vergaen de bladeren en sieelen / en de wortelen blijven alleen in 't leven / die daer na in 't Dooz-jaer wederom nieuwe upt-spruytselen van bladeren en sieelen geven.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Het zaet van Venckel is warm in den tweeden

en droogh in den derden graet: het kruyt is soo heet niet maer meer gematigt. 't Zaet breekt winden/sterckt het gesicht/vermeerdert de Melck in der Vrouwen Borsten / doet het Gzabeel lossen / en opent de verstoptheden van Leber en Milbt. Sulcks moet oock van het kruyt en de wortel verstaen werden. Men distilleert van Venckel-zaet een krachtigh Water en Olie.

Erwten.

De Erwten worden hier te Lande in Heben en Velden veel en seer gemeenlijck onderhouden / sy begeeren een open lucht / en niet al te vochte grondt; men plante ontrent een duym diep in de aerde op rpen/waer by men tacken steect / op datse daer by soude op klimmen; dit geschiet in het laetste van Maert, of in 'tbegin van April. Eenige verskeren / dat de Erwten, die woym-steeckigh zijn/ beter om te zaepen zijn als de gabe.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Erwt-peulen zijn van aert en krachten / de gemeene Boonen seer gelijk / en middelmatig geselt tusschen die dingen / die goet en quaet voedsel geben / en die veel of weynigh boeden. Sy dienen meer tot de Keucken / als in de Medicijne.

Aspergies.

De Aspergies begeeren veel oeffeningen / vooz eerst / sal men de plaets een jaer te vooren bereyden / daer mense wil setten / en die toe-stellen van bette / zware en wel-dooz-wroghte aerde / daer toe sal men de beddinge wyt graben vier voet diep / en die op vullen laegh om laegh met goede koe-mis en vette aerde / tot op de hooghte van drie voeten / daer na sal men daer op leggen twee-jarige planten van Aspergies, en dat met soo veel regels / als na proportie het Bedde breedt is / hier op sal men dan wederom stropen een heele voet van wel-bereyde aerde. Des Winters sullen dese Bedden gedeckt worden met koepe- of paerde-mis / of stroo. Men moet de Aspergies vooz het vierde jaer niet snijden / ende van pedet

plant twee ofte drie scheuten laten tot zaet schieten / want al de scheuten wech te nemen soude de onderganck der planten zijn / en staet te mercken / dat men de scheuten die tot zaet gekomen zijn / niet sal afsnijden / vooz en al eer het tot sijn volkomen rijpte is / 't welck geschiet in 't laetste van de Somer of Augustus; van dit zaet werden weder nieuwe planten gezaept.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Aspergies zijn warm in den ersten graet / matelijch vocht en daer by afvagende van aert. Sy openen de verstoptheyde van de Leber en van de Nieren / en setten het Water en Gzabeel af / maer sy geben weynigh voedsel. Men stoofse of werden alleen gesoden met Olie / Azijn / Peper en Sout / of met Boter en Rote-muschaet gegeten.

Aertisocken.

Dese bereyssen een goede vette gront en moerachtige aerde / en een wel ter Son gelegene plaets / haer oeffeningh is dat sy vooz yn-schooten der oude planten werden voozt geteelt / in de Maenden van Maert en April, van een gescheurt zijnde / werden sy twee voeten van malkander geplant. Als nu de vrucht tot sijn volkomenheyt gekomen is / moet ter behoorzijckelijcke tijdt afgesneden worden / op dat de plant wederom jonge yn-schooten mach te vooz-schijn brengen / want die in de bloem schietende / sal de oude plant uytgaen / en soo sult ghy berooft zijn van jonge planten / om tegen de aersstaende Lenten vooz-sien te zijn. Men moet dese planten des Winters met Paerde-mis of pets anders vooz de Dorst bedecken.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Aertisocken zijn warm en droogh van natuur tot in den tweeden graet. 't voetsel dat sy geben is niet goet / want sy doen grof / zwaer en melancolijck bloet in 't lichaem groeven. Sy werden van sommige rauw met Peper en Sout / doch meest gesoden met een sausse vooz een leckere spijs gegeten en gebruykt tot verweckinge der vleeschelijck lusten. Na het gebruyck van Aertisocken lost men gemeenlijck vuyl en sinckent water.

De

De Verstandige Hovenier, sijn oeffeningh in A P R I L.

In dese Maent is de Verstandige Hovenier eben besigh om sijn Hof in goede order te brengen met spitten/ graven/ zaeyen en planten. Hy zaeyt nu Pompoenen, Comkommers, Pietercelie, Kervel, Biet, Spinagie, Erwtten, Boonen, Wortels, Rapen, Kool, Kroppen en andere Moes-kruyden/ als oock Basilicum, Thlaspi van Candia, Oyevaers-becken, Flos Adonis, Koornbloemen, Flos Africanus, Wol-kruydt, Ridder-spooren, Vinger-hoeden en Lipinen. Hy plant Melissen, Salie, Roosmarijn, Thijm, Marioleyn, Wijn-ruyt, Ysoop, Beeren-oor, Mater, Hepatica, Averuyt, Irias, Scordium en Steen-violieren. Hy graeft upt der aerde om te ghebruycken/ Alant-wortel, Angelica, Lavas, Imperatoria, Valeriana, Peper-wortel, &c. Indien de jonge Boomen niet wel voort willen/ moet mense wat verquicken met versh reggen-water of met sloop-water met mis gemenght / begieten / om daer dooz tierigh en vruchtbaer te maken / doch alles na 't weer sich toe draeght. In den April spruyt en bloeyt de Amandel-boom, Persick, Abri-coos, Appel, Kerffen, Castanien, Hagedoorn, Noote-boom, Vlier-boom, Linde-boom en andere Boomen. Men seyt dat de bloepsels op de Boomen niet en verbruesen/ is 't dat men onder aen de stam een wollen lap bindt/ en laten 't eynde in een pot met water hangen / dat de lap altijd nat blijft.

Van 't zaeyen der Zaden.

Men moet in acht nemen / dat het zaet bequaemst gezaeyt werdt / waerneer het groote hulpe van den Hemel magh genieten/ dat is waerneer het dooz warmte en vochticheyt / als mede van 't licht des Sone en des Maens bevoordert / en 't verdrogen der Sonne dooz de vochticheyt des Maens gematight wert: Daerom waerneer de Maen

nieuw is / dan is het goet zaeyen / en alle zaden / die men zaeyt / moeten van den eersten tot den laetsten dagh na de nieuwe Maen gezaeyt werden / want alles wat veel krupt sal brengen / moet in 't wassen ofte eerste quartier van de Maen gezaeyt zijn; maer dat in 't afnemen gezaeyt wort/ blijft onder de aerde en wast in de wortel. Oock moet men letten / dat men in de koude Landen vroegh in de Herfst en laet in de Lente sal zaeyen. Het zaet moet vooz al rijp / vol / zwaer en grof zijn / goet van koleur / en wit van pit / want een goede gront en goet zaet moeten by malkander zijn / anders is moeyte en arbeydt verlooren / daerom dient een goet Hovenier dit aen te mercken dat peder zaet of krupt begeert te hebben. 1. Een vrye lucht. 2. Een warme plaets of gront. 3. Warmte van boven. 4. Warme natuur in 't zaet. 5. Een goede vette aerde van onder. 6. Vruchtbaeren douw en regen. 7. Vry-vooz quade lucht / meel-dauw / doze winden en zeedampen. 8. En dat het zaet noch vermest of schimmeligh en zy. De Verstandige Hovenier moet weten hoe langh het zaet goet blijft. Zaet dat rondt en lijvigh is duurt veel langer / als 't geen kleyen en plat is. Hy sullen hier een Register hoe langh peder zaet duuren magh / by voegen.

Zaet dat 1 jaer duurt.

Angelica.	Genoffels.
Anemone	Maen-bollen.
Kroon Imperiael.	Mater.
Erwtten.	Parey.
Aspergies.	Pionien.
Africaen of Theunis-bloem.	Pastinaken.
Basilicum.	Carduus Benedictus.
Bitteravien.	Indiaense Kerffen.
Lupinen.	en meer andere.

Zaet dat 2 jaer duurt.

Amaranthus.	Suycker-wortel.
Ajuyn.	Majoleyn.
Aquiley.	Seven-gety.
Bernagie.	Sonne-bloem.
Blattaria.	Thijm.
Comcommers.	Valeriaen.
Cawoorden.	Vinger-hoeden.
Kervel.	Winter-roos.
Suringh.	Yfoop.
Spenagie.	Irias.
Lathyris.	Pietercelie.
Meloenen.	Ridder-spooren.
Damaft-bloem.	

Zaet dat 3 jaer duurt.

Annijs.	Nip.
Keule.	Nigella.
Gouts-bloem.	Porceleyn.
Koorn-bloem.	

Zaet dat 4 jaer duurt.

Kors.	Meliloten.
Kool.	Rammelatsen.
Radijs.	Rapen.

Zaet dat 5 jaer duurt.
Pimpinel.

Zaet dat 6 jaer duurt.

Mostert.	Venne-kool.
----------	-------------

Een pegelijck zaet heeft oock zijn eygen tijdt in 't uytspuyten / als 't gezaept is. Basilicum, Rapen, Raket, Spenagie, komt op drie dagen / na dat 't gezaept is. Comcommers, Kers en Mostert-zaet op den vierden dagh. Parey op den seften dagh. Melde op den achtsten dagh. Kool op den tienden / Coriander op den twintighsten dagh. Keul en Orega op den dertighsten dagh. Pietercelie leyt ses weken in der aerde. Indien het aertrijck doz en dzoogh is / en dat het zaet niet wel en magh uytspuyten / moet men 't selfde besprengen met regen water of sloop-water des morgens en des avonts / dat dooz de Son verwarmt is / want kout en sout water is een vbandt van alle krupten. Het zaet dat men vzoegh gezaept heeft moet men vooz de voozt / rijp en seer groote

houde bedecken / ende op dat het selfde van de Vogelen / Mieren / Mupsen of ander ongediert niet beschadicht en werde / weecken het eenige in sap van Donder-baert of Huys-loock, andere stellen het te weecken in water / daer roet uyt de schoorsteen in gesmolten is. Als 't krupt is opgekomen / in dzooge tijden / moet men 't des morgens vooz den opganck der Sonne of des avonts na den onderganck bevochtigen en besprengen / maer niet op de heete middagh / want het krupt daer dooz soude verbranden en vergaen.

Vyge-boom.

De Vyge-boom begeert een warme plaetse / die wel ter Sonne staet / by eenige muragie en van de Noorde-windt bevrijdt is; daer-en-hoben bemint hy vet / sterck en wel-gemist aertrijck. Hy wordt hier te Lande van wortel-spruyten en tacken die men op 't eynde kneust / en een kooym of kleyn steentje daer in steekt / aengewonnen. Dit geschiet in Maert of April. De jonge bottkens en bladeren komen hier in de May-maent eerst te voozschijn / ende als dese bottkens opschieten werden de Vygen voozt gebzacht. Dese Boom is teer en wert licht dooz de harde voozt beschadicht / daerom werdt hy veel in tobbens geset / om des Winters in de stobe betwaert te werden / of hy werdt in de Winter met stroo of pets anders gedeckt / en onder de stam met Dupven-mist belept. By Somer-tijdt wil hy wel en veel begooten en gewatert zijn. De Vyge-boom wast gaern by de Wijngaert, en tusschen haer bepde wert een sonderlinge vrientschap of Sympathie bespeurt. Hy wil blijtigh in de Herfst met Dupven-mist gemest zijn / waer dooz sijn vruchten veel vroeger rijp worden. Indien hy van de Mieren beschadicht werdt / soo bestrijckt de stam met roode aerde / boter en teer. Laet hy ontijdigh sijn vruchten vallen / soo booz in de stam na by de wortel een gat / en sla daer weder een wigh in; ofte hackt met een bijl in de stam / wanneer de bladeren begin-

beginnen upt te spruyten; andere begieten de wortel met water en pekcl vermenght.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Dijen volkomen rijp zijnde / zijn warm in den eersten en bocht in den tweeden graet. Sy weder staen het vergift / doen zweeten en drijben de Pochjens en Maselen upt / en boeden seer wel; sy reynigen de borst en verbeteren den hoest. Uptwendigh ghebruyck vermoywen klieren / bloet-zweeren en harde gezwellen. Het melckachtige sap upt de jonge tacken in de ooren ghe- daen / doet de Woymen die daer in zijn sterben. De Dijge-bladeren zijn scherp / openende / ver- teerende en scheidende alle klieren en harde ge- zwellen. Als men het fundament met dese blade- ren wrijft / openen sy de speen-aderen en doen stoel-ganck hebben. De bladers met zout en azijn gestoten / geneest ruydigheyt en schozofde knobbels.

Moerbefien-boom.

De Moerbefien-boom wert hier te Lan- de in de Hoven veel onderhouden / men vint van de selve tweederhande soorte / de eene die zwarte / en d'ander die witte vruch- ten voort-bringht. Hy wast seer tierigh in bette en wel-gemeste plaetsen / en bemint een heete en drooge lucht. Hy wordt aenge- teelt van zaet / maer heeft als dan lange jaren van nooden eer hy vruchten voort- bringht / andersins van Wortel-spruyten en in-leggen. Hy mach oock op sich selfs / Ul- men-boomen en andere geëntet werden. Men plant hem in 't laetste van Februarij of in Maert, en spruyt upt als de koude van de locht vergaen is / waer hy men bespeu- ren kan / oft'er noch eenige borst te ver- wachten is / ende sijn vruchten worden in Augustus rijp en bequaem om te plucken. Op dat hy bequamelijck mach op-wassen / salmen in October sijn wortel ontbloten en Moer van ouden Wijn daer aen gieten / andere bevochtigense met versch Ossen- bloedt / en verwachten dan seer schoone vruchten.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren van de Moerbefien-boom hebben

een t'samen-treckende en supberende kracht; en zijn een gemene spijs booz de Zijde woymen. De onrijpe vruchten verkoelen in den derden graet / en zijn daer by sterckelijck t'samentreckende van aert. De rijpe vruchten zijn oock verkoelende en verdrogende van aert / niet sonder eenige t'samen- treckinge. De onrijpe Moerbefien, gedrooght zijnde / stelpen alderhande hoop des Surckts / de oberbloedige Maent stonden en verkoelen de heete gezwellen van de mondt en van de keel / tot dien eynde wort in de Apotheken van het sap der selven een Syroop gemaect. De schozofte van de Wortelen zijn warm en droogh / en af-bagende van natuur / waerom de selve de verstoptheden van de leber en milt openen / de buick weeck maken / en de Woymen af-jagen. Men moet de rijpe Moerbefien alleen of booz andere spijs gebruycken. Sommige spoelense eerst met Wijn af en eetense met supcker. Andere doense in een glas / en gieten daer van haer sap ober / en dec- ken dat glas dicht toe; ende soo bewaert zijnde blijven sy lange tijdt goet.

Ligustrum.

Ligustrum, 't welck oock Mondt-hout genoent werdt / is een boomachtige hee- ster / wasi gaern op vochtige en waterach- tige gronden; men beplant en bekleet daer mede de heymingen en Prieelen. Het wordt aengewonnen van zaet / dat men in sant- achtige aerde zaeyt; en drie jaer gestaen hebbende werdt het verset / daermen 't bes- geert te planten. Het bloeyt in 't laetste van May of in 't begin van Junij, voort-bringende witte Bloemen / en de Besien werden laet in 't jaer rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren van Ligustrum zijn droogh en hout van aert / en t'samen-treckende van kracht: sy zijn bequaem om de zwellinge en heete zweerin- ge van de keel en van de mondt te genesen. Het water van de bloemen gedistilleert / is seer goet om allerley buick-loopen / Vrouwelijcke bloe- den / 't bloet-spoutwen ende druyppinge der oogert te stoppen. Sommige maken van het hout tan- den-stoockers / die sy seer prijsen tegen de gebre- ken van 't tandt-bleesch.

Ber-

Berberis.

De Berberis is een tamelijcke hooge heester / werdt gelijck de Ligustrum, mede aen heymingen geplant; hy begeert te wassen op ongebouwde / doch niet heel doyre / maer wat vochtachtige plaetsen. Het werdt aengeteelt van wortel-spruyten / hy spruyt tijt in April, bloeyt in May, en sijn Besien worden in September rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren en de bzuichten sijn hout en droogh van naturen / de rijpe bzuichten verkoelen seer / verwecken appetijt / blussen de overmatige hitte der bzuiddende kooztsen / en stoppen de bzuicktoopen en alle bloeden / soo wel van Dzuotwen / als van Maarmen. 't Water daer dese Besien in gesoden sijn / is goet tegen het onsfuyber tant-bleesch / en ontstekinghe van de keel; indien men de mond daer mede wast of gozgelt. Sy worden om haer amperen smaack veel geconfsjt / ende in de Apotheken bereyt men van het Sap een liefelijcke en gesoude Syroop.

Laurier-boom.

De Laurier-boom heeft verscheyde medesoozten / als Laurus Nobilis of Luyckse Lauwerier, Smal-bladige Lauwerier of Lauwerier Manneken, Breet-bladige Lauwerier of Lauwerier Wijfken, Bakelaer-dragende Lauwerier, wilden Lauwerier. Hy begeert een vaste gront / en draeght hier te Lande selden bzuichten. De Laurus Nobilis wordt in potten of tobbens geplant / om des Winters vooz de koude gebozgen te werden / men teelt hem aen dooz stecken / die in de Maert in de aerde gesteken worden. De Smal-bladige Lauwerier verepscht de selfde oeffeninge / als van de Laurus Nobilis. De Breet-bladige Lauwerier, die oock gemeene Lauwerier is genoemt / werdt van de Bakelaer gezacpt / en in de Maent May drie vingeren diep in goede aerde geset / maer in 't naeste saer moet hy verplant sijn. Hy wordt oock van sijn wortel-spruyten afgeset / men moet hem des Winters vooz Doozt en

Sneeuw met stroo of riet decken. Indien hy dooz koude of Doozt komt zwart te worden of te verdooren / salmen hem kozt by de wortel af snijden / om daer naer weder upt te spruyten. De Bakelaer-dragende Lauwerier begeert soodanige oeffeninge / als van de Laurus Nobilis geseyt is. De wilde Lauwerier wast tierigh in vochte en schaduwachtige plaetsen / sijn bladeren sijn bzeedt / effen / en blinckent / doch sonder reuck; de bloemen wirachtigh / en staen kroonsgewijs boven op 't eynde van de tacken by malkander; de besien sijn de Myrtus-besien van gedaente seer gelijck / en schoon blaew van verwe. Alle dese Boomen sijn des Winters en Somers groen / maer by Somerdagh begeereuse veel begooten / en tegen de Winter vooz koude en Sneeuw beschermt te sijn.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren en de bzuichten / die men Bakelaer noemt / van de Laurier-boom sijn verwarmende en verdroogende diep in den tweeden graet: sy drijben den Urijn / doen 't Szaveel rijzen / openen de verstoptheyt van de Leber en Maeldt / en verwecken de Maent-stonden. Het ghemeene volck gebzuickt Bakelaer en Boontjens Hol-worrel om te zweeten / en alsoo alle ruwdigheyt upt te drijben; 't selfde is oock goet om de watersucht te genesen. Bakelaer en vooznamenlijck Olie upt de selve geperst / wert nuttelijck onder andere genees-middelen gemenght / om de zenuwen te verstercken en te verwarmen.

Myrten-boom.

Ma de verscheydenheyt der bladeren wordt den Myrten-boom grooten en groben of kleynen en edelen / of middelbare Myrtus genoemt. Sy begeeren los en sabelachtige aerde / en een plaetse die van de Doozde windt bebzijdt is. Sy worden hier te Lande aengeteelt van tackjens / die onder een wepnigh gekneust / en in potten of tobbens geset sijn: sy moeten by Somertijt veel begooten en des Winters sozghbuldighlijck in lauwe kachels bewaert werden / want andersints soude sy dooz de strengigheyt van

ban de se lucht vergaen en sterben. *Wile dese soorten zijn hier oock voort gekomen van 't zaet / gelijk sulchs mede de Schrijver van den Nederlandtsen Hovenier getuyghet gesien te hebben.*

Sijn aert , kracht en gebruyck.

De bladeren / vruchten en 't sap van den Myrtus zijn t'samen-treckende van kracht / soo wel uytwendigh / als inwendigh gebuycht / en worden voort d'zoogh in den derden en hout in den eersten graet gehouden / sy zijn bequaem tegen het bloet spoutwen / 't bloet-pissen / de roo-loop / en alle oertollige bloeden der Vrouwen. De besien genesen de zweeringe van de Nieren of Blaes / ende de bladeren in Wijn gesooden en opgelept / heelen de quetsuren. In Italien en elders dienen de Myrtus bladeren in plaetse van Run om het Leer mede te bereyden. Tot de voortberhaelde gebreken bindtmen in de Apotheken een Sproop van de besien berept.

Meloenen.

Men vindt beneffens de gemeene soorte van Meloenen , noch anderen / als daer zijn: Meloenen van Padua , gulde Meloenen , witte Meloenen , hebbende de buytenste schoofse en het binnenste vleesch heel wit / Suycker Meloenkens of Moscadelle Meloenkens , hebbende de reuck van Muscus / en een uytneemende soete smaect. Sy werden gezaept in 't begin van Maert , op een befondere daer toe bereyde plaetse / die men gemeenlijck een Meloen-bergh noemt / als wy voort onder het misten der Hoben verhaelt hebben / wiens manier om die te bereyden / als oock het af-beeltsel van de Meloen-back van de Liefhebbers by den Nederlandtsen Hovenier kan gesien werden. Men steect elck zaet drie ofte vier vinger breedt van malkanderen en een halve vinger langh in de gront. Het zaet moet maer een jaer oudt zijn / en men kan het eerst wecken in soete-melck of honinghwater / om het eerder te doen uytspuyten en de vruchten aengenamer van smaect te maken. Daer na moetmen de Meloen-bergh met een glase Meloen-back decken /

en het zaet opgekomen zijnde en hebbende vier bladeren / moetmense 't bovenste hartje afsnijpen. Dit gedaen zijnde / moetmense verplanten op een wel met Paerde-mis bereyde / en welter Sonne gelegene plaetse drie voeten van malkander / en weder met de glase Back decken / of men set ober weder plante een glase kloock of Lantierne / en alle beginnen groote tacken te krijgen / moetmense allencykens lucht geven. Ondertusschen moet men sozghvuldigh wesen om de valsche bloemen af te doen / als mede de tacken / diese te veel hebben / want haer alleen drie tacken behoeven overgelaten te worden. De telienen van een goede Meloen zijn / als de steel bitter / de vrucht zwaer van gewicht / goet van reuck ende de kruyne hardt is.

Haer aert , kracht en gebruyck.

De Meloenen zijn hout en vocht van natuuren / lieffelijck van smaect en aengenaem van reuck ; nochtans bederven sy lichtelijck in de Maegh / en veroorsaken 't Wort of eenige quaet-aerdige kooztsen. Een heete Maegh / is voort haer een goede kloock / en sy moeten sonder stercken Wijn niet gebuycht werden. Die Colijck / Scheur-buyck of eenigh ghebreck in de Wildt hebben / moeten haer van Meloenen wachten. Het zaet is goet voort een berhite en verslopte Leber / d'rijft de Urijn en verbetert de gebreken van de Nieren en van de Blaes.

Pompoenen.

De Pompoenen verschillen onder haer eygen soorte in gedaente en oock in groote / waerom sommige genoemt werden Pompoenen Wijkens , of lange Pompoenen sonder merckelijcke strepen of ribben ; andere Pompoenen Mannekens , dese zijn dick en buyck-achtigh / ront of plat ront / hebbende merckelijcke ribben / meestendeel seben in 't getal / uytgestreckt van onder aen de steel tot boven aen de kruyn. Nocht zijnder die men noemt Roomsche Pompoenen somtijds heel groot / somtijds kleyn en plat rondt : Winter-pompoenen , dese zijn kleyneder als de gemeens / van de welke

D'een twit / en d'ander geel van bleefsch is / ende en werden noyt in de Hoven rijp / maer afgepluickt zijnde / worden aen de balck / tot datse geel zijn / opgehangen. Sy begeeren altemael goede en tamelijcke vette aerde en een warme plaetse. 't Zaet in soete-melk of honigh-water geweect zijnde / werdt in 't laetste van April ofte in 't begin van May met de scherpe punt om leegh geset / en in 't opkomen willen sy dickwils begooten zijn.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Pompoenen zijn hout en bocht van aert / doch minder als de Comcommers, maer meerder als de Meloenen: Sy werden op verscheide wijse tot spijs bereyt; en zijn als dan nut den genen / die warm van complexie zijn / en een heete Maegh hebben / maer die slap van Maegh zijn / moeten sich geheel daer van wachten. Het zaet komt in krachten met het Meloen-zaet ober een.

Cauwoerden.

Onder dese werden mede gereeckent de Kalbassen en Citrullen. Men zaeytse / als de Pompoenen, op een wel bereyde en warme plaetse / en moeten drie of vier voet van een geset zijn. Sommige maken in 't verkiezen van 't zaet dit onderschept / seggende; dat van 't zaet / dat omtrent de hals van de Cauwoerde legh / de langen groepen / van 't geene dat in de midden leyt / de ronde / en van dat in de zijde geplactst is / de korte en dicke. Men moetse planten by pzeelen of stocken / daer toe bequaem gemaect / want indien sy by der aerde blijven nederleggen / konnense geen vruchten voort-bringen. Als de Cauwoerde gespeent is / salmen daer een teple met water by setten / omtrent een span verre daer van daer / en daer door salmen bevinden datse uptnemende langh sullen worden. Ongelooflijk is 't geene sommige geschreven hebben / als datmen eertijds / wanneer men de menschen verbranden / in plaetse van te begraven / in dien asche de Cauwoerden zaeyden / en

datse dickwils met Olie begooten zijnde / in negen dagen groote en volkomen vruchten voort vrachten.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Cauwoerden komen in aert en krachten met de Pompoenen ober een. In Italien wordt de vrucht in kleyne stucken gesneden / in vlees-sop opgesoden / en met Derjups gemenght zijnde den kooztsige menschen en den gesonde in seer heete tijden tot spijs voort-geset. De Pelgrims van Vrankrijck, Italien, Spangien, als oock de reysende lieden van Asia en Africa plegen de Flees-Cauwoerden of Kalbassen upt te holen / om daer Wijn / Olie of andere vochtigheyt in te dragen. De Visschers van Africa en van de omliggende Landen / gebuycken dese Cauwoerden oock veel om haer netten / die sy upt-geworpen hebben / te teekenen / gelijk men hier te Lande met het koozch pleeght te doen.

Comcommers.

Dese begeeren de selve oeffeninge als van de Pompoenen. Men steekt het zaet in 't laetste van April in de aerde / andere zaeyense in Maert op een Meloen-bergh / en bewarense voorzigtelijck voort voort en Houde. Men behoefse niet te wieden: mits datse schoonder worden / alsse met kuyden rontom beset zijn. De Comcommer en wil niet groepen / als daer Olie ontrent is: selfs als maer alleen de gene / die se oeffent / Olie gehandelt hadde. Men vindt onder de selve witte en groene / waer van de witte voort de beste geschat worden. Boven dien isser een soorte diemen Wilden of Esels-Comcommers noemt / dese worden niet voort spijs maer alleen voort Medicijne gebuyckt.

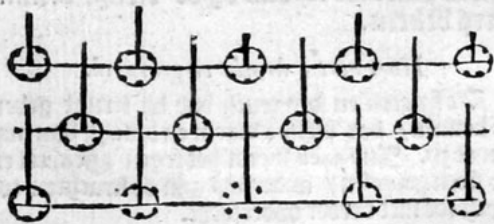
Haer aert, kracht en gebruyck.

De Comcommers zijn hout en bocht in den tweeden graet / vorders hebben sy de selve krachten / die wy de Pompoenen toe geschreven hebben. Veel kleyn zijnde / wordense Augurckjens genoemt / en van beelen in 't zijn / met wat Venckel, Peper-wortel en speceryen ingelept / om appetijt te berwecken / voort of tusschen andere spijs gegeten. De volwassene bereyt men tot een Sa-
laet /

laet / met Olie / Peper en Azijn. De Ezels Commers zijn verwarmende en afvagende van aert: Sy beroeren de buyck sterckelijck / en ja-gen af de heete en waterachtige vochtigheden. Tot dien eynde wordt het sap / Elaterium gehee-ten / dick gemaect zijnde / in de Apotheecken be-waert / maer 't moet seer voorzichtig / en in klepne quantiteyt gebruyckt worden.

Boonen.

De Boonen worden onderschepden in groote, kleyne en Turckse of Roomse Boonen. De groote, of onse gemeene Boonen, die men hedendaeghs Tuyn-boonen noemt / werden in Maert op rypen in de aerde gestek-ken / en eermense set / werden sy een dagh in water geweekt / andere nemen droessem van Olie / of Salpeterachtigh water. De kleyne noemt men Paerden of Duyve-boonen, en van dese werden op sommige plaetsen heele Ackers vol gezaeyt. De Roomse of Turckse Boonen plant men in April, en by de selve worden staken geset / om daer by op te klimmen. Men behoefte niet te weecken voorz men se plant / om datse anders licht verrotten. Sy beminnen plaetsen die veel van de Son bescheenen worden. In de Boontjes bevindt men veel schoone en aengename verwe / doch de gemeenste zijn heel wit.

Dese bovenstaende Figuur beelddt uyt hoedanigh men een Bedde met Roomse ofte Turckse Boonen in 't verbandt beplan-ten / ende met Boon-staken besetten sal.

Op dese maniere wordt alles gheplant / welck men in verbandt begeert.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De groote Boonen zijn hout en droogh van

aert / geben matelijck en redelijck goet boedtsel. Boonen-meel doet alle gezwellen rijpen en is son-derlijck goet tot zweerende Drouwen Borsen. Van het bloepsel der Boonen wert in de Apothe-ken een water gedistilleert / 't welck van de Drou-ven seer begeert is / om het aengesicht schoon en blanck te maken. Sout uyt asche van Boone-strycken gemaect / is goet om grabeel / steen en 't water af te setten. De kleyne Boonen heb-ben de selve krachten: De Engelicke geben haer Paerden meest Boonen-broot tekeeten / waer van sy gelooven datse beter baren / als van den Ha-ber / en daerom onderhouden sy dese Boonen veel. De Roomse of Turckse Boonen zijn in aert en krachten de voorzgaende gelijk en geben goet boedtsel. Sy werden op verscheide wijse bewaert en tot spijsse bereyt.

Lupinen.

De Lupinen werden na de verscheident-heit van de bloemen onderschepden / als met witte / blaetwe / paerffe / purper-ver-wige en geele wel-riekende bloemen. Sy worden van de zaden / die in de Haulwen beslooten zijn / in de Maent van April ge-plant / op soodanige plaetse daer men die begeert. Aenmerckens waerdigh is het dat sy alle dagen hun na de ommeloop der Sonne keeren / schoon het geen helder en klaer weer is / soo datse de Landt-linden voorz een Hur-werck of Sonne-wijser kon-nen dienen.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Lupinen zijn warm en droogh tot in den tweeden graet / sy verteeren / berdzijben en doen schepden alle placken van de Huyt / Krop-kilie-ren en alderhande harde gezwellen / ende sy doo-den de Woormen / soo wel inwendigh gebruyckt / als uytwendigh op de Nabel geleydt.

Ridder-spooren.

Dese bloemen verschillen veel in verwe / maer niet in bladeren of krupdt: want sommige zijn enckelt / andere dubbelt / wit-te / blaetwe / paerffe / bleeck-roode / hoogh-roode en geblamde. Sy behoeven weynigh oeffeningh / want eens in April ghezaeyt

zijnde / komen daer na van selfs genoegh voort.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Ridder-spooren zijn verkoelende en t'samen-treckende van aert; waerom het water/ daer dit krupt in gesoden is / seer nut is tegen brandt / 't bzaecken/ droppel-pisse / grabeel/ steen en geel-sucht. 't Werdt oock veel gedaen in wond-drancken. 't Water van de bloemen gedistilleert/ werdt onder de oogh-waters vermenght / om de ontsteechinge der ooggen te verkoelen / 't gesicht te verstercken / ende de schemeringe te verdrjyben.

Wol-kruydt.

Dit krupt bindtmen tweederhande / het eene draeght geele bloemen / elck bloemken in vijf bladeren verdeelt / het andere heeft witte en schoone bloemen / maer in ses bladeren gedeelt. Men zaeyt het in April, en behoeft weynigh oeffeningh / om dat het sich selfs genoegh zaeyt; het bloeyt niet eerder als in het tweede jaer / na dat het upt de aerde gesproten is.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Wol-kruydt is verdroogende van aert: 't wordt selfden inwendigh / maer dickwils uytwendigh gebruyckt / en onder stobinge tegen koude gebruecken van de Zenuwen / en om pijn te stillen gemenght. Men maect van de bloemen een Olie / die seer goet is voor Ambepen en om alle pijn te versoeten.

Oyevaers-becken.

Men bindt de Oyevaers-becken niet alleen in de koleur van de bloemen verschilende / als daer zijnder met geblainde bloemen / met witte / blaeuwe / paersse / heel bynnen en andere; Maer oock naer haer geslacht of soorte / als groot Oyevaers-beck, liggende of kruypende Oyevaers-beck, na Muscus-riekende Oyevaers-beck, Duyvenvoet, Kraenhals en S. Robrechts-kruydt, welke drie laetste veel in 't wilde gebonden werden. Sp begeeren weynigh oeffeningh / want eens in de Lente in den Hof gezaeyt zijnde / spruyten van selfs daer na voort /

maer sp moeten een jaer gestaen hebben / eer sp haer bloemen en zaet voort brengen. Ontgenomen die na Muscus rieckt en de wilde soorten.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Hoewel de aert en krachten van de meeste soorten van Oyevaers-becken onbekent zijn / soo werden nochtans de Duyve-voet en S. Robrechts Kruydt seer gepresen onder de wondt-drancken / en om 't bloet te selpen / 't bloet-pissen te genesen / en om 't grabeel af te setten.

Thlaspi van Candia.

Dit krupt werdt in de Hoben veel geoeffent / en men noemt het in onse Tael wilde Kerffen van Candia. Het werdt in de Maent April gezaeyt / en 't zaet wert in de Maent Julius ende Augustus tijd.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Dit krupt is heet van smaect / en sterckelijck verwarmende van aert. Het komt berders met de krachten van de Tuyn-kars ober een.

Bruynettekens.

Dese werden om haer schoon roode bloemtjens in de Hoben onderhouden / en in de Maent April gezaeyt / sp bloeyen de Somerse Maenden door / en zijn onder de naem van Flos Adonis by de krupt-bemimmers bekend.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De smaect en den reuck van dit krupt geben te kennen / dat 't selfde warm en droogh van nature is. In Saxon werdt het tegen 't grabeel en de steen gepresen / andersins zijn de krachten tot noch toe niet verder ondersocht.

Basilicum.

Dit is een wel-riekent krupt / en werdt in April en May in vette aerde gezaeyt / en spruyt terstondt upt / indien men 't stracks als 't ghezaeyt is met lauw water begiet. Men moet het op den middagh besproeyen / anders als andere krupten / die 's morgens of 's avonts willen bevochticht zijn. Het moet

moet alle jaer op een nieuwen gezaept worden / want het des Winters uytgaet.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Basilicum wert gestelt onder de krupden / die in den tweeden graet verwarinen; het verquicht 't herte / verwarint de maegh / geneest de berouderden hoeft / verwecht de pisse / en versterckt de bochtige herzenen: Maer die krank van herzenen en veel met hoof-pijn gequelt zijn / is de reuck van dit krupt schadelijck. In Italien doen sommige de Basilicum in de nieuwe Wijn / om de selve een lieffelijcke reuck en smaect te geben.

Vingerhoeden.

Dit krupt draeght verschepde bloemen / als paerffe / witte of uyt den witte wat bleeck-paers van koleur / geele / bale / purper-roode en lijf-vertwige. 't Werdt om de aerdigheyt van de bloemen in de Hoben onderhouden / en werdt in April gezaept / ende brenghet in 't tweede jaer in July en Augustus sijn bloemen voort.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Hoe wel dit krupt alleen hier te Lande tot vercieringe des Hofs geoeffent wert / nochtans wert het in Italien booz een krachtigh wondt-krupt geacht. De Boeren in Engelandt zieden van dit krupt een dranck / waer mede sy van onder en boven purgeeren.

Chamedrys.

Dit krupt wordt tot de Medicijne in de Hoben geoeffent / en niet scheuren voort geset / 't bloeyt in July en Augustus, en moet booz die tijdt gepluckt / gedrooght en bewaert worden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Chamedrys is heet en droogh in den tweeden graet / opent de verstopte mildt / geneest de geelsucht / ballende siekten / hoof-pijn en derden-daeghse kooztsen / doodt de woormen / verwecht de Maent-stonden / en suyvert de bozst van taepes flapmen.

Velt-cypres.

Dit krupt in April in de Hoben gezaept zijnde / groeyt weeldighlijck voort / en bloeyt in July en Augustus, en daer na wordt het zaet voort rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Velt-cypres is warm in den tweeden en droogh in den derden graet / 't opent de verstoptheden van de Leber en Nieren / geneest de geel-sucht / 't sterccijn en water-sucht / verwecht de Maent-stonden der Vrouwen / en verbetert de koude gebreken van de herzenen en zenuwen. Tot dien eynde wert dit krupt in Water / Wijn of Medde gesoden en gedroncken.

Scorzonera.

De Scorzonera wast van selfs sonder oefeninge in Spangien, en schijnt sijn naem verkregen te hebben van het Spaens woort Schurzo, 't welck betekent een Adder, al of men seyde Adder of Slangen-kruydt, na de groote kracht die dat heeft tegen het vergift van de Slangen. Het is hier te Lande van Spaensh zaet aengewonnen / en wort in Maert gezaept / de wortel blijft lange tijdt in 't leven en spruyt alle jaer weder uyt / en 't bloeyt in Juny en July.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Scorzonera is warm in den eersten en boecht in den tweeden graet / en wordt seer krachtigh gehouden tegen alderhande vergift / peste / besmettelijcke siekten / kooztsen en kinder-pocken. De wortel wert veel geconsijt en als een sonderlinge remedie tegen de boozverhaelde ghebreken gepresen.

Keule of Kun.

De Keule zaeyt men op een matige vette gront en wel ter Somme gelegene plaetse in de Lente, en wil gaerne ontrent de Ajuyng geplactst zijn.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit krupt is warm en droogh in den derden graet / versterckt de Maegh / bzeecht winden /

verweckt de Maent-stonden / drijft de Urijn en scherpt het gesichte. Sy wert seer nuttelijck gesoden / en gestooft by de Boonen en andere diergelijke pluck-bzuchten / die wint-achtigh zijn / en geeft aen de spijsse een goede reuck en smaeck.

Rakette.

De Rakette begeert wel-gemiste aerde / kan seer wel tegen de koude en mach daerom vzoegh gezaeyt worden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Rakette is warm en vzoogh in den derden graet / versterckt de Maegh / en verweckt den appetijt. Dit krupt wert seer bequaem niet de Latouw, Porceleyn en andere koude krupden gegeten / want sy de onmatige koude eygenschap

van de boozsepde krupden door haer heeten aert matight.

Indiaense Kerse.

De Indiaense Kers wordt in April op een warne plaetse by staekijens of andere steunselen gezaeyt / om daer tegen te rusten en haer selven daer aen vast te maken. Het is een cierlijke plant / hebbende ronde bladeren en geele bloemtsens / van gedaente de Ridder-spooren of Sots-kappen seer gelijk. 't Zaet groeyt in een aerdigh hauwlien.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Indiaense Kerse, om dat sy de smaeck van de Tuyn-kars heeft / daerom wert sy oock geloof / de selve van krachten wat gelijk te zijn.

De Verstandige Hovenier, sijn oeffeningh in

M A Y.

DE Verstandige Hovenier sijn Hof in goede order gebzacht / bezaeyt en beplant hebbende / moet niet een naerstigh oogh en een onvermoeyde handt besigh zijn ontrent het geene hy gezaeyt en gheplant heeft. Tot dien eynde neemt hy in acht / dat alles bequamelijck opwasse / waerom / als hy beschouwt / dat het krupt al te dick of te ongelijck uytspuyt / is hy voort besigh / waer het te dick staet / 't selve te verdunnen / en waer het te pdel is / de leege plaetsen door 't verplanten te vullen. Door eerst en voor al moet hy het onkruyt in sijn seugt dempen en uyt-wieden / want andersins 't selve te diep gewortelt zijnde / bederft het aertrijck / en de goede krupden worden onderdzucht en versticht. Hy zaeyt nu Rapen, Wortelen, Sala, Porceleyn, Latouw, Majoleyn, Basilicum, Cichorey-wortelen, Biet, Carduus Benedictus, Sellery, Rammelatsen en Bloem-kool met de nieuwe Maen. Hy plant Meloenen, Pompoenen, Turckebonen, Cyclamen. Hy vergadert nu de

krupden / van de welken hy Wateren en Olien distilleeren wil / want de selve nu in haer volkomen en beste fleur en kracht zijn. In het begin van dese Maent sal hy al het teere Boom-gewas uyt de stoobe in den Hof bzenen / als Orangie-boomen, Limoenen, Granaten, Myrthen en diergelijke / daer toe waernemende een dagh / als het soetelijck regent / en dat ontrent den avondt / en die stellen aen de Noort-zijde van den Hof / om van die winden bebjydt te zijn ; men sal oock de aerde / die in de tobbens of potten is / verberschen met nieuwe aerde en mis daer op te doen / en de Boom supheren en besnoepen van alle onbequame tacken.

Van het planten der Kruyden.

In groote hitte en drooge tijden / en dient men geen krupden te verplanten / ten ware dan dat het weder hem tot regenen liet aensien / anders moet men de planten begieten / en sulckis moet geschieden met water dat niet

niet te koudt is / tot dien eynde sal men regen-water in de Son setten / of men mach sloop-water nemen. Veel krupden willen wel verplant zijn (uytgenomen Pietercelie, Kervel, Melde en Spinagie) en hoe meerder men die verplant / hoe schoonder sy op wassen. Eenige krupden moet men 't onderste van de wortels en beselinge afsnijden / en ruyt planten om schoon te doen groeyen / andere en voornamentlijck de bloem en bol-gewassen worden door aerdtbooren met de omleggende aerde uytgenomen en verpaelst. De scheuten en spruyten van het krupdt werden tot allen tijden van 't jaer geplant / als oock de spruyten van een jaer / als men die van de wortel of van de stam af treckt / en onder wat omwringht of kneust / dat doet de spruyte wel groeyen / insonderheyt als 't eynde wat in water eerst geweecht heeft / en dan twee of drie vinger lanck diep in de aerde set of plant / gelijk de spruyten van Roosmarijn, Salie, Wijnruyt, Averuyt, Steen-violieren en andere krupden. Ondertusschen moet men naerstigh gade slaen / in wat voer aerde de krupden weeldigh wassen / want sommige begeeren vet / sommige middelmatigh / andere sant-achtigh aertrijck. Daer-en-boven moet men in acht nemen / welke krupden een besondere en verborogen vrientschap en de welke een besondere vrientschap tegens malkandere dzagen / op dat de eersten by een ende de andere wijdt van malkanderen geplaelst werden. Een verborogen vrientschap bespeurt men tusschen de Wijnruyt en den Vijge-boom, tusschen de Wijnruyt en den Olyven-boom, tusschen de Myrten en Lauwerier-boom, tusschen de Myrten en Granaet-boom, en tusschen de Ajuyn, Rooze-boom en Lelien. De Zee-ajuyn en Raketten doen dat de krupden / die ontrent haer geplant of gezaept zijn / seer tierigh groeyen. Een besondere en verborogen vrientschap verneemt men tusschen Orega en Kool, tusschen Klim-op, Radijs, Kool ende de Wijngaert, tusschen de Aker en Nooten-boom, en tusschen de Aker en Olyven-boom.

Granaet-Appel-boom.

De Granaet-Appel-boom werdt hier te Lande wepnigh van kernen / maer meest van stecken en spruyten aengeteelt / doch bzingen hier geen rijpe vruchten voort / ten zy by seer warme Somers, dan de wilde soorte Balauktia ghenaeamt / wordt hier te Lande veel van de Liefhebbers geoeffent om haer schoone bloemen. Sy vereyschen een besondere en sozghvuldige oeffeninge. Men setse in goede wel-gemiste aerde in potten of backen / en begeeren by Somerdagh veel begoten zijn / en moeten by de Winter voer de Voest nauw bewaert worden ; sy werden van de Maert tot May geplant / en men sal alle jaer vlijgh / 't geene aen de stam of by de wortel uytspuyt / afsnijden. Sy willen niet oude koe-mis of Esels-mis versien zijn. Op dat haer bloemen niet licht soude afvallen / doen eenige een looden ringh of een Slangen-bel ontrent den stam. Indien dese Boom seer van 't gewoonte beschadicht wordt / salmen de stam en tacken met Esels-pis en Derckens-mis bestrijcken. Dese Boom wil gaern ontrent de Myrten-boom geplaelst zijn / en indien men Zee-ajuyn ontrent hem plant / sal sy tierigh wassen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Alle de soorte van Granaet-appelen zijn verkoelende en wat t'samen-treckende van aert / doch niet dit onderschept: De soete en verkoelen soer niet / als de suuren / noch en zijn soer t'samen-treckende niet / maer bochtiger / dan sy verwecken winden en zwellinge in de buyck. De suure Granaet-appelen en die eenige wzingigheyt in hebben / zijn merckelijck verkoelende / dzooglymakende en t'samen-treckende van aert ; waerom sy de slappe maegh verstercken ende de verhitte verkoelen / sy verdrijben alle walginge / doen het vzaaken ophouden en stoppen den kramerganck. De Granaet-schillen en de bloem-knoppen van de wilde Granaten verkoelen / verdzoogen en trecken t'samen seer sterck / verdrijben en bedwingen de ontfreekinghe / verhitte en de beginnende zweeringhe van de mond en Almandelen /

len / sy zijn mede seer goet om het bloeden der tanden te doen ophouden / en de losse tanden vast te maken / als men de selve in water en een weynigh Wijn-azijn opziedt en daer mede te gozelen ofste de mondt te spoelen. Van het sap werdt in de Apotheken een lieflijk en dienstigh Syroop bereydt.

Orangie-boom.

Deze Boom wert uyt Spanjen en Italien van Cadix en Genua hier gebracht / ofte men queecht hem hier te Lande uyt het zaet of kernen aen / die men in May of daer ontrent in goede en vette aerde sicecht / en na dat hy vijf of ses jaren oudt is / oculeert in de Maent van Juny of July. Hy moet sozghvuldighlyck vooz de ooz-wozmen en pisse-bedden / datse de botten niet af-bijten / als mede des Winters vooz de Dozst in de kachels berwaert worden. De maniere van 't stoken der kachels hebben wy vooz onder de oeffeninge van de Maent January aengewesen. De verdere oeffeningh van desen Boom konnen de Liefhebbers by den Nederlantzen Hovenier nauwkeurigh beschreiben vinden / alwaer mede de potten en bakken / waer in men soodanige Boomen plant ende de stobe / waer in sy des Winters berwaert worden / seer aerdigh vertoont werdt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De vruchten van desen Boom zijn van verscheyden en tegen den anderen in krachten seer verschillende deelen gemaect / want de wel-riekende schil is bitterachtigh van smaeck / droogh en warm van natuur: het wit vleesch dat naest de schil gelegen is / is houdt van aert en grof van stoffe: het binnenste en sappigh mergh is verkoelende en droogh-makende van aert; het zaet is warm en droogh in den tweeden graet. De schillen wederstaen 't fenijn / verwarmen de maegh / doen de spijs verteeren en maken een goeden en soet rieckende aeffem: sy worden gemeenlyck tegen het Colijck / uyt winden ontstaen gebruyekt / en van sommige tegen de koozts ingegeven. Het binnenste mergh of het sap / daer uyt gheperst / tempert de heete en galachtige bochtigheden / verweekt den appetijt en verslaet den dozst: het is

seer nut en dienstigh tegen brandende kooztsen / besinnetelijcke siekten en slauw-hertigheyt. Het zaet verstercht het herte en jaeght de wozen uyt het lijf. De Orangie-appelen en Lamoenen zijn seer goet gebruykt tegen den scheur-buyck / waerom sy oock van de Zee-barende tot berberfinge seer begeert worden.

Citroen en Lamoen-boom.

Deze Boomen werden op de maniere van de Oranje-boom hier te Lande aengeteelt / voozgeset en bewaert / en haer aert, kracht en gebruyck komt met de selve seer wel ober een.

Roofe-boom.

De Roofe-boom heeft verscheyde medesoorten als Provencie Roos, enckelde en dubbelde witte Roosen, Aert-roosen, enckelde en dubbelde / Fluweel-roosen, Maent-roos, Caneel-roosen die in Vranckrijk en Engelandt veel groepen / en zijn vooz haer lieffelijcke reuck seer wel bekent / enckelde en dubbelde Muscus-roosen, geele Roosen, die eerst van Algier in Africa na Vranckrijk gesonden zijn / Rooskens van Kayro, die seer spade in 't jaer bloepen / zijnde wit van koleur en goet van reuck. De Roofe-boom is seer plafsierigh / vermakelijck en profijtelijck in den Hof / 't zy alleen of aen de Galderpen of langhs de Hepingen geplant. De wel-edelen Heer Augerius Busbequius betuyght / dat de Turcken de Roosen soo veel achten / dat sy nimmermeer toe en laten / dat de bladeren daer van op d'aerde blijven leggen: want gelijkewijs de Poëten verciert hadden / dat de Roosen van het bloedt van Venus gesprooten waren / soo gelooven de Turcken dat de Roosen van het zweet van Mahomet gekomen zijn. De Roofe-boomen worden aengeteelt van uytspuytsels / oock van zaet aengetwommen / en als de zaepelingen een jaer out zijn magh mense verplanten. Als mense met de volle Maen verset / werden sy vol en vruchtbaer van Roosen. De Muscus-roosen moeten des Winters vooz de koude en Dozst nauw bewaert worden. Lelien, Loock en Roosen willen

willen gaern by malkander wassen. Sommige soorten van Roosen bloepen wat vroeger / sommige later in 't jaer : dan meest alle worden bloepende gebonden in May of in 't begin van July. Om vroege Roosen te hebben / sal men een putken van twee palmen breekt maken rontsom den Roosboom, ende daer dan 's avonts en 's morgens warm water in gieten : Nochtans moet sulchs geschieden niet eerder als by knoppen begint te krijgen. Sommige gelooften de Rooselaers te doen bloemen voort brengen van wat koleur sy willen / als sy de strupcken van Roosen niet verre van de wortel door-booren / ende daer soodanige verwe in doen / als sy in die bloemen begeeren te sien. Sommige verskeren dat men groene Roosen verkrijght. Wanneer men een strupckje van witte Rooselaer in een Hulst-boom griffijt of ent / nemende een ranck van den Hulst en dien door-boorende / ende in dat gat den Roosen-rauck steekende / en 't selve soo laten begroepen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren van de bloemen van meest alle de soorten van Roosen, om dat sy van verschepe deelen gemaect zijn / hebben daerom verschepe krachten. Men vindt in de selve aertachtige / t' samen-treckende en oock bochte of waterachtige deelen / en sy komen daer in over een datse alle verkoelende van aert zijn. De Provencie ende de roode of Aert roosen werden meest in de Medecijne gebruyckt. De Provencie Roosen doen de gal en galachtige bochtigheden seer sachtelijck neder saken / matigen de hitte des bloets / verstercken het herte / openen de verstopte Leber / en genesen de geel-sucht / water-sucht en langduurende koozsen. Uytwendigh wert seer nuttelijck een Roosen-koeck met Roosen-azijn bebochtigt / op het hooft gelept / vooz hooft-pijn en ongerustheyt in heete en vrandende koozsen. De Aert-roosen zijn t' samen-treckende van aert / verstercken de Leber en Maegh / en werden veel gebruyckt om de buyck-loopen te stempen. Men maect van de Roosen, Water / Wijn / Sproop / Conserf / Olie en Roosen-honingh / de welke in de Apotheecken te vinden zijn.

Egelantier.

In de Hoben werdt enckelde / dubbelde en geele Egelantier aengequeect / begeert de selve oeffeningh die wy van de Roosboom gesept hebben / en komt in krachten met de selven eenighsints ober een.

Roosmarijn-boom.

De Roosmarijn is een Boomachtige Heester / en werdt tot verciersel van de Hoben met groote naerstigheyt onderhouden. Men plant het in Maert of April van scheuten / tacken of spzupten / de welke onder wat gekneust moeten zijn. 't Wordt oock van zaet aengewonnen / maer dan komt het tragelijck voort / en kan hier te Lande de koude niet wel verwinnen. Het begeert eer dzooge dan vochte / en niet te seer gemeste aerde / en moet des Winters wel gedeckt of in laeuwe plaetsen geset zijn. De oude planten set men tot aen het nieuwe hout in de aerde / en willen des Somers veel begooten zijn / hier toe nemen sommige soete-melck of wep. Sy bloepen in 't beginsel van de Lente tot diep in de Somer.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Roosmarijn is warm en dzoogh in den tweeden graet / versterckt de herzenen / zenuwen / memorie en sinnen / geneest de milt en geel-suchtigen / opent de verstopte leber / en is goet tegen de witte Bloet der Vrouwen. Van de Roosmarijn wert gemaect Water / Olie / en Conserf / tot de voozgenoemde gebreken seer dienstigh.

Oleander.

Den Oleander is een Boomachtigh gewas / met de gedaente van den Lauwerierboom, en werdt in dese Landen in de Hoben van de Kruyt-kemmers van inleggende tacken voort geteelt / de bloemen die root of wit en van vijf bladeren gemaect zijn / komen seiden vooz Augustus te voozschijn. Hy wil by Somer-tijdt begooten en des Winters vooz koude bewaert zijn.

F

Sijn

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Oleander is heet in den derden en droogh in den tweeden graet / en van buyten opgelept / herteert alle gezwellen en doet de selve scepden ; Maer inwendigh moet het niet gebzuyckt worden.

Majoleyn.

De Majoleyn is een seer wel-rieckent Kruidt / en is in sijne en grove / als mede Engelsche Majoleyne onderschepden ; het wordt gezaept of geplant in 't laetste van Maert, of in 't begin van April, in goede en sabelachtige aerde / en moet in heete en droog tijden besproeyt zijn.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Majoleyn is warm en droogh in den derden graet / en seer dooz-dringende van kracht : Sy versterckt de herzenen en zenuwen ; waerom sy tot der selver koude gebzeken seer nuttelijck gesicht wort : Sy vzeect winden en drijft den Urijn : Sy wort oock gemenght onder Niespoeyer om de vochtigheden upt het hooft af te trecken. Majoleyn onder spijsse gedaen / maect de spijsse smakelijck ende den mage aengenaem. Men kan van de selve een krachtigh Water en Olie distilleeren / en met Suucker een Conserf maken.

Sellery.

De Sellery wordt in April of May gezaept en daer na in diepe greppen geplant / dese opgeschooten zijnde / moetmen de aerde daer tegen aen ophoogen / sy begeert santsachtige aerde. Om zaet te winnen laet men een sirupck of twee / of soo veel men begeert / oberstaen / die als dan in de Maent July bloeyen / en in Augustus zaet leveren.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Sellery komt in krachten met onsen Hof Pietercelie wel ober een / en wordt hedendaeghs veel tot salact met Olie / Sout en Peper gegeten / en als dan houdtmen daer booz / dat sy de zwache Mans te Paert helpt.

Rammelatsen.

De Rammelatsen begeeren in de Maent May in sabelachtige aerde gezaept te zijn / in aert en krachten vergelijcken sy sich met de Radijfen.

Cyclamen of Verckens-broodt.

De Cyclamen wordt dooz zaet en afgescheurde wortels in May voort-geteelt / sy wast gaerne op schaduw-achtige plaetsen / en bloeyt gheemeenlijck ontrent de Maent van September, ende daer na volgen nieuwe bladeren / die des Winters groen staen. Het zaet wort ontrent de naestvolgende Sommer volkomen rijp.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Cyclamen is warm en droogh in den derden graet / opent de verstopte Maent-stonden / drijft den doode vucht en de steen af / ende geneest de mildt en water-sucht. De wortelen van dit kruyt eeten de Verckens seer gaerne / waerom het oock Verckens-broot in onsen Tael genoemt werdt.

Lilium Convallium of May-bloemen.

Dit heeft seer schoone / witte en wel-rieckende bloemen / en wert anders Lelien van den Dale genaemt : 't begeert geplant te zijn op vochte en schaduwachtige plaetsen / en wert dooz den wortel voort geteelt.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De May-bloemkens zijn warm en droogh van aert / en seer nut tegen de beroerthept / lammighept / dzaeynige des hoofts / ballende siekten / en andere gebzeken / die van koude en vochte ongetempertthept der herzenen ghekomen zijn : sy verstercken 't herte / doen de verlooren sprake weder keeren / en bebozderen den arbeydt der Drouwen. Van dese bloemen maectmen Wijn / gedistilleert Water en Conserf / tot de booz-berhaelde gebzeken seer dienstigh.

Scabiosa.

De Scabiosa is in gemeene en vzeemde onderschepden. De gemeene wast veel in 't wude.

wilde aen de kanten van de Ackers. De bzeemde wordt tot cieraet in de Hoben aengequeecht / en heeft verschepte soorten van bloemen / als de Spaense die heel bzygn is / Oostenrijckse met roode en purpere bloemen / Indiaensse met doncker-roode bloemen / Scabiosa met bleek-geele bloemen / met witte bloemen / met kinderkens / Franse Scabiosa en meer anderen. Dese worden in de Maent Maert gezaept / en daer na verplant op soodanige plaetsen / als men die begeert.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De gemeene Scabiosa, die in de Apotheecken seer veel gebzuyct wordt / is warm en droogh tot in den tweeden graet / opent / dzyft het zweet / wederstaet 't vergift / en is de longe nut en bequaem; waerom sy gebesicht wordt tegen inwendige verzwearinge / pleuris / hoest en de peste. De bzeemde schijnen met de ghemeene van aert en krachten genoeghsaem ober een te komen.

Angelierien.

Onder de Bloemen / die om haer schoonheyt in de Hoben onderhouden worden / zijn de Angelierien geen van de minste / haer gesachte en mede-soozte zijn veelderley / en al te groot om hier te verhalen. Tot haer oefeningh begeeren sy goede / luchtige en met mis wel toe-gemaecte Aerde / en moeten in April ofte May vier dagen vooz de volle Maen gezaept werden / de stoelen sal men het eerste jaer laten staen / en als sy het tweede jaer bloepen / sal men al de dubbelde upt setten / en dooz aflegginge vermennighbuldigen / sulcks geschiedt in 't laetste van July; in het tweede of derde lidt gesneden zijnde / lept mense met haechjens neder / daer ober werpende santachtige aerde / en sy daer na wortel geschooten hebbende / werden bysonder verplant. Om de Bloemen schoon en groot te hebben / moet men maer een steel op een plant laten / en de valsche by-knoppen af trecken / op dat maer 5 of 6 Bloemen op dese voorsz. steel blijven staen / en men sal haer bladeren dichtwils sup-

beren / ende de aerde naerstigh roeren en besproepen.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Dese Bloemen zijn middel-matigh van aert / sy worden gepresen tot hert-kloppinge / draepinge in 't hooft / ballende siechte en stuppen of spanningen der zenuwen. Men maecht van dese Bloemen Conserf en Azijn / die mede in tijden van peste seer dienstigh zijn.

Peonien.

Dese zijn in verschepte soorten af-ghe-deelt / als Peonien Manneken, Wijfken, witte, roode, dubbelde, lijf-verwige, Peonien van Constantinopolen, Peonien met bladeren van Akeley en meer anderen. Sy werden in de Voor-tijdt van de wortelen af-geset / en eens geplant zijnde / blijven die veel jaren ober. Sy begeeren goede aerde en wel ter Sonne gelegene plaetsen.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Peonien zijn warm en droogh van nature / en een weynigh t'samen-treckende van aert: De wortel / bloemen en 't zaet wert alleen in Medecijne gebzuyct. Peonien berquickt de herzen / berdzyft schzick en zware dzoomen: Maer insonderheyt is sy van alle seer vermaert geweest vooz de ballende siechte. Sy is seer nut den geelsuchtige / en die pijn in de Nieren of Blaes hebben / verweckt de Maent-stonden der Vrouwen / en opent de verstoptheyt van de Leber. Van de Bloemen wordt in de Apotheecken een Sproop en Water bereyt / de welcke tegen de voornoemde gebreken bequaem gebzuyct konnen werden.

Akeley.

Men vindt in de Hoben van de Liefhebbers geen Bloemen / die meer verschepten van koleur en gedaente zijn / als dese / men vindtse met enkelde en dubbelde bloemen / blaetwe / purpere / roodachtige / incarnate / lijf-verwigh / gespikkelde / verstopden witte / sneeu-witte / heel groene / alteen geele heeft men tot noch toe niet gesien. Sy vereyschen goede aerde en wel ter Sonne staende plaetsen / en in 't Dooz-

Jaer gezaept zijnde / bloepen sy in 't tweede jaer in May en Juny.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit kruyt is middelmatig warm en verteerende van krachten. Het zaet met Safferaen ingenomen / wert seer geprefen om de verstoppte Leber te openen en de Geel-sucht te genesen / het doet mede de Nafelen en Kinder-pochjens uytflaen. Sommige houden het hooz een besonder genees-middel om den arbept der Doulwen te bezorderen. 't Zaet wordt een bierendel loots met Wijn in-gegeven / om warm gedeckt zijnde / het zweeten te verwecken.

Brasile Peper.

De Brasile Peper is eerst in Europa van de Landen omtrent Goa en Calicut ghebracht / en wert in de Hoven van sommige Liefhebbers onderhouden; 't wert gezaept in April op een Meloen-bergh, of andere warme plaetsen / want het niet seer wel de koude kan verdragen; De hautwen of vruchten werden seer laet in 't jaer rijp.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Dit kruyt is heet en droogh in den vierden graet / en moet inwendigh niet gebruyckt worden / want het de Leber te seer ontsteect en het ingewant moeplyck en lastigh valt. De Indianen gebruycken om de losse tanden vast te maken / nemende Poeder van Paerle-moeder, en asch van de gebrande bladeren van dit gewas / te samen in water gewassen / tot dat het heel wit wort / en daer mede bestrijcken sy haer tanden.

Maeghde-palm.

De Maeghde-palm is over al wel bekent / en wast gaerne op vochte en sommerachtige plaetsen / en wert dooz 't scheuren aen-geteelt. De bladeren zijn het geheele jaer dooz groen / ende 't bloept in Maert, April en May. In de bloemen wert eenige onderschept bespeurt / sommige en de meeste zijn blaetwe / andere witte / paerffe / en dubbelde bruy-n-paerffe.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Dit kruyt is warm en droogh in den tweeden graet / en wat t'samen-treckende van kracht / 't drijft den Urijn / geneest wonden / en stopt alderhande buyck-loopen. Sommige hangen dit kruyt op troebele Wijn / om de selve klaer en schoou te maken.

Roomse Camillen.

De Roomse Camillen behoeven weynigh oeffeningh: want hoe men dit kruyt inreert vertreet / snoept en scheert / hoe het beter ende gewillighlijcker wast / en wert daerom bequamelijck geplant in eenige pzeelen tot een voet-tapijt / of op verheven beddens daer men des Somers pleeght op te sitten of leggen.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Dese bloemen zijn warm en droogh in den tweeden graet / en daerom oock krachtiger in 't werken als de gemeene Camillen. Sy stillen pijn / bermozen / verwecken de Maent-stonden en Urijn / en versoeten het Colijck. Het afgesneden en gedrooght kruyt kan des Winters tot baetwater gebruyckt worden.

Mater.

Mater heeft enckelde en dubbelde bloemen / het komt liever van by-scheuten als van 't zaet voort / de welke men in de Maent April af-scheurt en plant: soo haest de bloemen by na gedaen hebben / moet men die af-snijden / soo sal het te beter het naeste jaer uptschieten.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Mater of Moeder-kruyt is heet in den derden en droogh in den tweeden graet / afbagerende / supberende en openende van krachten: sy verwarmt de Lijf-moeder / verweckt de Maent-stonden en drijft de Na-geboozten af.

Steen-violieren.

Hier van zijn schoone mede-soorten / als purper / root / bonte / witte / geel-bonte &c. Sy begeeren matige aerde en veel water.

De

De dubbelde Steen-violieren worden van stecken / in April in de aerde gestekken / aengeteelt / of men zaeyt het zaet van enckelde in September, en bewaertse vooz de Dors / dan in de Lente verplant / bzingen dubbelde bloemen voozt.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Soo wel het krupt / als de bloemen hebben een afvagende kracht: de bloemen genesen de gebzeken van de Leber en Nieren. 't Zaet dzijft de Maent-stonden en Ma-geboozten af.

Alkekengi of Kriecken over Zee.

Daer dit krupt eens geplant is / vermenighbuidicht het seer / 't wast gaerne op bochte en schaduw-achtige plaetsen / veel nieuwe scheuten en steelen uptwerpende en alle jaren upt-spruytende: de bzuichten of kerffen / die in blaesjens beslooten zijn / worden ontrent de Herfst rijp.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De bzuichten van de Alkekengi zijn houdt en dzoogh in den tweeden graet / sy doen water lossen en setten 't graveel en de steen af / openen de verstoptheden van de leber / genesen de geel-sucht / en schepden het geronnen bloet in het lichaem. Men koocht dese bzuichten in Wijn of ander bequaem nat / en geeft het te dzincken. In de Apotheken werden van de selve koeckjens / Trochisci Alkekengi genaemt gemaecht / die tegen de voozberhaelde gebzeken seer dienstigh zijn.

Filipendula.

De Filipendula wil in dzooge en santachtige aerde geplant zijn / en dzaeght sijn bloemen in de Maent Juny, en kozt daer na wert het zaet rijp / 't welck men in de Maent April zaeyt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Filipendula en insonderheyt de woortel / is heet en dzoogh van aert / dzijft de urijn / 't graveel en de steen af / oock is sy seer nut tegen de ballende siechte / dzaepinghe des hoofts / een benauwde bozst / en meest alle gebzeken / die upt houde oorzaken ontstaen zijn.

Schorpioen-kruydt.

Dit krupt woort Schorpioen-kruydt geheeten / om dat de hantkens daer het zaet in leyt / eenighsints de staert van een Schorpioen gelijckt. Het moet alle jaer in het begin van April in de Hoben gezaeyt werden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit krupt woort van Dioscorides vooz een seker en haestigh genees-middel gehouden / om de stecken van de Schorpioenen te genesen / als men dat op de ghequetste plaetse doet. Als men de Schorpioenen met dit krupt aenraecht / dan vallen sy in zwijm als of sy doodt waren / maer komen weer tot haer selven / als mense met de woortel van witte Nies-wortel aenraecht.

Cataputia.

Dit krupt woort onder de geslachten van Wolfs-melck gerekent / dit vindtmen veel in de Hoben / en eens gezaeyt zijnde / spruyt het van het afgeballen zaet overbloedigh voozt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Cataputia is heet en dzoog in den derden graet / purgeert seer sterck van onderen en van boben / de melankolijcke en waterachtige bochtigheden / en moet dieshalven niet sonder voozsichtigheyt en sozge inwendigh gebzuyckt worden. Het sap doet het hapt uptballen en supbert de buple seeren en schurfsheyt.

De Verstandige Hovenier, sijn oeffeningh in J U N I U S.

In't eerste van de Maent Junius plant de Verstandige Hovenier Roomse Boonen om groen te eeten; hy zaeyt Rammelatsen, Radijs, Kropsala, Kervel, Endivie, Porceleyn, en dat na St. Jans dagh / om dat het als dan niet in 't zaet en schiet. Hy is besigh in 't vergaderen van alderhande krupden en bloemen om te distilleeren / want omtrent dese tijdt treckt men uyt de selve de meeste Olien en beste krachten. Hy sal nu de Orangie-boomen en andere teere gewassen / die hy in potten of tobbens de geheele Winter bewaert heeft / beginnen te begieten / op datse niet verdroogen / maer te tieriger groeyen en te beter haer bloemen en vruchten te voorschijn brengen. Dit bewateren moet geschieden tegens den abondt met regen-water / dat dooz de Son gewarmt is / wel toesiende dat het water soo gegooten werde / dat het de stam van de Boom niet en rake / maer men sal daer van blijven / soo ver als het mogelijk is: tot dien eynde kan men oock water-testen omtrent de Boom setten / daer in een reepje laecken leydt / waer uyt het water langhs het selve geduurigh na de wortel af-druppt. Hy sal nu oock sien na de Appel, Peere en andere Vrucht-boomen, en alwaer de vruchten te dicht by een zijn / waer dooz de een van den ander verdruct wordt / sal hy de kleynste en quaetste naersigh aflesen / op dat de overige beter tot haer volkomentheyt komen meugen.

Om de Boomen vruchtbaer en wel-dragent te maken.

De Verstandige Hovenier weet dooz goede en naersige oeffeninge de Boomen en vruchten veel heerlijcker / schoonder en vruchtbaerder te maken / en hier toe is een van de voornaemste remedie het griffien enten / waer van wy hier vooz geschreben

hebben. Dooz om de Boomen vruchtbaer en wel-dragent te maecken / is seer goet dat men het oberbloedige hout en de dooze tacken af-snoepe / de grootste wortels ontbloote / deselve opklobe / en een Epcken of Boeckken-hout of een kep-steen daer in stecke / op dat sy bequamer de vochtigheyt na haer trecken: mede is nodigh / als men in de Herfst de wortel van de Boomen ontbloomt / dat men goede mis of van koeyen / varckens / schapen / hoenders of duppen daer by legge; sommige begieten de wortel met Wijn-moer of Moer van Olie: andere verwachten seer groote hulpe van Boone-schillen aen de wortel gelept. Men mach oock een rinck van plat loot onder om de stam buggen / een voet hoogh boven de aerde / en als de Boom bloept wederom afdoen / ofte men boozt een gat in de stam / en vult het weder met een groene Olijven-tack, of men besmeert de stam met sap van Porceleyn en Wolfs-melck of Cataputia. Indien men begeert dat een Boom in 't eerste jaer / na dat hy geplant is / sal vruchten dragen / soo moet men in de Herfst een wel-dragende tack / diens vrucht men begeert / uyt kiesfen / en schrybt onder de graeutwe bast daer van af / tot op de groene bast omtrent een span langh / in 't afnemen van de Maen / en doet om die plaetse goede aerde / met koemig vermenght / en bedint het wel met een doeck of bast / dan sal de tack op die plaetse / wortelen uyt-schieten; in de Lente sal men dese tack onder het bewintsel afsnijden / en in goede aerde setten / men sal dat jaer noch vruchten daer van genieten. Men kan oock een pot / daer onder een gat in is / over dien tack doen / als de bast als booren is afschrybt / en vullen die met mis en goede aerde / en acht dagen sal men die met water begieten / op dat de tack mach wortels schieten / daer na in de Maert snijnt men die tack onder

ouder de pot af / men slaet de pot stukken / en men plant de tack in goede aerde / en hy sal vruchtdragende zijn.

Ael-besien.

De Ael-besien of men seyde Adel-besien, om datse de edelste van al de besien zijn/ worden aengeteelt van wortel-spruyten ofjarige looten in de aerde gesteken en langhs de hepingen en onder de Oost-boomen geplaat. Sy zijn in drie geslachten onderschepden / als Roodde, Witte, en Swarte Ael-besien.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Roodde Ael-besien zijn houdt en droogh in den tweeden graet / sy verslaen de dorst / verwecken appetijt / verkoelen de hitte van de gal en brandende kooztsen / wederstaen alle berrottinge/ ende bedwingen het bzaecken en galachtige buchloop. De Ael-besien worden geconfijt / of van des selfs sap een Syroop en Conserf gemaect. Het sap kan in een vat bewaert worden / om in plaetse van Der jups te gebruycken / of onder Wijn te vermengen / om deselve een aengename koler te geben. De Swarte Ael-besien, ofte de jonge knoppen op stercken Brandewijn geset / is een bequaem genees-middel tegen het Gzaveel en de Steen.

Kruys-besien.

De Kruys-besien worden door oefeninge veel grooter en lieffelijcker van smaect: Men vindt van de selve een soorte in sommige Hoben / die bypn-roode / of uyt den bypnien paers-achtige besien dragen. Sy worden van affetsels geplant / spruyten seer vroegh in de Maert uyt / bloeyen in April, en brengen haer Besien bequaem om te gebruycken / in May voort.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De vruchten noch onrijp zijnde / zijn kout en droogh van aert / en t'samentreckende van krachten / verwecken appetijt / verkoelen de heete Maegh en Leber en onmatige verhittinge / waerom sy den kooztsige seer nut zijn. Sy worden op berschepde manieren tot spijsse toebereyt / nochtans geben sy wepnigh rauw en kout voedsel.

Laureola.

De Laureola, onder de welcken de Peper-boom mede gerekent wordt / wordt door zaet en af-scheursels aengeteelt: Dit gewas blijft Winter en Somer groen / en draeght zwarte Besien / maer de Peper-boom roode.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Laureola is seer scherp en verhittende van aert / purgeert sterck / en drijft de water en galachtige bochtigheden uyt / doet bzaeken / en verweckt de Maent-stonden der Drouwen. De bladeren geknauwt / trecken veel slijmige bochtigheden uyt het hooft. De Laureola, met wien de Peper-boom in krachten ober een komt / moet met groote voorzichtigheyt gebruyckt worden / maer het sekerste is / andere bequame middelen tot dien eynde te gebruycken.

Flamboysen.

Dit gewas aert best in schaduwachtige plaetsen / men plantse in February, en groeyen weeldigh voort / de jonge zy-scheuten dragen het tweede jaer bloemen en vruchten; sy worden bequamelijck aen hepingen geset. Men vindt tweederhande soorten van de selven / als met roode en d'ander met witte vruchten.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Flamboysen zijn verkoelende en wat verdroogende van aert / sy verstercken het herte / en worden nuttelijck gebruyckt van de gene die dickwils in onmacht ballen.

Syringa.

De Syringa wast heel weeldigh / en sprept haer wijt en verre uyt / sy wordt aengequeecht van oploopen of wortel-spruyten / en is onderschepden in Syringa met witte en met blaeuwwe bloemen: het bloeyt in 't laetste van April en in May. De krachten van dit gewas zijn tot noch toe niet ondersocht / en 't wordt alleen om sijn aengename en wel-riekende bloemen in de Hoben onderhouden.

Genista

Genista of Brem-boom.

De Genista of Brém-boomen beminnen een drooge en sabelachtige gront / en worden dooz 't zaet aengelwonne / en men verplantse in Maert: Sp bloepen in 't laetste van April of May. De vreemde of Spaense Genista moet des Winters vooz Dozst en koude sozghvuldigh bewaert worden.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Brem is verwarmende en verdroogende van aert / tot in den tweeden graet / openende en suvermakende van krachten / waerom sp nuttelijck gebruyckt wort van de water-suchtige / en die gene die eenige verstoptheit in de Leber / Milt / Nieren of Blaes hebben. De jonge bloem-knoppen van de Brem, gesouten en in pekell bewaert / afgetwassen en gesoden als Cappers zijn seer aengenaem van sinaeck / en tusschen de spijselijck Salaet met Olie en Azijn vooz of in 't laetste van de maeltijdt gegeten / verwecken appetijt / en openen de verstoptheden van de Leber en de Milt.

Endivie.

Om schoone Endivie te teelen tot het Winter gebruyck / soo sal men die zaepen in de Maent Juny, tien dagen na St. Jan, en een hant breet hoogh zijnde / moet men die verplanten in goede vette aerde / peder plant ontrent twee voeten van malkander / als die van groote en schoone stoelen hebben / moeten die met een biese te samen gebonden worden met droogh weder / op dat het binnenste wit en mals soude worden / en daer na vooz de Dozst afsnijden / ende in droogh fant in de kelder tot het gebruyck bewaren. In aert en krachten komt het met de Cichorey seer wel over een / van de welcken wy in de Maent Februarius gheschreven hebben.

Ireas.

De Ireas is in verschepde soorten onderschepden / als blauwe, bleeck-roode, fluweele, witte, geele, gecamelotte, bonte, Engelsche, Spaense, groot en kleyn Violette,

Ireas van Portugael, Ireas van Portugael tweemael des jaers bloeyende, groot en kleyn Ireas van Dalmatien, heubende sjaer blaetw violette bloemen / groot Ireas van Constantinopelen met placken, knobbelachtigh Ireas, Ireas Susiana hebbende seer schoone en groote bloemen / Iris Florentina, Ireas van Damasco met bleeck-pacrse bloemen / purpere Ireas van Asia, Ireas van Tripoli met gout-verwige bloemen. De oeffeningh die de Ireas begeert / is een warme vochtige / en wel ter Sonne staende plaetse / en goede aerde; Sp wordt aengelwonne dooz afsettinge der wortelen in September, ofte zaet in Maert en April: Maert de Ireas die dooz 't zaet vermenighvuldigh wordt / vertoont merckelijcke veranderinghe in haer bloemen / gelijk als men in de Maenbollen siet geschieden. Sp bloepen meest alle in May en Juny, sommige het eerste jaer na dat sp gezaept zijn / sommige het tweede en dickwils oock wel veel jaren daer na. Alleen de knobbelachtige Ireas bloeyt in 't laetste van Maert, of in het begin van April. Het zaet werdt in July rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De wortel van Ireas is heet en droogh in den derden graet / scherp ende bijtende van aert / en daer dooz den Maegh en 't Ingewant seer tegen: Laeght dooz den kamer-ganck seer sterckelijck af de waterachtige vochtigheden / daer na oock gal en slijm / en opent de verstoptheden; waerom sp tegen de water-sucht seer gepresen wort. De wortel van Iris Florentina is goet vooz de ver-slijnde longe / benantwde dozst en zware hoest: des selfs poeper supbert vuple wonden en doet nieuwe bleesch groepen. Men menghtse gemeenlijck onder wel-riekende poepers / ofte alleen grof gestooten zijnde / wert sp bequaem by linnen ofte kleederen wech gelept.

Lavendel.

De Lavendel is tweederhande groote of Lavendel Manneken, en kleyne of Lavendel Wijnken: sp begeert een drooge / openluchtige en warme plaetse / en goede santachtige aerde; sp wordt aengeteelt dooz 't afscheu-

scheuren in 't laetste van Meert, ofte in 't begin van April; sy bloeyt in de Maent Junius en Julius. Men plantse aen de kanten van beddens en rabatten.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Lavendel is warm en droogh in den derden graet / ende is seer dienstigh tegen alle koude gezecken der herzenen / als geraecktheit / duyselingh in 't hooft / slaep-sucht &c. Opent de verstoptheyt van de Maeldt / stillt de pijn in de Maeg / verweckt de Maent-stonden der Vrouwen / drijft de Na-geboozten af / ende versterckt de bebede en lamme Leden. Hier toe werdt van de Lavendel Water en Olie gedistilleert / ofte Conserf bereypt. Het wert oock veel by linnen en kleeders geleyt / die daer af een goede reuck krijgen / en booz de mot bewaert zijn.

Bloem van Constantinopelen.

Dese bloemen staen veel t'samen by een / strael-wijs en vreedtrachtigh / seer aerdigh van een geschepde / en mitsdien sy geen reuck en hebben / werdense alleen om haer schoone en dickwils verscheide koleur in de Hoben onderhouden. Sy worden aengegueecht door af-scheuringe in de Maent Maert ende blijven veel jaren in 't leven / ofte oock wel gezaept / maer als dan dragen sy booz het tweede jaer geen bloemen. Sy plegen gemeenlijck te bloeyen in July en Augustus. Haer aert en krachten zijn tot noch toe niet ondersocht ofte beschreven / en sy dienen alleen om de Hoben te verciereu.

Sonne-bloem.

De Sonne-bloem werdt in de Lente hier en daer in den Hof gezaept / en brynght in de Somersche Maenden een schoone geele bloem boozt / vroeger of later na dat de Sommer heet of droogh / vocht of koudt is. Het zaet leydt seer aerdigh / gelijk als de Bnen in haer huyshens / by een vlesoeten. Men houdt in 't gemeen daer booz / dat de Sonne-bloem sich tegen de looy van de Son alle daegh aenkeert / en des nachts sich wederom herstelt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De teere en jonge steelkens / als oock het zaet / gebuyken eenige om lust tot by-slapen te verwecken / andersints dient dese Bloem alleen tot vermaeck en vercieringe des Hofs.

Maen-bollen.

De soozte van de Maen-bollen, als men de gedaente en koleur van de bloemen soude willen aensien / zijn by na outallijck / want sy dooz het zaeyen veel veranderinge onderwoyzen zijn: Men vindt'er met paerffe / purpere / witte / bleeck-roode / hoogh-roode / bonte / met dubbelde bloemen en meer andere. Onder dese geslachten wordt gerekent de Gehoornde Heul, meest geele bloemen dragende / en Doornachtige Heul, van de Maent Julius tot de Winter toe bloeyende / de andere soozte bryngen haer bloemen in Junius, Julius, en Augustus boozt / na welcken tijdt het zaet rijp wordt / 't welck vijf jaer goet blijft.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De zaet-huyshens en 't zaet van de Maen-bollen zijn verkoelende van aert / slaep verweckende en pijn stillende van krachten / en sy zijn seer nut om de dunne en scherpe sinckingen te bedwingen. Tot dien eynde werdt in de Apothecken een Syroop, Diacodium genaemt / van de selven bereypt.

Duyfent-schoon.

Men bespeurt groote verscheydenheyt onder de bloemen van dit gewas / niet alleen in de koleur / maer oock in 't ghetal van dien: want sommige hebben weynigh / sommige veel bloemen by een staende. Sy begeeren een vochtachtige gront / ende worden dooz de selve oeffeninge / als van de Angelieren gesept is / onderhouden / wytfondert dat sy wat beter tegen de koude meugen. Sy dienen meer tot vercieringh des Hofs / als nut in de Medecijne.

Damaft-bloemen.

Dese werden om haer schoone reuck en witte bloemen naerfijgh in de Hoben geoeffent;

oeffent; sy begeeren goede en vochte aerde en wel ter Sonne gelegene plaetsen / en werden van zaet en van af-setten boozt ge- teelt / te weten / als de bloem begint te ver- gaen / sal men de steel boozt afsnijden / tot op eendynn breedt na aen de grondt / soo sullen upt de wortel weder veel jonge scheu- ten te voorszijn komen / die men in het Booz-jaer sal verplanten: andere teelense aen van stecken / zijnde een handt-breedt langh / upt de Son in de aerde gesteken. De Damast-bloemen bloepen in May, Juny en de geheele Somer dooz. Dese planten zijn in de booz-tijdt seer gequelt van een groen wormken / dat wel naerstelijck alle dagen upt de jonge bladeren van dit gewas moet opgesocht en gedoodt worden / tot soo lan- ge dat de plant sterck begint op te schieten / en de steel met de bloem-knoppen te booz- schijn komen.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De bladeren van Damast-bloemen zijn heet en scherp op de tonge / en hebben een booz-snijden- de / afbagende en verteerende kracht: sy doen sterck zweeten / verwecken de Maent-stonden der Drouwen / drijben de Urijn / en zijn goet booz een benaauwde Bozst. Men distilleert hier van wa- ter / 't welck tot de boozgaende gebreken en in melancolijcke sieckte seer dienstigh is.

Scordium.

De Scordium wast gaerne op vochte en sommerachtige plaetsen / en wordt in April van een gescheurt en verplant. Het komt van reuck en smaeck met den loock seer na by over een. Het wert bequaemst in Augustus afgesneden en tot het gebuyck bewaert.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Scordium heeft een verwarmende en verdroo- gende kracht; 't drijft de Urijn en Maent-ston- den / supbert de Bozst van etterachtige stummen / opent de verstoytheit van Leber en Mildt / ge- neest de kooztsen en besmettelijcke siekten. Hoe krachtigh dat dit krupt in pestilentielle kooztsen is / blijkt upt het geene de edele en vermaerde Augerius Busbequius daer van schrijft / te weten /

dat hy ten tijden van een groote pestilentie in Turkyen sijn huys-gesin dooz den Scordium alleen bevizjt hadde / van de welke booz des selfs ge- buyck veele gestorben waren. Men bereyt van de Scordium een Conserf / Electuarium Diascor- dium genaemt / en in de Apotheken seer wel be- kent: oock kan men van de selve tot de verhaelde gebreken een krachtigh water distilleeren.

Affodillen.

De Affodillen begeeren in goede aerde ge- plant te zijn / en werden in Maert van mal- kanderen gescheurt en alsoo vermenighbul- dicht / sy bloepen in May en Juny. Onder dese worden gerekent de Lelien van eenen dagh met roode / wel-riekende geele of bleeck-purpere of root-orangie bloemen / sy bloepen mede in 't laetste van May ofte het beginsel van Junius, en werden dooz af-scheu- ringe in Augustus aengeteelt.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Affodillen zijn warm en droogh in den tweeden graet / verwecken de Maent-stonden en den Urijn / ende drijben het Szabeel af / booz- namentlijck als de wortels in Wijn gesoden zijn en gedroncken. In Italien gebuycken de Drou- wen dese wortels om alle plecken en sproeten upt het aengesicht en van de handen te verdrijven.

Scolopendria of Herts-tongh.

De Scolopendria of Herts-tongh wast gaerne op vochte en schaduwachtige plaet- sen en een santachtige grondt. Die gewas is het geheele jaer met bladeren versien / die in April vernieuwt werden / maer het krijgt geen bloemen / noch zaet / waerom het in de Maert dooz af-scheuringe aengeteelt wort.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit krupt is warm in den eersten / en droogh in den tweeden graet / en t'samen treckende van krachten / waerom het nuttelijck gebuyckt wert om alle bloet-loopen en andere bloeden te stelpen. Het is oock seer goet den mildt-suchtige en die aen langh-duurende kooztsen gaen.

Hepatica of edel Lever-kruydt.

Dit gewas wordt met verschepe koleu- ren

ren van bloemen gebonden / als met witte / Hemels-blaetwe / roode / lijf-berwighe / paers-achtige en dubbelde blaetwe bloemen : het groept seer wel in fantachtige aerde / en wederstaet de koude des Winters, inboegen dat de bloemen seer vzoegh / te weten in February of Maert te voozschijn komen. Sontijds heeft dit gewas veel grooter bladeren / met eenige placken of vlacken gespicket / en dese soorte bloept later / dan de andere. Men verplant het in April en werdt alsoo aengewonnen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Hepatica is hout en dzoogh van aert / met eenige t'samen-treckinge / het is een seer bequaem behulp-middel vooz de lever-suchtige / waerom het oock edel Lever-kruydt genaemt wert. 't Geneest oock de inwendige wonden / en verkoelt de ontsteeckinge van het Ingetwant.

Androfemon of Mans-bloedt.

Dit krupt werdt van zaet aengewonnen en wil geplant zijn op schaduwachtige plaetsen. Het bloept in de Maent July, en Augustus, en onderwijzen wordt het zaet ryp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit gewas is warm en dzoogh van aert / het zaet purgeert de galachtige vochtigheden / maer moet voozichtig gebruyckt worden.

Milium Solis of Peerlen-kruyt.

Peerlen-kruydt groept beter van zaet / in April in de aerde geworpen / dan geplant / en begeert dzoogh / fantachtigh en luchtigh aertrijck.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Het zaet / 't welck meest tot Medecijne ghebruyckt wordt / is warm en dzoogh tot in den tweeden graet / drijft het Szabeel af / sloopt de Bloet van het Mannelycke zaet / en met Drouwen Melck ingegeven is een krachtigh middel om den arbejdt der barende Drouwen te bevoerden.

Napellus of Wolfs-wortel.

Dit krupt wordt oock Monnicx-kappen of Pape-kappen na de gedaente van de blaetwe bloemen genoemt / het wordt geplant en gezaept in de Hoben / 't bloept in May of Juny, en in Augustus wordt het zaet ryp.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Napellus wert warm en dzoogh geacht in den vierden graet / en is den menschen en veel viervoetige dieren schadelijck / ja oock doodelijck.

Pomum amoris of gulden Appelen.

Appel der Liefde wordt in de Hoben van dese Landen om de aerdighejts wille ghezaept en onderhouden. Men setse oock in potten en willen met pets ondersteunt zijn. Men bindt van de selve een soorte van Spaens zaet aengewonnen / met recht opstaende steekens anderhalven voet hoogh en de andere in alles gelijk. Het bloept in July en Augustus, en de vruchten worden in de Herfst ryp.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Dit krupt en vruchten zijn verkoelende van aert / waerom sy het wildt vper genesen. De vruchten in Olie gesoden verdrjiben de schursthjeyt / als men 't daer mede smeert.

De Verstandige Hovenier, sijn oeffeningh in
J U L I U S.

In desen Maent zaect de Verstandige Hovenier wederom / Sala, Kervel, Endivie, Spinagie en andere Moes-krupden. Hy leyt de Angelieren af / om in de Herfft te verplanten en vergadert nu de krupden / die in haer beste kracht zijn om in de Winter soo wel tot de Keucken / als Medecijne te gebuycken. Hy oculeert nu in 't heetste van de tijdt / alderhande Boomen in 't afgaen van de Maen / als Appelen, Peeren, Pruymen, Orangie en Lamoen-boomen en andere. Indien het krupdt ende de jongh geplante Boomen door al te groote hitte en drooghte quamen te verwelcken ofte te verdooren / moet men die verquicken met regen-water / dat in de Son gewarmt en met mis vermengt is / ofte in des selfs plaetse mach men sloop-water nemen: oock kan men tot dien eynde eenigh gras of krupdt / met water bevochticht zijnde / ontrent de stam van de jonge Boomen leggen. In desen Maent sal men de bol-gewassen upt de aerde nemen / die bequamelijck laten droogen en schoon maken / om in de Herfft weder te planten.

Van 't plucken en vergaderen der Kruyden, Bloemen en Zaden.

De Verstandige Hovenier neemt oock sijn tijdt wel in acht om de krupden / Bloemen en Zaden ter rechter tijdt te plucken / te vergaderen en in te dragen / op dat hy / wanneer de strenge Winter de krupden doet verdooren en uptgaen / nochtans soo wel tot spijse / als Medecijne pers mochte overigh hebben. In de Lente of Dooz-tijdt vergadert men krupden / om wateren daer van te distilleeren. In de Somer vergadert men krupden om te droogen / en in de Winter te gebuycken. In de Herfft vergadert men 't zaet van de krupden / om te gebuycken / en om den Hof in het Dooz-jaer we-

der daer mede te bezaepen. In de Herfft en Lente, als 't krupt vergaen / en de kracht in de wortel is / graeft men wortels upt om te confijten en te droogen. Men moet de krupden / bloemen en zaden af-plucken ende vergaderen; als het schoon / droogh en helder weer is. De kroock en Moes-krupden plucktmen / als sy noch in 't groeyen en in haer fleur en kracht zijn. De Medecijn-krupden / eer de bladeren afvallen. De bloemen moet men vergaderen / als sy in 't opgaen zijn / en eerse afvallen. 't Zaet als 't begint te droogen en rijp genoegh is. Verderf moet men de afgepluckte krupden / bloemen / en zaden niet in de Sonne / maer in de schaduwe / en de bloemen tusschen twee linnen doecken droogen / op dat sy te beter haer kracht mogen behouden / die andersints veel door de Son vermindert souden werden. Daer na sal men de krupden / bloemen en zaden in doosen of sachjens doen / en in drooge donckere plaetsen bewaren. 't Zaet dat in hauwen en schillen wast / als Erwten Boonen &c: sal men in de selve laten blijven / tot dat men 't zaepen of gebuycken wil.

Vlier-boom.

De Vlier-boom wast gaerne aen de waterkant en op vochtige plaetsen / in sommige Landen werdt hy by hagen en heyningen van Hoben / Aekers en Velden geset / en hy werdt van wortel-spruyten en steecken aengeteelt. In May brenghet hy sijn bloemen voort / en in September of October worden sijn besien rijp. Men de oude struycken van den Vlier-boom wast somtijds een sachte en buyne gomme / die veeltijds de gedaente van een menschen oorschijnt te hebben / en daerom Judas-ooren genoemd werdt.

Sijn

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Vlier-boom is warm in den tweeden en dzoogh in den eersten graet / purgeerende de water-achtige / slijmerige en gal-achtige vochtigheden: De bladeren worden oock gelept op heete gezwollen. De jonge spruytjens opgesoden zijnde / worden in 't Dooz-jaar van de water-suchtige en roos-ballige menschen bequamelijck booz een Sa-laet gegeten. De groene middel-schorffe met wijn of wep uptgeperst / doet bzaken / en woerdt in Duytslandt, van de Landt-lieden tegen langh-duurende en derdendaeghe kooztsen gebzuycht: De selfde kracht woerdt het zaet / in de zwarte Besien beslooten / toe geschreben. De Vlier knoppen eerste bloepen / met Sout en Azijn in gelept en als Kappers gegeten / zijn gesont en purgeerende 't lichaem soetelijck. De bloemen versachten / doen de gezwollen verdwijnen / en werden beel tegen de kooz gebzuycht / van de selbe wert oock gemeenlijck Vlier-azijn gemaakt / oock Water daer af gedistilleert. Van de rijpe Besien wert een Coniert of Rob bereydt / seer dienstigh om te doen zweeten tegen de kooz / kooztsen en besmettelijcke siekten. Alsoo wy de deught van de Vlier-boom hier beschrijven / sulen wy van de kracht van 't Vlier-sap / hier noch dese Historie by voegen / gelijk 't selve Michael Neander in sijn Physica beschreben heeft. Een seker Dozstelijck Persoon / op de jacht zijnde / is van sijn geselschap in een Boffschagie verdoolt / en van den rechten wegh af gekomen / en als hy lange gins en weder had gereden / is hy eyndelijck in het midden van de Boffschagie gekomen by een kilepne Boeren Hutte / alwaer hy na toe gereden is / en heeft daer gebonden een ouden grijsen Man sitten schrepen en weenen. De Dozst bzaeghde wat hem deerde / en waerom hy weende en schreyde; waer op den ouden grijsen Man seyde / om dat my mijn Dader qualijck gehandelt en dapper geslagen heeft. De Dozst was ober dese reden seer verwondert / dat soo een ouden grijsen Man noch een Dader in 't leven hadde / en te meer dat hy noch soo beel krachten hadde / om sijn Soon dapper af te smeeren / en bzaeghde wat de oorzaak was van soodanige slagen; de oude Man seyde / om dat ick mijn Daders Dader of Gzoot-vader / die ick meende op te tillen en op een andere plaets versetten wilde / ick hem onbersiens op de bloer liet ballen. De Dozst wiert ober dese reden noch al meer verwondert / en was

begeerigh om dese ober oude Luyden te sien / en selfs met haer te spraken / dus is hy met dese oude Man in de Hutte gegaen / en heeft het selve waerachtigh bevonden. De Dozst bzaeghde waer by sy soo lange leefden / sy seiden met gemeene spijs / als bzoot / boter / kaes / en datse haer ge-neerde en onderhielden by Krupden en Doztelen soose Godt liet wassen / maer dat eenighsie / datse booz haer Medecijn en gesontheyt onderhielden / wast datse alle jaren de rijpe Vlier-besien vergaderden / daer van sy het roode sap upt parssen / en dit sap koochten sy / en aten dat op haer bzoot / en de wyl sy dit onderhielden / waren sy dus lange gesont gebleven / en tot soo hoogen ouderdom gekomen / mitsdien quamen de Heeren en Ede-len van dien Dozst / die sy na beel soeckens aldaer in dese Hutte bonden / die haer immers soo seer als de Dozst ober dese oude Luyden verwondert hebben.

Geldersche Roos.

De Geldersche Roos is een geslachte van Water-vlier of Swelcken-hout, en woerdt als de gemeene Vlier-boom aengelwommen. Hy bloept seer tierlijck in May, voortbren-gende witte bloemen in een ronden / dicken / en verheven bol of tros t'samen gehoopt; De besien woerden in de Herfst rijp.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De natuur en krachten van desen Boom zijn noch ter tijdt onbekent / en woerdt alleen om sijn schoone bloemen in de Hoben onderhouden.

Jasmijn.

De Jasmijn werdt om de aengenaemheyt en de goede reuck van sijn bloem / van de Lief-hebbers in de Hoben onderhouden / en draeght of witte of geele / of blaetwe bloemen. Het woerdt van inleggen / oploopen en scheuten / oock eenige van zaet voort geteelt / maer de Catalonise Jasmijn werdt op wilde stammetjes afgesogen of ge-ent / in potten geplant en tegen de Dozst seer wel bewaert. De andere soorten moeten geplaeft zijn tegen een muur of schuttingh / daerse seer wel van de Son bescheenen konnen werden / des Winters sal men de woerzel wat bedecken /

en al ſchoon de ſcheuten afziefen / ſoo ſal men die in de Dooz-tijdt affnijden om weer upt te ſpruyten. De Jaſmijn brenghet ſijn bloemen in May te voorzſchijn / doch de witte ſoort brenghet hier te lande ſelden zaet voort / maer de geele wel / in zwartachtige beſien beſlooten zijnde.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Jaſmijn en inſonderheyt ſijn bloemen / zijn warm van aert; 't verdrooght alle catarnen en bochtigheden der herzenen / en wordt nuttelijk tegen der ſelbe koude gebreken gebruyckt. Olie daer deſe bloemen tegen de Sonne in gelweekt hebben / wordt ſeer geprezen tegen de gebreken des Lijf-moeders ende der zenuwen / upt koude oorzaken ontſtaen.

Capper-boom.

De Capper-boom wordt dooz ſozghvuldige oeffeningh in de Hoben van oploopen aengequeeckt / men moetſe in potten / met goede aerde verſien / planten / wel bewaeren / en op een warme en wel ter Sonne gelegene plaetſe ſtellen / oock des Winters vooz de koude naeuw bewaren.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Cappers en de ſchozſſe van de wortelen / de welke meeft gebeycht werden / zijn warm en droogh in den derden graet / ſy openen de verſtopte Leber / en verſachten de harde Milt. De Cappers werden veel tot een ſauſſe by andere ſpijſe gebruyckt / om den appetijt te verwecken.

Olijven-boom.

De Olijven-boom waſt gaerne in warme Landen / als Spanjen, Italien, Cicilien, Grieken-landt en in Aſien, maer hier te Lande wordt hy met groote moeyte onderhouden. Hy begeert goet en klepachtigh aettrijck / en wordt omtrent half Maert aengeteelt van wortel-ſpruyten of jonge brychtbare looten / die men niet vooz de vijf jaren moet verplanten / noch vooz acht jaren beſnoepen. Hy wordt oock geent op wilde Olyve-boomen. Hy groept tierigh in 't geſelſchap van Wijngaerden en Vyge-

boomen, maer den Eycken-boom is hy byandt. Men bemijſt hem met aſſche van kalck-ovens / die men omtrent de wortels lept / waer dooz hy luſtiger opſchiet.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De onrijpe brychten of Olijven zijn koudt / droogh en t'ſamen-treckende van aert / ſy verſiereken den Maegh / en maken appetijt / maer geben het lichaem weynigh voedsel: Sy worden als de Cappers by ſpijſe gebruyckt / ofte alleen met broot gegeten. Upt de rijpe Olijven wordt Olie gepreſt / die by veder wel bekend en in gemeen gebruyck is.

Agnus Caſtus of Kuysch-boom.

De Agnus Caſtus wordt in de krupdt-bemimmers Hoben geoeffent / en waſt op tot een kleyn Boomtje; men plant hem in potten of backen / en moet geſet worden op een warme plaetſe en dickwils beſproept zijn. Dit gewas brenghet hier te Lande ſeer laet / en vooz Augustus niet ſijn bloemen te voorzſchijn.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Agnus Caſtus is warm en droogh in den derden graet / verdrooght de winden in de Maegh / Darmen of Lijf-moeder beſlooten. 't Zaet opent de verſtopte Leber / Milt en Maent-ſtonden. Om de groote kracht / die deſen Boom heeft / van de onkuysche luſten te bedwingen / is hy in ſommige Kloozters veel te binden.

Arbor Vitæ of Boom des Levens.

De Arbor Vitæ is alderreerſt upt Noort America in Vranckrijck gebracht / en aldaer in den Hof van Koningh François den Eerſten onderhouden / maer wordt nu hier te Lande en elders van afgebroken tacken vermenighvuldicht / die haest wortelen ſchietten / indienſe in een ſchaduwachtige plaetſe geplant zijn / en daer na wordenſe in de Maent January verplant.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Deſe Boom is warm en droogh van aert / geelijck ſulcks upt de ſmaech en reuch genoegh bekend.

hent woꝝdt / nochtans zijn sijn verdere krachten niet ondersocht / alleen verskeren sommige / dat het gedistilleerde Water en Olie van desen Boom seer nut zijn tegen de smerten van 't Flerocijn.

Strammonia of Doorn-appel.

Dit Kruyt schiet op tot een groote plant / draeght witte bloemen / en 't zaet / 't welck in de Herfst rijp woꝝdt / is beslooten in een doorn-achtige wolster : het woꝝdt gezaept in de Lente, in sabelachtige aerde.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Doorn-appel, en boornamentlijk het zaet / is seer berhoefende / berdoovende en slaep-makende van aert / en moet daerom niet lichtvaerdelijck ingenomen werden.

Turcx-Koorn.

Dit gewas woꝝdt hier te Lande in de Hoben tot een vzeemdigheyt onderhouden / en woꝝdt na de verschepe koleur van 't zaet onderschepden / want het een brenghet bzuip / 't ander wit / root of geel zaet voort. Het woꝝdt gezaept in April en in nat beregende aerde gesteken / gelijk de gemeene Boonen geset woꝝden. De vruchten of zaden woꝝden in de Herfst rijp. Verwonderens waerdigh is 't geene men aen dit gewas bespeurt / te weten / dat het sijn zaet levert elders dan daer sijn bloemen voort gekomen zijn / 't welck tegen den aert van andere krupten is / die haer vruchten voort brengen ter plaetse / daer de bloemen geseen zijn.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Turcx-koorn is warmer en tayer als onse gemeene tarwe / geeft grofvoedsel / waerom het de Leber en 't Ingetwant seer haest versloopt / en is quaet en moepelijck om te verteeren.

Betonie.

De Betonie begeert een vochte en sommerachtige plaetse / en werdt in April van een gescheurt en verplant / en in July brenghet sy haer bloemen voort.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Dit Kruyt is warm en droogh in den tweeden graet / 't werdt veel gebzuyckit tegen koude gebzeken des Hoofst / 't supbert de Doꝝst / opent de verstoptheden van Leber / Gal-blaes en Milte / en versoet de smerte van de Nieren / en geneest de gebzeken van de Blaes. Van het krupt woꝝt in de Apotheecken een Water gedistilleert / en van de Bloemen Conserf gemaect.

Sleutel-bloemen, of witte Betonie.

De Sleutel-bloemen zijn tweederley / groote of met dubbelde bloemen / en kleyne of met enkelde bloemen / ende dese zijn wederom in verschepe koleuren verdeelt / als geele, roode, purpere, lijf-verwige, bleeck-roode, doncker-roode, en witte Sleutel-bloemen. Dit krupt begeert de selfde oeffeningh als van de Betonie geseyt is / en het bloept heel vroegh / te weten in Maert en April.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Witte Betonie is sonder merckelijke hitte droogh in den derden graet / geneest de gebzeken der Zenuuten / en versoet de smerte der Ledematen / versterckt het herte en woꝝdt onder de wondt-drancken gemenght. Dit krupt woꝝdt heden daeghs met meer andere Moes-krupten in spijse gebzuyckit.

Suringh.

De Suringh werdt in de Moes-hoben in goede aerde in de Lente gezaept / en wil by drooge tijden bewatert en dickmaels afgesneden zijn. Weervens de gemeene Suringh bindt men Plant-suringh, die alleen doogt 't afscheuren / en verplanten aengeteelt woꝝdt ; als mede Spaense Suringh, die gezaept en geplant woꝝdt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Suringh is koudt en droogh in den tweeden graet / opent / supbert het bloet en verhoelt alle inwendige ontstekingen / ende lescht den doꝝst in heete kooztsen. Tot dien eynde wertse veel in weeg of korne-melch gesoden en gedoucken.

Antirrhinum of Orant.

Dit krupt draecht verschepte bloemen/ als roos-roode, lijf-verwe, geele, witte, purpere, root-violette en bonte bloemen, het wordt in April in de Hoben gezaept / en bloept in Augustus, maer indien het na de Winter overgebleven is / begint het sijn bloemen te vertonen in May, en vervolgens den heele Sommer door. Het begeert fantachtige aerde en een open lucht.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit krupt en wordt tot geen inwendige gebreken des lichaems gebruyckt. De bladeren/ bloemen en 't zaet worden seer nuttelijck met Olie van Roosen plaester-wijse gebruyckt tegen de opstijginge van de Lijf-moeder / en om de Maentstonden te verwecken.

Amaranthus of Fluweel-bloemen.

De Amaranthus werdt veel van de Liefhebbers der krupten in de Hoben geoeffent en onderhouden; dese bloemen bereyden droogh en sabelachtige aerde / werden in de Lente gezaept / en 't zaet wordt gemeenlijck in de Herfft rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Fluweel-bloemen zijn seer goet gebruyckt om de Dupck-loop en de witte Bloet der Vrouwen te stoppen / ende het Bloet-spuwen te genesen. Het zaet met Wijn gedroncken / doet de sogende Vrouwen oberbloet van Melck krijgen.

Cardus Mariæ of onser Vrouwen Distel.

De Cardus Mariæ heeft breede / bleeck-groene / en met witte of melck-vertwige strepen getekende bladeren / en eens in de Lente in den Hof gezaept zijnde / spruyt genoeg van het afgevalen zaet voort: Sy bloept in Juny en July, en 't zaet rijp geworden zijnde / vergaetse.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Het zaet van onser Vrouwen Distel opent alle verstoptheden / drijft het Gaveel en de Steen af / en werdt seer goet bevonden tegen de pijn en

steekinghe der Zijde: Tot dien eynde kan men van 't selfde met andere zaden een Emultie of Melckje bereyden.

Blattaria of Motten-kruydt.

Dit krupt heeft verschepte mede-soorten / alleen in de koleur of gedaente van de bloemen van malkanderen vershillende / als geel, wit, root, bleeck-root, bruynpaers, en purper violet: Als dit eens in de Hoben gezaept is / spruyt het alle jaer gewillighlijck wederom upt / en bloept van Junius af tot in September toe: terwijle wort het zaet rijp.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De bittere smaech van dit krupt geeft te kennen / dat het warm en droogh van aert is. De vermaerde krupt-kenner Lobel, prijst het om de verstoptheden van het Ingewant en van de kleynere aderkens des Lebers te openen. Aptwendigh gebruyckt is het goet om alle buyle zweeren te genesen.

Lathyris.

Van dese worden verschepte soorten gevonden / het wordt even als de Erwtten, en andere hauw-vuchten gezaept en onderhouden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Lathyris, die dock platte Erwtten genoemt werden / komen in aert en krachten met de gemeene Boonen en Erwtten over een / maer geeft het lichaem meer en grover voedsel / nochtans wort het niet tot spijsse / maer tot vermacck en upt curioshejdt in de Hoben van de naerfste krupt-bemimmers aengeteelt.

Penseen ofte Veldt violen.

De Veldt-violen in den Hof geplant of gezaept zijnde / wassen veel schoonder en lieffelijcker / als in 't wuide: sy beginnen met de Maertse Violen te bloepen en vervolgens tot in den Herfft toe / dragende aardige bloemtjens / waer in men drierhande koleur / als bruyn-paers / wit en geel bespeurt / en daerom van sommige Drieverwige Violetten genaemt worden.

Haer

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Penseen zijn koudt en bochtigh van aert/ versachtende en weeck-makende van krachten. Dit Krupdt wordt seer gepresen tegen de kooztsen en tozmijnen der jonge kinderen. Het supbert de Doest en Longe / en maticht der selber verhittinge.

Aert-besien.

De Aert-besien plant men van haer uyt-spruytselen een boet van malkanderen in goede en vette aerde / sy beminnen oock sommerachtige plaetsen / en wanneer se wel ter Sonne staen / willen sy dickwils begooten zijn. Sy bloepen in de Lente, ende de Besien die root of tusschen geel en wit zijn / worden in Juny of wel vroeger rijp. Om schoone groote vruchten te hebben / salmen se alle drie Jaren verplanten / en in de Herfst supberen van haer oberbloedige zupscheuten / en maer een laten behouden. Sy moeten in 't Dooz-jaer niet sant of santachtige aerde besiropt / en des Winters niet het afgeballen loof van de Oost-boomen of mis bedeckt zijn.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Het krupdt en de wortelen verhoelen en maken droogh met eenige t'samen-trekinge / maer de vruchten zijn koudt en bocht van aert. De bladeren en wortelen stelpen de Supck-loopen en onmatelijcke Bloeden der Drouwen / en werden nuttelijck gebruyckt tegen ontfekinge en zweeringe van de mondt en van de amandelen. De vruchten verstaen de doest / stercken het herte / matigen de hitte en brandt van de Maegh / Leber en Mildt / supveren de Nieren / doen Water en Gzaveel lossen / en zijn den Seel-suchtigen seer goet. Men moet in acht nemen / dat de Aert-besien niet ongewasschen gegeten en werden / want sy met eenigh fenijn van klepne spinnekens ofte padden / die sich daer beeltijds by onthouden / besmet konnen zijn / ende alsoo schade sijn des menschen gesontheyt soude by brengen.

Scarley.

De Scarley wast in alderhande aerde / en

gezaept zijnde blijft lange jaren ober; sy bemint warme en sommerachtige plaetsen en wil dickwils besproept zijn; sy bloept in Juny en July, en haer bladeren gelijcken de Salie, en hebben een seer stercken reuck.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Scarley is warm en droogh tot in den derden graet; sy verweckt krachtelijck de Maent-sonden der Drouwen en verscherpt het gesicht: De bladeren in Wijn gelept / geeft die een smaek als Muscadel / doch veel gedroncken / verweckt haest dronckenschap en pijn in het Hoofst.

Melde.

Melde moet jaerlijcks in February, Maert en April gezaept werden / want se niet tegen de koude mach / maer sy wil dun gezaept en dickwils besproept zijn. Sy wast oock somtijds van haer selfs in de Moeshoven en bloept in Juny en July, en daer nae wordt haer zaet rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit krupdt is koudt in den eersten en bochtigh in den tweeden graet; het maeket de Supck weeck en opent de verstoptheyt van de Leber. Het pleeghe veel in ouden tijden en wort noch hedendaeghs in Duyts-landt onder de Moeshoven gebruyckt.

Duyfent-bladt.

In dit krupdt werdt dit onderschept aengemerckt / dat het eene draeght sneeu-witte / die in 't midden asch-verwigh zijn / en het ander schoon roode / lijf-verwigh / geele of purpere bloemen. Het wert dooz zaet en afscheuringe der planten / in 't begin van April vermenighbuldicht. Het begeert een goede gront / en begint van May tot diep in de Somer te bloepen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Duyfent-bladt is verkoelende en t'samen-trekkende van aert; waerom het alle Bloet-loop en Bloeden der Drouwen stopt / en bequaem is om versche wonden te genesen.

Bergh-calament.

Dit Krupst is hier te Lande van vzeemt zaet aengewonnen / en wordt van de Liefhebbers in de Hoben onderhouden. Men zaeyt het in April in goede aerde op schaduwwachtige plaetsen / de wortel blijft des Winters over en spruyt het volgende Jaer wederom uyt. Het bloeyt in Juny, en 't zaet vergadert men in den Herfst.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Bergh-calament is warm en droogh in den tweeden graet / drijft de Urin / verweckt seer krachtigh de Maent-stonden der Vrouwen / verdrijft de Wormen des Supcks / en doet het ge-

roumen Bloet in 't lichaem scepden / en is seer goet tegen de engh-bozstigheid.

Perfoliata of Deur-was.

Dit Krupst staet seer aerdigh in sijn bladt en heeft geelachtige bloemtjens: het moet alle jaren in de Lente in de Hoben gezaeyt worden / en bloeyt meestendeel in Julius en Augustus, en het zaet rijp geworden zijn de vergaet'et.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Deur-was is warm / droogh en t'samen-trekkende van aert / en wert seer gepresen tot berschewonden en bzeucken / of scheursels van de jonge kinderen.

De Verstandige Hovenier, sijn oeffeningh in AUGUSTUS.

In de Maent Augustus is de Verstandige Hovenier noch naerstigh in 't zaepen van Spenagie, Kervel, Vette, Kors, Rapen en Kool om in November te verplanten / en in 't naeste jaer vroege vruchten te verkrijgen. Hy is oock besigh in 't vergaderen van krupden en bloemen / om in de Winter tot spijsse en Medecijne te gebruycken / als mede in 't plucken van 't rijpe en volkomen zaet / om in de Lente den Hof daer wederom mede te bezaepen. Hy verplant de zaeylingen van de pot-bloemen / met de volle Maen / in potten / als de planten groot genoegh zijn. In dese Maent beginnen de Oost-boomen rijpe vruchten voozt te brengen / als eenige Appelen, Peeren, Vijgen, Abricoos, en andere vruchten / dese sal den naerstige en Verstandige Hovenier als dan met droogh en helder weer af-plucken en vergaderen. Hy sal oock de bladeren contom de Druyven, die laet rijp worden / af-trekken en wech-nemen / op datse te beter de hitte van de Son ontfangen / en te eerder rijpen souden. Hy mach nu van de onrijpe Druyven en die niet wel voozt willen / zijn

Verjups maken / en tot sijn gebruyck bewaren. Op St. Laurens-dagh trecktmende Knofloock uyt der aerden / en men seyt / dat sy als dan in haer beste kracht is / en deselve niet en verliest.

Van het uytgraven en bewaren der Wortelen.

De wortelen als Alant, Angelica, Meester-wortel, Ireas, Gentiaen en meer andere / worden uyt gegraven en op genomen in de Herfst; als de bladeren af vallen / en 't sap in de wortelen gedaelt is / of in de Lente, eer dat de bladeren of 't loof begint uyt te schieten. Dese als dan reyn gewassen zijnde / sal men in de schaduw / indiensel wel-riekent en dun van substantie zijn / ofste in de Son en Oven / indiensel dick en bochtigh van wesen zijn / droogen / en op een drooge plaetse in een doos bewaren. De wortel van Peonien Manneken, die seer tegen de Vallengende-siekten en Stuppen gepresen wordt / moet men in 't afgaen van de Maen optrekken en droogen. De wortelen die een houtachtige pit hebben / die sal men het pit uyt

upt snijden en wech werpen / maer de rest sal men droogen en bewaren. De wortelen die men in de Winter tot spijsse gebuyck / als Geele-peen, Pastinaken, Biet-wortelen, Cichorey-wortelen en anderen / moet men upt ghegraven zijnde / de krupn en staert-eynde af snijden / en in zant tot Winter-provisie bewaren.

Ocker-Nooten-boom.

De Ocker-Nooten-boom wast gaerne in een drooge gront / maer in natte en bochte gronden / en omtrent een Eycken-boom geplant wil hy niet wel aerden. Hy wort aengeteelt van Nooten / die men in de Maert in goede aerde met het scherp eynde nederwaerts set / en van te vooren een dagh of twee in nat sant of water geweekt heeft / ende daer na als hy uytspuyt / en twee Jaren gestaen heeft / sal men hem in February of Maert verplanten / en de zaetwortel af snijden : Dus tot een bequame stam of geschooten zijnde / moet hy 20 of 25 boeten van een geset worden / hy bloeyt in de Lente, en de vruchten worden omtrent Augustus rijp. Indien de Nooten-boom geen tier schijnt te hebben / sal men de bast op eenige plaetsen openen / andere booren een gat of twee in de wortel / en vullen het wederom met een hout van Palm-boom / of men stroopt assche by de wortel / hier dooz krijght hy veel en drooge vruchten / die een dunne schil hebben.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Ocker-nooten zijn warm in den eersten en droogh in den tweeden graet / maer wat verdrooght zijnde / zijns warmer en drooger / en nock den Maegh schadelijcker : want sy verwecken Hoest / Hoest-pijn / en vermeerderen de galachtige bochtigheden. De versche Nooten zijn een goede remedie tegen 't bergift / met Vygen, Wijnruyt en wat Sout gegeten. Men Consijtse alsse jongh en eer de middelste schelle hart geworden is. Van de groene en onrijpe Nooten wort in de Apotheecken een Water gedistilleert / het welck tegen alderhande Kooztsen / verhittinge des Angewants / Peste en besmettelijcke siekten

seer nut is. Op sommige plaetsen wert Olie upt de rijpe en gedrooghde Nooten gheparst / de welke noch versch zijnde in plaetse van Boontolie gebuyck wort. De schozse van de Nooten-boom in Nijze geweekt en op de Pols ghebonden / van de gene die de Koozts heeft / het sal de bzant na hem trecken en een groote Waterblaes maken / die men dooz moet snijden. De bloepsels gedrooght / en een vierendeel loots met Wijn in genomen / zijn uyttermaten goet tegen het opstijgen des Lijf-moeders. Onder de schaduwe van de Nooten-boomen te rusten of te slapen is ongesont.

Hafelaer-Nooten-boom.

Deze Boom groeyt seer wel op vochte en lommerachtige plaetsen / en wert daerom in de Boomgaert aen de kant van de Water-graft gheplant. Hy wort aengeweekt van wortel-spruyten / en in de Maent January geplant. De Nooten worden in de Maent Augustus rijp / en de gene die roode schillen aen de pitten hebben / worden booz de beste geacht.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De vruchten of Hafelaer-nooten zijn middelmatig in hitte en koude / doch zwaer om te bereyten : sy maken de menschen vet / stercken de Lendenen / zijn den Leber nut en goet tegen het Graebel.

Eycken-boom.

De Eycken-boom en versmaet geenderhande gront / want hy wast wel in schrale en santachtige aerde. Hy wort van Aekers vermenighvuldicht / die men een halve boet diep in Maert in de aerde plant / daer na drie of vier Jaren op gewassen zijnde / snijt men de zaet-wortel af / en verplant hem in January 20 of 25 boeten van een. De Aekers of vruchten van desen Boom worden in de Herfst rijp. Men moet de Eycken-boom, om daer mede hupsen te bouwen / in Januarius of December in 't afgaen van de Maen af houwen / en het hout sal dan langer duuren en niet haest vermeluwen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren en schoffse van den Eycken-boom, als mede de dopkens van de Akers en de Akers selfs zijn verdoogende in den derden graet / en seer t'samen-treckende van krachten: waerom sy seer nut en bequaem zijn om de onmatige Maendt-stonden der Vrouwen / het Bloedt-spoutwen / Bloet-pissen en alle Supck-loopen te stoppen en te genesen. Het voedtsel dat van de Akers komt is beter voor Derckens als Menschen. De gemalen schoffsen worden Rhun genaemt / en van de Leer-toutwers om het Leer te bereyden / gebruyckt.

Camper-foelie.

Camper-foelie wordt in de Hoben aen de pzielen geset / om de selve te bekleeden en te verciere; De bloemen die seer wel-riekent zijn / vertoonen sich in April of May, en de besien werden in Augustus of September root en rijp. Dit gewas wordt van wortel-spruyten vermenighvuldicht en geplant.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Camper-foelie is geweldigh heet en droogh. De besien doen seer sterck het water lossen en drijben het Szabel af / maer te veel gebruyckt verwecken bloedigh water. Dit geheele gewas bevoordert de Geboorte / het verfoet de smerte van de Mildt / bermurwt de selve / aisse verhart is / opentse als sy verstoep is / ende bermindertse als sy te groot is. Tot de verhaelde gebreken kan men van de bloemen een krachtigh Water distilleeren.

Seven-boom.

De Seven-boom wordt hier te Lande van steck of klepne spruyten aengequeect / de selve steekt men in goede aerde op een tamelijcken vochten en schaduwachtige plaets / alwaer mense laet staen tot het volgende Jaer / en als dan verplant mense in Maert, en moeten jaerlijcks gheschooren worden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Seven-boom is warm en droogh in den der-

den graet / en drijft af krachtelijck de Maentstonden / Ma-geboorten / doode Ducht en den Urijn. 't Is jammer dat de Seven-boom van sommige Vrouwen-lieden misbruyckt wordt / om niet zwanger te worden. Cardanus verhaelt dat de Slangen seer groot behagen in Seven-boom scheppen / en dat hy daer omtrent somtijds een groote menigte van Adder-slangen vergadert heeft gesien.

Sumach-boom.

Deze Boom wordt van zaedt en wortel-spruyten aengequeect / en wil wel groeyen in santachtige aerde: De bloemen komen in de Maendt Julius te voorschijn / en het zaet wordt in de Herfst rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren / vruchten en 't zaet van de Sumach-boom zijn verkoelende in den tweeden en verdoogende in den derden graet / en sterckelijck t'samen-treckende van kracht: waerom sy alle Supck-loopen en Bloeden der Vrouwen stoppen ende genesen. Het zaet in water gesoeden / ende daer mede gewasschen / supbert het vuple Tand-bleesch en maect de losse Tandenvast.

Pimpernel.

De Pimpernel wordt in Maert en April ghezaept in santachtige aerde; de wortel blijft lange tijdt in 't leven / en schiet jaerlijcks weder van selfs upt in de Dooztijdt. De bloemen komen in Juny voort / en in Augustus wordt het zaet rijp.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Pimpernel is warm en droogh in den tweeden graet / supberende / en t'samen-treckende van kracht; sy is seer goet tegen de Cee-ringh / stelpt het Bloet-spoutwen / reynicht de verbuilde Sweeringe / geneest alle Wonden en Supck-loopen / en is seer nut tegen 't Szabel en de Steen. De bladeren in Wijn geleyt / maken de Wijn aengenaem van reuck en smaech / verheugen het herte en maken de mensch vrolijck en bly-geestigh. Sy worden oock om haer aengenaemhepts wille onder de toe-kruyden van de Salaet begeert.

Kruyck

Kruyse-munt.

De Kruyse-munt begeert geen gemeste en vette aerde / maer een vochte en lom-merachtige plaetse / en eens van de wortel of tackjens omtrent half Maert in den Hof geplant zijnde / groeyt weeldigh genoegh boozt. Als men de selve vergaderen wil / moet men se met geen mes afsnijden / maer met de hant af plucken / want andersints soude sy sterben en upt gaen.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Dit krupt berwarmt en verdooght in den derden graet; 't versterckt de Maegh / maecht appetijt / breecht Winden / en verquicht het Herte; 't steyt de onmatige Bloeden der Vrouwen / en werdt insonderheyt gepresen tegen de witte Bloet / tegen de Steen en 't Graevel / en tegen de Druypel-pisse. De Kruyse-munt heeft boven dien dese eygenschap / dat se belet / dat de Melck in de Maegh niet en runne. Van de selve maecht men Water, Olie, Conserven en Syropen, tot de genoemde gebreken seer dienstigh.

Nip.

Dit werdt oock Katte-kruydt genoemt / om dat de Katten in dit krupt groote genoeghte scheppen / en dat dickwils eeten; 't werdt gezaeyt en geplant als de Munt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Nip is heet en droogh / en van krachten de Kruyse-munt eenighsins gelijk / en werdt van veele onder de toe-krupden / die men by de Salaet gebruyckt / gemenght / om dat sy een liefelijcke geur heeft / ende de koude der kruptden matigh.

Melisse of Confilie de Greyn.

De Melisse begeert een vette en wel gemiste gront / en een schaduwachtige plaetse / en werdt dooz zaeyen en planten in de Hoben boozt geset. Dit krupt bloeyt in Juny, July en Augustus, en tegen de Winter verliest het sijn bladeren / en in de Lente spruyt het wederom upt.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Melisse is van krachten verwarmende en verdoogende in den tweeden graet: Sy is het Herte seer nut / alle bangighepdt en zwaermoe- dighept des Hertens verdoogende / versterckt de Geesten / komt te hulpe den geenen die met kloppinge aen 't Herte en de Milte gequelt zijn; sy versterckt de Maegh en Herzenen / verwecht de Maent-stonden der Vrouwen / en verbetert de melancolijcke en slegmatijcke vochtigheden. Men maecht van de Melisse gedistilleert Water, Olie, Conserven, Extracten &c. Sommige Natuur-kunders versekeren / dat Melisse omtrent de By-korven geplant ofte aen de selve gehangen / doet dat de Spen niet verbroeyden / noch haer woonplaetse lichtelijck verlaten.

Thijm.

De Thijm werdt om sijn sterck en liefelijcke reuck in de Hoben onderhouden / en wordt dooz 't herplanten in Maert of April boozt geset / en 't begeert goede sabelachtige aerde / en een open-luchtige en wel ter Sonne staende plaets / en wil by drooge tijden dickwils bewatert zijn.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit krupt berwarmt en verdooght in den derden graet / en is seer dooz-snijdende en supberende van kracht: 't verwecht de Maent-stonden en Pisse / opent de verstoptheden des Inge-wants / verdooght de Hoest en Engboestighhept / scheydt het geronnen Bloet / en is seer goet om alle gebreken / die upt zwaer en melancolijck bloet onstaen / te genesen.

Hyfoop.

De Hyfoop wordt half Maert geplant in goede en wel-bereyde aerde / en op een open-luchtige plaets / sy bloeyt in July, en in Augustus moet men die afsnijden en droogen om te gebruycken.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Hyfoop is warm en droogh in den derden graet / en supber-makende van krachten / waerom het de tape en slijmerige vochtigheden

door den Kamer-ganch af-fet; opent de verftopt-
heyt van het Angewant / en insonderheyt van
de Longe / 't verweckt de Maent-ftonden / en-
de geneest de derden-daeghse Kooztsen / Dallen-
de-ftecten / Seel- en Milt-fucht.

Poleye.

De Poleye begeert een vochtige grondt
en lommerachtige plaets / men plant 'et
in Maert, ende is weeldrygh in 't waffen /
indien het dickmaels besproept wordt. Dit
Kruydt bloeyt in de Maent July en Augu-
stus, ende als dan moet men 't vergaderen
om te gebruycken.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit Kruydt is heet en droogh in den derden
graet / verweckt krachtelijck de Maent-ftonden
der Vrouwen / drijft de Ma-geboorten af / sup-
bert de Borst van tape sluyten / doet Water en
Gzabeel loffen / en opent de verftoptheyt van de
Milt. Men kan van de Poleye een krachtigh
Water distilleeren; andersins hoochtmenfe alleen
in Water of Wijn / en geeft het te dzycken.

Seven-gety.

Seven-gety of wel-ruyckende Klaver wert
in de Lente gezaept / en daer 't eens gezaept
is geweest / daer komt het lichtelijck van
sijn afgeballen zaet alle jaren wederom
woort. Het bloeyt hier te Lande in de Maent
Jany, July en Augustus.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Dit Kruydt heeft een middelmatige kracht om
te verdroogen en om te verteeren; 't drijft den
Urin / vermindert de pijn in 't Water maken / en
verweckt de Maent-ftonden der Vrouwen. Van
de bloemen van Seven-gety werdt een krachtige
Olie bereyt / om verwozonge zenuwen / bersehe
wonden en breucken of scheursels van jonge kin-
deren te genesen.

Costus of Balsam.

De Costus werdt van planten in de Ho-
ven naerstelijck onderhouden / men bindt
van de selve twee soorten / als groote en

kleyne Costus. Dese twee soorten bloeyen
in de Maenden July en Augustus

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Balsam is warm en droogh in den tweeden
graet / met een merckelijcke t'samen-trechende
kracht: 't stilt de pijn in de Maegh en Darmen;
't stopt de Bupck-loopen / en belet het nederfinc-
ken der Catharnen / ende geneest de gebreken
van de Lijf-moeder. Tot dien eynde kan men
van dit Kruydt een Water distilleeren of een Con-
serf maken.

Salie.

De Salie heeft verscheyde mede-soorten /
als groote of grove Salie, kleyne of Edele
Salie, Edele Salie met geelachtige blader-
kens, Edel Salie met Lavendel-bladers,
Boom-achtige Salie, Salie met bonte blade-
ren, Salie met witté bloemen, wel-rieckende
Spaense Salie; meest alle dese gheslachten
kunnen de koude des Winters tamelijck
wel verdragen / uytgenomen de wel-rieck-
kende Spaense Salie, en die met witté Bloe-
men. Sy worden van afgescheurde planten
en tackkens aengequeecht / ghelijck de
Roosmarijn, sulcks geschiet in de Lente. Sy
moeten geplant zijn op een goede gront en
een lommerachtige plaets: Men moetse
oock dichtwils supveren van de tacken en
bladers die bedorven zijn / en de aerde daer
omtrent met een troffel om roeren. Som-
mige planten Wijnruyt omtrent de Salie,
om die te bezijden van Agedissen en Pad-
den / die sich andersints veeltijds onder de
selve onthouden / en de bladeren tot groote
schade soude mogen met haer vergift be-
smetten / gelijk soodanige exempelen van
ervare Mannen / en besonder van den
gheleerden Heel-meester Paræus verhaelt
worden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Salie is warm en droogh in den tweeden graet /
sy versterckt de Maegh / Herzenen en Zenuwen /
sy is de zwangere Vrouwen seer nut / want sy
versterckt de Lijf-moeder en de Druyt / ende
maecht

maecht de *Boutwen* vruchtbaer; sy geneest en verbetert alle koude gebreken van de *Borst* en het *Bloet-spoutwen*. Het gemeene holck koocht *Salie* in *Soete-melck* / om daer mede een buurige en gezwollen *keel* te gozelen.

Anijs.

Anijs moet jaerlijchs in de Maert in goede / vette en gemeste aerde gezaeyt worden / en dickwils besproept zijn; 't bloeyt in de Maent July of Augustus, en brynght als dan sijn zaet voort.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Anijs, en boozamentlijck het zaet / verwarmt in den tweeden en verdooght in den eersten graet / bryecht *Winden* / verweckt den *Krijn* / vermeerdert *Melck* in der *Boutwen* *Borsten* / ruymt de *Borst* / opent den verstopte *Leber* en *Milt* / en in *Wijn* gesoden drijft het zweet uyt. Tot de genoemde gebreken wozyt het gedistilleerde *Water* en *Olie* seer krachtigh bevonden.

Ameos.

Dit krupt wozyt begeert de selfde oefeninge als de Anijs, en eens gezaeyt zijnde / spruyt het van 't af gevallen zaet lichtelijck uyt; het bloeyt in Augustus, en daer na wozyt het zaet ryp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Ammi-zaet is verwarmende en verdoogende in den derden graet / en is seer krachtigh om krimpinge en *Duyck-pijn* te verdoynben; 't opent de verstoptheyt van de *Leber* / *Milt* en *Lijfmoeder*. Men koocht het zaet in *Wijn* / ofte gepulveriseert zijnde / wozyt met *Bier* of *Wijn* ingeuomen.

Huys-loock of Donder-baert.

Dit krupt wast op hupsen / dacken en muuren / is in 't *Latijn* semper vivum genaemt / om dat het altijd groent. Tot vermaeck werdt het *Boom-hups-loock* geoefent en van tackskens aengeteelt / maer 't kan geen koude verdoynben / en moet daerom in de kachel bewaert wozyden.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Huys-loock is hout in den derden graet / en seer goet tegen ontfteckinge van de *Leber* / *Milt* en *Nieren* / tegen buurige *Puyften* / de *Kroos* en *Derbzantheyt*. Het sap op 't *Dooy-hoof* gestreken stilt de *Hoof*-*pijn* en ydelheyt des *Hoof* / die by heete en brydende *Krooyten* plegen te zijn.

*Solidago Saracenic*a of *Heydensch Wondt-kruyd*.

Dit krupt wozyt gezaeyt en geplant op vochte en schaduwachtige plaetsen / en brynght sijn bloemen in July en Augustus te voorschijn. Het heeft sijn naem van de *Heydenen* of *Saracijnen* ghekrege / die met dit krupt de *Wonden* plagen te ghesenen.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Heydensch Wondt-kruyd geneest niet alleen versche schaden en quetsuren / maer supbert en heelt de verouderde en verhuylde *Wonden* / waerom het van de *Heel-meesters* veel in *Wondt-drancken* gebesicht wozyt; daer-en-boven opent het den verstopten *Leber* en *Milt* / en geneest de *Geel-sucht* en 't beginsel van de *Water-sucht*.

Verbena of Yser-kruyd.

Dit krupt wozyt in de *Hoven* gezaeyt of in de *Lente* gheplant / op een vochtige / doch open-luchtige plaetse; 't bloeyt in de Maendt *Julius* en *Augustus*, en moet als dan vergadert en gedooght wozyden.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Verbena is seer verdoogende / matelijck verkoelende en t'samen-treckende van aert; 't versterckt het zwacke *Gesicht* / stilt de *Hoof*-*pijn* / drijft het *Gzaveel* af / en opent de verstoptheyt van *Leber* / *Milt* en *Longe* / en 't werdt seer nuttelijck van de uyt-teerende menschen / en die *Etter spoutwen* / gebruyckt. Tot dien eynde kan men / als het krypt in sijn bloem staet / van 't selfde een krachtigh *Water* distilleeren.

Gras met veel Bloemen.

Dit krupdt werdt alleen om de fraepigheyt van de bloemen / (die boben op een sieel als een kroontje by malkander groe-
pen / en upt den witte een wepnigh paers-

achtigh van koleur zijn) in de Boben van de Lief-hebbers onderhouden. Het begeert wepnigh oeffeningh / en wil gaerne op vochte plaatsen wassen / en het bloept van May tot heel diep in de Somer.

De Verstandige Hovenier, sijn oeffeningh in S E P T E M B E R.

In dese Maent zaect de Verstandige Hovenier Koren-Sala van zaet dat een Jaer oudt is / als mede zaet van Muur-bloemen in potten / twee dagen voor de volle Maen / dan wint men van enckelid' zaet dubbelde bloemen / maer als 't vziest / moet men de potten in huys setten / en als sy spruyten / in de Lente of Voor-tijdt verplanten: Men zaect oock Pastinaken, om die vroegh in 't Voor-jaer te hebben. In dese Maent verplant men alle goede krupden / en af-setfels van krupden en bloemen die men in potten set / om by Winter-tijdt in huys te setten / en voor de koude te bewaren / als Angelieren, Lauwierier, Roofmarijn en andere. Men set nu wederom in de aerde / en men queecht door de klisters aen: Kroon Imperiael, Kivits Eyeren, Anemones, Ranunculi, Lelien, Tulpen en Gladiolus. De Verstandige Hovenier sal nu oock de wortelen van de Oost en Fruyt-boomen ontbloeten / en goede mis aen de selve leggen / op dat die door de regen verbloepen / en na de onderste wortelen gebacht werden / om alsoo de Boomen te verquicken en vruchtbaer te maken. Indien hy Boomen in de Herfst wil verplanten / moet sulchs gheschieden omtrent St. Lamberts-dagh, 't welk de 15 dagh van September is / ende hy sal vlijtigh in acht nemen / 't geene wy boben omtrent het versetten en verplanten der Boomen in de Maent Februaris vermaent hebben. Men is noch al in dese Maent naerstigh besigh / met het vergaderen van

alderhande Krupden / Zaet / Appelen, Peeren, Castanien, Nooten, Genever-besien, Vlier-besien, Pompoenen en andere Oost en Krupden.

Van 't plucken en bewaren van Oost en Vruchten.

Hier toe is van nooden dat de Verstandige Hovenier de bequame tijdt niet en laet voor by gaen / maer dat hy sijn vruchten afplucke by schoon / droogh en helder weer / en wel toe sie dat hy geen onrijpe vruchten af en rucke / maer de geene die door haer koleur / smaech en zwartigheyt der pitten hare volkomen rijpicheyt aenwysen. Hy sal oock de vruchten / die hy lange bewaren wil / sindelijck met de handt aflesen / op datse niet gequetst en gestooten en worden / waer door sy te eerder soude ontstecken en verrotten. De Appelen dus af-gepluckt zijnde in de Herfst omtrent als dagh en nacht even langh zijn / in 't afgaen van de Maen / moet men de gekneusde / rottige en wormsteckige van de gabe en vaste Appelen af-scheyden / en op een houtte solde ringh leggen / die by van roock en stanck is / en wiens vensters upt het Noorden licht scheppen / want indien die na 't Zuyden staen / en de lucht daer van daen ontfangen / sullen sy seer haest slap en rimpeligh werden. Sommige besmeereuse met pot-aerde / droogeuse en leggense op een drooge plaats / en vermenen datse daer door lange tijdt goet blijven. Andere bekleedense met drooge
Dijge-

Wijge-bladeren / en besmeerense daer boven op met pot-aerde. Andere leggense alleen in Noote-bladeren onder de Appelen, of leggense in Wijn-moer of Wijn. Winter Appelen worden seer wel in zaet / als garst, rogge, haver &c. of in des selfs kaf bewaert. De Peeren moeten versamelt werden in 't afgaen van de Maen by heete Sonneschijn / en bewaert worden als wy van de Appelen geseyt hebben; oock kan mense langh goet behouden / indien men de steel in warm pick doopt / en de selve alsoo ophanght. Men bereypte tot Braedt-peeren, als mense in vier quartieren snijdt / de kloekhuyfen wech weypt en in een warme Backers-oven laet dzoogen / doch sy moeten eerst een dagh twee of drie leggen / want anders soude de schillen door de hute vol blasen werden. De Quee-appelen en Peeren worden versamelt en bewaert als de Appelen. Men kan oock de beste ynt soecken en in een vat leggen / de schillen en kloekhuyfen van de slechste koocken / en dat ober de andere gieten / daer by doende een handt vol zout / alsoo datse met de schillen en dit sop oberdecht zijn / wel iettende datse daer in altijd bedooven leggen / dus kan mense een zehcele Winter ober goet behouden en georuycken. Hier staet in acht genomen te werden / dat de Queen omtrent andere bzuichten niet moeten geplactst zijn / want door haer scherpe lucht en reuck de selve lichtelijck bederven souden. Limoenen kan men in pekcl / garste of haver / of als mense met gips bekleedt / lange tijdt bewaren. De Granaet-appelen kan men tot in de Winter goet behouden / als men de selve / smdelijck met de handt afgeplucht zijnde / in gesmolten pick doopt / of alleen de steel daer mede besmeert / en de selve op een dzooge plaets ophanght: Andere bekleedense met hop / en besmeerense wel dick met pot-aerde / waer onder kaf vermenght is. De Moerbelen kommen langh bewaert worden / soo men de selve / niet al te rijp zijnde / in een glas doet / daer ober gietende haer eppen sap of Wijn / ende daer na het glas wel toe-

gestopt zijnde / wech geset. De Karssen die niet waterachtigh van vleesch zijn / als Kriecken en kleynce Kars, kan men aen een toutwetje op de solderingh ophangen en soo laten dzoogen / of sy worden in een lauwe Oven op gedzooght / ende daer na maectmen by Winter-tijt van de selve aengename Karssen soppem.

Castanien-boom.

De Castanien-boom begeert een weechte en losse gront / en wast wel in bocht en santachtigh aertrijck / maer in klepachtige en seer vette aerde en wil hy niet wel aerden. Hy wordt van sijn bzuichten aengewonnen / die men in February of Maert in de aerde steeckt / daer na opgewassen zijnde / werdt hy 25 voet van een verplant. Sijn bzuichten worden in de Herfst rijp / die versamelt werden als de hoisters beginnen te barsten / en worden als dan met stocken van de Boom geslagen / want wanneer sy van selver afvallen komense niet langh goet behouden werden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Castanien zijn dzoogh en wat t'samen-treckende van aert / andersins in warmte en koude middel-matigh gesiet; sy stoppen / insonderheyt rauw gegeten / de Bupck-loop / maer sijn de Bost schadelijck en berwecken pijn in 't Hoofst; bozders komen sy van krachten met de Akers seer wel ober een.

Klim-op.

Dit gewas wordt omtrent boomen of oude muragie geplant / daer hy hem omtwint en vast aen maect / en wast wel op bochte en waterachtige plaetsen. Men plant het van November af tot Maert toe / en 't bloeyt in de Herfst, en de Besien worden in de Winter rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Klim-op is seer heet en scherp van aert / en oock t'samen-treckende van kracht / doch moet geensins onbedachtelijck ghebruyckt worden. Sommige prysen de Besien / een bierendeel soots met

met Wijn ingenomen / om het Water / Szabeel en Steen af te drijven. De versche en groene bladeren werden gemeentlijk op de Fontenellen gelept / want sy trecken alle humeuren en vochtigheden van de andere Leden na de Fontenelle / en beletten dat de selve niet en ontsleecke.

Genever-boom.

Deze Boom aert wel in santachtige aerde en in een open-luchtige plaets / en wordt dooz 't zaeyen van de rijpe besien en inleggen aengeteelt. Men maecht van de selve Heggen / die wel beschooren willen zijn. De bladeren blijven altijd 's Winters en Somers groen: de besien worden het tweede Jaer na dat sy bloest gekomen zijn / volkomen en rijp / doch het levert alle Jaer vruchten / om dat de rijpe versamelt zijnde / de onrijpe over blijven / en in 't volgende Jaer tegen den Herfst groot en rijp worden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Genever-boom is warm en droogh tot in den derden graet / maer de vruchten of besien zijn soo verdroogende niet. De Genever-besien repningen de Nieren / Blaes en Leber / en supberen de Borst; waerom sy nuttelijck gebruyckt worden tegen 't Szabeel / de Steen / Water-sucht en Engkborstighheit: sy verstercken de Maegh / Herzenen en 't Gesicht / en beletten alle sinckinge / die op de Oogen / Tand en andere Leden vallen: sy zijn oock seer nut in tijden van Pest en besmettelijcke siekten gebesicht te werden; oock breecken sy Winden / stillen de Wuyck-pijn en geneesen de gebreken des Lijf-moeders. In de Apotheken bereydt men van de selve gedistilleert Water, Olie, Extract en Conferf tot de voornoemde gebreken seer dienstigh.

Cypressen-boom.

Deze Boom wast hoogh en boben spits als de Sparre-boom: hy wordt hier te Lande van zaedt aengewonnen / op gekomen zijnde / moet men wel toefien dat men de toppen niet af en breeckt of scheert / want alsoo gequetst zijnde / soude hy upt gaen en verdooren. Hy wordt in twee soorten onderschepden / als Cypres manneken, die

groot wordt en nootkens draeght / en Cypres-wijfken, die kleyn blijft en onvruchtbaer is. Deze Boom wordt seer van de Nieren geplaeght / en om die te verdrooven / sal men hem met Kalck bestrijcken. Hier te Lande wil hy seer qualijck de Borst verdroagen / en daerom werdt hy veeltijds in de stoven bewaert.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren en Cypresse-nooten zijn verdroogende en t'samen-treckende van aert / doch sonder merckelijcke hitte: sy stoppen de Wuyck-loop / Bloet-sponwen en alderley Bloet-ganck. De schoors drijft de Steen upt de Lendenen en Blaes / en wordt by limmen en kleederen gelept / om de Motten en Schieters te verdrooven.

Tamarisch-boom.

De Duytsche Tamarisch-boom, om dat hy veel in Duytslant groept / wil niet heel wel in de Hoven aerden / maer de France ofte Languedockse Tamaris wast daer weeldigh en groot: Hy begeert een vochte en grupsachtige gront.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Tamarisch-boom is afvagende / supberende / en eenighsins t'samen-treckende van aert: waerom hy seer krachtigh bevonden wordt / om de verherde en verstoppte Walte te openen / waerom tot dien eynde in Italien en andere Landen kroesen en koppen om upt te dincen van dit hout gemaecht worden; maer de jonge Vrouwen moeten sich van des selfs gebruyck onthouden / alsoo het haer soude onvruchtbaer maken: eenige pruisen het seer tegen de Pocken / en houden het soo krachtigh als het Pock-hout.

Kroon Imperiael.

De Bloem heeft verschepe mede-soorten / als met geelke bloemen / met witte / met schoon-roode / met licht-roode / met enckelde / met dubbelde bloemen / met twee / oock met drie rpen van bloemen boben makenderen. Men plant de bol in 't begin van September, en 't wordt dooz af-setsels vermenighvuldicht / maer gezaeyt zijnde heeft het

het lange Jaeren werck eer het bloemen draeght. 't Bloeyt in April, en somtijds in Maert, indien de lucht wat warm is / en 't zaet wordt in Juny rijp. De krachten van de Kroon Imperiael zijn tot noch toe onbekent / en wordt alleen om sijn schoonheyt der bloemen in de Hoven onderhouden.

Kivits-eyren.

De Kivits-eyren of Fritillaria heeft oock verscheide mede-soorten / als met gesprencelde bloemen / met witte bloemen / met geele bloemen / met zwarte bloemen / spade Fritillaria van Guyenne, die twee Maenden later bloeyt / als de andere. Sy groeyen gaerne in goede / doch niet gemiste aerde / en worden dooz de bollen en 't zaet vermeynighvuldicht. Sy bloeyen in April met de Tulpen of wel wat vroeger / en men neemtse op in Juny, en men plantse wederom in September. De krachten van dese bloemen zijn van niemant bekennt of versoecht gheweest / maer sy dienen alleen tot vermaeck en vercieringh des Hofes.

Anemones.

De Anemones zijn veelderhande / en worden in 't gemeen in breedt en smal-bladige onderscheyden. Sy begeeren goede en welbereyde aerde / en een wel ter Sonne gelegene plaats; sy bloeyen meest alle in April. De oeffeningh die de Anemones eyschen / is / dat men zaet van de selve in de Maent Maert zaeyt; andere zaeyense in de May of Juny van 't zaet dat dan rijp geworden is / en als dan krijgen sy in de Herbst bladeren. Sy groeyen oock wel geplant zijnde / booznamentlijck de smal-bladige / en worden dooz de afgescheurde wortelen in de Maent September of October aengeteelt. Men moet in acht nemen / dat hoe dicker en knobbelachtiger de wortelen zijn / hoe eerder sy wortelsteekigh worden en vergaen: daerom sal mense alle Jaer of ten minsten ober twee Jaeren van een scheuren en verplanten. Als men de bloemen in Juny begeert te hebben / sal men de wortelen upt

de aerde nemen alse gebloeyt hebben / en op een drooge plaetse tusschen pampier leggen / en in 't naest volgende Jaer in de Lente in de aerde stecken.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Anemones zijn seer heet en droogh van aert. Sommige zieden de bladeren en wortels in 't zijn / om de Tandt-pijn te genesen; doch om de groote scherpigheyt moet dit kraydt niet van binnen gebruyckt worden.

Ranunculi.

Dese dragen schoone bloemen om den Hof te vercierem / en zijn in enkelde en dubbelde onderscheyden / maer alle haer medesoorten te verhalen / soude te langh zijn: aengaende haer oeffeningh vereyschen sy het selve dat van de Anemones geseyt is.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Ranunculi zijn seer heet en brandende van aert / waerom sy buypen op de huyt gelept zijnde / trecken bleyen en bladeren / en moeten inwendigh niet gebesicht worden.

Lelien.

Onder de Lelien worden verscheiden medesoorten gerekent / als de ghemeene witte Lelien, roode Lelien of Marragons, Lelien van Calvarien, Lelien van Constantinopelen, Lelien van Persien. Alle dese soorten willen wel wassen in wel-geoeffende en sabelachtige aerde / en worden dooz de klusters aengequeect / die men in September plant / en niet langh buypen de aerde laet leggen. Om te maken dat de Lelien op verscheide reysen bloeyen / soo sal men in 't planten sommige Lelien wortelen of klusters 12 / sommige 8 / sommige 4 / sommige 2 vingeren diep in de aerde stecken / en na datse diep ofte ondiep staen / daer na sulense vroegh of laet bloemen dragen.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De wortelen van witte Lelien vermoghen de harde gezwellen. Het water van de bloemen gesdistil-

distilleert werdt van de *Wouten* seer begeert/om het aengesicht wit en schoon te maken/ daer en boven is het goet tegen slauwigheyt des *Herten*/berhittinge des *Lebers*/ en bebozert den arbeet der zwangere *Wouten*. De *Olie* van *Lelien* verwarmt de *zenutwen*/ vermozwt de harde en versoet de pijnlijke *gezwellen*. De andere soozten worden alleen om de cieraet van de *bloemen* in de *Hoven* onderhouden.

Tulpen.

De *bloemen* zijn vooz eenige *Jaren* in grooter waerde geweest/ insonderheyt die wat raer en moy van *bloem* waren. Haer soozten zijn seer veel/ en worden onder drie geslachten begrepen/ als vroege/ middelsoort en late *Tulpen*. Sp worden dooz klijsteers als andere *bol-gewassen* aengeteelt: Men neemtse in *May* en *Juny* op/ en men plantse wederom in *September* in goede en dooz de *Son* wel verlichte aerde.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Hoe wel de aert en krachten van de *Tulpen* niet volkomen ondersocht en gebonden zijn/ nochtans willen sommige verskeren/ dat de selve seer krachtigh zijn/ om de *lust* van *by-slapen* te vermeerderen/ eben soo wel als de *Satyrion*, van de oude *Schrybers* daer toe soo seer beroemt.

Gladiolus.

De *Gladiolus* draeght verscheyde *koleuren* van *bloemen*/ als *purperen*/ *incarnate*/ *lijf-berwige*/ *schoon-roode* en *witte*; 't bloept in *May* en *Juny*, en de *bloemen* afgeballen zijnde/ verzeeyt haer de *wortel* in veel klepne *bollekens*/ gelijk de *witte Veltajun*. Het wordt vermenighvuldicht van de verhaelde *bollekens* die in *September* geplant worden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De *wortel* van *Gladiolus* werdt seer gepresen tegen *harde gezwellen* en *krop-klieren*. De *Hoogduytschen* gebruycken dese *wortel* om *alderhande* *woeden* en 't *bloet* te *stelpen*.

Soet-hout.

Dese *wortel* wordt in sommige *Hoven* onderhouden en van *sijn* *zu-scheuten* vermenighvuldicht/ en wast heel weelderigh/ en blijft lange *Jaren* in 't *leven*/ maer de *bladeren* spruyten alle *Jaer* op een *nieuw* weder upt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Soet-hout is matelijck vocht en warm van aert. Het is seer nut en bequaem tegen de *gebresken* van de *Wozst*/ *Leber*/ *Nieren* en *Blase*. Tot dien eynde wert het uptgedrooghde *sap*/ *drup* van *Soet-hout* genaemt/ veel gebruycht; als mede *Syroop* van *Soet-hout*, de welke in de *Apotheken* bereyt wordt.

Hafel-wortel of Mans-ooren.

Dit groeyt gaerne op vochte en schaduwachtige plaatsen/ 't is altijd groen/ maer krijght in de *Lente* *nieuwe bladeren*/ en wordt als dan van een *gescheurt* en *berplant*.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De *bladeren* van *Hafel-wortel* zijn warm en droogh van aert/ en hebben een *supber-makende* *kracht*; sy doen *obergeven* en *jagen* met het *braken* alle *tape* en *galachtige* *vochtigheden* upt het *Lichaem*/ en *berwecken* met eenen *Kamer-ganch*. De *wortelen* zijn mede *verwarmende* en *verdzoogende* van aert/ doen *water* *lossen*/ *berwecken* de *Maent-stonden* der *Wouten*/ en *zijn* *den* *geenen* *goet*/ die *berstopt* van *Wozst* zijn.

Stock-roosen.

Dit *Krupdt* draeght verscheyde *koleuren* van *bloemen*/ als *witte*/ *roode*/ *lijf-berwige*/ *licht-roode*/ *brun-roode*/ *bleeck-roode*/ *paerffe*/ *enckelde* en *dubbelde*. In de *Lente* in *santachtige* *aerde* *gezaept* zijnde/ staet een *Jaer* *over* eer het *bloemen* te *voorschijn* *brynght*; en sulcks *geschiet* in *July* en *Augustus*; daer na het *zaet* *rijp* *gevoorden* *zijnde*/ *werdt* de *steel* *doz*/ *maer* de *wortel* *blijft* *langh* in 't *leven*/ en *spruyt* in 't *Voor-jaer* *wederom* *upt*.

Haer

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Stock-roosen zijn middelmatig warm en vochtig met eenige t'samen-treckende kracht; en daerom werden sy gebruyckt om de Maentstonden der Vrouwen te stoppen: sy zijn oock seer dienstigh vooz de teeringh en vooz een quade heel.

Hypericum of St. Jans Kruydt.

Het waest in alderhande aerde / 't heeft langhwerpighe doorsichtige bladeren / die vol klepne stipkens of gaetjens schijnen te zijn; 't bloept in Julius en Augustus, als dan bergadert men de bloemen / om een heerlijcke Wondt-olie daer van te maken. Dit Kruidt wordt dooz zaepen en planten vermenighvuldicht. Men vindt hier van een soorte Alexandrijns Hypericum genaemt / wiens bladeren vier mael klepnder zijn als van de gemeene. Van dese naem is een seer klepne Boom-gewasse / genaemt Hypericum Cannadense, en werdt om sijn aengename bloempjens in de Hoben onderhouden / en van oploopen in de Maent February voozt geplant / 't kan de koude wel tegen staen / en behoest niet in hups ghezacht te werden / en of schoon de tacken doot gezoosen waren / soo sal men het by de wortel af snijden / en het sal in de Lente wederom uytspuyten.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Hypericum is warm en dzoogh in den derden graet / het werdt onder de vooznaemste Wondtkruiden gerekent; sommige puyzen het tegen de derdendaeghsse kooztsen. In Polen pleeght men de bloemen van Hypericum met Water en Sout / den gene die sich beseert ofte in 't lichaem pets ghezoken heeft / in te geben. In de Apotheken wordt van de bloemen een Olie bereydt / 't welck

een krachtige Balsam is om versche Wonden te genesen / en werdt daerom van de Heel-meesters beeltijds gebruyckt.

Pulmonaria of Longer-kruidt.

Dit Kruidt begeert een vochte en sommerachtige plaetse / en wil des Somers dickwils besproept zijn; het wordt in 't laetsie van April van een gescheurt en geplant.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Longer-kruidt schijnt de naem berkegen te hebben / om dat het seer krachtigh bevonden is tegen de gebreken van de Longe / en vooznameentlijck om het Bloet-spouwen te genesen. Het wordt hedendaeghs gemengt onder de Kruiden / waer van men groene Kruidt-koechjens pleeght te backen.

Bolbonac of Penning-bloemen.

Bolbonac wordt dooz 't zaepen in de Hoben onderhouden / 't bloept gemeenlijck in April, een Jaer na dat het gezaept is / de hanwtkens daer 't zaet in besooten is staen heel cierlijck.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit Kruidt en vooznameentlijck 't zaet is warm en dzoogh van aert / 't berweckt de Maentstonden der Vrouwen en drijft den Urijn. Het zaet is in krachten het Thlaspi-zaet in alles gelijk.

Klocksken of Belvedere.

Van dese vindt men versche soorten in de Hoben geplant / sy bloepen in Juny, July en Augustus. Sy worden dooz byscheuten en zaet vermenighvuldicht. Waer krachten zijn tot noch toe niet ondersocht / en werden daerom alleen tot cieraet van de Hoben geoeffent en onderhouden.

De Verstandige Hovenier, sijn oeffeningh in OCTOBER.

DE Verstandige Hovenier begint in dese Maent sorge te dragen vooz Krupden en Bloem-gewassen / die de strenge koude van de Winter niet konnen wederstaen / om de selve ter bequamer tijdt te mogen bergen. Hy sal noek sijn Orangie, Citroenen, Granaten en andere teere Boom-gewassen onder dacht in de kachels stellen / om die vooz de krupt en Hoof-verstindende koude en Dozst te bewaren / en in 't begin van dese Maent sal hy de selve / die het noodigh hebben / verplanten / en de backen of potten met vette en wel-bereyde aerde versien. Hy is naerstigh besigh in 't bearbeyden en omgraven van sijn Hof / in 't onkrupdt upt te wieden / ende het schrale en dozre aertrijck te bemisten. Hy mach noch zaepen Kooren-Sala, en moet de Anemones, Ranunculi, Krocussen, Hyacinthen en Narcissen in de aerde setten en planten. En om dat wy hier gewagh maken van de Bol-gewassen / soo sullen wy haer algemeene oeffeningh kortelijck aenwijzen. Alle Bol-gewassen of Bol-bloemen bereyssen wel-bereyde / lichte en vette aerde / de selve plant men een handt byedt diep in de Maendt September of October, en het volgende Jaer als de bloemen af gevallen en vergaen / 't zaedt rijp en de bladeren verdozt zijn / neemt mense in 't laetste van Julius op / en men lept de Bollen op een drooge en schaduwachtige plaetse te droogen / en de selve gesupbert zijnde / worden tot de vooznoemde tijdt om wederom te planten / bewaert.

Om de siekten en quellinge der Boomen te remedieren.

't Gebeurt dickwils dat de Boomen treuren en sieck worden / om dit te verbeteren sal men de wortel ontblooten / en de selve met Wijn-moer of droessem van Olie / of

water daer Lupinen in gesoden zijn / of met oude Dis van menschen of beesten bebochtigen en begieten. Sontijds vertoonen sich aende Boomen knurben en gezwellen / waer in dickwils woormen groepen / die de Boomen krencken en bederven / om sulck te helpen en vooz te komen / sal men de knurben en gezwellen openen / op dat de schadelijcke materie uptbloepe / en indien daer woormen in beslooten zijn / soo sal men de selve met een pser upt halen / ende het gat met Urijn en Barckens-mis of Offegalle upt wassen en supber maken. Tot de krancker der Boomen / die de selve van de stam tot boben in den top soude bederven / en de bast doen zwart worden en verdozen / moet men het beschadighde deel tot op het hout upt snijden en de plaets met Koe-mis en Lecim vermengt / of met Ent-wag vooz regen en windt bestrijcken en verbinden. Dooz quade lucht / nebel en zee-dampen / is noodigh dat den Hof en Boomgaert met een mantelingh van hooge Boomen omcingelt zy. En indien 't gebeurt dat de tacken der Boomen dooz harde winden / of dooz onboozsichtigh nederbuggen der selve quame te scheuren of splijten / soo sal men die onderstutten / oprechten en verbinden met klav en mis vermengt. Wanneer de Boomen met mos begroept zijn / waer dooz sy gelijk als rupdigh en schurft worden / soo moet men de selve wel naerstigh in vochtigh weer supberen en schoon maken. Als een Boom sijn sap verloopt en uptbloept / moet men eenige wortelen van dien ontblooten en opkloben / en in de spleete een hout of key-steen stecken / op dat de overtollige vochtigheyt daer dooz bequamelijck uptbloepe. Als 't Oost en fruyt woorm-steeckigh wordt / 't welck gemeenlijck werdt veroorzacckt / dooz dien 't aertrijck of waterigh / vochtigh en nat / of te droogh /

dzoogh / doz en maget is / dan moet men 't water soecken dooz grippels af te leyden / en de gront dzoogh te maken / of verbetert de aerde by de wortel dooz mis en goede bette aerde. Wanneer een Boom te dun van stam is en men de selve begeert dicker te doen groeyen / soo sal men de stam met een mes op twee of drie plaetsen van boben tot beneden op snijden / ende als dan sal hy in dichte upt wassen. Noch veel andere remedien / die een Verstandige Hovenier moet in acht nemen / hebben wy hier booren beschreven / alwaer wy om de Boomen vruchtbaer en wel-dragend te maken geleert hebben.

Linde-boom.

De Linde-boom schiet op tot een hooge en dicke Boom / wiens takken sich breedt en wijdt upt spreiden / en in de heete Sommer een aemgename schaduw verwecken. Hy begeert goet en vet aertrijck / want in een dzooge en dozre gront komt hy traeghtijck voort. Hy draeght in de Maent May sijn bloemen / die een liefelijcke reuck verwecken. Hy wortel van wortel-spruyten aengeteelt / die daer na twee of drie duym dick geworden zijnde op soodanige plaetsen / als men die begeert / 20 of 25 voeten van malkanderen plant.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren en schozffen van de Linde-boom sijn matelijck warm en t'samen-treckende van aert; waerom sy Wonden en quade Schurstheden genesen. De Bloemen sijn warm en dzoogh van aert / en worden seer gepresen tegen dysplingh des Hoofds / Beroerthejdt en ballende Siechten / daer-en-boben sijn sy seer krachtigh / om de Drouwen haest van t'kinde te doen verlossen: tot dien eynde werdt van Linde-bloeyfels een nut en bequaem Water gedistilleert. Van het hout byant men koolen / die men tot het maken van Bus-poeder gebruyckt.

Colutea of Lombarts Linen.

Dit gewas wort in de Hoven van zaet / dat in de Lente gezaept wort / voort ge-

set / 't zaet moet men lange tijdt / tot dat het begint te schieten / in water weecken / en dan in bette en met Schape-mis bernisse aerde planten. Men moet het voor het vierde Jaer niet besnoepen; 't kan de koude matelijck verdragen / en 't bloeyt in May tot diep in de Somer, geele bloemen voort brengende / ondertusschen wort het zaet in hantwen of blaesjes beslooten / rijp.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Colutea is warm en dzoogh in 't begin van den tweeden graet. De gene die de bladeren van dit gewas / voor Sene-bladeren gebruycken willen / sijn bedzoogen; nochtans doen sy Bzaken en beroeren de Busch / maer met gewelt en groote bangighejt.

Boomachtige Alhea.

Dit gewas begeert geplant te sijn op een vochte en bette gront / 't verdraeght de koude tamelijck wel / en 't wort van inleggen en zaet aengewonnen / die men in January verplant. De bloemen komen eerst in September voort / en de bladeren vallen in November af / en spruyten in April wederom upt. Indien de top-endekens dooz de koude des Winters verdozt sijn / dan salmen die in 't Dooz-jaer afsnijden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit gewas wort van de Liefhebbers alleen tot cieraet des Hofes onderhouden / en tot Medecijne gebruyckt / het komt met de gemeene Alhea of Heems-wortel in krachten oer een.

Ypen-boom.

Van de Ypen-boom bindt men twee soorten / d'een met breede en d'ander met smalle bladeren; hy begeert goede / bette en vochte aerde / en wort van sijn wortel-spruyten aengequeect / en groot geworden zijnde / in February tot Lanen verplant / of men bekleedt met de smal-bladige de Pieelen en Gaenderpen.

Sijn

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren en ſchorsfen van dese Boom zijn matelijck warm van natuur / ghesen Wonden / en doen de placken en sproeten van

de huyt vergaen. De Landt-huyden seggen als de Ype-boomen haer bladeren vnoegh verliesen / dat'er een groote sterfte van Beesten / als Koepen / Ossen / Paerden / &c. aenstaen de is.

Wijngaert.

De Wijngaert begeert een goede en warme gront en plaetse / daerom sal men se tegen het Zuiden planten; hy wil niet veel gornest zijn / want indien de jonge worteltjens de selve komen te bereycken / verrotense / maer in diens plaetse sal men het afgeballen loof van Vucht-boomen / die tot aerde geworpen is / aen de wortel leggen; andere nemen sijnachtigh Pypn of kleyen gehackte Lepen / of verrot Spcken-hout. Hy moet alle Jaren nootsakelijck gesnoeyt of gesneden worden / eer dat hy begint upt te botten / daerom geschiet sulcks geboeghlijck in de Maent February in het afgaen van de Maen. In het suijsen laet men gemeenlijck 3 / 4 of 5 botten aen't hout blijven. De Wijngaert wordt dooz inlegginge en stecken aengeteelt. Het inleggen geschiet in de snoep-tijdt / als dan neemt men een mantje / daer onder een gat in is / en het selve wel vast gemacckt zijnde / steeckt men dooz het boozz. gat / een ranck van den Wijngaert, en vult het dan op met goede aerde / soo sal de in-gelcnde ranck het selve

Jaer noch wortelen schieten / daer na snijft men de ranck onder het mantje af / en plant hem daer men begeert. Op gelijcke wijze sal men de jonge scheuten / die onder aen de stam van de Wijngaert uptloopen / inleggen / en in de aerde buggen / gelijck booz in de Figuur N. 3. gesien kan worden. Dooz stecken wordt de Wijngaert aengequecht op de volgende maniere. Ht de afgesnede rancken / salmen een loot snijden / dat 6 of 7 botten heeft / dit sal men schuyng in de aerde stecken op een lommerachtige en bochte plaetse / soo dat maer een of twee botten boven de aerde moet uptsteken. De Wijngaert heeft een verborzen byantschap met de Lauwerier, Haselaer, Kool, en Radijs, en moeten daerom omtrent de selve niet geplant worden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Ranckon / Bladeren en klautwerkens van de Wijngaert zijn verhoelende en sterckelijck t'samen-treckende van aert / waerom sy nut zijn om alderhande Bloet-ganck en Dupck-loopen te stop;

te stoppen; men spoelt daer mede / in water gesoden zijnde / seer nuttelijck de Maent / om de ontsteekinghe van dien en van de Amandelen te genesen. De selfde krachten hebben de onrijpe Druyben en der selven sap / dat men Verjuys noemt. De rijpe Druyben maken winden in de Maegh en Darren / insonderheyt die suurachtigh van smaech zijn. De Wijn is verwarmende van aert / en versterckt en verquicht de ingebooren hitte des Lichaems / en woedt daerom met recht geseyt / Melck te zijn booz oude luyden.

Krocussen.

De Krocussen zijn in de Lente of Vroegbloeyende en Herfst of Laet-bloeyende onderscheyden / men vint onder de selve verscheyde koleuren van bloemen / als violette / blaeuwe / witte / geele / purpere / kleyn en groot / gesprenckelde / geele / gout-gee / geele met zwart-purpere strecken. Sy bloeyen vroege in de Lente, te weten in Maert, uytgenomen de Herfst Krocus, en woeden dooz de bollen / die men in October plant / aengeceelt.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De krachten van de Krocussen zijn by de nieuwe Kruidt-beschryvers niet ondersocht / noch van de Oude beschreven of na gelaten geweest; Sy worden wilde Safferaen genoemt / om dat sy nergens / als tot vercieringh des Hofes nut of bequaem zijn.

Hyacinthen.

De Hyacinthen zijn verscheyden van koleur / als witte / blaeuwe / purper-roode / asch-berwige / lijf-berwige / byupne / en dese zijn verdeelt in Nederlandtsche, Engelsche, Spaense, Orientaelsche en Hyacinth van Constantinopolen. Sy bloeyen in Maert, en in Juny woeden de bollen uyt de aerde genomen / en in October wederom geplant. Sy woeden dooz zaeyen / en maer beter dooz af-setten der bollen vermenighbuldicht.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De wortel van Hyacinthen verkoelt tot in het

beginsel van den derden graet / en verdooght in den tweeden. 't Zaedt is verdoogende in den tweeden graet / en t'samen treckende van kracht. De wortel drijft den Urin en stopt de Kamerganck / maer het zaet werckt stercker / en geneest de Hoode en alderhande Druyck-loopen.

Narcissen.

De geslachten van de Narcissen zijn meernigerhande / en woeden meest alle in vroege, middel-soorten en spade Narcissen onderscheyden. Sy begeeren als alle Bolgewassen / goede sabelachtige aerde / en woeden dooz de bollen meest aengeteelt die in September gheplant woeden. De vroege soorte bloeyt hier te Lande in de Hoben in het beginsel van April, de middel-soorten in 't laetste van April, en de spade in May. Verscheyde vzeemde en teere soorten van Narcissen, als mede van de Hyacinthen, die de Sneeuw en Doyst niet konnen verdoogen / sal men in de Winter sozghbuldigh bedecken.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Narcissen en insonderheyt de wortelen zijn warm en dooght in den tweeden graet / en wat afbagende en t'samen-treckende van krachten. Sy heelen Wonden / versoeten pijn / en verdoogen de gezwellen der Drouwen Boysten.

Coriander.

De Coriander begeert op een goede en vette gront in de Lente gezaept te zijn / het zaedt woedt in de Herfst bergadert en bewaert / en hoe ouder het zaet is / hoe beter het na 't zaeyen uytspuyt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Coriander-zaet in Wijn of Azijn geweecht / en wederom gedooght / en dan een weynigh booz den eeten geeten / versterckt de Maegh / doodt de Wormen / en drijft de Maendt-stonden en Urin af. Het zaet woedt veel met Supcher overtogen en alsoo gebruyckt.

Dille.

De Dil woedt ghezaept in de Maent
Maert,

Maert, en begeert de selfde offeningh / die wy van de Anijs in de Maent van Augustus beschreuen hebben.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dil-zaet is warm en droogh in den tweeden graet / 't stillt de krimpunge in de Darren / verwecht de Pisse / doet de Sick ophouden / vermeerdt de Melck in der Vrouwen Borsten / en geneest de gebreken des Lijf-moeders. Van het krypt van Dil maecht men een Olie om pijn te stillen / en alle rauwe bochtigheden tot volkomen Concoctie te brengen.

Gentiana.

De Gentiana staet seer ciertlijck in sijn Bloem / en wordt daerom naerstigh in de Hoven onderhouden. Dit krypt begeert goede en wel-bereyde aerde / en een sommerachtige plaets. 't Wordt door zaet / 't welck men in de Herfst vergadert / aengeteelt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Gentiana, en boornamentlijck de wortel / is warm in den derden graet / en seer krachtigh om te supheren / af te vagen / en alle verstoptheden te openen / sy wort seer gepresen tegen de beten van dulle Honden / wederstaet 't Fenijn / besmettinge en verrottinge der Humeuren / versterckt de Maegh / berweckt de Maent-stonden der Vrouwen / geneest alderhande nalatende kooztsen / en doodt de Woormen.

Agrimonia.

Dit krypt begeert weynigh oeffeningh / en wast op santachtige en schaduwachtige plaetsen / 't bloeyt in Junius of wel later / en het zaet wordt in 't laetste van de Somer rijp. De Agrimonie die men gebruycken wil / moet in May gepluckt en gedrooght worden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Agrimonia is warm en droogh in den tweeden graet / opent en versterckt den Leber / geneest het Bloet-pissen / de Koude-pis / Geel-sucht / kooztsen / en werdt seer nuttelijck in de Wondt-

drancken gedaen. Den vermaerden Heer Petrus Bembus verhaelt / dat hy niet beters bevonden en hadde om het Szabeel uyt de Nieren te drijven / als het gedistilleerde Water van dit krypt.

Arum of Kalfs-voet.

De Arum moet men planten op een schaduwachtige plaets / en wordt door affsetsels van sijn wortel in September of October boozt geteelt. De vrucht / die als een troos Druppen in 't midden opschiet / is van veel vol-sappige Besien te samen geset / die als se rijp zijn / een seer schoon roode koleur vertoonen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Kalfs-voet verwarmt en verdrooght hy na tot in den vierden graet / vaeght af en opent krachtigh: waerom dit geheele krypt de dicke en slijmerige bochtigheden dun maecht / de verstopte Borst en de verbuyde Maegh supbert. 't Poeyer van de wortel in wyle zweeringe gestropt / belet het weeldzigh boozt wassen van het oberbloedigh en onmoedigh Dreesch.

Serpentaria of Speer-wortel.

Dit krypt heeft een recht opgaende steel / die seer aerdigh met herscheyde koleuren besprenckelt is / de bloem is groot / in wiens midden een tongh zwartachtigh van verwe te boozschijn komt. 't Begeert de selfde oeffeningh / die wy van de Arum aangemerckt hebben / en is oock in aert en krachten van 't selve niet verschillende.

Aloë.

Dit werdt in curieuse Liefhebbers Hoven naerstighlijck geoeffent en onderhouden: Men plant het in potten of backen / en moet des Winters nauw booz de koude bewaert worden; Men queecht het aen van sijn zuseheuten / die men in potten of backen in goede sabelachtige aerde plant.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Aloë is warm in den eersten en droogh in den derden graet / 't purgeert de Gal en andere bochtigheden / en is de Maeg nut en bequaem / 't opent

de Speenen en verweckt de Maent-stonden / 't wert oock bequaem gebonden om wonden te heelen / de loopende gaten te supberen / en daer na te suppen : 't wert oock seer nuttelyck vermenght by genees-middelen / die het Bloet stempen / en die men gebruyckt tegen de gebreken der Oogen. Aloë des avonts booz den eeten ingenomen purgeert de Maegh / maer na den eeten 't Hoofst.

Pyrethrum of Bertram.

Dit Kruyt wordt in de Hoben in goede aerde ghezaept in de Maent van April, 't bloept in 't laetste van de Somer, en daer na wordt het zaet rijp; Menighmael wort het oock aengewonnen alleen van steeltjens / die in de aerde gestoken wel beklijven.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De wortel van Bertram is warm en droogh in den derden graet / sy treckt / geknauwt zijnde / veel vochtigheden uyt het Hoofst / en verfoet de Tandpijn uyt koude oorzake ontstaen / en is seer nut om alle oude en koude gebreken van de hersenen en zenuwen te genesen.

Porceleyn.

De Porceleyn wordt in April of Maert in de Hoben gezaept / en eens gezaept zijnde / spruytse daer na genoegh van selfs boozt / sy wast weerdigh op goede vette en welbekende aerde.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit Kruyt is hout in den derden en vochtigh in den tweeden graet / 't verkoelt seer inwendige en uytwendige berhittinge / 't slopt de Doutwelycke Bloeden / en belet het nederfinken der Catharnen. Men eetse dickwils / 't zy rauw / 't zy gekoocht met Olie / Azijn en Sout / maer het boedtsel dat sy geeft is heel weynigh / en daer toe onprijfelyck.

Lychnis Coronaria of Christus-oogen.

Dese Bloemen worden in de Lente in de Hoben gezaept / de dubbelde worden aengewonnen dooz stecken en af-scheuringe der planten / die men in Augustus in de aerde steeckt en verplant; sy bloepen den geheele

Somer dooz / te weten in Juny, July, oock wel in Augustus. Dit krupt wordt om de aengename bloemen / en niet tot Medecijne / in de Hoben onderhouden.

Veneetse Alcea.

Dit Kruyt moet Jaerlijcks in Maert of April gezaept worden / en 't bloept in Juny of July, het zaet leyt in heldere blaesjeus bestooten. De krachten van 't selve zijn niet ondersocht of beschreven.

Noli me tangere, of Kruydtje roert mijn niet.

Dit Kruyt wordt in de Lente gezaept / en eens gezaept zijnde / is het onnoodigh dat men 't wederhale / want het spruyt overbloedigh van 't afgeballen zaet uyt: 't draegt in de Somer geete Bloemen als een hoorenken omgekromt / 't zaet leyt in lange ronde hauwkens bestooten / de welke / als 't zaet rijp geworden is / indiense aengerackit worden / sich terstont in kringelen en 't zaet vallen laten.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Hoe wel men dit Kruyt inwendigh niet gebruycken mach / ende daerom van meest al de Kruyt-beschrijbers als onnut geacht / nochtans wert in sommige Landen van 't selve een water gedistilleert / 't welck seer goet bevonden werd om de pijn van 't Hlereijn te verfoeten / uytwendigh met linne doecken of een spongie dickwils op het pijnlijke lidt gelept zijnde.

Satyrium of Handekens-kruydt.

Dit Kruyt wast veel in 't wilde op vochte boeck-achtige plaetsen en Hop-landen / en in de Hoben verset zijnde / moet het op een vochte en lommerachtige plaetse gheplant werden. De Bloem die boven op de top van de steel in de Maent May of Julius in een tros te voozschijn komt / is in verscheide koleuren verdeelt / als Satyrium met bleek-purpere / byzn-paerffe / licht-roode / witte / lijf-vertwige en violette bloemen / dese alle zijn met verscheiden stippelkens besprengt. Daer-en-boven bindt men Satyrium met

gesprenckelde bladeren / en die / den weleken bladeren tusschen de schoon-purpere bloemen inwassen; als oock Satyrium gelubt of sonder bollekens / en Satyrium Hermaphroditicum met lange uptspruytseis aen de bollekens.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De wortelen van dit krupt wordt warm en vocht van aert geacht en seer gepresen om de lust van by-slapen te verwecken / ende de zwackhe Maag te verstercken. Enige gebruycken / als een bysondere remedie / tegen de derden-daeghse koozts een bolleken van de wortel / gedrooght / gestooten en in 't aenkomen van de koozts ingenomen.

Orchies of Standel en Kullekens-kruydt.

Dit krupt groept / als de Satyrium, op vochtige en waterachtige gronden in 't wilt / behalven de vzeemde soozten die meest uyt Portugael werdt overgesonden. Men siet van 't selfde verschepte gheslachten / als Vosse-kullekens, Hons-kullekens, Bocks of Hase-kullekens, Hane-kullekens, Sots-kullekens, daer en boven zijnder verschepte gedaente van bloemen / als Mannekens, Wijfkens, Wespen, Byen, Vliegen, Muggen, Spinne-koppen, en Pepels of Vijfwouters met gepleckte bladeren. In den Hof geplant zijnde begeerense in goede aerde en op een schaduwachtige plaets geset te zijn. In krachten komen sy geheel met de Satyrium over een.

De Verstandige Hovenier, sijn oeffeningh in NOVEMBER.

In dese Maent sal de Verstandige Hovenier tot sijn Winter probisie / eer hem de Dozst oberballe / de gebonden Endivie afsnijden / en geele Peen, Pastinaken, Bietwortelen, Rapen en andere Wortelen uyt graeven / de krupt en staert-eynden af koozten en in drooght sant in de Kelder vooz de Dozst bewaren: hy sal oock de Artisocken wel decken om van de strenge Dozst bevizjdt te zijn / en hy moet de teere pot-krupten en bloemen / die men ingelept heeft / wel gade slaen / op datse niet en verderven. De Lauwerier en Roofmarijn-boom sal hy met Stroo of Riet-matten bekleeden / op datse niet en verbizesen / noch dooz de Sneeuw / die haer seer schadelijck is / komen te verdooren of uyt te gaen. Hy plant nu oock Oost en Krupt-boomen in 't wassen van de Maen / en houtot de jonge Wortel spruyten af in 't afnemen van de Maen. De oeffeninge die omtrent het planten en versetten der Boomen zijn waer te nemen / kunnen vooz in de Maent February gesien worden.

Hy sal mede in dese tijdt willigen roepen / afsnijden en versamelen / om de Wijngaert en andere Boomen in de snoey-tijdt daer mede te binden en vast te maken.

Om het Ongedier te uyt den Hof te verdrijven.

De Swarte Vliegen doen seer groote schade aen de Bloessem van de Boomen / waer dooz als dan alle hoope van vruchten te bekomen ons by na benomen wordt; om de selve te verdrijben / sal men de Boomen met Stroo en andere ruyghe beroocken / of men begietse met kout water / waer dooz sy afvallen en verdreben werden. Om de Mieren te verjagen en te doen sterben / soo sal men haer nesten met droessem van Olie begieten / of met sijn gestoten Orego en Swavel / of met krijt en Wische bestroepen; Somnige branden eenige van de selve by de nesten op een koole vuur / en vermeynen dat de andere daer dooz vlieden sullen. Indien men de struyck van de krupten of Stam

Stam van de Boomen met Moer van Olie daer Lupinen in gesoden zijn / of met Ossen-gal / Teer en Moer van Olie vermengt / besmeeren / soo en sullen geen Mieren by de selve ophlimmen. Tot dien eynde kan men oock een Wassen-rinck / die uptgeholt is / om de Stam vast maken / en de selve met water vullen / andere bebinden de Stam onder met Wol / want sy niet gaerne over de Wol loopen / want sy lichtelyck in de selve komen te verwarren. De Ruypen zijn seer schadelijcke gebierten booz de Boomen / want sy dickwils Loof en Bloemen af eeten / daerom sal men de Ruype-nesten in December, January, of ten langhsten February wech doen / vernielen / vertreden of verhanden / eer datse haer over den geheelen Hof bespreyden. In dien de Ruypen over al den Boom waren gekropen / sal mense met roock van Stroo / Hoozns of Swabel verjagen en doen sterben / of men false op volgende wijze verdrjben. Men moet des morgens vroegh / na dat het geregent heeft / de Boom schudden / waer dooz sy / met de koude van de nacht bevangen en verstyft zijnde / lichtelyck sullen af vallen / en vertreden kunnen werden. Dooz de Mollen set men gemeenlyck Mols-ballen / men kanse oock vangen wanneer se gemeenlyck woeten / 't geschiet 's morgens omtrent 6 uren / 's middagh omtrent 12 / en 's avonts omtrent 6 uren / als dan sal mense van achteren met een Spade besetten en opwerpen / doch men moet letten / dat de windt niet na haer toe en is / want sy konnen 't stracks riecken. Andere gebruycken dese manier / als men een Mol vanght / doet die in een diepe pot / en graeft die in de aerde / des nachts sullen alle de andere Mollen haer om de pot vergaderen / en daer in vallen om de eerste te helpen / en sullen alsoo alle gebangen werden. De Katten en Weselkens zijn haer gezworeen Vpanden. Op dat de Muysen het gezaeyde niet vernielen / sal men het zaet van te vooren met Gal besprengen. De wortelen van de Artisocken worden seer van

dit ongedierte dooz-knaeght / om dit booz te komen / sal men omtrent de selve Verckens-mis of Assche van Boecken-hout / van een gebraude Krat of Wesel leggen. Indien men onder de Krupden Raketten zaeyt / soo sullen sy minder van de Aert-bloeyen beschadicht worden. In de Persick, Abricoos en andere Vucht-boomen / die aen Heyningen geplant zijn / plegen veeltijds de Oorwormen op te kruppen en de rijpe vruchten te bederven / hier booz sal men hier en daer afgesaeghde eynde van Osse-hooznen in de Boom stellen / waer in sy sullen kruppen en alsoo gemakelijck komen gebangen en gedoodt werden. De Pier-wormen beschadigen het jonge krupt oock seer / desen sal men 's avonts / na dat het geregent heeft / by de kaers opsamelen en wech doen.

Hage-doorn.

De Hage-doorn spruyt in de Lente seer vroegh upt / en is bequaem om Hagen en Heyningen rontom den Hof en Boomgaert daer van te maken / die men tierlijck buygen en bescheeren kan ; hy wordt van zaet en upt spruyt fels aengewonnen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Vruchten of Besien van Hage-doorn zijn droogh en t' samen-treckende van aert : sy stoppen de Supck / de Supck-loop en oberbloedighe Maent-stonden der Vrouwen. De binuenste kernen van dese vruchten breeken de Steen en dryben die upt de Nieren en Blaes.

Palm of Bucx-boom.

Hier van zijn twee soorten / groot en kleyn ; De kleyne worden tot tieract des Hofe rondtom de kanten van Bedden en Bloem-parcken geset : De groote wast op tot een kleyn Boomtje / waer van men Swanen / Pauwen en andere gedaente scheert / of men maect 'er Heggen van. Dese moeten geplant worden in Maert of April, en eens des Jaers of om het tweede Jaer beschooren zijn. Hier by kan geboeght werden de stekende Palm, wiens eynde der

Bladeren met een fcherpe doorn befet zijn/ en draeght roode Befien/ waer in het zaet beftooten woꝝdt. Het woꝝdt door zaet en 't fcheuren der woꝝtelen in de Hoven aengeteelt

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren van de Palm zijn met eenige drooghte t'famen-treckende van aert/ ghelijck sulckx uyt de fmaeck genoegh te onderbinden is/ maer in de Medecijne heeft het geen gebuyck ofte mit.

Slee-pruymen.

De Slee-pruymen kunnen tot beuytlinge van de Boomgaert aen de Heyningen geplaat worden/ andersins zijuse in 't wilde genoegh te binden. Sy bloeyen in April, en in de Herft worden fijn vuychten rijp.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Slee-pruymen zijn hout en droogh tot in den derden graet/ en sterckelijck t'famen-treckende van naturen; waerom sy nut zijn om alle buyck-loopen en Bloeden der Vrouwen te stoppen. Tot dien eynde werdt het fap van de felue uytgeparst/ en tot een Krob gekoocht/ 't welck men in de Apotheken Rob Acatia noemt.

Qualster-boom of Lyfter-befien.

Deze Boom plantmen aen de kanten van den Boomgaert/ en worden door 't zaet bermenighbuldicht: hy bloeyt in May, en in de Herft worden de Befien rijp/ waer mede men Lijsters/ Sneppen en ander gebogelte vanght.

Lavas.

Dit Kruidt is sterck en specery-achtigh van reuck en fmaeck/ ende 't woꝝdt in de Lente in vette en matelijck vochte aerde gezaeyt/ en daer na fpruyt het wederom Jaerlijckx uyt. In de Somerse Maenden lebert het bloemen en zaet.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Lavas is verwarmende en verdroogende in het begin van den derden graet/ versterckt de koude

Maegh/ breecht Winden/ berweckt de Maentstonden der Vrouwen/ stilt het opftijgen des Lijf-moeders/ en opent den verstopte Mildt en Leber. Lavas woꝝdt in Wijn gekoocht/ of des selfs woꝝtel of zaet gepulberifeert met Wijn tegen de verhaelde gebreken ingenomen.

Hoppe.

Dit Kruidt behoeft weynigh oeffeningh/ en windt en blecht sich selven om de stocken/ ftaken en andere dingen daer het by gefet woꝝdt. Het wast weeldzigh in vette aerde en wel-bereyde Ackers. De blaes-achtige bellekens woꝝden in Augustus of September bergadert/ om daer Bier mede te voutwen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Hoppe is warm en droogh in den tweeden graet/ openende en afvagende van krachten/ reynicht het Bloet van alle onfuyberheyt/ opent de verstoptheyt van de Leber/ Mildt en Nieren/ geneest de Geel- en Water-fucht/ en alle langhduurende Kooztsen. De jonge fpruyten worden gefoden/ en in 't Dooz-jaer als Salaet met Olie en Azijn gegeten.

Duyve-kervel.

Dit Kruidt eens gezaeyt zijnde/ bermenighbuldicht sich selfs van het afgeballen zaet. In May begint het te bloeyen/ en moet als dan gepluckt/ gedrooght en bewaert worden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Duyve-kervel is verkoelende en een weynigh verdroogende van aert/ 't opent de verstoptheyt van Leber en Mildt/ fuybert het Bloet/ geneest de Schurftheyt en onfuyberheyt des Hupts/ en drijft de galachtige vochtigheden uyt door den Urin en Kamer-ganck.

Beeren-klauw.

Beeren-klauw woꝝdt van de Woꝝtelen in Maert aengeteelt/ want de Woꝝtel seer langh in 't leven blijft: in de Somerse Maenden brynght het fijn Bloem voort.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit Kruidt is middelmatigh tuffchen hitte en koude/

houde / en wat bochtigh van aert / vermozwende en verteerende van krachten. De bladeren worden in klisteren gebuycht / en zijn oock dienstigh op verbzantheyt en heet Fleretijn gelept te werden.

Beeren-oor.

Dit Krupdt wordt om de aengename reuck der bloemen / en de aerdigheyt van dien / van de Liefhebbers naerstigh onderhouden en geoeffent; Men vindt van de selve veelderhande koleuren / als purpere, roode en witte-gespickelde, bleeck-roode, schoon-roode, sneeuw-witte en meer andere. Het begeert geplant te zijn op goede sabelachtige grondt en een lommerachtige plaets; 't Werdt door afscheuringe / die in de Maent April of May geschiet / aengewonnen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit Krupdt is droogh van aert / en t'samen-treckende van kracht / waerom het tegen in en uytwendige wonden / als oock tegen scheursels seer gepresen wordt.

Sanikel.

Sanikel begeert een vette grondt en wel-gemeste aerde / en bemint lommerachtige plaetsen / 't kan seer wel tegen de koude en Doyst / want de bladeren blijven het ghe-heele Jaer door groen / en 't bloept in May en Junius. Men zaeyt het in de Lente, en wil by drooge tijden somtijds besproeyt zijn.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit Kruyt is warm en droogh in den tweeden graet / t'samen-treckende van kracht / en daerom onder de boornaemste Wondt-krupden gerekent / geneest het Bloet-sputwen / root Melizoen / en de zweerende Nieren. Men koocht dit Kruyt in Water of Wijn / en wert alsoo ingegeven.

Salomons Segel.

Dit Krupdt begeert in santachtige aerde / en op een schaduwachtige plaets geplant te zijn; het draeght sijn Bloemen in May en

Junius, en wozt in de Lente door 't afscheuren der Wortelen vermenighvuldicht.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Salomons Segel is warm en droogh van natuuren / afvagende en t'samen-treckende van krachten. Het wordt seer selden om sijn moepelijcke en walgelijcke bitterheyt inwendigh gebuycht; uytwendigh dient het om Wonden te geneesen / en sproeten / en alle blaetwe placken te verdooyben.

Alchimilla, of onser Vrouwen Mantel.

Alchimilla wast tierigh op goede en bochtige gronden en lommerachtige plaetsen / 't werdt door afscheuringen en planten aengewonnen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit Krupdt is den Sanikel van aert en krachten seer gelijck / soo dat het eene voor het ander wel mach gebesicht worden.

Wijn-ruyt.

De Wijn-ruyt wordt in veel Hoben geplant en onderhouden / hy begeert drooge en luechtige plaetsen / en bemint een brackachtige greent / en wordt van wortels en tack-spruyten / als Salie en Roosmarijn voort geteelt / somtijts spruyt hy van sijn afgebalen zaet voort. Indiens in de bloem wil schieten / sal men deselve afsnijden / want sy andersins te eerder verdrooght en uytgaet.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Wijn-ruyt is warm en droogh in den derden graet / scheidt de winden / verteert en maecht dun alle dicke en taye bochtigheden / wederstaet alle vergift / scherpt het Gesicht / geneest de Water-sucht en alle smerten van de Doyst / die van koude veroorzaecht zijn / en werdt seer bequaem geacht tegen de Stuppen der jonge kinderen. Men bereydt van de Wijn-ruyt gedistilleert Water en Olie.

Rijnvaern.

Dit Krupdt wil geplant zijn op bochte en schaduwachtige plaetsen / 't bloept in Junius

en Julius, en in Augustus wordt het zaet verzamelt. Rijnvaern wordt dooz zaepen en planten voortgeteelt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Rijnvaern is heet en droogh in den tweeden graet / 't werdt veel gebruyckt om de woymen des Bupchs te dooden en af te jagen / 't verweckt de Urijn / geneest de koude Pis / en is den Maegh seer aengenaem. De jonge en teere bladeren worden nuttelijck in 't Dooz-jaer onder scrupf-koekens gebesicht.

Eeren-prijs.

Eeren-prijs wordt dooz 't afscheuren der planten in Maert voort geset / 't begeert geplaat te zijn in santachtige aerde en op een openluchtige plaets; 't bloept in Junius en Julius.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit krupdt is warm en droogh van aert/opent de verstoppinge van Leber en Milt / drijft de Urijn en 't Gzabeel af / geneest die geene / die Etter spouwen en met een zwaren Hoest gequelt zijn.

Imperatoria of Meester-wortel.

Imperatoria moet gezaept of geplant worden in santachtige aerde / 't bloept in Junius, en daer na wordt het zaet rijp: De wortel blijft lange jaren overstaen en spruyt alle jaren wederom uyt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Meester-wortel verwarmt en verdrooght in den derden graet / drijft het Sweet / scheidt Winden / soo wel van Darmen / als Maegh en Lijfmoeder. 't Werdt oock seer nut bevonden om de Maent-stonden der Vrouwen te vorderen / het opstijgen des Lijfmoeders te beletten / en de Ma-geboorte en dooden vryucht af te drijven.

Gratiola of Godts genade.

Dit krupdt wordt dooz afscheuringe aengeteelt / men moet het op vochte en lommerachtige plaetsen planten / 't draeght zijn bloemen in Julius en Augustus.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Gratiola is warm en droogh van aert / hebbende een stercke kracht om de Bupch te beroeren en soo wel van boben als van onderen te purgeeren / en slijmachtige / dicke en galachtige bochtigheden uyt te jagen: Daerom en moet het niet als met voorzichtigheyt en goet overleggh en dat tot stercke lichamen / gebruyckt worden.

Fraxinella.

De Fraxinella wordt hier dooz zaet aengeteelt / het wil geset zijn in goede sabelachtige aerde / men bindt van de selve twee soorten / d'eene met bleecht-root purperachtige / en d'ander met sneeu-witte bloemen / die in Junius te voorschijn komen / maer het zaet wort heel laet rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Fraxinella is warm en droogh in den tweeden graet / 't vreecht de Steen / drijft de Maent-stonden en Ma-geboorten af / opent de Bost en geneest de Vallende Sieckten / en alle koude gebraken van de Herffenen.

Bryonia of witte Wijngaert.

Dit is een gemeen en seer wel bekent krupdt / en wordt geplant in een santachtige gront aen Drieelen / om de selve te bedecken en alsoo in de Somer aengename schaduwte tegen de hitte der Son mede te deelen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De wortel van Bryonia, die alleen in de Medicijne gebruyckt wordt / heeft een supberende / droogende en matelijck verwarmende kracht / en jaeght af dooz de kamer-ganch de tape Fluymen en waterachtige bochtigheden; waerom sy nuttelijck gebruyckt wordt tegen de Water-sucht; daer en boben supbertse de Lijfmoeder van alle buyle en quade bochtigheden / en werdt daerom tegen het opstijgen des selfs en om de Maent-stonden te verwecken / veeltijts gebruyckt.

De Verstandige Hovenier, sijn oeffeningh in D E C E M B E R.

In dese Maent sal de Verstandige Hovenier sijn tijd besteden in 't af houwen van de tacken van Willigen, Populieren, Abeelen, Elst, Ipen en andere Boomen; oock moet hy nu de Goft-boomen / als Appelen, Peeren, Pruymen, Kerffen, Mispelen, Queen en andere / sijnberen en besnoepen / en de tacken tot sijn byandinge by een binden / ende op de Solder laten drooggen. Hy sal nu sich versien van goede mis / om deselve in tijd van noodt in voorraet te hebben. De Verstandige Hovenier sal nu oock sijn Hof-gereetschap na sien / en wat gebroocken of geschonden is / laten vernieuwen / op dat hy in sijn arbeyt nimmer verlegen en zp.

Van 't havenen en suyveren der Boomen.

Dese oeffeningh geschiet alderbequaemst in December, daerom moet men als dan toefien / waer het hout al te overbloedigh gewassen is / of waer dat de Boomen met doore tacken of water-looten bezwaert zijn / op dat de Boom daer dooz niet geheel bedorven en worde ofte onvruchtbaer blijbe / dese sal hy upthouwen en besnoepen / doch naerftigh in acht nemende dat de vruchtbare tacken en botten niet gequetst noch beschadicht en werden. Alwaer de Boomen te dicht staen en d'een van d'ander onderdrucht worden / sal men den geene / die minst in waerden zijn / de overbloedige tacken be-rooben / of de ouden en onvruchtbaren geheel uytroepen. In 't besnoepen der Boomen moet in acht genomen werden / dat sulcks niet en geschiede in harde storm-winden en uptermaten strenge koude / waer dooz de Boomen eenige letsel mochten bekomen. De jonge Boomen moeten / vooz datse drie of vier jaer oudt zijn niet besnoept worden. In vochtigh en regenachtigh weer dientmen de Boomen van het Mos / waer

dooz de Boom veel in 't groepen en vruchtbaerhept belet wordt / met houte of beene messen afdoen / sijnberen en afschabben.

Denne of Mast-boom.

De Mast-boom wordt hier te Lande van breeimt zaet / 't welck upt Noorwegen of andere plaetsen wordt obergesonden / aengeteelt / en gezaeyt voozgh in de Lente op een seer warme plaets / en daer na bequaem zijnde om te verplanten / 't welck vooz de 4 Jaeren niet moet geschieden / wordt hy geplant daer men hem begeert / 16 of 20 boeten van een / de wortel rondtom bedeckende met goede sabelachtige aerde. Dese Boom staet het geheele Jaer dooz groen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren van Denne-boom met roode Wijn of gestaelt Water ingenomen / stoppen alle Bloeden en 't root Melizoen. De bochte herft van dese Boom vermozwt / verteert / en doet scheyden / ingenomen geneest Engghbozstighheyt / Upt-teeringe / en 't Sciatica, en sijnbert de Nieren en Blaes. Die den aers-darm uptgaet / sulsen op een planck van desen Boom sitten / die te booren tegen het buur wel heet gemaect is.

Populier en Abeel-boom.

De Populier-boom wast tierigh in bochtige en boeckige plaetsen / hy begint in 't eynde van Maert of in 't begin van April te botten / en hy wordt van wortel-spruyten voozt geteelt. De Abeel-boom die oock witte Populier genaemt is / werdt op de selfde wijze aengequeect / en daer na bequaem zijnde tot Lanen en Bemantelingen verplant.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De bladeren en schozffen van de Populier en Abeel-boom zijn getempert in warmte en koude / nochtans wat droogh en afvagende van aert.

L

Van

Van de jonge Populier-knoppen wordt in de Apotheken de wel bekende Populieren-salf bereept/ de welke seer goet is tegen alle verhittinge en alle versche geslagen / gestoten ofte geballen buplen ; de selve doet oock rusten aen de slaep van 't Hoofst en de Pols-aderen gestreken.

Bercken-boom.

Deze Boom behoeft in geen vette gront geplant te zijn / want hy in santachtige en dorre gronden in 't wilde wassende gebonden wordt ; hy spruyt boort van zaet / en is mede bequaem om tot mantelinge der Boomgaerden in February geplant te worden.

Sijn aert , kracht en gebruyck.

De bladeren en schozse van de Bercken-boom zijn warm en droogh in den derden graet: Het loof in water gesoden verdrooght de loopende zee- ren ; de schozse in buple wonden gestropt / geneest de selve. Het water uyt een gat / in 't Door-jaer in dese Boom gemaecht / dzuppende / werdt seer gepresen om 't Szabeel en de Steen uyt de Nieren en Blase te drijven / en om alle buple Sweeringe te genesen.

Elst.

De Elt begeert op seer vochte plaetsen te staen / waerom 't oock in de Deenen aengeteelt wordt / die opgewassen zijnde / in Maert berplant worden. Men mach de Elt tot hy de wortel af knappen / en sy sal daer na weder genoegh uyt spruyten en opschieten.

Sijn aert , kracht en gebruyck.

De schozsen van dese Boom zijn hout / verdroogende en t'samen-treckende van naturen. Het Elsen-hout heeft dese eygenschap / dat het onder de aerde en insonderheyt in 't water geset zijnde / nimmermeer berrot of bergaet / hoe wel dat 'et buyten de aerde in de lucht blijvende / haestelijck bederft.

Willige-boom.

Deze wordt van stecken / in de aerde gestekken / aengequeecht / en begeert op een vochtige plaetse gestelt te zijn / alwaer hy heel tierigh en willigh wast.

Sijn aert , kracht en gebruyck.

De bladeren van de Willige-boom zijn hout en droogh en een weynigh t'samen-treckende van aert / waerom sy goet zijn tegen het Bloet-spouwen en Bloet-bzaecken / en om de onmatige Bloeden der Vrouwen te stoppen. Sy worden mede gebruycht tot Doet-hadinge om slaep te verwecken. De groote tacken van dese Boom werden van de Landt-lieden gebruycht om horden en andere dingen daer van te blechten: De kleyne gebruycht de Hovenier om sijn Boomen en Wijngaerden daer mede te binden.

Chalotten.

De klisterg / waer door de Chalotten worden vermenighvuldicht / worden in Maert een halve voet van malkanderen geplant / en na dat het lof vergaen is / in Augustus werden sy wederom uyt de aerde genomen / en bewaert.

Haer aert , kracht en gebruyck.

De Chalotten komen in krachten en gebruyck met de Ajün en Knofloock ober een / maer gegeten zijnde / en verwecken sy soodanige bangen lucht niet / als de genoemde Krupden.

Balsen-appel.

De Balsen-appel is in twee soorten onderscheyden / als Balsen-appel Manneken, en Balsen-appel Wijf ken. De eerste soorte moet jaerlijck in goede vette aerde / en op een wel ter Sonne staende plaets gezaept zijn / en als het heet en droogh weer is / moet het met water dat in de Son verwarmt is besproept zijn. Men bekleet met het selve Gaenderpen en Pieelen / om onder de schaduw van dit gewas / booz de heete stralen van de Son bevizt te zijn. Het en kan de koude niet wel verdragen / daerom verdozt het soo haest als sijn vruchten rijp zijn. De tweede soorte is van de eerste veel verschillende / want het niet seer hoogh opschiet / en heeft lange en booz spitse bladeren / de steelen zijn de Porcelèyn gelijk ; 't bloept in Julius, en in de Herfst worden de Vruchten of Appelkens

kens gemeentlijk rijp. Dit gewas moet mede alle Jaeren in de Lente ghezaept worden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren en vruchten van Balsem-appel Manneken zijn warm in den eersten en droogh in den tweeden graet; sy genesen soo wel inwendige als uytwendige Wonden. De Olie daer dese vruchten in geweecht zijn / is goet voor scheursels en gequetsste Zenuwen. De aert en krachten van Balsem-appel Wijfken zijn tot noch toe onbekent.

Glas-kruydt.

Dit Kruydt wast gaerne aen oude mura-gie / en wordt op schaduwachtige plaetsen in den Hof geplant; het spruyt in de May eerst uyt der aerden / en in Julius of Augustus wordt het zaet rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Glas-kruydt is van een ghetemperde natuur / 't stilt pijn / drijft het Gzabeel af / vermoght en verdrijft de gezwellen en zwoeringe der Vrouwen Wozsten / en verfoet de suerte van 't Fleretijn.

Bugula of Sene-groen.

Dit Kruydt is Winter en Somer groen; 't begeert gheplant te zijn op vochte doch open-luchtige plaetsen. In April of wat later brenghet het sijn Bloem voort.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Sene-groen is met enige t'samen-treckinge merkelyck verdroogende van aert; de verdere krachten van 't selve bergelijcken sich met den Sanikelen en Alchimilla.

Valeriaen.

De Valeriaen begeert op vochtige gronden geplant te zijn / 't wordt door afscheuringen en zaet aengeteelt: hier benevens bindt men een soozte / die Valeriana Graeca genaemt is / en wordt op de selve maniere aengewonnen. Dese bloepen allegader in de Maenden May, Junius en Julius.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De wortel van Valeriaen is warm in den eersten en droogh in den tweeden graet / verweckt de Maent-stonden der Vrouwen / drijft den Krijn / en bezijdt de Menschen voor Pest en besmettelijcke Siechten / en sy mach oock seer nuttelijck by de Wondt-drancken vermenght werden.

Tormentille.

De Tormentille moet op een goede sabelachtige gront en een schaduwachtige plaets geplant zijn / en 't wordt door de wortelen voort gheset / die men in Maert van een scheurt: 't bloept in de Somerse Maenden. De wortel mach tot alle tijden van 't Jaer opgenomen en tot het ghebruyck bewaert worden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De wortel van Tormentille is droogh in den derden graet / en t'samen-treckende van aert. Men gebruyckts veer tegen besmettelijcke siechten / sy verweckt het Sweeten / en stopt alle onmatige Bloeden: Sy is oock seer goet om inwendige quetsuren te genesen / en het geronnen Bloet te doen scheidten.

Nies-wortel.

Van dit Kruydt wordt tweederhande geslachten in de Hoven onderhouden / als swarte Nies-wortel, hebbende groene bloemen en zwarte wortelen / ende wit Nies-wortel, wiens bladeren seer aerdigh als een Brabantse Huyck gebouwen / en wortelen wit zijn. Sy worden in santachtige aerde / en op een schaduwachtige plaetse geplant.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Swarte Nies-wortel is heet en droogh in den derden graet / purgeert de tape / galachtige en insonderhept de melankolijcke vochtigheden. Des selfs gebruyck bereyscht een goet oordeel / en een voorsichtige handt. Witte Nies-wortel is warm en droogh in den derden graet / purgeerende de tape en oberbloedige vochtigheden van onder en van boven / maer 't is bepliger in des selfs plaetse

andere gheenes-middelen te gebuycken. Het Roeyer van dese Wortel in de Neus opgehaelt dooz sterck sniesen / en supbert de Herzeuen van veel quade vochtigheden.

Winter-groen.

Dit krupt blijft des Winters groen / en wast gaerne op bochte / doch open-luchtige plaetsen: 't dyaeght wel-riekende bloemen in de Maent Junius en Julius.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Winter-groen is hout in den tweeden en dzoogh in den derden graedt / 't woardt onder de booz-naemste Wondt-krupden gerekent; 't geneest de Wuyck-loopen / Bloet-spuuwen en oberbloedige Maent-stonden der Vrouwen. Het krupt wozt in Water of Wijn gesoden en het afziedtsel ghezoncken.

Lepel-bladen.

Lepel-bladen wast hier te Lande oberbloedigh aen Dijken en op Vliet-landen / sy kunnen oock van zaet in de Hoben aengeteelt worden: Sy bloepen in April en May, en 't zaet woardt in Juny volkomen rijp.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Dit krupt is warm in den ersten en dzoogh in den tweeden graedt. Het sap is niet alleen seer goet tegen de Scheur-buyck / maer oock andere gebeyken / die upt grof en zwaer Bloet ontstaen.

Men koocht de selve in Wey of Wijn / of men eetse tot Boter en Broot. In de Apotheken bint men Extract van Lepel-bladen tegen de Scheur-buyck wonderlijck dienstigh.

Alsem.

Hier van bindtmen twee soozten / als gemeene en Roomse Alsem, sy begeeren goede sabelachtige aerde / en worden dooz 't afscheuren der planten bezmenighbuldigh.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Alsem is heet en dzoogh van aert / en werdt seer goet bebonden om de slappe Maegh te verstercken / de galachtige vochtigheden dooz de Kamer-ganch en Urijn af te setten / en de tape sluymen te verteeren. Sy wederstaet alle berrottinge / opent de verstopte Leber en Mildt / geneest de Water-sucht en doodt de Wormen des Wuycks. Van dit krupt maecht men Alsem-wijn, Conserven, Syropen en Olien, die seer dienstigh tegen de verhasde gebreycken gebuyckt kunnen werden.

Stinckende Gouwe of Schel-kruydt.

Dit krupt begeert weynigh oeffeningh / en woardt op verlooren plaetsen geset / en eens geplant zijnde / spruyt van sich selfs voort / en blijft lange Jaren in 't leven: 't bloept van April tot heel diep in de Somer, en ondertusschen wozt het zaet in de hauwken rijp.

Hobts

**Hoveniers Register / om te weten wat men in den Hof heeft / of wat'er
noch ontbreekt / seer dienstigh om in goede ordze sijn Hof af te deelen / een pe-
der soort by het sijne te setten / gelijk wy hier vertoonen.**

De Ooft-Boom en Fruyt-Hof, beplant men met

Appelboomen	Abricoos
Peereboomen	Quee-appels
Limoenen	Noteboomen
Orangien	Hafelaer
Jasmin	Mispelboomen
Amarellen	Vygen
Kriecken	Wijngaert
Karssen	Granaet-appels
Aelbesier	Laurier
Kruys-besien	Genever
Pruymen	Vlierboomen.

De Medicinale Kruyt-Hof met

Angelica	Hipericon
Aloë	Lepelbladen
Byvoet	Malve, Pappelen
Camillen	Schelkruyt
Carde Benedict	Sinnau
Centaurea	Senegroen
Galligan	Wintergroen
Gentian	Walwortel.
Hafelwortel	
Heemstwortel	
Holwortel.	

De Kool- en Wortel-Hof met

Kool	Aspargies
Bloemkool	Pompoen
Savoy	Meloen
Wortelen	Comcommers.
Pinghsternaken	
Bierwortelen	
Suyckerwortelen	
Cichoreywortelen	
Peperwortelen	
Radijs	
Rapen	
Ajuyn	
Knofloock	
Bitterravien	
Articiocks	

De Lelien, Roosen en Bloemen-Hof met

Annemonien	Pionien
Angelieren	Roosen
Aquileyen	Ridderspoer
Kroon Imperiael	Sleutelbloem
Druyf-kruyt	Sonnebloem
Duyfentschoon	Stockroos
Goutsbloem	Tunisbloem
Helmkruyt	Tulpen
Ireas	Tyloofen
Lelien, roode, witte	Vingerhoet
Lelie Convalbi	Violen
Constantin. bloemen	Munnicksoppen
Mater	Wollekruyt, of
Maeghdelieven	Koningskeers
Narcissen	Cimbale klockjens.

De Sala en Warmoes-Hof met

Endivie	Annijs
Kropfla	Kars
Vette Korf	Kervel
Biet	Lattou
Biesfloock	Longkruyt
Betonie	Leverkruyt
Bloetkruyt	Parey
Costus	Pieterfelie
Ceul	Pimpernel
Confelie	Porceleyn
Comijn	Spennagie
Dil	Suyringh
Dragon	Vennekool.

De Welruyckende Kruyt-Hof met

Alst	Nip
Averuyt	Poley
Basilicum	Roolmarijn
Balsum	Rijnevaern
Bedstroo	Salie
Camillen	Sevengety.
Confelie	Tijm
Yfoop	Wijnruyt
Laurier	Druyf-kruyt.
Lavendel	
Mater	
Majoleyn	
Munte	

REGISTER

Van de

Verftandige H O V E N I E R,

Aenwijfende alle de Boomen en Kruiden, in de zelfde begrepen.

<p>A.</p> <p>A Beelboom 73 Abricoos 16 Aelbesien 39 Aertbesien 49 Aertflocken 20 Affodillen. 42 Agnus Castus. 46 Ajuyñ 5 Akeley 35 Alchimilla 71 Aloë 66 Alfem 76 Alant-wortel 6 Alkekengi 37 Amaranthus 48 Amandel-boom 17 Ameos 55 Anemones 59 Angeliereñ 35 Annijs 55 Antirrhinum 48 Appel-boom 8 Appel der Liefde 43 Arbor Vitæ 46 Arum 66 Aspergiens 20 Averuyt 12</p> <p>B.</p> <p>B Alfem 54 Balssem-appel 74 Basilicum 28 Belvedere 61 Beeren-klauw 70 Beeren-oor 71 Bergh-calament 50 Bernagie 18 Bercken-boom 74 Berberis 24 Bertram 67 Betonie 47 Biet 5 Biet-wortelen 4 Biefllock 13 Blaxania 48 Bloem van Constantinopel 41</p>	<p>Boecken-boom 3 Bolbonac 61 Boom des Levens 46 Boomachtigh Althea 63 Boonen 27 Brasiliſe Peper 36 Brem-boom 40 Bryonia 43 Bruynnetekens 28 Bucx-boom 69 Buglos 18 Bugula 75</p> <p>C.</p> <p>C Amperfoelie 52 Capper-boom 46 Caſtanien-boom 57 Carduus Behedictus 19 Carduus Maria 48 Cataputia 37 Cauwoerden 26 Chalotten 74 Chicorey-wortelen 13 Chriſtus-oogen 67 Cyclamen 34 Cypreffen-boom 58 Citroen-boom 32 Colutea 63 Comomiers 26 Confilie de Greyn 53 Cornoelien-boom 3 Coriander 65 Coſtus 55</p> <p>D.</p> <p>D Amast-bloemen 41 Denne-boom 73 Deurwas 50 Dil 65 Doorn-appel 47 Donder-baert 55 Dragon 12 Duyſent-blade 49 Duyſent-ſchoon 41 Duyve-kervel 70</p>	<p>E.</p> <p>E Eren-prijs 72 Egelantier 33 Eycken-boom 51 Elſt 74 Endivie 40 Erwten 20 Eſſen-boom 3</p> <p>F.</p> <p>F Ilipendula 37 Flamboyſen 39 Fluweel-bloemen 48 Fraxinella 72</p> <p>G.</p> <p>G Ele Peën 4 Gelderſe Roos 45 Geniſta 40 Gentiana 66 Gladiolus 60 Glas-kruydt 75 Gouts-bloemen 19 Godts-genade 72 Granaet-Appel-boom 11 Gras met veel Bloemen 56 Gratiola 71 Gulden Appelen 43 Genes boom 68</p> <p>H.</p> <p>H Agedoorn 69 Handekens-kruydt 67 Haſelaer-nooten 51 Haſel-wortel 60 Hepatica 42 Herts-tong 42 Heydenſch Wont-kruyt 55 Hyacinthen 65 Hypericum 61 Hyloop 53 Hoppe 70 Huys-loeck 55 Hwiſt 4</p>	<p>I.</p> <p>J Afmijn 45 Imperatoria 72 Indiaenſe Ketiſſe 30 Ypen-boom 63 Ireas 40 Yſer-kruydt 55</p> <p>K.</p> <p>K Alfs-voet 66 Kamillen 36 Kerſſen-boom 10 Kervel 12 Keule 29 Kiviſts-eyeren 59 Klim-op 57 Klocksken 61 Kool 11 Kriekken van over Zee 37 Krocuffen 65 Kroon Imperiael 59 Krop-Salaet 19 Kruydtje roert my niet 67 Kruyſe-munt 53 Kruyſ-besien 39 Kuyſch-boom 46 Kullekens-kruydt 68 Kun 29</p> <p>L.</p> <p>L Amoent-boom 32 Lauwerier-boom 24 Lathyrus 48 Latouw 19 Laureola 39 Lavas 70 Lavendel 40 Lelien 59 Lepel-bladen 76 Lever-kruydt 42 Liguſtrum 23 Liliſium Convallium 34 Lychnis Coronaria 67 Lijſter-besien 70 Linden-boom 68</p>
--	--	--	---

REGISTER.

<p>Lombaerſe Linſen 63 Longer-kruydt 27 Lupinen 27</p> <p style="text-align: center;">M.</p> <p>M Aeghdelieven 18 Maeghde-palm 36 Maen-bollen 41 May-bloemen 34 Majoleyn 34 Mans-ooren 67 Maſt-boom 73 Mater 36 Melde 49 Meliſſe 53 Meloenen 25 Mercatons 16 Meeſter-wortel 72 Milium Solis 43 Miſpel-boom 17 Myrten-boom 24 Moerbefien-boom 23 Motte-kruydt 48</p> <p style="text-align: center;">N.</p> <p>N Apellus 43 Narciffen 65 Nies-wortel 75 Nip 53 Noli me tangere 67</p> <p style="text-align: center;">O.</p> <p>O cker-nooten 51 Oyevaers-becken 28 Oleander 33 Olijven-boom 46</p>	<p>Onſe Vrouwen Diſtel 48 Onſer Vrouwen Mantel 71 Orangie-boom 33 Orant 48 Orchies 68</p> <p style="text-align: center;">P.</p> <p>P Alm-boom 69 Paſſinaken 4 Parey 13 Penteen 48 Per Foliata 50 Perſiken 16 Peere-boom 9 Peerlen kruydt 43 Penningh-bloemen 61 Peonien 35 Peper-wortel 6 Pietercelie 11 Pimpernel 52 Pyrethrum 67 Poleye 54 Pompoenen 25 Pomum Amois 43 Populier-boom 73 Porcleyn 67 Pruym-boom 10 Pulmonaria 61</p> <p style="text-align: center;">Q.</p> <p>Q ualſter-boom 70 Queen 37</p> <p style="text-align: center;">R.</p> <p>R adijs 12 Rakette 30 Rammelaſen 34</p>	<p>Ranunculi 59 Rapen 5 Rijn-vaern 72 Ridderſpooren 27 Roofen-boom 32 Roofmarijn 33 Rooſe Peen 4</p> <p style="text-align: center;">S.</p> <p>S alie 54 Salomons Zegel 71 Sanikel 71 Satyrium 67 Scabioſa 34 Scatley 49 Schel-kruydt 76 Scolopendria 42 Scordium 42 Scorzonera 29 Scorpioen-kruydt 37 Sellery 84 Senegroen 75 Seven-boom 52 Seven-gety 54 Serpentaria 66 Syringa 39 Sleutel-bloemen 47 Snee-pruymen 70 Soerhout 60 Solidago Saracenicæ 55 Sonne-bloem 41 Spenagie 11 Speer-wortel 66 St. Jans-kruydt 61 Steen-violieren 36 Standel-kruydt 68 Stramonium 47</p> <p style="text-align: center;">T.</p> <p>T Amariſch-boom 59 Thijm 53 Thlaſpi van Candia 28 Tormentille 75 Tulpen 60 Tuyn-kars 13 Turcks Koozen 47</p> <p style="text-align: center;">V.</p> <p>V aleriaen 75 Velt-cyprus 19 Velt-violen 48 Venckel 19 Vencetſe Alcea 67 Verckens-broet 34 Vijgen-boom 22 Violen 18 Vlier-boom 44</p> <p style="text-align: center;">W.</p> <p>W yngaert 64 Wijnruyt 71 Willigen-boom 74 Witte Wijngaert 71 Winter-groen 76 Witte Betonie 47 Witte Peen 4 Wol-kruydt 28 Wolfs-wortel 43</p>
--	---	--

Extract wyt de Privilegie.

DE Staten van Hollandt ende West-Vrielandt, doen te weten, alsoo ons vertoont is by **MARCUS WILLEMSZ. DOORNICK**, Boeckverkooper tot Amsterdam, &c. zeker Boeck, geintituleert, *Het Vermakelyck Landt-leven, bestaende in drie Deelen, eerst, den Nederlandisen Hovenier, ten tweeden, den Verstandigen Hovenier met curieuse Platen verciert; ende ten derden, den Ervaren Huys-houder, misgaders de Verstandige Kock, &c.* Ende alsoo den Suppliant bevreesd was, dat yemandt hem het selve Boeck soude mogen nadrukken, &c. soo werdt hy genootsaecht sich te adresseren aen ons, versoekende Privilegie voor de tijdt van 15 Jaren, om het voorsz. Boeck alleen te mogen drukken, nyt-geven en verkoopen, niet alleen in de Nederlandise, maer oock in andere Talen, in't geheel ofte ten deele, met verbodt, aen alle en een yeder het selve Boeck in't geheel of ten deele, in't kleyn of groot, in eenige Talen na te drukken, of elders nagedrukt, in de voorsz. Provincie te brengen, te verhandelen of te verkoopen, &c. Soo is't, dat wy de sake en versoek voorsz. overgemerckt hebbende, &c. den Suppliant geauthoriseert en geotroyeert hebben, autoriseeren en Otroyeeren den selven by desen, ten eynde hy, gedurende den tijdt van 15 eerst-komende Jaren, alleen sal mogen drukken, doen drukken, nytgeven en verkoopen; Verbiედende allen en een yegelijcken het selve Boeck in eeniger manieren, gedurende den voorsz. tijdt, na te drukken, of elders, na gedrukt, in onsen voorsz. Lande te brengen, te verhandelen of te verkoopen, op verbeurte van de nagedrukte, verhandelde, of te vercochte Exemplaren, en een boete daer-en-boven van 300 guldens, te appliceeren, &c. gelyck alles breeder by de Originale Brieven van Otroy begrepen is. Gedaen in den Hage, ouder onsen Groeten Zegel, &c. Den 10 December, in't Jaer 1668.

Onderstonds

JOHAN de WITT.

Ter Ordonnantie van de Staten.

HERBERT van BBAUMONT.

Het Vermakelyck Landt-leven, bestaende in de volgende Deelen.

- I. Den Nederlandtsen Hovenier.
- II. Den Verstandigen Hovenier.
- III. $\left\{ \begin{array}{l} \text{Den Ervaren Huys-houder.} \\ \text{Den Naerftigen Byen-houder.} \\ \text{De Verstandige Kock, \&c.} \end{array} \right.$

R334 904⁴ Den Erbaren
H U Y S - H O U D E R ;

Zijnde het III. DEEL van het
VERMAKELYCK LANDT-LEVEN.

Onderwijssende / hoemen binnen en buiten de Steden / heylsamen Medicijnen voor de
gebreken van Menschen en Beesten / sal toemaken en bereyden.

Als mede

Een Onderrechinge, hoemen uyt verscheyden Bloemen en Kruyden, nutte en
wel-ruyckende Wateren, sal konnen uyttrocken, en distilleeren.

Noch is hier achter by geboeght den Naerstigen BYEN-HOUDER.

Noyt voor desen gedrukt.

Door P. NYLAND, der Medicijnen Doctor.

t'Amsterdam, voor Marcus Doornick, Boeckverkooper op den Diggendam /
in 't Kantoor Aechtbat.

Met Privilegie voor 15 Jaren.

Extract uit de Privilegie.

DE Staten van Hollandt ende West-Vrielandt, doen te weten, alsoo ons verroont is by **MARCUS WILLEMSZ. DOORNICK**, Boeckverkooper tot Amsterdam, &c. zeker Boeck, geintituleert, *Het Vermakelijck Landt-leven, bestaende in drie Deelen, eerst, den Verstandigen Hovenier; ten tweeden, den Nederlandtsen Hovenier, met curieuse Platen versiert; ende ten derden, den Erbaren Wapshouder / misgaders de Verstandige Kock, &c.* Ende alsoo den Suppliant bevreesd was, dat yemandt hem het selve Boeck ioude mogen nadrukken, &c. Soo werdt hy genootsaeckt sich te adresseren aen Ons, versoeckende Privilegie voor den tijdt van 15 Jaren, om het voorsz. Boeck alleen te mogen drukken, uytgeven en verkoopen, niet alleen in de Nederlandse, maer oock in andere Talen, in't geheel ofte ten deele, met verbodt, aen alle en een yeder het selve Boeck in 't geheel of ten deele, in't kleyn of groot, in eenige Talen na te drukken, of elders nagedrukt, in de voorsz. Provincie te brengen, te verhandelen of te verkoopen, &c. Soo ist, dat wy de sake en versoeck voorsz. overgemerckt hebbende, &c. den Suppliant geauthoriseert en geotroyeert hebben, authoriseren en Octroyeeren den selven by desen, ten eynde hy, geduurende den tijdt van 15 eerst-komende Jaren, alleen sal mogen drukken, doen drukken, uytgeven en verkoopen; Verbiedende allen en een yegelijcken het selve Boeck in eeniger manieren, geduurende den voorsz. tijdt na te drukken, of elders, na gedrukt, in onsen voorsz. Lande te brengen, te verhandelen ofte verkoopen, op verbeurte van de nagedrukte, verhandelde, ofte verkochte Exemplaren, en een boete daer-en-boven van 300 guldens, te appliceeren &c. *gelijck alles breeder by de origineele Brieven van Octroy begrepen is.* Gedaen in den Hage, onder onsen Grooten Zegel, &c. Den 10 December, in 't Jaer 1668.

Onderstont

JOHAN de WITT.

Ter Ordonnantie van de Staten.

HERBERT VAN BEAUMONT.

V O O R - R E D E N .

Dat de gesonthejdt het fondament van alle onse krach-
 ten / werkingen / eere / en rijkdommen zy / kan een
 weder of met groot profijt / of met groote schaden daeg-
 lijcks ghenoeghsaem bevinden : want het oprecht ghe-
 buyck van dit alles / sonder de gesonthejdt / niet vol-
 maectt bestaen kan / en daerom niet recht een verbor-
 gen schat ghenoeimt werdt ; waerom niet groote reden
 den wijfen Socrates sijn Vrienden de gesonthejdt tot allen tijden wel in acht
 te nemen / eernstlijck vermaent heeft. Maer nadien wy dickwils buyten
 en tegen onse wille en meyninge in veelderhande sieckte verballen / en met
 de selve als een Schip op Zee / door een onbertwachten storm omgeslin-
 gert worden / soo kan ons niet recht geen grooter vrientfchap bewesen wor-
 den / als wanneer ons in soodanige ghebaren de behulpelijcke handt mede
 gedeelt wordt. En nademael wy / volgens de uytspreeck van den wel-spre-
 kenden Cicero, ten deele vooz ons Vaderlandt / ten deele vooz onse vrienden
 en eben-naesten ghebooren sijn ; Soo heeft het ons goedt ghedacht / den
 geenen / die een af-ghescheyden en buyten-leben voeren / en daer door
 dickwils van behoorlijcke behulp-middelen in haer siekten ontbloot sijn /
 met een vooz-schrijft / waer in sy bequame genees-middelen tot veelder-
 hande Accidenten vinden komen / behulpigh / voozdeeligh en dienstigh te
 sijn. Wy hebben dese genees-middelen niet met veel zware en moepelijcke
 bereydingen ; die den Apothekers in de Steden obergelaten moeten werden /
 bezwaren willen ; maer alleen soodanigen uytgekosen / die meestendeel een
 naerstige Hobenier of Landtman in sijn Lusthof of Chuyt onderhouden /
 ofte in 't wilde by de wegen / op Ackers en in de Velden versamelen en
 selfs bereyden kan / dewelcke / door haer sekerhejdt of oprechtighejdt /
 verffighejdt / en gemeenschap met den aert der Inwoonderen / de Uyt-
 heemische Dzoogen in 't minste niet en wijcken : maer indien de ghe-
 wenschte uytkomsten en werkingen hier op stracks / naer der selven ge-
 buyck / niet en komen te volgen / soo en sijn nochtans de selve niet / als
 onnutte / te verwerpen ; want d'oorfaeck daer van niet op de selven / maer
 op het zwacke en weynigh ontrent de siekten erbaren oordeel / als mede
 de wederspannighejdt der Accidenten te leggen is / en in soodanige geval
 sal het nutste en sekerste sijn / met eerster gelegenthejpt niet wijfere / en in de
 Genees-konst erbarene Mannen sich te beraden / op dat niet het quaet /
 door langhejdt van tijdt te diep ingewortelt zijnde / onbertwinnelijck de
 oberhant behouden / ende alsoo de gewisse doot met sich slepen mochte.

Den Erbaren HUYSHOUDER,

Onderrechtende hoemen heylsamen Medicijnen
voor Menschen bereyden sal.

HET I. CAPITTEL.

Van de purgeerende Genees-middelen.

En van de voornaemste grond-
regulen in de Genees-konst is
dese / te weten : De oorsake van
de siechte wech-genomen zijnde /
komt die van selfs te cessereren en op te
houden ; waerom het in verscheyde toe-
ballen nodigh is / het lichaem te voeren /
door purgeerende middelen of ter ader te
laten / te ontlasten / eer dat de ongetem-
perthepdt der siechte door besondere be-
hulp-middelen kan wech-genomen wer-
den : en op dat in desen deele de ver-afgele-
gen Lant-man niet onboozsien en zy / sullen
wy eenige in 't aensien geringe / doch in
der daet nutte purgeerende en suyperende
Genees-middelen / soo wel van bohen
door 't braken als van onderen door den
stoel-ganck de quade en overtollige vocht-
tigheden uyt werpende / booz-schrijven.

Om te doen Braken.

Neemt 8 / 9 / of 10 bladeren van Hesel-
wortel of Mans-ooren , stootse in een stee-
ne Mortier / daer by doende een half
mutsjen Spaensche of Fransche Wijn ,
wymght het door een doekje / en geeft het
nuchteren te dvincken. Om de werkinge
des selve te bevoorden / kan men een
nurtje daer na / een goede dronck gebotert
Bier daer op dvincken.

Een ander.

Neemt uytgeperft sap van Mans-ooren
bladeren drie quintijn / of drie vierendeel
van een loot / witte Wijn een half muts-

jen / Azijn en Honingh te samen gesmol-
ten een loot / vermenght het te samen en
geeft het in.

Een ander.

Neemt af-geschraapte schillen van Ra-
dijs twee loot / wortel van Mans-ooren een
vierendeel loots / zaet van Melde twee vie-
rendeel loots / de Bloem-toppen van Dil ,
Bloemen van Genista of Brem van elckis
soo veel men tusschen drie vingeren behou-
den kan : koocht dit te samen in Mede
of Honingh-water tot een mutsjen nat /
dit door een doek gewrongen zijnde / doet
'er een loot Azijn met Honingh gesmolten
daer by.

Een ander.

Neemt van de opwaerts af-geschraapte
middelste of groene Vlier-bast 4 loot /
koocht die in Soete-melck / druckt het uyt
en geeft 'et te dvincken.

Een ander.

Neemt gedroogde bladeren van Gra-
tiola of Godts-genade een half of geheel
loot / weckitse en koochtse in Wijn of
Vleesch-sop / en doet het door een doek.

Om de Gal door den Stoel-ganck afte
setten.

Neemt ghepulveriseerde Rhabarber een
vierendeel loots / bereyde Wijn-steen een
half vierendeel loots / vermenght dit te sa-
men en neemt het met Bier of Vleesch-sop in.
Een

Een ander.

Neemt Manna twee of vier loot / smelt dit in dun met Witte-lyoot gesoden Karne-melck / en gebruik het op een reys. Of neemt Aloë een derde part van een vierendeel loots des avonts vooz of na den avont maeltijt in / en het sal u in de volgende dagh soetelijck purgeeren.

Om slijm en waterachtige vochtigheden door den Stoel-ganck af te setten.

Neemt Mechoacan of Jalappe een vierendeel loots met Bier of Vleesch-sop in.

Een ander.

Neemt Gratiola of Godts-genade een loot / Zee-winde of Sondanel een vierendeel loots / Anijs-zaet een half loot / Rosijnen daer de kernen uyt gedaen zijn een loot / koocht dit te samen in Wijn tot een mutsen nat / dit werckt van onderen en van boven.

Om Melancholijcke of aengebrande vochtigheden door den Stoel-ganck af te setten.

Neemt Sene-bladeren een loot / ghe-

kneust Anijs-zaedt soo veel men tusschen drie vingeren vatten kan / weeckt en koocht dit op een Pump-sop.

Een ander.

Neemt Sene-bladeren twee loot / Citroen-zaet, Venckel-zaet van elck een vierendeel loots / Tamarinde een loot / hanght dit in een sackjen in Bier / 't purgeert gemakelijck / daer mede men veel vierighejdt de ouden en jonge kinderen kan af-setten.

Om open lijf te houden.

Is een gemeen middel een Pump-sopje / voornamentlijck als daer Sene-bladeren in getweecht of gekoocht zijn. Andere eten alleen ghestoofde St. Catrijne Pruymen.

Een May-dranck om het Bloet te suyveren.

Neemt Duyve-kervel, en wilde Cichorey met de wortel / Suringh van elck een handt vol / Sene-bladeren anderhalf loot / Anijs-zaedt een vierendeel loots : koocht dit in een pint soete wep tot dat het derden deel versoden is / gebruik hier van het derden deel vooz een reys.

HET II. CAPITTEL.

Van de Gehees-middelen voor de gebreken van 't Hooft.

Om 't Hayr te doen groeyen.

Neemt asche van Averuyt, maecht hier van met het afziedsel van het selve krupdt een looge / wijst eerst de plaets met een rouwe doeck / en stoof of bebochticht de plaets / daer ghy het Hayr wilt doen groeyen / dickwils met dese looge.

Om 't Hayr te verdrijven en doen uytvallen.

Mieren Eperen met Wijn vermenght

en opghesmeert / maecht 't Hayr los en doet het uytvallen / als mede het sap van de Besien van de witten Wijngaert of Bryonie, en het sap van alle geslachten van Wolfs-melck.

Voor seere Hoofden.

Neemt bladeren van Wilgen-boomen, van Glas-kruydt, van witte Biet, van Wicken; koocht dit op in schoon water / en na dat het Hooft hier mede gewasschen is / smeert daer op de nabolgende salf: Neemt Swavel een loot / Spaensche Seep

twee loot / maect dit met sap van Glas-
kruyd of Parietaria tot een dun Salsjen.
 Of Seven-boom ghepulveriseert / met
 Sroom gemengt en op 't Hoofst gesmeert.
 De Præcipitaet-salf werdt hier toe mede
 deel van de gemeene luyden ghebruyekt /
 hoewel het beter waer dat sy wat vooz-
sichtiger te werck gingen / vooznament-
lijck in jonge kinderen / wiens beekeneel
 noch niet genoegh gesloten of verhart is :
 vooz de welcken dit volgende veel bequa-
mer is : Neemt 4 dopers van Eperen /
 Berckens-reusel / Carpentijn van elckx
 2 loot / laet dit te samen smelten en roert
 het wel onder een.

Voor korsten op de Kinder-hoofden.

Neemt ghestooten Myrrhen, Irias en
 swarte Nies-wortel, van elckx een derde
 part van een vierendeel loots / Olie van
 Eperen een loot / besmeert hier mede het
 hoofst.

Voor Luyfen en Netten op 't Hoofst.

Scropt tusschen het Hant gepulveriseer-
de Coccus, of Staphisagrien-zaet, of dro-
gen Præcipitaet.

Om de Herffenen door 't Niefen te suy-
veren.

Neemt Nardus-zaet, Roofmarijn, sijne
 Majoleyn, Tabacks-bladeren, van elckx
 een half quintijn of een half vierendeel
 loots / witte Nies-wortel een derde part
 van een vierendeel loots / met eben soo veel
 May-bloempjens, stoot dit te samen tot
 een sijn poeper.

Een ander.

Neemt sap van Wijnruyt en Majoleyn
 van elckx een half loot / Vlier-azijn een
 vierendeel loots / ghepulveriseerde witte
 Nies-wortel tien greyn / menght dit onder
 malkanderen / en haelt hier van een wey-
nigh in de Neus-gaten op.

Om Hoofst-pijn uyt koude te verdrijven.

Neemt Camille-bloemen, Genever-be-
sien, Wijnruyt, Majoleyn van elckx een
 handt vol / dit kleyn gesueden maect hier
 van een sackje / 't welck met steken dooz-
naept is / ziedt dit eben op in Wijn en leght
 het op 't Hoofst.

Een ander.

Neemt een gepulveriseerde Notemus-
kaet of twee / maect het heet in een pan
 en leght het tusschen een grauw pampier
 op het Hoofst.

Een ander.

Neemt uptgeparsten Olie van Note-
muskaet anderhalf vierendeel loots / gedis-
stilleerde Olie van Salie, van Barnsteen, van
 Majoleyn van elckx tien droppelen / en be-
srijckt hier mede de slayen van 't Hoofst.

Om Hoofst-pijn uyt hitte te verdrijven.

Neemt Roosen-water vier loot / Roosen-
olie twee loot / Roosen-azijn een loot / slaet
 dit met doecken om 't Dooz-hoofst.

Een ander.

Neemt de kernen van Karffen, van Per-
fiken, wit Maenbollen-zaet van elckx een
 loot / stoot dit in een Moztier / doet daer by
 Roose-water / Weeghbyze-water van elckx
 ses loot / wringht dit dooz een doeck / op
 dat het gelijk een Melckje worde / doet
 hier by Roosen-azijn een loot / en gebrykt
 het als 't voozgaende.

Een ander.

Neemt garsten-meel twee loot / wit
 Maenbollen-zaet drie vierendeel loots / roo-
de Roosen of Padt-roosen bladeren een vie-
rendeel loots of quintijn / maect hier van
 met Roosen-azijn een papken en bint het
 vooz 't Dooz-hoofst.

Een ander.

Neemt Garsten-meel twee loot / roode
 Roosen

Roosen een half loot / sap van Huys-loock
soo veel van nooden is / maect hier van
een papken als het voorgeaende.

Om brandt in heete siekten uyt het Hooft
te trecken.

Een Seelt / of een Peket-haringh / of
junge karpkens of een Dypf op gespou-
wen en onder de voeten gebonden.

Een ander.

Neemt Wijnruyt , Hondts-draf van
elcks een handt vol / Sout soo veel men
tusschen drie vingeren batten kan / Suur-
deegh soo veel genoegh is / stoot dit met
wat Azijn / en maect hier van koecken
om onder de voeten te binden.

Voor Catharnen en Sinckingen.

Neemt Majoleyn , Salie , Betonie,
Roosmarijn van elcks een halve handt vol /
Nardus-zaet een half loot / Notemuskaet
een vierendeel loots / stoot dit tot poeper /
en maect hier van een sackje met Boom-
wol ghebulc / en met wijde siecken dooz-
naept / om op 't hooft te leggen.

Een ander.

Neemt een stukje of twee Wieroock,
stockt het op des avonts als ghy te bedde
gaet / en beroecht uw nacht-goet met
Mastick , Wieroock en Barnsteen.

Om slaep te verwecken.

Neemt een gedrooghde Maen-bol koocht
die in Bier en geeft het te drincken. Of
neemt Comcommer , Pompoen , Meloen,
en Citrullen-zaedt van elcks twee vieren-
deel loots / wit Maenbollen-zaet een loot /
Latouw-zaet een vierendeel loots / stoot
dit in een Moztier / doet hier by een half
pint gekoocht Gersten-water / en wzinght
dit dooz een doeck / en 't sal een wit Melck-
je schijnen te zijn / maect dit soo soet met
Supcher of Sproop van Maenbollen,
en gebuyckt het.

Voor Ydelhoofdighyt.

Neemt Hennip-zaet vier handen vol /
koocht het in Roosen- en Lavendel-wa-
ter van elcks een mutsien / witte Wijn
anderhalf mutsien / stoot dit daer na tot
een papken / en leght het tusschen twee
doecken op 't Hooft.

Een ander.

Neemt een Kalks of Schapen-longh /
warm uyt het Beest getrocken / en om
het Hooft ghebonden. Oock kan hier
dienstigh tegen gebuyckt worden het gene
wy tegen de Hooft-pijn uyt hitte ontstaen /
vooz-geschreven hebben.

Voor duyfelingh in 't Hooft.

Neemt Conserf van Roosmarijn , Be-
tonie , Majoleyn van elcks een loot / ge-
confijte Gember twee vierendeel loots /
menght dit te samen en ghebuyckt hier
van 's morgens nuchteren de groote van
een Notemuschaet.

Een ander , indien het van dampen , die
uyt de Maegh opklimmen , ontstaet.

Neemt Meester-wortel , Pionien-wor-
tel , Calmus - wortel van elcks twee vie-
rendeel loots / Roomsse Alfem , Carduus
Benedictus , Betonie van elcks een halve
handt vol / gebijlt Stael een loot / Rha-
barber twee vierendeel loots / Aloë an-
derhalf vierendeel loots. Doet dit te sa-
men in een sackje / en hanght het in een
kanne Wijn / en drinckt hier van nuchte-
ren een roemertje vol / het houdt met ee-
nen open lijf.

Voor Beroertheyt of Popelsy.

Indien pemandt dooz dese seer hevige
sieckite wordt aengetast / sal men hem sijn
Armen en Beenen hart wrijven / een
stercke Cisterp laten setten / en daer op
doen Alder laten / in de Neus sal men het
Dies-poeper boben om de herzenen te sup-
veren vooz-geschreven / inblasen / de sla-
pen

pen van 't Hoofst en onder de Neus met gedistilleerde Olie van Barnsteen of Wijnruyt bestrijcken / en indien by jets inzwelgen kan / een lepel vol van het bereyde Genever-water in geven. Daer na wederom tot sijn selve gekomen / sal men hem purgeeren en daer op het volgende gebrycken laten: Neemt Peonien-wortel, Meester-wortel, Alant van elckx een loot / Calmus twee vierendeel loots / bladeren van Betonie, Roosmarijn, Majoleyn van elckx een handt vol / zaedt van Pionien een half loot / Lavendel-bloemen, Maybloemen van elckx soo veel men tusschen drie vingeren vatten kan / Corinthen vier loot / koocht dit te samen in Honingh-water tot een pint mats. Hier toe dienen oock de Conserben van Roosmarijn, Betonie, Majoleyn, water van May-bloemen met Wijn gedistilleert.

Voor beroertheyt in de Tongh.

Neemt een Notenschaet / Mostertzaet drie quintijn / Gember een quintijn / of vierendeel loots / dit grof ghestooten zijnde / koocht het in Wijn en spoelt de Mont hier mede.

Voor Lammigheyt die na de Beroertheyt komt.

Neemt Lavendel-bloemen een handt vol / Bevergeyl een vierendeel loots / giet hier op een pintje van de beste Genever-water / laet dit staen wecken in de Son / hier van geeft den Siecken alle morgen een lepel vol / en baedt of stoofst de ghevaechte Leden met het volgende badt: Neemt de wortelen van Barnde-netelen, vier handen vol / bladeren van Velt-cypress vier handen vol / Salie, Wijnruyt, Roosmarijn, Bakelaer van elckx een handt vol / Genever-besien ander halben handt vol. Koocht dit in water / daer na besmeertse met de volgende Salve: Neemt Olie van Laurier-bayen en Nardus-zaet van elckx twee loot / Ganse-vet, Olie van Vossen van elckx een loot / Olie van

Tarpentijn twee quintijn / menght dit onder een / ofte neemt Roosmarijn, Majoleyn, Kruyse-munt, wilde Munt, Seven-boom, Salie van elckx een handt vol / ksocht dit te samen in Boom-olie / en doet hier by Kilautwen-smeer / en wringht het daer na dooz een doeck.

Voor de Vallende-sieckte.

Neemt een goet deel zwarte Kriecken, stoot de kernen aen stucken en distilleert hier van een Water / hier toe dient oock Linden-bloeyfel, May-bloemen, en Hysoop-water met Suroop van Pionien-bloemen vermenght.

Een ander.

Neemt sap van groene Tabacks-bladeren en koocht hier van met Honingh een Suroop / en gebryckt het met Pionien-water.

Een ander.

Neemt een handt vol Pauwen-dreck, ziedt het op in een pint Wijn / en geeft dit in drie reysen te gebrycken / te weten: na de overbal van het accident / ten tweeden indien men de selve wederom geboelt of booz de selve bevyest is / en ten derden een uur na den tweeden overbal.

Een Genees-middel voor de Vallende-sieckte, 't welck den Koningh van Denemarcken toegeschreven wordt.

Neemt ghebrandyt Beckeneel van een mensch een vierendeel loots / Elants-klauw een half quintijn of half vierendeel loots / drie Pionien-zaden, maecht hier van een Poepet / en geeft het den Siecken drie dagen achter een nachteren met Lavendel-water in.

Voor Stuypen en Tormijnen van de kleyne Kinderen.

Neemt Pionien-wortel, Pionien-zaet, van elckx twintigh greyn / Irias-wortel, Elants-klauw van elckx tien greyn / Safferaen

Den Ervaren Huys-houder.

feraan vier greyn / geeft hier van 10 greyn met Vrouwen - fogh of Pionien - water. Sommige verseeckeren dat de kinderen geen Stuppen onderwoypen sulien zijn / vdiemmensē soo haest als sy gebooren zijn met dese Wijn af wast: Neemt Pionien-wortel ses loot Bevergeyl een half vieren-deel loots / ziedt dit in so veel Wijn als van nooden sal zijn. Daer-en-boben zijn de gedistilleerde Wateren die wy tegen de vallende siechte goedt te zijn / gesent hebben / oock dienstigh om de Stuppen der jonge kinderen te genesen.

Voor sware Fantafyen.

Hier toe is nut Conflie de Greyn in Wijn gesoden en gedroncken / als mede de Conserven van Bornagie en Buglosbloemen.

Om Vlecken en Malen in 't angezicht te verdrijven.

Neemt Borax smelt die in Weegh-bze en Boonen-bloepsel-water / doet hier by een wepnigh Olje van Wijn-steen / of neemt de versche wortel van Salomons Zegel, stoot hem en strijckt hem op de plecken.

Om roode Puyften en Puckelen in 't aengesicht te verdrijven.

Koocht Hysoop in Wijn / en wascht het aengesicht daer mede / ofte neemt een half loot Campher, twee loot Salarmoniac, dit wel gepulveriseert / in een glas gedaen / en koose-water daer op gegoten / dat het een vinger bzeedt bedeckt is / stopt het glas dicht toe / en laet het in de Son droogen / bzeckt het glas en doet by het voozsepde gedrooghde een half loot Loot-wit / en wryft dit alles met Boom-olie / en strijckt het op de Puyften / en wast het daer na met de voozsepde Wijn af.

Een expert water voor roode Puyften en Puckelen in 't aengesicht.

Neemt by na rijpe Aert-besien een pondt / twee sure Appelen, wortel van Water-patientie, dat aen de kanten van de Slooten veel wast ses loot / versche Rooze-bladeren een halve hant vol / Suring, Weegbre-bladeren van elcks een hant vol / Geyten-melck ten mengen / 't wit van tien Eyeren, Aluyn twee loot / Campher, Wieroock van elcks een vieren-deel loots / mengt dit te samen en distilleert hier van een Water / waer mede men het aengesicht dickwils betten en wassen sal.

Voor roodigheydt, Puyften en Jeucksel in 't aengesicht.

Neemt het binnenste uyt een Citroen, ziedt dit op met gesmolten Berckens-reusel / wrynght het door een doeck / laet hier in een wepnigh wit Was smelten / van het vuur genomen / en als het begint te stolcken / roert daer onder een half loot Salarmoniac.

Om de ruydige en rauwe Huyt in 't aengesicht te verbeteren.

Neemt Harte-bet / smelt 'et op schoon water / daer af genomen zijnde / doet'er by gepulveriseerde Borax, Vernis en gewassen Loot-wit soo veel van nooden is / en maect hier van een Salsje.

Om Lick-tekens uyt het aengesicht wech te nemen.

Neemt Rense-harst, smelt 'et met een wepnigh Tarpentijn, roert hier onder gepulveriseerde Gom-tragant soo veel tot dat het als een Plepster wordt / smeert het op een doeck en legt het op de Lick-tekens.

HET III. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen voor de gebreken der Oogen.

Om het swacke Gesicht te verstercken.

Nemmt wortel van Alant, van Venckel van elckſ een loot / bladeren van Oogen-troost een hant vol / Betonie, Yfer-kruydt van elckſ een halve hant vol / Venckel-zaet, Geneverbien van elckſ een half loot / maect hier van een sachje en hanght het in Wijn / waer van men somtijds drincken moet.

Een ander.

Snijt een Strupck van Venckel onder een lit af / en haelt met een Booz het pit uyt de strupck / die in de grondt vast is / tot aen het volgende lit / vult het wederom met Supcher / en stopht boven het gat met een Venckel-struyck wederom toe / laet dit een dagh of twee soo staen / tot dat de Supcher gesmolten is / dat ghy als dan in de Oogen sult doen.

Een ander.

Neemt een warm Carwen-broodt / snijdt het in 't midden dooz / stroyt hier op Karui-zaet, en houdt dit soo warm tegen de Oogen.

Een ander.

Neemt sap van Venckel twaelf loot / van Wijn-ruyt ses loot / supbere Honningh vier loot / set dit in een glas in de Son / en gebruycht daer na het klare tot een Oogh-water.

Voor ontstekinge, pijn en rodigheyt der Oogen.

Het lichaem met Sene-bladeren gesupbert zijnde / sal men een Ader laten openen / en daer op dese remedien gebruycken : Neemt Roos-water, Vrouwenmelck, 't wit van een versh Ey wel ge-

kloopt en dooz gedaen / maect hier van een Oogh-water. Bindt voor het Boozhoost gestooten bladeren van Braembien, ofte het volgende : Neemt Endivie een hant vol / Garste-meel een loot / wit van een Ey en een weynigh Azijn / stoot en kneust dit te samen.

Een ander.

Neemt kernnen van Quee-peeren, en werckt die in Roose-water, het is een seer bequaem en gemeen Oogh-water.

Voor vliessen en vlekken op de Oogen.

Neemt sap van groene Tabacks-bladeren, en versche May-boter, koocht dit een weynigh te samen / besmeert hier mede uytwendigh de Oogen / het bijt wel eerst een weynigh in de Oogen / maer 't gaet haest wederom over.

Een ander.

Neemt Suycker-candy een quintijn of vierendeel loots / bereyde Tutia een half vierendeel loots / Zee-schuym twintigh greyn / witte Vitriool tien greyn / stoot dit tot een heel sijn Doeyer en blaest het met een schafje in de Oogen.

Voor seere druypende Oogen.

Neemt Tutia en Aloë van elckſ twintigh greyn / Venckel-water een half mutssen / maect hier van een Oogh-water.

Voor sinckingen die op de Oogen neder-vallen.

Neemt Salie, Lavendel-bloemen van elckſ een hant vol / Wijn-azijn een half pintje / koocht dit in een toe-ghedeckten pot tot de helft / neemt dese Azijn dick-wils

wilſ warm in den Mont. Hier toe kan men oock het kuffentje / 't welck wy tegen de Catarnen voor-geschreven hebben / op het Hoofst dragen.

Voor blaeuw geflagen, gevallen of gestooten Oogen.

Neemt ghepulveriseert Comijn-zaedt /

maecht hier van een papken met Vrouwen-melck / en legt het tusschen twee doecken op de Oogen / daer na neemt droogen Hysoop, doet 'et in een sackje / koocht het in water en bet hier mede dick-wilſ de Oogen.

HET IV. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen voor de gebreken der Ooren.

Voor pijn in de Ooren.

Neemt Roofmarijn-bloemen, zied die op in Wijn / Roos-olie, en Olie van bittere Amandelen, of Knofloock in Boom-olie gesoden en in 't Oor gedruypt / en met Catoen dicht toe gestopt. Indien de pijn seer hevigh is en uyt hitte ontsaet / neemt Vrouwen-melck / Olie van Roosen, sap van Kees-kruydt en wit van een Ey / roert die wel onder een en gebuyckhet het.

Voor de doofheyt en 't zuysen der Ooren.

Neemt Venckel-water, Karui-water van elckſ een loot / voor-loop van Genever-water twee vierendeel loots / menght het en druypt het in de Ooren. Het warm Carwen-broodt met Karui-zaet om het ghesicht te verstercken voor-geschreven / is hier toe oock seer dienstigh op het Oor gelept.

Een ander.

Neemt een groote Palingh / kerst hem

en steekt in de snede ghestooten Knofloock, bzaet hem aan 't Spit / en gebuyckhet het afgeloopen vet met Boom-wol / die by Muscus gelegen heeft / in de Ooren.

Een ander.

Neemt Bakelaer ghestooten zijnde / koocht die in Wijn en ontfanght de roock tweemaal des daeghs in de Ooren.

Voor Wormen in 't Oor.

't Sap van Alsem, of van Gentiaen, of van Centauria in 't Oor gedaen is goet.

Voor etterige materie die uyt het Oor loopt.

Neemt sap van Venckel, van Scabiosa en Roosen-honingh van elckſ even veel / en steekt het met een wieck in de Ooren / of koocht de bladeren van Olijven in Honingh-water en druypt het in de Ooren.

HET V. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen tot de gebreken van de Neus.

Voor de verstopte Neus.

Hier toe gebuyckhet het Nies-peper / boven om de herzenen te supveren voor-geschreven / of neemt

Seven-boom, koocht het in water en legt het warm boven de Neus.

Om 't bloeden uyt de Neus te stempen. Indien yemandt sterck uyt de Neus bloet /

bloet / sal men in de eene hoeck van het
Dogh de duym en in d'ander de vinger
setten / en die sterck te samen drucken /
en het bloeden sal haest ophouden / maer
indien gebal souden het geraden zijn een
Ader te openen.

Een ander.

Kout water in de Neck en in 't aenge-
sicht gegoten / of een natte doeck in de

Neck gelept / en het hooft met kout wa-
ter en azijn gewossen. Andere leggen
water van Weeghbroe of Harders-tas
met een doeck op de Leber / Mannelijck-
heyt en in de Neck.

Een ander.

Om het Bloeden te stempen kan men
oock nuttelijck de Armen en Beenen seer
sijf binden.

HET VI. CAPITTEL.

Van de genees-middelen voor de gebreken der Tand en van 't Tandt-vleesch.

Voor Tandt-pijn.

Om de sinckingen die op de Tand en
ballen / en aldaer pijn veroorza-
ken / te diverteeren / werdt nut-
telijck het Nies-poeyer hoven om de her-
zenen te supberen vooz-geschreeben / ge-
bruyckt / daer na neemt Campher,
koocht die in azijn en houdt het warm in
de Mondt / en indien de Cant hol is / neemt
Campher en Was, menght dit te samen
en vult de Cant daer mede. Of neemt
Staphisagrien-zaet, doet het in een doeck-
je / weckit het in Azijn / en houdt het
tusschen de Tand en; anderen nemen Olie
van Nagelen, of Orego met Wol in de
Tandt gesteken. Nardus zaet in azijn ge-
soden / en in de Mont gehouden / is mede
seer goet.

Een ander.

Neemt Pyrethrum-wortel een half loot /
Myfop, Salie van elckis een halve hant
bol / Comijn-zaet, Nardus-zaet van elckis
anderhalf vierendeel loots / koocht het in
Wijn en houdt het in de Mont.

Voor Tandt-pijn die uyt heet bloet, door
de Slagh-aderen van 't Slaep des Hoofts
op de Tand en schietende, ontstaen is.

Neemt wit van een Ey wel geklopt

zijnde / Roosen-azijn en Roosen-water
van elckis een lepel vol / Garsten of Car-
wen-meel soo veel genoegh is / maecht
hier van een papken en bindt het op de
Slapen van 't Hooft.

Om de wormen uyt de holle Tand en te
verdrijven.

Neemt zaet van Bilsen-kruyt vermengt
dit met geel Was / maecht hier van een
koekje / legt dit op een p ser plaetje / op heete
koolen gelept / set daer over een trechter /
die men in de Mondt moet houden / om
alsoo de roock in de Tandt te ontfangen.

Om de Tand en wit te maken.

Neemt Roosmarijn een loot / gebzandt
Witte-bzoodt een half loot / Ireas-wortel,
Pionie-wortel, asch van Taback / ghe-
pulveriseerde Marmoz-steen van elckis
een vierendeel loots / stoot dit tot een fijn
Poeyer / en wijst'er de Tand en mede.

Een ander.

Neemt roode Coralen, de steenen uyt
Dadelen, Zee-schuym, Drijf-steen, Oost-
indische Porceleyn-scherven, gebzandt
Zout, van elckis eben veel / en gebzupcht
het als 't voozgaende.

Voor

Voor vuyl, bloedigh en quaet Tand-
vleesch.

Neemt Bistorten-wortel drie bierendeel
loots/ bloemen van wilde Granaten, Gra-
naet-schellen van elckx twee bierendeel
loots/ Salie, Hyloop, Myrten-bladeren
van elckx een hant vol/ Ligustrum, Roose-
bladeren van elckx een halve handt vol/
Aluyn een loot / kooekt dit in roode Wijn
en Water soo veel van nooden is / wast
het Tandt-vleesch daer mede: daer na
bestrijcktse met het navolgende: Neemt
gesmolten Honingh of Honingh van Roo-
sen twee loot / Aloë twintigh greyn /

Myrrhen tien greyn / ronde Ooster-lucie
wortel een half bierendeel loots / mengt
dit tot een Sproopje.

Een ander.

Neemt Maeghde-palm, roode-Roosen,
Lepel-bladeren van elckx een hant vol/
kooekt dit in roode Wijn tot een half pint /
en gebuyckhet het als 't boorgaende / en
bestrijckt het Tandt-vleesch met het vol-
gende: Neemt Honingh van Roosen,
Moer-besien sap van elckx een loot / ge-
branden Aluyn een half bierendeel loots /
Egipriac-salf een bierendeel loots / ver-
mengt dit met malkanderen.

HET VII. CAPITTEL.

Van de genees-middelen voor de gebreken van de Mont.

Voor een geswollen en seere Keel.

Dit accident pleeght den Menschen
seer te benauwen / ende men sal
den siecke ten eersten met Sene-
bladeren of Jalappe, als wy boven ghe-
leert hebben / purgeeren / daer na ter
Ader laten / en ondertusschen de Keel
dichtwils gorgelen. Neemt Judas-ooren,
die aen de Vlier-boom wassen / drie bieren-
deel loots / Violen-bladeren, Salie, Vlier-
bladeren van elckx een handt vol / Corin-
then twee loot / Soethout een half loot /
kooekt dit in water tot een halve pint en
gorgelt hier mede / en slaet het volgende
bupten om de Keel: neemt Vlier-blade-
ren, roode Kool van elckx even veel /
haekt dit kleyn en frupt het in Water en
Honingh.

Een ander.

Neemt ghedrooghde Honden dreck /
Gause-dreck / van elckx een half loot ;
kooekt dit in Wijn en Water tot een half
pintje nat en gorgelt hier mede.

Een ander.

Neemt een Swaelven nest / met een
handt vol Salie, kooekt dit in Soete-meich
en gebuyckhet het als 't boorgaende.

Voor de Huygh in de Keel.

Neemt gedrooghde volster van Ocker-
nooten een half bierendeel loots / Bloe-
men van wilde Granaten, of Balauftia,
Granaet-schellen van elckx twintigh
greyn / gebranden Aluyn tien greyn / licht
hier mede den Hupgh.

Voor een rauwe en heesse Keel.

Neemt djon van Soet-hout een half
loot / Candy-suycker even soo veel / Gom-
tragant twintigh greyn / maect hier van
met Roosen-water koeckjens / om in de
Mondt te laten smelten / en allengskens
door te sicken.

Voor een stinckende Afem.

Neemt Karui-zaet ses loot / of Poley
twee handt vol / kooekt dit in een kanne
Wijns / tot dat de helft versoden is / en
dzinckt hier van 's morgens en 's avonts
een goeden dzonck.

HET VIII. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen voor de gebreken van de Borst.

Voor de Hoest.

Neeemt Genever-besien drie handen vol / koocht dit in een mengelen Bier / tot dat het derden deel versoden is / en dzinckt hier van een goeden djonck / en legt een graetw panpijer met kaers smeer / daer gestoten Comijn-zaet opgestropt is / op de Borst.

Een ander.

Neemt ghepulberiseerde Alant-wortel, Trias-wortel van elcks een half vierendeel loots / uptgekoocht sap van Vlier-besien een vierendeel loots / neemt dit met Bier of Wijn in des abonts als men te bedde gaet.

Voor Hoest door scherpe sinckinge ontfaende.

Neemt roode Krooren-toosen of Klap-roosen een handt vol / koocht dit in Scabiosen / en Carde-benedicten-water van elcks een pintje / tot op het derden deel / door gedaen zijnde / maecht het soet van Sucker / of met Syroop / van roode Klap-roosen / of van Maen-bollen. Hier toe is mede dienstigh Syroop van Violen en drop van Soet-hout gebuyckht.

Voor Fluymen, en een benauwde verstopte Borst.

Neemt Alant-wortel / drie vierendeel loots / bladeren van Carduus Benedictus / van Alfem van elcks twee vierendeel loots / Kruyse-munt een vierendeel loots / Rhabarber een half loot / Aloë een vierendeel loots / Citroen-schellen twee vierendeel loots / hanght dit met een sackje in een kanne Wjns / en dzinckt hier van nuchteren een roemertje.

Voor Enghborstighydt.

Neemt Candy-suycker een loot / Bloem van Swavel een half loot / menght dit onder malkander / en geeft hier van een vierendeel loots op een reys in.

Een ander.

Neemt Comijn-zaet een half loot / gesneden Vijgen een loot / Averuyt een handt vol / koocht dit in Wijn tot een pint / en dzinckt hier van.

Een ander.

Neemt sap van roode Kool, ziedt met Honingh tot een Syroop / en neemt hier dickwils wat van in.

Voor het Bloet-spouwen.

Neemt Smeer-wortel twee loot / Soethout een half loot / bladeren van Weegbree, Porceleyn, Scabiosa van elcks een handt vol / Myrten-besien een halve handt vol / koocht dit in Gerste-water en maecht het soet met Sucker.

Een ander.

Neemt zaet van Sumach twee vierendeel loots / Arabische-gom een vierendeel loots / maecht hier van pillen met Weegbree sap om in drie reysen te gebuyckhen.

Voor 't Pleuris.

De rechte Pleuris is altijdt verselt met een scherpe koozts / en geduurige stekende pijn in 't Wessem-halen / waer by gheboeght is een drooge krich / om dit accident te genesen sal men terstont ader doen laten en een goede quantiteyt bloet af tappen / ende indien de pijn niet op en houdt mach men het den selfden dagh of nacht eens

eens of tweemaal herhalen / ondertuffchen indien 't lichaem besloten is / een Clister laten setten / en het volgende ghebruyken: **N**eeft Olie van soet Amandelen twee loot / Sproop van Klap-roosen een loot / neemt dit in en dinct daer na van den dranc die wy voor de Hoest upt scherpe smackinge ontfuende / voor-geschreeven hebben. Sommige prijsen seer tegen het Pleuris de roode vellekens van de Hase-nooten, gedrooght / twintigh greyn zwaer / met Carduus Benedictus water twee of drie-mael des daeghs in gegeven. Bupten daer de pijn is kan men Glas-kruyt in Water gestruyt / opleggen.

Om valsch Pleuris te stillen.

Neeft Nardus - zaedt een half loot / koocht dit in Bier of Wijn / en geeft het te dinken.

Voor verwooren Pleuris.

Neeft poeyer van Barndenetelen-zaet, menght het met Sproop van Violen en ghebruycht het dickwils lickende.

Een ander.

Neeft een soete Appel holt het kloekhups met de pitten daer upt / en vult het wederom met Wierook, braedt den Appel onder de aschen / en geeft de siecken hier van te eeten.

Voor de Teeringh en Longe-sucht.

Neeft Longe-kruyd, Roofmarijn, Betonie, Venus-hayr van elck een half loot / Smeer-wortel acht loot / Hoef-bladeren twee loot / Viole-bloemen een viendeel loots / stoot dese krukden gedrooght zijnde tot Poeyer / en vermenght het met een half pont gesupberde Honingh / hier van ghebruycht 's morgens en 's abonds de groote van een Ocker-noot.

HET IX. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen voor de gebreken van 't Herte.

Voor Hert-kloppinge.

Neeft een vierendeel loots Theriacel, menght het met Wijn waer in Foels en Caneel ghesoden is / en ghebruycht zijnde / moet men daer op zweeten.

Een ander.

Neeft Galigaen, Zedoar, Caneel van elck een half loot / Melissen of Confilie de Gryn een handt vol / Bornagie-bloemen soo veel men tuffchen drie vingeren vatten kan: hanght dit met een sackje in een kanne Wijn / en hier van gedroncken.

Voor melancholie en swaermoedigheyt van 't Herte.

Hier toe is goet Melissen of Pimpernel in Wijn gesoden en gedroncken / als cock Conserf en gedistilleert Water van Melissen, Bornagie, Buglos.

Voor Flauwhertigheyt.

Neeft Conserf van Bornagie, Buglos, Majoleyn, Roofmarijn, van elck een loot / een gheheele confijte Notemuskaet, gheconfijte Gember een half loot / menght dit onder malkanderen tot een Conserf / en ghebruycht hier van de groote van een Ocker-noot.

Voor flauwhertigheyt in heete sieckte.

Neeft Conserf van Roosen, van Cicho-

chorey-bloemen, van roode Aelbesien sap van elck^s een loot / het binnenste mergh wot een Citroen ofte Lamoen een half loot / Confectie-alchermes een half loot / maect hier van een conserf.

Voor banden aen 't Herte.

Neemt Galange, Folie, Canceel, Gem-

ber, Paradijs-kernen, Zedoar, Nagelen, Angelica-wortel van elck^s een half loot / Valeriaen-wortel een loot / giet hier op een kanne goede Wijn / en laet dit 14 dagen staen weecken / geeft hier van drie-mael des daeghs twee lepelen vol.

HET X. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen voor de gebreken van der Vrouwen Borsten

Om 't Sogh in de borsten te vermeerren.

Neeft Anijs of Venkel-zaet een half loot / geeft dit met Kool-sop in / als men te bedde gaet / of ziedt groene Venckel en Dille in Gersten-wa-
ter / maect het soet met Supcker en drinck hier af.

Om 't Sogh op te droogen.

Neemt gestooten Boonen, Wicken, Coriander-zaet van elck^s een halve handt vol / koocht dit in water / en legt doeken hier in nat gemaect zijnde / op de Borsten; andere nemen alleen Fransche leck Wijn / of sap van Kruyse-munt.

Voor pijn in de Borsten, door geklonterde Melck veroorsaect.

Neemt Boonen-meel twee deelen / Kruyse-munt een deel / maect hier van met ongesouten Boter een papken.

Voor ontsteking der Borsten.

Neemt sap van Huys-loock, van Nacht-schade, wit van een Ey, Olie van Roosen van elck^s even veel / menght dit wel onder een en legt het met doeken daer op.

Om harde Borsten te versachten.

Neemt Garsten-meel, Boonen-meel,

van elck^s twee loot / Fenegriek-zaet-meel, Lijn-zaet-meel van elck^s een loot / Saffraan twintigh greyn / maect hier van met Olie van Camillen een pap en legt het op de Borsten.

Een ander.

Neemt een witte Lelien-wortel, koocht die in Soete-melck / tot dat hy weeck wordt / doet daer by Weyten-meel soo veel genoegh is / Olie van Camillen, van witte Lelien van elck^s een lepel vol / Honningh twee lepelen vol / twee dopers van Eperen / maect hier van een pap.

Een ander.

Neemt Biet koocht die in Olie / door-
gezwongen zijnde / smelt Was in die Olie tot dat het als een salf wordt / en besmeert hier mede de Borsten.

Voor drop in de Borsten.

Neemt Olie van Roosen anderhalf loot / van Camillen, van witte Lelien van elck^s drie vierendeel loots / Dialkeasalf een vierendeel loots / wit Was twee loot / Roos-water, en Roos-azijn van elck^s een lepel vol / smelt dit te samen tot een salf se.

Voor geswollen en sweerende Borsten.

Neemt krapm van Witte-hoot / koocht dit

dit in water tot een dicke pap / doet'er by Populeoen-salf, versche Boter van elck's drie loot / en legt dit op de Wozten.

Een ander.

Neemt olie van Olyven, versche Koe-dreck van elck's even veel / menght dit onder een / en drukt het dooz een doeck / doet daer by Fenegriek-meel soo veel tot dat het een bequaem papken wordt.

Een ander.

Neemt Boonen-meel, Fenegriek-meel, Lijn-zaet-meel, kruppen van Witte-broodt / van elck's twee loot / ghestoten Althea-wortel drie loot / Safferaen een half vierendeel loots / maect dit met afziedsel van Kees-kruyd en Althea tot een pap / daer by doende 4 doren van Eperen / Olie van Violen en Lijn-zaet-olie van elck's anderhalf loot. En wanneer het gezwel dooz gebroken of met een Oliem dooz-gesteken is / salmen het reynigen met volgende salf: Neemt Honingh / sap van Juffrouw-merck, dopers van Eperen / Tarpentijn, en een weynigh Garsten-meel onder malkanderen vermenght en met wiecken in de wonde gesteken.

Voor door-gebroken Kancker.

Neemt gepelde soete Amandelen soo veel ghendegh is / stoot die in een loode Mortier / maect hier van met sap van Huys-loock een papken / ende wast eerst de wonde met Carduus Benedictus-water, en sroopt'er des selfs poeper in / en legt daer het boozschreven papje over heen.

Voor seere en gekloven Tepels.

Neemt ghesmolten Lammeren-vet met Roose-water ghewasschen / Roos-salf van elck's een half loot / Arabische-gom twintigh greyn / Boontjens Hol-wortel ghepulveriseert tien greyn / Olie van Eperen soo veel van noden is / maect hier een salfje van.

Een ander.

Neemt Olie van Violen, van Eperen van elck's drie vierendeel loots / Hartenvet, Bocken-talck van elck's een half loot / Was soo veel van nooden is tot een salve.

Een ander.

Neemt een wit Lelien-bladt, upt de Olie daer in sy te weecken staen / en legt het over de tepel.

HET XI. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen voor de gebreken van de Maeg.

Om de Maegh te verstercken.

Nemt Anijs, Venckel en Coriander-zaet van elck's een loot / Carui-zaet een half loot / Gember, Calmus-wortel van elck's anderhalf vierendeel loots / Galigaen, Zedoar van elck's een vierendeel loots / stoot dit tot een fijn poeper en geeft hier van een alle morgen een vierendeel loots met Wijn in.

Om de Maegh te suyveren.

Hier toe is dienftig Aloë des avonts booz

den eeten twintigh greyn ingenomen / of hanght dit na volgende poppen in een kame Wijn / en drinckt daer 's morgens een roemertje vol van: Neemt Alant-wortel, Zedoar van elck's een half loot / Carduus Benedictus, Centauria, Alsem, Kruyse-munt van elck's een halbe handt vol / Rhabarber een half loot / Aloë een vierendeel loots / Orangie-schillen anderhalf vierendeel loots / stoot dit tot een grof poeper / en bindt het in een sackjen. Tot desen epude dient oock een vaeck-dranck

dranck in 't eerste Capittel beschreven / ingenomen te werden.

Voor pijn in de Maegh uyt winden ontsaen.

Neemt een grof ghestoten Botemuskraet / koocht hem in Wijn en drinckt het / hier toe dient oock Theriacel met Wijn ingenomen / of Camille-bloemen in Wijn gekoocht.

Om het sterck Braecken te doen ophouden.

Neemt deegh van Carwen-broot soo veel genoegh is / Bakelaer twee handen vol / Alsem een handt vol / maecht hier

van een Broot / laet het backen: snij't er een stuck van / en leght het tusschen een doeck / die in de volgende bereyde Brandewijn nat gemaect is / op de kolck van 't Herte: Neemt een mutsjen Brandewijn / Galigaen, Calmus-wortel van elck een half loot / Kruidt-nagelen een vierendeel loots / laet dit te samen staen wecken / en maecht de doeck hier in nat.

Een ander.

Neemt een Spons koocht hem op in Azijn en leght hem op de Maegh of kolck van 't Herte / en eet een stuckje Broot dat in sap van Granaten geweecht heeft.

HET XII. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen voor de gebreken der Darmen.

Voor pijn in de Buyck en 't Colijck.

Voor eerst is nodigh dat men soodanige mensche met Rabarber, Sene-bladen of Jalappe purgeere / of bereydt hier toe het volgende dranckje: Neemt Sene-bladeren, wortel van Boomvaren van elck een loot / Camille-bloemen soo veel men tusschen drie vingeren batten kan / Anijs of Venckel-zaet een half loot / Corinthen twee loot / koocht dit in een half pintje Water tot op de helft en maecht het een weynigh soet met Supcker. Daer na gebuyckit het volgende: Neemt Camille-bloemen een halbe handt vol / schillen van Orangie-appelen een half loot / koocht dit in Wijn en Water tot een mutsjen nat / door gebrongen zijnde / doet'er by Supcker een loot / Anijs-olie ses droppelen / geeft dit op een reys te drincken.

Een ander.

Neemt Camille-bloemen een handt vol / Venckel-zaet een loot / koocht dit in Water tot een half pintje / door gedaen

zijnde / doet'er by Sproop van Cichorey sap anderhalf loot / Olie van Anijs tien droppelen / drinckt hier van de helft op een reys.

Een ander.

Neemt wortel van Venckel, van Lavas van elck twee loot / Orangie-schillen een half loot / Angelica een loot / Calement, Kruyse-munt, Poley, Alsem, bloemen van Camillen, van Meliloten van elck een handt vol / Geneverbien twee loot / Bakelaer een loot / Anijs-zaet, Comijn-zaet van elck een half loot / koocht dit in Bier soo veel genoegh is / en scooft hier mede den Buyck.

Voor Buyck-pijn van de kinderen.

Neemt Venckel-water een half mutsjen / Sproop van Maen bollen twee loot / menght dit en geeft hier van een lepel vol.

Voor de Buyck- en Roo-loop.

Geest den siecken eerst dit volgende te gebuycken: Rhabarber een vierendeel loots /

loots / Notemoschaet ses grepen; daer na bereydt desen dzanck: **Neemt** Smeerwortel twee loot / Kreupel-gras drie handen vol / een halve Maen-bol: **Koocht** dit in Garsien-water tot een pint / vermengt hier by Sproop van Granaten, van Myrthen-besien van elckz drie loot / en dzinckt hier van driemaal daeghs.

Een ander.

Neemt Wijn-tint een mutsien / een Doper van een Ep / wit Maeghden Was / mascht dit gelijk een Kandeeltjen en laet het den Siecken op een reys gebruiken. Hier toe is Marmeladen of Quee-bleesch gebruikt oock heel goet / als mede Conserf van roode Roosen.

Voor Buyck-wormen der Kinderen.

Neemt loof van Perfick-boomen, kneust het en bindt het op de Nabel van de Buyck.

Een ander.

Neemt Zever-zaedt laet het in oude Mee wecken / en geeft het te dzincken: Knofloock in Soete melck gheloocht / werd oock seer veel gebruikt.

Een ander.

Neemt Scordium, Zever-zaedt van elckz een half loot / Coraline, Rhabarber van elckz een vierendeel loots / stoot dit tot een fijn Poep en geeft hier van een half vierendeel loots in.

Een ander.

Neemt Zever-zaedt, Jalappe, Rhabarber van elckz een half loot / doet dit grof gestooten in een sackjen / en hangt het in een pintje Mee / en geeft hier van

altemets een wepmigh te dzincken / dit doodt de Wormen en setse dooz de stoel ganck af.

Voor het uytfincken des Aers-darm.

Men moet den uytgesoncken Darm wederom met warme doecken in sijn plaetse brengen / ende daer na het Fondament met het nabolgende stoben: **Neemt** bast van Vlier-boomen een handt vol / koocht het in Wijn soo veel genoegh is.

Een ander.

Neemt Eycken-bladeren vijf handen vol / Roode-Roosen twee handen vol koocht dit in water / daer gloepent stael in uyt-gelescht is.

Voor Ambeyen.

Neemt Campher, Ceruys-salf, Populeoen-salf van elckz even veel / en besmeert het Fondament hier mede.

Een ander.

Neemt versche Boter / doyers van Eperen / seupt dit te samen in een pan / en druckt het dooz een doeck / en besmeert se hier mede.

Een ander.

Neemt natte Ceruys twee loot / een doper van een Ep / bereyde Tutia twintigh grepn / Campher tien grepn / Hartevet, Olie van Roosen van elckz een loot / Reyger-vet een half loot / maect hier van een salffe.

Een ander.

Neemt een goet deel Vlier-bladeren; maectse dooz heet in een pan en leghtse met een stuck root Scharlaken op het Fondament.

HET XIII. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen voor de gebreken van de Lever.

Voor een verhitte Lever.

Nemt Cichorey-wortel, Scorzo-
nera-wortel van elckg twee loot /
Suring, wilde Cichorey, Bornagie
van elckg een handt vol / Tamarinden
twee loot / koocht dit in soete Wey een
mengelen / tot dat een derden deel vers-
den is / en dinct hier van alle morgen
een mutsien.

Voor Water-sucht.

In dese sieckte sal men vooz eerst pur-
geeren: Neemt Jalappe, Mechoacan van
elckg veertigh greyn / Orangie-schellen
tien greyn / affche van Hulst gebzandt ses
greyn / maecht hier van een Doeper en
neemt het 's morgens met Bier in. Daer
na neemt affche van Genever-boomen,
Boon-struycken, Alfs-rancken van elckg
drie handen vol / doet daer op Garsten-
water een mengelen / Wijn een half pint-
je / giet het door een wolle lap / maecht
het soet met Supcker / en dinct hier
van een roemertje vol tweemaal daeghs.

Een ander.

Neemt een Peper-wortel raspt hem

kleyn / doet daer by een mengelen goede
Rinsche Wijn / en dinct hier somtijds
van.

Een ander.

Neemt Alfem, Alfs-rancken, Car-
dus Benedictus van elckg een handt vol /
Rhabarber een loot / Orangie-schellen
een half loot / hanght dit in een sackje in
een mengelen Wijn / en dinct hier van.

Voor Geel-sucht.

Neemt sap van Gouts-bloemen, Schel-
kruyd van elckg een half loot / Safferaen
tien greyn / Wijn een half mutsien /
geeft dit op een reys te dincten.

Een ander.

Neemt Venckel-wortel, Pietercelie-
wortel van elckg twee loot / Schel-kruyd,
Duyve kervel, Genever-besien van elckg
een handt vol / koocht dit in Garsten-wa-
ter tot een pint / en maecht dit soet met
Supcker / dinct hier van een roemertje
vol tweemaal des daeghs.

HET XIV. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen voor de gebreken van de Milt.

Voor een verharde en verstopte Milt.

Nemt schozse van Essen-boom een
vierendeel ponts / giet hier op een
kanne Wijn / koocht dit op de helft
en dinct hier van een mutsien 's mor-
gens nuchteren. De Schozse van de
Capper-boom zijn hier toe seer nut /

of koocht Hoppe in Wijn en legt het op
de sincker-zijde / hier door wordt de Milt
seer vermozwt / en des selfs pijn gestilt.

Voor de Blaeuw-schuyt.

Hier toe is seer dienstigh den Extract
van Lepel-bladen of bereydt dese dranch:
Neemt sap van Lepel-bladen, van Duy-
ve-ker-

ve-kervel, van Cichorey van elckſ ses loot / ſap van Water-kars acht loot / ſap van Beken-boom, van Venckel van elckſ vier loot / Menſche Wijn een pint / koocht een reys of twee op / giet het dooz een wollen ſap / en geeft hier van een mutſjen nuchteren te dvincken.

Een ander.

Neemt wortel van Pionien vier loot / Poley een handt vol / Roosmarijn een halve handt vol / giet hier op twee mengelen Bier / en koocht het op de helft / hier van dvinckt dziemael daeghs.

HET XV. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen voor de gebreken van de Nieren en van de Blaes.

Om het Graveel en Steen af te drijven.

Neemt Brem-zaet, Kliffen-zaet, Perlen-kruydt-zaet van elckſ drie vierendeel loots / Bocken-bloedt anderhalf vierendeel loots / Kreeften-ogen een vierendeel loots / witte Candy Supcker twee loot / ſtoot dit tot een fijn Doeyer / en geeft hier van een vierendeel loots met Rinſche Wijn in.

Een ander.

Neemt aſſche van Boone-struycken drie loot / van Steen-breck een loot / giet hier op water van Glas-kruydt, van Aerdt-beſien, Renſe-wijn van elckſ een half pintje / doet het daer na dooz een wollen doeck / en vermenght het met Sproop van Limoenen. Hier van dvinckt een roemertje tweemaal daeghs.

Een ander.

Neemt Peper-wortel ſijn gheraspt ſes loot / dvinckt met een mutſjen Renſche-wijn het ſap hier upt; hier van vermenght de helft met Olie van ſoete Amandelen twee loot / Notemuskaet een half vierendeel loots / en geeft het te dvincken.

Een ander.

Neemt Sproop van Hyſoop vier loot / water of af-ziedſel van Glas-kruydt een pint / vermenght dit en gebuyckt hier

van twee of dziemael daeghs een roemertje vol.

Voor ontſtekinge der Nieren.

Neemt Weegh-bree-water drie mutſjens / Rooſe-water acht loot / Glas-kruydt-water, Aerdt-beſien-water van elckſ een half pintje / Sproop van Violen vijf loot / van Limoenen twee loot / vermenght dit onder een en geeft hier van een roemertje vol dziemael des daeghs: onder-tuſſchen ſal men de leudenen / met Roosſalken Roosſen-azijn vermenght / beſnezen.

Om de opgeſtoppen Urijn te doen loſſen.

Neemt Glas-kruydt of Kervel in de Boter gefruyt en boven op het gemacht geſlagen / of neemt gekoochten Ajuyne en gebuyckt het als 't voorgeende.

Voor de koude Piſſe.

Dvinckt een glas Wijn / met af-ziedſel van Soet-hout vermenght. Sommige gebuycken hier tegen Notemuskaet of knoppen van zwarte Ael-beſien.

Voor ſnijdingh in 't Water maken.

Neemt Althea, Kees-kruydt, Pietercelie-wortel van elckſ een handt vol / koocht dit in een pintje Bier tot de helft verſoden is: Hier van gebuyckt de helft

warm met een wepnigh onghesouten Boter.

Voor 't Bloedt-wateren.

Neemt Wortel van Juffrouw-merck, van Venckel, van Pietercelie, van elckſ een loot / Weegh-bree, Harders-tas van elckſ een handt vol / koocht dit in Bier of Wijn / en soet van supcker ghemaect zijnde / dinct hier van.

Een ander.

Neemt Mumia, Vijgen, Anijs, en Venckel-zaet, Raponticum, van elckſ een loot / koocht dit in Rinsche-wijn tot een pintje nat / dinct daer van tweemaal des daeghs een roemertje vol.

Voor sweeringen in de Nieren en Blaes.

Neemt Aerdt-besien, krupt en wortels die handen vol / koocht dit in een mengelen Wijn tot dat een derden deel versoden is / en dinct hier van.

Een ander.

Neemt Smeer-wortel twee loot / Tormentille een loot / Althea, Harders-tas, Weegh-bree van elckſ anderhalf handt vol / Beronie, Alchimilla van elckſ een handt vol / Soet-hout anderhalf loot / Weegh-bree-zaet die vierendeel loots / Anijs een half loot / ziedt dit in goede Mee tot een mengelen / en gebuyck hier van twee of dziemael daeghs.

HET XVI. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen omtrent het Gemacht.

Voor Scheurfel of Breucken.

N Neemt geel Was, Mastick, Spijck-olie van elckſ een half loot / Olie van Eperen een vierendeel loots / menght dit onder een / besmeert hier mede de Breuck / en leghter een Oxycrocium-plaester op / en verziethet met een bequame bandt ; ondertusschen laet hier van gebuycken : Neemt Tormentille-wortel twee deelen / Kreeft-oogen, Calmus-wortel van elckſ een deel / stoot dit te samen tot een grof poeyer ; neemt hier van twee loot / giet daer op een pint goede Wijn / laet dit te samen weecken / en geeft hier van te dinken tweemaal daeghs een roemertje vol.

Een ander.

Neemt Olie van Eperen / Mergh uyt een Hamelen-schinckel, geel Was, Wie-

roock, Harts van elckſ een loot / maect hier van een salfie / en gebuyck het als 't voorgaende.

Een ander.

Neemt Hoppe, Salie-bladeren van elckſ twee handen vol / koocht dit in goet en sterck Bier / en leght het op de Breuck.

Voor die sich door vallen of stooten aen sijn Gemacht beseert heeft.

Neemt Garsten-meel, Boonen-meel van elckſ vier loot / roode Roosen een vierendeel loots / koocht dit met roode Wijn en een wepnigh Azijn tot een pap / doet'er by Olie van Roosen een lepel vol / een geheel Ey / vermenght dit te samen / en slaet het om het Gemacht.

HEFT XVII. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen voor de gebreken der Vrouwen.

Om de Maent-ftonden te verwecken.

Een bierendeel loots Pastinaken-zaet met warmen Wijn nuchteren ingenomen / drijft de Maent-ftonden krachtelijck af. Of neemt een handt vol Genever-besien koocht dit in een mengelen Wijn tot dat het derden deel versoden is / drijckt dit drie dagen achter een / daer na gebuyck noch drie dagen een half bierendeel loots Trochisci de Myrrhe, die in de Apotheken bereydt worden.

Een ander.

Neemt say van Seven-boom met Wijn uytgeperst twee loot / Caneel een bierendeel loots / Safferaen ses greyn / geeft dit op een reys te drijcken.

Een ander.

Neemt By-voet, Conflie de Greyn, Carduus-Benedictus, Poley, Seven-boom, van elck een handt vol / koocht dit in een kanne Wijn tot dat een derden deel versoden is / en drijckt hier van 's morgens en 's avonts een roemertje vol.

Om de overvloedige Maent-ftonden te stoppen.

Neemt Dadele-stenen / roode Corallen / Coriander-zaet van elck een bierendeel loots / maecht hier van een fijn Doeyer / en gebuyck hier van een derden deel.

Een ander.

Neemt say van Duyfent-bladt, van Weegh-bree van elck een loot / Sproop van Myrten-besien twee loot / Weeghbre-water, Water van Vlier-bloemen van elck een loot / ghebuyck dit in drie reysen.

Voor de witte Vloet der Vrouwen.

Neemt wortel van Tormentille een loot / Averuyt, Roosmarijn van elck een handt vol / gedroogde onrijpe Moerbesien een loot : koocht dit in roode Wijn een mengelen / tot dat een derdendeel versoden is / hier van drijckt nuchteren een roemertje vol.

Voor't optijgen van de Lijf-moeder.

Neemt van de sterckste Genever-water een half pintje / Olie van Roosmarijn, van Barn-steen van elck twintigh droppelen / gebuyck hier van somtijds een lepel vol.

Een ander.

Neemt Meester-wortel, Comijn-zaet van elck een bierendeel loots / witte Peper twintigh greyn / stoot dit tot een fijn Doeyer om in twee reysen te gebuycken.

Voor't nederfincken van de Lijf-moeder.

De selve wederom in sijn plaats ghebracht zijnde / sal men dese stobinge gebuycken : Neemt Cypressen-noten, Galnoten, Granate-schillen, bloemen van wilde Granaten, zaet van Sumach van elck vier loot / bladeren van Myrthen, van Eycken, van Olijven, en Kreupel-gras van elck een handt vol / roode Roosen een halve handt vol / koocht dit in roode Wijn soo veel tot een stobinge genoegh is. Ondertusschen gebuyck den volgende djanck : Neemt Lauwerier-bladeren, Myrthen-bladeren, of de Besien van elck een loot / Cypressen noten anderhalf loot / zaet van Pastinaken drie bierendeel loots ; koocht dit te samen in een mengelen Wijn en geeft hier van een half mutsien te drijcken.

Om

Om de Geboorte te vorderen.

Neemt Borax, bladeren van Dictamnium van elckx twintigh greyn / Barnsteen, Seven-boom van elckx tien greyn / Safferaen ses greyn / maect hier van een fijn Doeper / en geeft het met Pieterceliewater te drijcken.

Een ander.

Neemt bladeren van Scarley, stootse en bindse op de Nabel van de Duyck.

Een ander.

Neemt Heems-wortel acht loot / Keskruydt twee handen vol / By-voet, Bingelkruydt, Confilie de Greyn van elckx een handt vol / Lijn-zaet drie loot / tien Drogen in 't midden door ghesneden / koocht dit in genoeghsaem Water tot een stobinge / en gebruyckt het volgende Salsje: Neemt Dialthea een loot / Olie van Lelien, Lijn-zaet-olie van elckx ander-

half loot / maect hier van een Salsje.

Om de Na-geboorte af te drijven.

Neemt Borax een vierendeel loots / Safferaen twintigh greyn / Water van By-voet vier loot / Caneel-water drie loot / menght dit onder maskanderen / en geeft hier dickwils twee lepelen vol van.

Om de na-ween te stillen.

Neemt Confilie de Greyn, Poley, Camille bloemen, van elckx een handt vol / Bakelaer een half loot / koocht dit in Wijn en geeft hier van te drijcken.

Een ander.

Neemt Scarley soo veel van nooden is / stootse in een steene Mortier / en doetse in versche Boter / laet dit veertien dagen staen / dan koocht het een weynigh / en wrijnght het door een doeck en smeert hier mede van de Nabel nederwaerts na de Schamelhept.

HET XVIII. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen voor de gebreken van de uyerlijcke Ledematen en van de Huyt.

Voor kloven van de Handen.

Neemt Olie van Roosen twee loot / wit Was een loot / Hoenderenbet anderhalf loot / maect hier van een Salsje.

Voor schurfde Handen.

Neemt Kroos-salf twee loot / Boontjens-hol-wortel een vierendeel loots / Sout van Salpeter twintigh greyn / Mercurium Dulce tien greyn / maect hier van een Salsje.

Een ander.

Neemt het binnenste van een siure Appel / Swabel / Gember / Sout van

elckx een vierendeel loots / Derckensreusel twee loot / maect hier van een Salf.

Voor Kack-hielen.

Maect een Plepster van geele Gratia Dei Plaester, of neemt geel Was / Vars / Olie van Olijven / van Lijnzaet / van elckx drie loot / Osse-bet / Schape-bet van elckx anderhalf loot / Wierroock een loot / roode Menie twee loot / maect hier van een Salf / die hier toe seer dienstigh is.

Voor Podagra uyt hitte ontstaen.

Neemt gestoten Alupn soo veel genoeg is /

§ / Sout een weynigh / maect hier van met wit van een Ep / en een weynigh Azijn een papken / en slaet het daerom.

Een ander.

Neemt bladeren van Hups-loock stootse in een Moztier heel kleyn / doet hier by wat Sout en Azijn / roert het wel onder een / en besmeert hier mede de pijnlijcke plaats.

Voor Podagra uyt koude ontstaen.

Neemt Genever besien, Wortelen van Hadick, Kamille-bloemen van elck een handt vol / koocht dit in Wijn en stooft de Doeten hier mede.

Een ander.

Neemt water van Kruytje roert mijn niet / van Vlier-bloemen, Brandewijn van elck even veel / en slaet dit met doeken om de Doeten.

Een ander.

Neemt Olie van Roosen, Brandewijn van elck even veel / smeert hier de plaetse mede / soo haest die begint te zwellen of seer te doen.

Voor dickfuchtige Beenen.

Neemt Wijn-moer twee deelen / Loogh een deel / koocht dit tot een dick papken en slaet het om de Beenen.

Voor verkrompen Zenuwen.

Neemt Jopen-bier een menghelen / Brandewijn een pint / Klauwen-vel een half pintje / Mumia een loot / Honde-vel, vet van Palinck, Verckens-reusel, versche Boter van elck vier loot / Olie van Roosen twee loot / Honingh drie loot / Pastinaken-wortelen kleyn gestooten een half pont / laet dit een Maent staen en koocht dit op / en wrijnght daer na door een doeck. Hier mede besmeert de verkrompen Zenuwen tegen een Epken vuur.

Voor de Fijck of Worm in de Vinger.

Leght Water-pattigh met Hoenderdreck op de Vinger / of neemt Swavel, Loock, Azijn, menght dit onder malkanderen en leght het op.

Voor koude in Handen.

Neemt een groote Raep, holt hem uyt en vultse met Olie van Roosen, braetse onder de asche / en smeert hier mede de Handen.

Om Aposteunien en geswellen te doen rijpen.

Neemt Diacel-plaester ses loot / Dialthea-salf vier loot / Olie van Camillen, van Dil, Tarpentijn van elck een loot / menght dit onder een.

Een ander.

Neemt Roggen-broodt koocht het in goet Bier tot een pap / doet hier by een stuck Boter / en twee Dopers van Eperen.

Voor Schurftheydt.

Neemt Geyten-melck een half pintje / van de groene bast van Vlier-boom een handt vol / een weynigh Sout / ziedt het op en druckt het door / en bet hier het Schurft mede. Siet hier boven voor schurftde handen.

Voor Verbrantheydt.

Neemt onghesouten Boter / Gansedreck, menght dit onder malkanderen / en koocht het te samen / en giet het op houdt water / hier mede smeert het verbrande Lit.

Een ander.

Neemt Olie van Olijven, en wit van een Ep / menght dit onder malkanderen en bestrijckt het daer mede.

Voor de Roos.

Neemt schoon Regen-water / en Vlier-azijn, of koocht Vlier-bloemen in Bier of Soete-melck / en slaet het daerom.

Een ander.

Neemt Olie van Roosen, oude Wijn van elckx even veel / en leght dit warm op de Hoos.

Een ander.

Neemt Vlier-azijn, dopers van Speeren van elckx even veel / menght het onder een leght het met linnen doecken op: ofte koocht Gepelde Garst / tot dat het water dick wordt / en slaet dese slijmigheid om de Hoos.

Voor quaet Seer.

Neemt Stinckende-gouw, Ocker-nooten-bladeren van elckx drie handen vol / Seven-boom, Lupinen, Water-pattigh van elckx een handt vol: koocht dit in water en bet het quaet Seer hier mede.

Voor Haer-worm.

Neemt een mutsien Fransche-wijn: smelt hier in een stuckje Aluyn soo groot als een Turckse-boon, en bet hier mede.

Een ander.

Neemt versche Paerde-dreck, druckt het sap daer upt / en bestrijckt de Haerwoym hier mede tweemaal daeghs.

Om Wratten te verdrijven.

Neemt sap van Stinckende-gouwe, van Porceleyn van elckx een loot / Olie van Swavel anderhalf vierendeel loots / vermenght het te samen / en bestrijckt daer mede de Wratten.

Om Exter-oogen of Lickdooren te verdrijven.

Schraept een wepnigh Speck op een doeckje / en doet'er een wepnigh gepulveriseerde Seven-boom by en leght het daer op / alle dagen verberschende. Of neemt een plaester van Gom Galbanum gemaecht.

HET XIX. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen voor Wonden en Quetsuren.

Om de Wonden te genesen.

Het bloet gestemt zijnde / sal men de Wonden met Alfem en Roofmarijn in Water en Wijn gekoocht wasschen / en daer na met een wieck Olie van St. Jans Kruidt-bloemen in de Wonden doen / ende een Diapalma-plaester daer ober heen leggen.

Een Wondt-dranck.

Neemt Heydensch Wondt-kruyd, roode Kool, Averuyt, Aertbesien-kruyd, Weegh-bree, Sene-groen, Sanikel, Alchimilla, Yser-kruyd van elckx een handt

vol / zaet van Juffrouw-merck, van Hennip van elckx een loot / Smeer-wortel twee loot / koocht dit in Wijn of Bier tot een mingelen en drinckt hier driemaal daeghs van. Onderusschen verbindt de Wonde met dit salfje: Neemt Honingh twee loot / Olie van Olijven een loot / Bloem van Weyten-meel een half loot / roode Bolus een vierendeel loots / maecht hier van een salfje.

Een Wondt-dranck die het verlegen of geronnen Bloedt uyt drijft.

Neemt Notemuscaet / Gember / Gagel / Mumia, Krap van elckx een loot /

loot / Wierroock / Soet-hout / Comijn-zaet / Geneber-besien / Anijs-zaet / Bakelaer van elcks een loot / koocht dit te samen in twee kanne Wijn of Bier / tot dat de helft versoden is / en dinct hier tweemaal daeghs een goede djonck van.

Een ander.

Neemt wortel van groote Kaerden / Sallie van elcks een handt vol / koocht dit in een pint Wijn tot dat het derden deel versoden is / hier van neemt een roemertje vol / doet daer by gedrooghde wortel van Schel-kruidt / Wal-schot / Kreeft-oogen / Mupsen-dreck van elcks twintigh greyn / mengt dit te samen en geeft het in.

Voor die sich van binnen door vallen of stooten befeert hebben.

Neemt groene Kervel, koocht die in Soete-melck / en doet'er een vierendeel loots Tuyn-kars-zaet by.

Een ander.

Neemt Kreeft-oogen / Mumiz, Wal-schot / Schapen-sront van elcks een vierendeel loots / gedrooghde Pier-wormen een half vierendeel loots / maecht dit al-

les tot Doeper / en geeft hier van een vierendeel loots met warme Wijn in.

Om gheronnen Bloedt tusschen Vel en Vleesch, en blaeuwe placken te verdrijven.

Neemt Bakelaer, Comijn-zaet, Camillen, Alsem van elcks even veel / stoot dit tot een Doeper / en maecht met sap van Alsem een papken hier van / dat men daer op sal strijcken.

Voor verwrongen Leden en geborste Zenuwen.

Neemt dick Bier een pint / Honingh drie lepelen vol / versche Boter een goet deel / maecht dit te samen warm / en slaet het met een wolle lap om het Lid.

Om Fistelen te genesen.

Neemt sap van Juffrouw-merck / van Weeghbye / van Agrimonie van elcks ses loot / van groene Tabacks-bladeren drie loot / Hoosen-honingh vier loot / witte Vitriool, Alupn / Wijn-steen van elcks een half loot / Spaens-groen twintigh greyn / vermengt dit te samen / en spuwt dit in de Fistelen.

HET XX. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen voor Koortsen, Pest, Kinderpockjens en Maselen.

Om de dorst en brandt te matigen in heete en geduurige Koortsen.

N Neemt Suringh / Latouw / Boznagie-bladeren van elcks een handt vol / Camarinde twee loot / koocht dit in een mingelen soete Wey / en dinct hier van. Hier toe dient oock Garsten-water met sap van roode Nel-besien / en met wat Sypoker soet gemaecht.

Voor brandende Koortsen.

Neemt Huys-loock, Suringh, Porcelayn, Endivie, Bornagie van elcks een handt vol / Tamarinde anderhalf loot / Akeleyen-zaet een half loot / koocht dit in Garsten-water tot een pint / door gedaen zijnde / doet'er Sproop van Suringh vier loot by / en dinct hier van.

Voor de alle-daeghsche Koortse.

Het lichaem met Jalappe ghepurgeert zijnde /

zijnde / neemt Carduus Benedictus, Gentiaen-wortel van elckx een half vierendeel loots / stoot dit tot een fijn poeyer en geeft het vooz het aenkomen van de Koozts in.

Een ander.

Neemt Carduus Benedictus, Centaurea van elckx een handt vol / Wortel van Mans-ooren gedzooght zijnde een halbe handt vol / koockt dit in half Wijn en Water tot een pint / en dzinckt hier van een roemertje vol vooz 't aenkomen van de Koozts.

Voor de anderdaeghsche Koortfen.

Neemt Aluyn twintigh greyn / Sout van Carduus Benedictus tien greyn / neemt dit met Bier in vooz 't aenkomen van de Koozts.

Een ander.

Neemt Alsem, Barndenetels, Betonie van elckx een handt vol / stoot het in een Wortier / en dzucht met Azijn het sap uyt en doet'er 5 of 6 gepulberiseerde Pionienzaden daer by.

Een ander.

Neemt het binnenste Welletje uyt de Hoender-magen hardt gedzooght een vierendeel loots / Orangie-schillen een half biereendeel loots / stoot dit te samen tot een fijn poeyer / en geeft het vooz het aenkomen van de Koozts in / dit selfde is oock seer goet vooz een flappe en quade Maegh.

Om op de Pols te binden.

Neemt Tarpentijn met roode Bolus vermenght / of neemt bladeren van Vlier, Wijnruyt, Gouts-bloemen, Barndenetels, Honts-draf van elckx eben veel / stoot dit met Azijn in een Wortier / of neemt de binnenste bast van Noote-boom, weecht het in Azijn en bindt het op de

Pols / dit treckt een blaer / die men dooz sal sijden.

Voor de derden-daeghsche Koortfen.

Neemt Gentiaen, Wortel van Mans-ooren, van elckx een loot / Carduus Benedictus, Centaurea, Chamedrijs, Hysoop van elckx een handt vol / koockt dit in Water en Wijn van elckx een mengen tot de helft / dzinckt hier van alle morgen / een roemertje vol / en blijft daer op leggen zweeten.

Een ander.

Neemt Gentiaen, Carduus Benedictus, Aluyn, Salpeter van elckx een vierendeel loots / en geeft dit in vier repfen vooz het aenkomen van de Koozts in.

Een ander.

Neemt Roomsche-alsen, Duyveker-vel, Carduus Benedictus, Buglos, van elckx een handt vol / Gentiaen twee loot / koockt dit in drie pinten Wijn en geeft dit tweemaal daeghs te dzincken.

Een ander.

Neemt een half pintje Alsem-wijn, doet hier by een loot Sout / dit te samen gesmolten zijnde / moet men vooz 't aenkomen van de Koozts in nemen / dit breeckt de Koozts en dzijft veel verbuyde vochtigheden dooz het bzaecken uyt het lijf.

Voor de Pest.

Zedoar gekautwt en dooz gheslicht wederstaet de besmettinge / of neemt sap van Knofloock, Wijn-Azijn / Mensche-wijn van elckx een half mutsien / Theriacel een half loot / menght dit te samen en neemt hier alle morgen een lepel vol van in.

Een ander.

Neemt Wijnruyt dzucht met Azijn het sap daer uyt / neemt van dit sap een half

half pintje / Theriacel een loot / menght dit onder malkanderen en gebzupcht hier van 's morgens en 's avonts een lepel vol.

Een ander.

Neemt twee Nooten, twee Vijgen, een weynigh Wijnruyt met Sout en eet dit alle morgen.

Om 't vuur uyt de Pest-buyl of Pest-kool te trecken

Neemt een gedrooghde Padde / leght hem een weynigh in Azijn te weecken / en bindt hem daer op.

Om op de Pest-buylen te leggen.

Neemt Suur-deegh een loot / Spaense Vliegen vijftien greyn / Mostert-zaet, Duyve-front van elck tien greyn / leght dit op de Bupl.

Om op de Pest-koolen te leggen.

Neemt Smeer-wortel, Scabiosen van elck twee loot / Salpeter anderhalf bierend-deel loots / twee dopers van Eperen / maecht dit tot een papken en leght het daer op.

Om de Kinder-pockjens en Maselen uyt te drijven.

Neemt ses Vijgen, Venckel-zaet, zaet van Juffrouw-merck, Gomme-lacca van elck een half loot / Linsen een loot / koocht dit in Bier of Garsten-water en dinct hier van een goeden dionck / en hanght dit sackje in 't Bier en laet daer geduurigh van dincten : neemt Akeleyenzaet een loot / Carduus Benedictus-zaet een bierend-deel loots / berepde Harts-hooren een half loot / dit gestooten zijnde doet het in een sackje.

Een ander.

Neemt Wortels van Venckel, van

Docke-bladeren van elck een loot / bladeren van Pimpinel, van Suringh van elck een handt vol / Venckel-zaet, Gomme-lacca, Dragant van elck een bierend-deel loots / seven Vijgen, negen Dadels, Corinten een loot / koocht dit in Garsten-water tot een pintje / door gedaen zijnde doet 'er by Sproop van Suringh, Citroenen, Carduus Benedictus, Violen van elck twee loot / Safferaen een bierend-deel loots / menght dit tot een drauck en dinct hier van.

Een ander.

Neemt Contrajerve-wortel 20 greyn / Lapis Bezoar 10 greyn / Safferaen 5 greyn / stoot dit tot een fijn poeper / en geeft dit op een reys met Bier in / en wel hier op toeghedekt zijnde / moet men het zweten beborderen.

Voor groote brandt in de Kinder-pockjes en Maselen.

Neemt Suringh, Porseleyn, Latouw, en Weeghbree, van elck een handt vol / Scordium een halve handt-vol / zaedt van Citroenen een half loot / zaedt van Suringh een loot / koocht dit te samen in garsten water tot een pint / doet hier by Sproop van Granaten, van Lamoenen van elck drie loot / en geeft hier dickwils van te dincten.

Voor de toe-vallen der Kinder-pockjes.

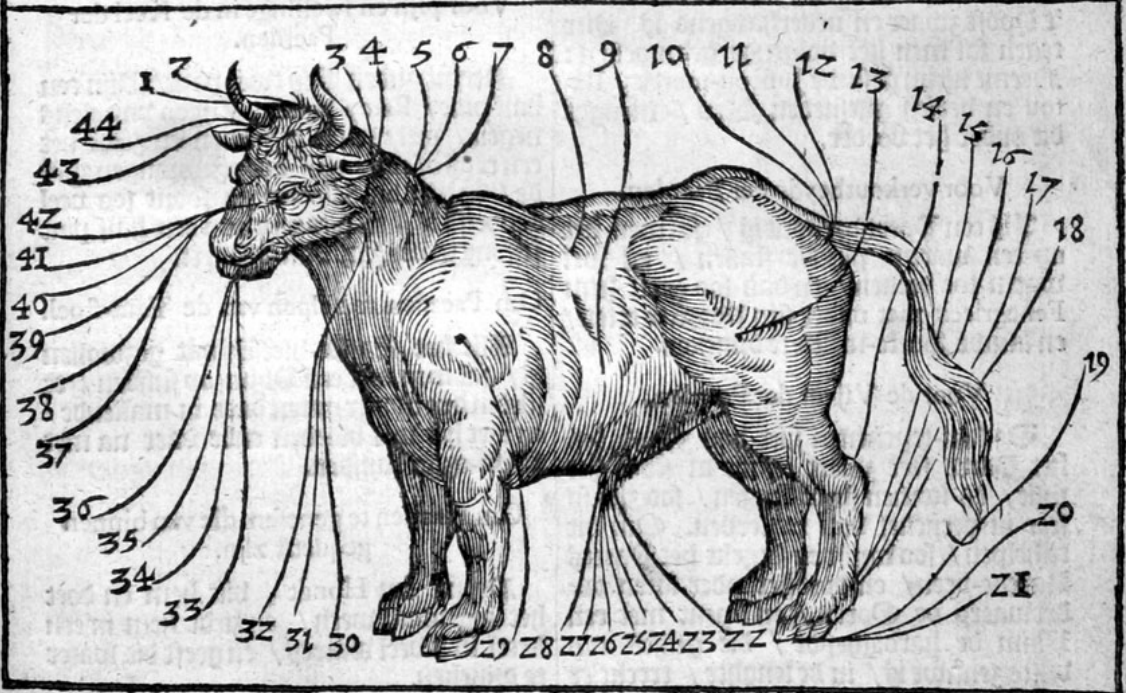
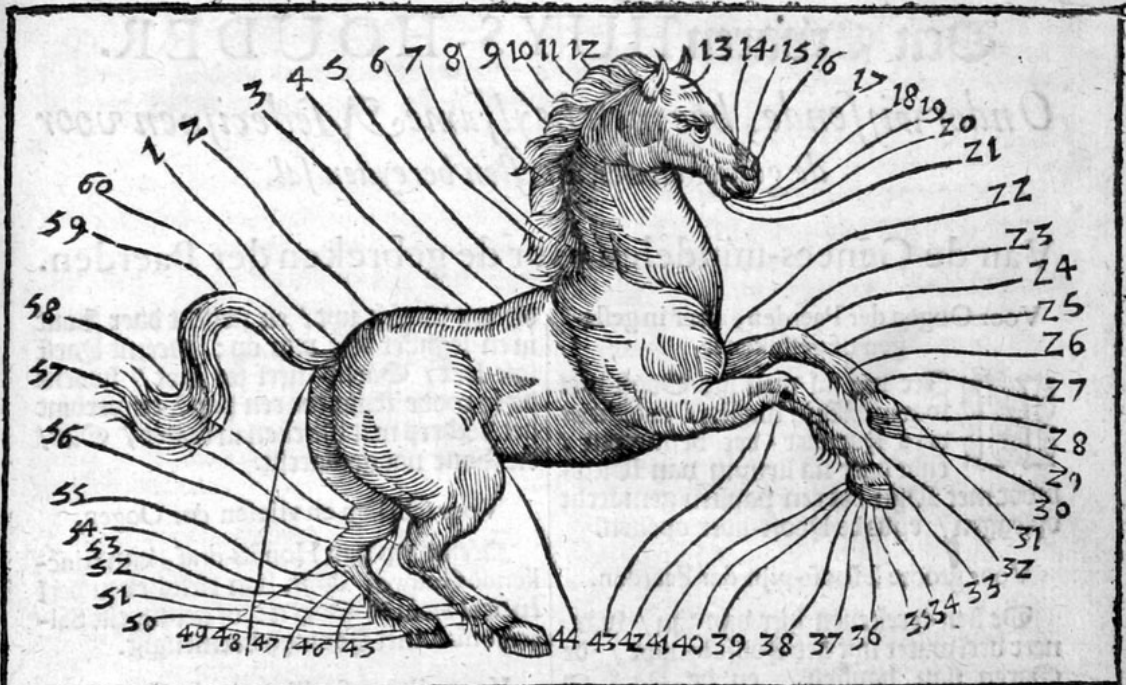
Om de Neus-gaten te bezyden / salmen dickwils hoosen-azijn laten riecken / de Oogen worden met volgende middelen betwaert : Neemt Vrouwen-sogh met Safferaen vermenght / en bet hier mede de Oogen / of neemt Seif Album twintigh greyn / hoosen-water / Weegh-bree-water van elck twee loot / menght dit te samen tot een Oogh-water.

Van het P A E R T sijn sieckten afgetekent met
de volgende numbers.

1. S Chorfiept.	22. Pijn in de Voeten.	42. Geslagen zijnde.
2. Verrept of geslagen zijnde.	23. Querbeenen aen de knien.	43. Malandien.
3. Longen-sucht.	24. Leesen.	44. De Wolsinne.
4. Longen-pijn.	25. Schuwfel-beenen.	45. Gezwel in de klooten.
5. Gequetste rugge.	26. Gallen.	46. Een slaghe aen 't dick van 't Been.
6. Den Schot.	27. Plerkens.	47. Als 't Fundament uytballen wil.
7. Den Maenstrangh.	28. Egel-boet.	48. Leesen achter aen 't Been.
8. Pijn in de hals.	29. Querhoeben.	49. Een lopende gat.
9. De Wozginge.	30. Hinckende boet.	50. De Krancker.
10. De Dijvers.	31. Querboeten.	51. Kloben aen de Beenen.
11. Schel in de ooghen.	32. Verhitheyt.	52. Ober Hoeben aen de Hoozn.
12. De Nagel in de ooghen.	33. Pijn van de Hoozn.	53. Kloben die langhs heen gaen.
13. Hoofst-pijn.	34. Vernageltheyt.	54. Kloben die dwers komen.
14. Snotterheyt.	35. Sekere pijn in de boet.	55. Spatten achter aen 't been.
15. Verhoutheyt van 't hoofst.	36. Loffings van de Hoozn aen de boet.	56. Krappen.
16. Vliegende Wozmen in de Neusgaten.	37. Als de Hoozn aen de boet schuwint.	57. Leesen.
17. Schuwel aen de Tandem.	38. De Dage onder aen de hoozn van de boet.	58. Quer-beenen.
18. Derwas aen 't gehemelte.	39. De Stralen.	59. Staert-beenen.
19. Quetsinge aen de Conge.	40. De Bienen aen de hoozn en vleesch.	60. Ratten-staert als 't hape uyt-balt.
20. Pijn aen de Conge.	41. Moere-bet.	
21. Kiepen Baerdekens aen de Conge.		

Van den O S sijn sieckten afgetekent met de
navolgende numbers.

1. H Oorn ghebrooken zijnde.	16. Verherdinge ende verstijvinge in 't Been.	de Blaes.
2. Hoozn vermoeyt zijnde.	17. Doet verstuylt.	29. Schouderblat ontfet.
3. Gezwel in den Hals.	18. Eenigh zwaer gewicht op den Doet gheballen oft anders berklint.	30. Eechelen ingeslicht hebbende.
4. Den Hals gequetst.	19. Hoozn van den boet ghebroken.	31. Squinancie.
5. Hape af-geballen aen het Hals-stuck.	20. Hoozn van den boet ghekloben.	32. Verwozgingen.
6. Verdigheyt in het Hals-stuck.	21. Hoozn van den Doet afballende.	33. Gezwel in 't ghehemelte van 't Backhuys.
7. Gezwel in 't Hals-stuck.	22. Bloet-loopinge.	34. Gezwel in 't Backhuys.
8. Het Del aen de Ribben gekleeft.	23. Den buplen loop.	35. Quetsinge der Congen.
9. Dijne in de Bupck.	24. Swellinge in de Blaes.	36. Den appetijt verlooren hebbende.
10. Eenigen Derm gequetst.	25. Verstophtheyt in de Blaes.	37. Wolcke in d'ooge.
11. Loopingen in den Bupck.	26. Steen in de roye van de Blaes.	38. Gezwel in d'ooge.
12. Verdigheyt in den Bupck.	27. Steen in de Blaes selfs.	39. Witzel op d'ooge.
13. Eersbil ontluylt.	28. Swellinge in de roye van	40. Watte op d'ooge.
14. Gebroken Been.		41. Loopende ooge.
15. Gezwel in 't Been.		42. Schelle in d'ooge.
		43. Secren aen 't hoofst.
		44. Pijne in 't hoofst.

Den Erbaren HUY S - H O U D E R.

Onderwijfende, hoe men heylfame Medecijnen voor de gebreken der Beesten bereyden fal.

Van de Genees-middelen voor de gebreken der Paerden.

Voor Oogen der Paerden, daer in gellagen of gesteken is

Hier toe fal men het Oogh met warme Wijn wassen / ende met vers Hoender - vet besmeeren / ende daer na krump van Wittebroot met Wijn tot een papken gemaeckt opleggen / ende de Hoofst-ader openen.

Voor groote Hoofst-pijn der Paerden.

De ken-teekenen hier van zijn / wanneer veel water uyt het Hoofst druypt / de Ooren slap hangen / en de Hals en 't Hoofst zwaer en nederhangend is. Hier tegen fal men het volgende gebuycken: Neemt kleyn gesnede Juffrou-merck, Lactou en versch ghesneden Stro / menght dit onder het voeder.

Voor verkoutheydt der Paerden.

Als een Paert verkouth is / fal men het op een warme plaetse stallen / en wel warm toe decken / en dan soo geeft hem Fenegriek-zaet onder sijn koozn te eeten / en lauwe Soete-melck te dvincken.

Voor de Vijver der Paerden.

De ken-teyckenen hier van zijn / dat het Paert seer zweet / jae al stont het stille / en komen sy te leggen / soo zyn sy seer in perijckel van te sterben. Om dit te helpen / soo wyjft en strijckt het Paerts kaecke-been / en doet het ader-laten onderwaers de Ooren / en opent met een Vlijm de hardighepdt / die gelijck een witte zenuwe is / in de lenghte / treckt'er

dit wit vleesch uyt / en strijckt daer Sout in en leght'er dese pap op: Neemt Harst drie loot / Garste-meel ses loot / koockt dit in roode Wijn tot een pap / en verbint het vorders met wiecken in water / Olie / en Sout nat gemaeckt.

Voor schellen en vliessen der Oogen.

Neemt sap van Hondts-draf, van stinkende Gouwe, Wijn van elcks eben veel en doet dit in de Oogen: of gebuyckt Sal-armoniac met Honingh vermenght.

Voor pijn en swellinge in de Keel der Paerden.

Neemt ouden Oly twee pont / Wijn een half pint / Parey-bollen, Vijgen van elcks negen / weecht dit te samen en ziedt het een reys of twee op / door gewongen zijnde / doet'er by Salpeter en Sout soo veel genoegh is / en giet hier van een half pint seffens in de Hals van 't Paert.

Om Paerden te helpen van de Tant-stoel.

Alle het Tandt-vleesch dat gezwollen is / fal men met een Vlijm op snijden / te weten drie of vier gaten daer in makende / en laet het wel bloeden ende daer na met Wijn-azijn wyjben.

Om Paerden te genesen die van binnen gequetst zijn.

Neemt een Hondt, bilt hem en doet het ingewant wech / en ziedt hem in een ketel met veel waters / en geeft dit water te dvincken.

Voor

Voor Bloet-piffen.

Neemt Bloem van Cartwe-meel / en warme Soete-melck / geeft dit te dinken.

Indien het Paert niet stallen kan.

Neemt een pint Wijn / wit van tien Eperen / ghestoten Looch / gheeft dit te dinken / of neemt alleen sap van roode Kool met Wijn vermengt.

Voor 't geswollen Gemacht.

Neemt Bloem van Tarwen-meel, Wijn-moer, Verckens-reufel, menght dit te samen / en besmeert het Gemacht daer mede.

Voor een dempigh Paert.

Neemt Galiga, Gember, Kruydt-nagelen, Comijn-zaedt, Venckel-zaedt van elcks een loot / twee Eperen / Saffraen twintigh greyn / menght dit met een half pintje Wijn / giet dit in de Hals / het Hoofst lange tijdt om hoogh houdende.

Voor Hoest en Kuchen der Paerden.

Neemt Fenegriek, Lijn-zaet van elcks een vierendeel / Soet-hout, Gomme-dragant, Wieroock, Suycker, Linsen van elck twee loot / stoot dit tot een grof poeper en menght het onder het Doeder / of koocht een handt vol hier van in water en geeft het te dinken.

Voor verlooren Eetens-luft.

Als dan sal men de Mondt met Azijn en Sont wel wasschen en schoon maken.

Voor de gequetste of seere Rugh der Paerden.

Neemt de zenuwen van een Hondt, Oester-schelpen, Hoender-dreck; dit sult ghy te samen mengen en branden tot asche / wascht het Seer eerst met warme Azijn en strop't er het ghebrande poeper

op. Ende als 't Paert op den Rugh gequetst is / van de Zadel / leght het op met werck in wit van Eperen nat gemaect / ende daer na sult ghy met Hoender-vet besmeeren.

Voor de Krappen.

Da dat het Hap af-geschoten is / sal men het smeeren met Mostaert en Honingh / daer na gebuyckit oude schoenen tot poeper verhandt / Koper-root soo veel genoegh is / en maecht met oude Verckens-reufel een salf / hier mede bestrijckt 's morgens en 's avonts.

Voor de Gallen.

Neemt Kaerden, Riedt, en Brant-netels stampt dit in een Moztier en maecht het warm in een pan / en leght het heet daer op / laet dit een geheele nacht leggen / des morgens wascht het met Pisse / ende als ghy die snijden wilt / en geopent hebbende / supghet door een spijte van een Olier-pijp: al het geene in de Galle is / en smeert'er het navolgende in: Neemt Kappoene-vet, Honingh, en Olie van Lauwerier, gebuyckit dit tot dat het genesen is / wel toeziende / dat'er geen water aen en come binnen de tijdt dat het open is.

Voor geswollen Beenen der Paerden.

Neemt oude gesouten Reufel, Dialthea-salf en Lijn-olie, maecht hier van een salf.

Voor quade Hoorns aen der Paerden

Voeten.

Neemt Peck, Harst en Teer van elcks een half pont / Tarpentijn een vierendeel ponts / dit is goet voor quade Hoorns.

Als een Paert vernagelt is.

Doet men de Nagel upt trecken / en tot het Bloet snijden / of tot in 't Dleesch schoon maken en gesmolten Swavel daer in druppen.

Van

Van de Genees-middelen voor de gebreken der Ossen en Koeyen.

Voor de Kegel-tanden der Koeyen.

Als een Koe ghebreck heeft aen de Kegel-tanden / datse haer zwellen / soo en kan dat Beest niet eeten / dan sal men hem de Mondt open doen / en snijden hem de Kegel-tanden / die gezwollen zijn / wat af / en bestrijcktse met Sout / soo vergaet dat gebreck.

Voor Gefwel aen de Koeyen of Ossen.

Daer tegen sal men die in de Oren snijden / en wijden die datse bloeden : ende soo het dan niet beteren wil / soo sal men de Staert opheffen / ende snijden daer in een vinger breec van het lijf / en men sal haer Theriacel in geven.

Voor Buyck-pijn van Ossen en Koeyen.

De Ken-teeckenen zijn / dat sy gaen seggen / en staen terstont weder op / en schrabben met de voeten : dan sult ghy nemen din Bier / en slaendaer in een hant vol Sout / dat het scherpint / en dat schuytm sal men af doen / en gieten 't haer in de keel / tot dyemael toe : of geeft Theriacel met Wijn te dvincken.

Voor het Hoesten en Kuchen.

Neemt Longer-kruydt , Hysoop van elckx twee handen vol / koocht dit in Water en geeft het in / of neemt sap van Parey met Olie van Olijven.

Een ander.

Neemt groene Byvoet vier handen vol / stoot dit kleyn / en druckt met Water het sap upt / dit sal men sevendagen achter een in geven.

Voor de Koorts van Ossen en Koeyen.

De Ken-tekenen hier van zijn / dat het Beest niet eeten wil / de oogen druppen

en staen hol in 't hooft : hier tegen sal men het Beest op stal setten / en onder het Gzag Wijngaerts-bladeren mengen / ende de ooren snijden datse bloeden.

Voor Bloet-pissen van Ossen en Koeyen.

Neemt Geers , Hennip-zaet , van elckx ses loot / Theriacel twee loot / koocht dit in twee pinten Wijn / en geeft het in / of neemt Weegbre-sap met Olie van Olijven.

Voor Ossen of Koeyen die niet Pissen kunnen.

Neemt Honingh , Olie en Wijn , t'samen gesoden / en drie morgens vervolgens in gegeven.

Voor Sinckinge en Snotterigheyt.

De Ken-teeckenen hier van zijn / wanneer de Oogen loopen / en sy geen eet-lust en hebben / en de Ooren laten hangen ; als dan wast de Mondt met Thijm , gesoden in witte Wijn / of wijst de Mondt met Looch en Sout / en wast die daer na met Wijn.

Voor Ossen of Koeyen die seerigh zijn tusschen de Klauwen.

Hier tegen sal men Schapen - ongel smelten / en gieten dat daer soo warm op als sy het lijden kunnen / en naepen dan daer een lap om / en men sal 't oock eens of tweemaels daeghs wassen met Mang-pisse / en met Ceer besmeeren.

Voor verborgen Sieckte der Koeyen.

Neemt Laurier-bladen , Seven-boom , Wijnruyt , Wijngaerts-bladen van elckx een handt vol / Knofloock , Parey , Wierroock van elckx een loot / koocht dit in Wijn en geeft het te dvincken.

Voor

Voor de gebreken van de Schapen.

Voor de Hoest van de Schapen.

Geeft haer te eeten Veldt-cypres en Agrimonie een goet deel/ dese krupten zijn mede goet vooz dempige Paerden.

Voor de Schurfttheyt der Schapen.

Neemt Moer van Olie / van Wijn / afziedsel van Lupinen, van elcks soo veel genoegh is / menght dit en bestrijcht het hier mede. Hier toe dient oock het Water in holle Boeke-boomen gebonden / 't welck mede de schurfttheyt van andere Beesten / als Paerden en Ossen / seer wel geneest.

Voor de Pest der Schapen.

Neemt in de Lente Salie en Malrove, drucht het sap uyt en geeft hier van de Schapen 14 dagen achter een / een goede djonck / en sy sullen het volgende jaer van veel siekten en sterfte bevrijt zijn.

Voor de gebreken van Verckens.

Voor Klieren en Krop-sweeren der Verckens.

Geeft haer te eeten het krupt van Veldt-violen ofte Penssen.

Voor Peste onder de Verckens.

De Swijn-herders van Duyts-landt geben hier tegen het krupt van Gen-ciana, kleyn gekapt en onder haer voedsel gemenght.

Voor ongaef heyt of gortigheyt der Verckens.

Hier tegen is seer dienstigh het krupt Als-rancken haer te eeten gegeven. Men seyt oock dat de Verckens / die uyt een Trogh van Essen-hout gemacht / eeten / noyt ongaentsch of goetigh worden.

Voor uyt-teerende en seer magere Schapen.

Hier tegen geeft haer te eeten de bychten of zaden van Colutea of Lombaertse Linsen, waer dooz sy bet en wel-groepent worden.

Een ander.

Neemt een handt vol Amandelen / stoot die met Wijn / en maecht hier van een Melckje / en geeft dit de Schapen in ; hier tegen is oock van nooden datmen haer in de Goren snijde.

Voor Schapen die vergiftigh Kruydt gegeten hebben.

De Kien-teeckenen hier van zijn / dat haer de Bupelk schielijck seer komt te zwellen / datse niet willen eeten / en dichts wijs neervallen : hier tegen sal men haer de aderen in de bobenste Lip openen / en haer Theriacel met Menschen-pis vermenght / in geven.

Voor onbekende sieckte der Verckens.

Dat de Verckens ongesont zijn / werdt aldus onderbonden ; Men treckt uyt de Neck eenige hayren / indien de selve suyper zijn / is een teeken van gesontheyt / maer indien sy bloedigh of niet etterachtige materie besmet zijn / is 't een teeken van ongesontheyt. Als dan sal men haer eeten en drincken een dagh en nacht othouden / en daer na Water / waer in gestooten wortelen van wilde Comcommers 24 uren getweecht hebben / te drincken geben / en hier dooz sullen sy veel buylighet quijt worden : Somunige gebuyken hier tegen de wortelen van Affodillen, onder haer spijs gemenght.

Voor de gebreken van de Geyten.

Om de Geyten en alle vier-voetige ghe-
dierte lichtelijck haer Jongen te doen
werpen.

Nemt ghestooten zaet van Sefeli
van Marfilien, en geest het haer
met warm Bier, of Water te
driinken.

Voor de gebreken van de Hoenders.

Voor de Snotterigheyt en de Pip.

De Hoenders verkrijgen dit meest/
wanneer sy onsupber Water drin-
ken / daerom sal men letten dat
sy van schoon en klaer Water versien zijn;
hier tegen sal men de Hoenders Looch in
geven / 't welck haer een bequame reme-
die is.

Een ander.

Steeckt haer een Deer door de Neus-
gaten / en licht het harde en witte vel
van haer Tongh behendelijck af / en geest
haer in alle dagen een wepnigh Boter met
Peper vermengt.

Een ander.

Neemt Orego, of de binnenste schoofse
van de Esen-boom / weecht dit in water
en laet haer hier van geduurigh driinken.

Een ander.

Neemt Seven-boom, Orego en Hy-
soop, leght dit op een koole vuurs / en
houdt het hooft van de Henne over dese
roock / en wijft de beck en neus-gaten
met Knusfloock.

Voor de Buyck-loop der Hoenders.

Neemt Garsten-meel, gesmolten Was

Om te maken dat de Geyten veel
Melck geven.

De bladeren van Klim-op ofte van
Vijf-vinger-kruyd van Septen veel ge-
geeten / doet de selve seer veel Melck ge-
ven.

Voor de gebreken van de Hoenders.

en Wijn; vermengt die te samen als
Deegh / en geest een brock of twee voor
ander krooren / hier van te eeten; onder-
tusschen sal men haer afziedtsel van Quec-
peeren driinken laten.

Om de Luysen van de Hoenders te
verdrijven.

Hier door werden de Hoenders seer ma-
ger / en gaen gheduurigh quinnen / hier
tegen sal men haer ingeben gestooten Co-
mijn en Staphisagrien - zaedt met Boter
vermengt / en haer dickwils wasschen
met Water en Wijn / waer in Lupinen
gesoden hebben.

Een seer expert recept voor alderhande in-
wendige gebreken der Beesten, soo wel
Paerden als Ossen en Koeyen.

Neemt Roomse Alfem, Quendel of
wilde Thijm, Betonie, Centauria, Verc-
kens-venckel, Gentiana, Bakelaer, Hol-
wortel van elcks twee loot / Myrrhen,
Wierroock van elcks een loot / witte Peper
een half loot / stoot dit tot een fijn poeper
en vermengt het met twee pont gesmol-
ten Honingh, en geest hier van twee loot
op een rep in.

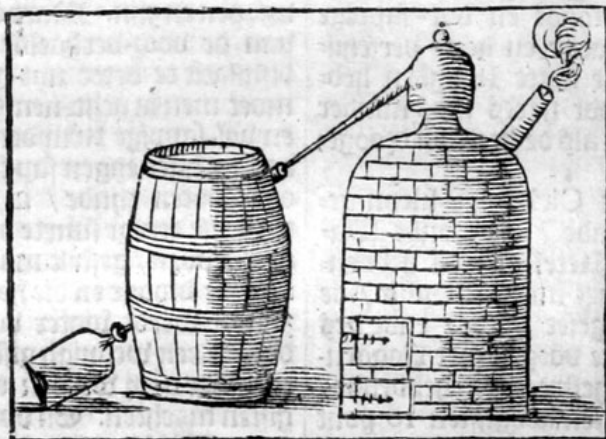
De DISTILLEER-KONST.

Onderwijsende hoe men uyt Kruyden
Bloemen en Zaden, Wateren en Olie sal
distilleeren.

In het oprechte gebuyck van
de krupden / Bloemen en Za-
den / die men in sijn Hof onder-
houdt en aenqueect / te genie-
ten / kan men der selver kracht door
konst merckelijck verbeteren / en uyt de
selve krachtige Wateren en Olie trecken
of distilleeren; het welke wel op verschey-
de en beelderhande manieren / en door
beelderlepe instrumenten geschiedt / doch
sullen hier maer twee van de boornaemste
en ghemackelijckste maniere beschrijven;

(als zijnde het andere / het werck der
Chymisten) welke onse manieren al-
leenlijck geschieden door twee instrumen-
ten / als een kopere ketel en een kloock /
en gelijk een goet gereedtschap / na men
seggt / de helft van den arbeit is. Doo
sal ick tot nader kennisse der onkundige
alhier neffens de afteckeninge van een
Distilleer-fornuys / oock beschrijven / hoe
en op wat manier het selve moet ghe-
boudt of gemetselt worden.

Afteckeninge van een Distilleer-fornuys met sijn
Koel-vat en andere toe-behooren.

Det Distilleer-fornuys in sijn geheel /
ghemetselt van slechte Goutische steen /
alsoo die best tegen 't vanden magh.
Waer in een kopere ketel op die selve
wijse ghemaect / als de Brandewijn-
branders ghebruycken tot haeren Bran-

derpe gemetselt staet / waer op een Helm
gepast wordt / beeltijds van koper doch
seer qualijck / alsoo de opwasemende dam-
pen daer in vergaderende / indien sy ee-
nige snuwighepdt of scherpighepdt by haer
hebben / lichtelijck een quaden smaect /

ja selfs benygnighejdt daer uyt komen na haer te trecken / weshalven de selve Helm of gheheel dick vertint / of gheheel van tin moet gemaectt worden / welck laetste het alderbeplighst is / van de twee Deurtjens is het bovenste / een Stoockgat waer mede een ysere Koofter moet gelijk gelept werden / om vuur op te stoken. Het onderste is een lucht en Aeschgaetje / den beck van den Helm komt ober een met de Slangh / de welke in een Koel-bat moet staen / het welck met kout water moet op gebult worden / om de dampen uyt de Helm in de Slangh / (die om deselve reden als booren van de Helm is geseght van tin moet wesen) te verhoelen / op dat het niet heet soude mogen komen in den Ontfanger / ende als dan bederven: Dit Fornijns dan op dese wijze gebout zijnde / komen wy tot de Distillatie / waer in twee dingen voornamentlijk staen aen te mercken / als vooreerst hoe veel Waters om te distillieren op de krupden moet gegooten worden / en ten tweeden hoe veel Waters van jeder pont krupt magh afgetrocken worden / waer in de koude en vol-sappige krupden van de drooge en heete verschillen. Want de koude natte krupden hebben om de veelhejdt haers saps minder Waters van noden als de heete en drooge; by Exempel.

Giet op 12 pont Cichoreye kleyn gehackt en gehapt zijnde / 16 pondt Waters / t'samen in de ketel gedaen hebbende / distilleert het met matelijck vuur / de Helm op de ketel geset zijnde / ende des selfs Juncture ofte voegen met Roggen-deegh nauw toe ghestreecken hebbende / treckt daer af 8 of ten hooghsten 10 pont Waters / op welke wijze alle koude en vochtige krupden moeten ghedistilleert worden / als

Bornagie.
Boon-bloeyfel.
Bugloffe.

Carde Benedict.
Duyve-kervel.
Endivie.

Latouwe.
Lelien.
Nacht-schade.

Scabiose.
Suringh en meer andere.

Doch tot de gene die heeter en drooger van natuure zijn / als volgen /

Averuyt. Lavendel-bloemen.
Byvoet. Moeder-kruydt.
Confilie de Greyn. Majoleyn.
Hyfoop. Poleye.
Kruyse-munt. Roosmarijn.
Lavas. Salie, &c.

Magh men wat meer Water nemen en af-trecken / als by Exempel. Tot 12 pont Averuyt, 18 pont Water / daer af-trekkende 14 pont Waters. Sommige en zijn soo nauwkeurigh in 't af-wegen van de krupden en van 't Water niet: Maer sy verdeelen alleen haer Distilleer-ketel in vier gelijcke deelen / waer van sy een deel met de krupden / en twee deelen met Water op vullen / de distillatie continuerende / soo lange de krachten dooz de reuck of smaeck vermerckte werden / en de krupden geen perijckel van aenbranden onderwoopen en zijn. Maer op dat de krachten van de vooz-verhaelde krupden dooz de distillatie te beter uyt-getrocken worden / moet men in acht nemen / dat de versche en vol-sappige krupden / kleyn gestooten / en met haer eygen sap in plaets van water overgooten zijnde / in een koele plaetse / tot datse eenige suurte of gorighejt verkrengen hebben / gestelt moeten werden; maer over de drooge en die heeter van natuuren zijn / werdt water bereyscht / daer by doende een weynigh gist van bier / op datse te eerder gooz werden en fermentieren of gisten mochten. En op dese wijze daer na in de Distilleer-ketel gedaen / werdt uyt de selve de fijnste deelen of geesten / en de voornaemste krachten getrocken en vergadert. Dit vooz soo veel aengaet de distillatie in 't generael; doch zijn noch eenige bysondere manieren om sommige krupden te distillieren.

Maniere om Water uyt Aert-besien te maken.

Neemt 4 pont Aert-besien, de selve wat gekneust hebbende / giet daer op 4 pinten Wijn / t'samen een dagh of twee ge-weeckt hebbende doetse in de Ketel en distilleertse sachtjens / op dat de vucht niet aen en brande / ende u Water daer door een brandige smaech krijg / wacht u oock van al te veel af te trecken / alsoo te veel vochtighedts verblagen zijnde / utwe vucht in groot ghebaer soude staen van aen te branden.

Op dese wijze worden gemaect de wateren van

- Lelien van Dal.
- Caneel.
- Hondts-draf &c.

Maniere om gemeen Roose-water te maken.

Neemt 1000 Probency-roosen / de welke ghy de bladers van hare knoppen afgedaen hebbende / sult in de Ketel snijden / daer op gietende 12 mengelen waters / distilleert het selve soo langh ghy bevindt het water noch reuck te hebben. Doch hier moet insonderheyt op het vuur gepast worden / alsoo de Roosen te heet gestookt wordende / seer licht opbliegen en den Helm van den Ketel snijden.

Nota. Wanneer dit Roose-water eerst nieuw of versch gedistilleert is / heeft het niet als een sinische lucht over sich : Doch een Maent of twee gelegen hebbende verliest den selven / en krijght als dan een seer lieflijcken en aengenamen reuck.

Maniere om Roose-water te maken, sonder toe doen van water, ja oock om Roose-koecken te maken.

Neemt een timmen kloek / waer van ghy de figuur hier sien meught. Als zijnde

het bobenste een timme kloek / het middelse een looden Back / het onderste een kopere Fornuys waer in het vuur gestookt woerd.

Neemt dan versch gepluckte Probencie-roosen / en vult den loden Back met desselfs afgepluckte bladers / die op 't zant in 't Fornuysje staet / daer op settende den timmen kloek / en onder den Back des kloeks een ledigen flesch / op dat het water daer in druppe. Maect dan een kleyn vuur van Houte-kolen in het Fornuysje / wel lettende dat het vuur niet te sterck en zy / want het water anders brandigh soude smaecten / ende de koecken zwart verbranden / ende ghy vergeefse arbejdt gedaen hebben / waerneer nu alle de vochtigheden uyt de Roosen is / 't welek ghy sien kunt met de kloek eens op te lichten / soo neemt de Roosen daer uyt / die ghy in een koeck gebacken sult vinden.

Op dese maniere kunt gy uyt alle vochtige Kruyden / en Bloemen / Wateren distilleeren / sonder eenigh vocht daer by te doen. Wanneer maer de Kruyden kleyn gescherft of gestampt zijnde / in desen loode Back worden gedaen / en op de boozberhaelde wijs gedistilleert.

Maniere om Roosen een heel Jaer te be-
waren om te distilleeren.

Neemt versche en gabe Roosen / plückt
de bladeren van haer knoppen / en stropt
een wepnigh Sout op den bodem van een
aerde verglaesde Pot / daer dan op stro-
pende een laegh van die versch afgepluckte
Roosen-blaeu / en soo voortz / laegh om
laegh Zout en Roosen / boven op weder
wel voortsiende met ghenoeghsaem Sout /
en ghy sult het gantsche jaer Roosen kun-
nen hebben tot de distillatie.

Tweede maniere.

Wanneer den hoop der Roose-bladen
te grooten beslagh maectken / soo kunt
ghy de selve wat stampen in een Moztier /
of met een Hack-mes heel kleyn hacken /
en voortz daer mede leven / als nu de eer-
ste maniere is geseght.

Dewijl wy in 't begin mede hebben ge-
seght van het distilleeren upt Zaden / soo
sullen wy kortelijck gaen verhandelen /
hoe en op wat maniere / de Olien upt
Zaden en anderen vruchten kunnen ghe-
trocken of gemaccht worden.

Om Olie van Venckel te maken.

Neemt Venckel-zaet dat niet te versch
noch te oudt is / 't welck ghy in een Dij-
sel heel fijn sult stoten / giet dan daer soo
heel water op / dat het daer in ruym sop
mach zwemmen / en doet het in de kopere
Ketel / hier vooren beschreven. Eerst
sacht ende daer na vyz heet vuur gebende /
ende ghy sult seer schoonen Olie bekomen /
drijvende op het water / den welken ghy
dooz een glazen trechter moet van het wa-
ter scheidende ende tot het gebruyck be-
waren.

NB. Dit water dat in de distillatie van

de Olie overkomt / kan bequamelijck
voorz het water dat men upt krupden di-
stilleert gebruyckt worden / ja is oock veel
krachtiger.

Op dese wijze worden gemaccht dese na-
volgende Olien, als van

Anijs.	Dil.
Comijn	Genever &c.

Als mede van

Alst.	Kruyse-munt.
Confelic.	Majoraen.
Poleye.	Seven-boom.
Roosmarijn.	Wijnruyt, &c.
Salie.	

Doch moet gelet worden / dat van dese
laetste / in plaets van zaedt / drooge krup-
den mochten ghenomen worden / ende
voortz gehandelt / als van de Olien upt
Zaden is geseght. Van dese nabolgende
moet men om Olie te distilleeren de ver-
sche schillen nemen / als zijn

Citroen.
Orangie-appels en Limoenen.

Oock kunnen van dese voorzverhaelde
Zaden en krupden met Brandewijn ge-
distilleert worden / als

Anijs.	Alst.
Comijn.	Genever.

Als oock

Citroen-schellen en meer andere.

Welcke Brandewijn-Wateren / om de
delicate sinaeck mogen soet ghemaccht
werden / daer by doende 2 oncen Candy-
Sproop tot pder pint / en sal goet bebou-
den werden.

E Y N D E.

R 334 G 04^s Den Paerstigen
BYEN-HOUDER,

Onderrechtende
Hoemen met nut en profijt de Byen re-
geeren en onderhouden sal.

Als mede
Hoe danigh men Honigh en Wasch, op een korte en bequame
manier sal vergaderen / bereyden en supberen.

Doet hooz desen gedrukt.

t'Amsterdam, hooz Marcus Doornick, Boeckverkooper op den Daggendam /
in 't Kantooz Inchtbat.

Met Privilegie hooz 15 Jaeren.

BYEN-HOUDER.

Overzichte

Hooger magt mit en profijt de Byen re-
geeren en onderhouden sijn.

Van de

Soetdacht men Hoogh en Wacht, op een kaste en deperme
menier sal veranderen, tevergeven en tegeven.
Altoe noch beter en meer.

Amsterdam, bij Marcus Meunier, Boekverkooper op den Dijksteeg
in 't Lantloot Steenhuys.
MDCCLXXII.

Den Paerftigen BYEN-HOUDER.

Van het regeeren der Byen, Honingh en Wasch.

HET I. CAPITTEL.

Van de Bye-korven, hoedanigh die moeten gemaectt zijn.

En Bye-korf is een woon nge der Byen / die men magh verboeren van d'eene plaets in d'anderen / gemaectt alhier in Hollandt van Roggen-strop / t'samen gebonden met gekloofde Water-willigen-rijs / van onderen tot boven spits toe-loopende / en op de toppen wat platachtigh. Sp is gemaectt van Roggen-strop / om dat het effender en langer is / dan Carwe ofte Haberen-strop / en om dat de Byen minder werck daer aen hebben / om alle rupchten van binnen af te doen / eer sp 't werck beginnen / en om de beginselen van Wasch daer aen te hechten. Sp is boven wat platachtigh en van onderen spits toe loopende / om dat men die in 't regeeren en besichtigen ghemackelijcker met het open opwaerts kan stellen / en op dat sp den top van de korf te eerder vul-

len / en haer werck te gelyck nederwaerts voorts gaen / en Honingh en Wasch te beter uptgenomen soude worden. De Spijlen die krups-wijs na de dicke van de korf door en weder door gesteken worden / moeten van plat Willigen-hout gemaectt zijn / en daer na sal den Byenhouder alle sijne korbten volmaectt zijnde / van buyten bepleyfteren of besmeeren met Osse-mis en klap te samen vermenght : andere nemen kroepen- of Osse-mis met kalck / en sulchs geschiedt / om dat de selve langer duuren / en de Byen vooz koude / regen en wint seer wel be-waert soude zijn. Dese By-korbten moeten omtrent vyf vierendeel hoogh of lang / en drie vierendeel van een ellen wjt zijn / en op die mate en maniere bereydt zijnde / werden met recht vooz de beste en be-quaemste geacht en gehouden.

HET II. CAPITTEL.

Van de plaetse en stallinge der Byen.

De plaetse / daer men de By-korbten stellen sal / moet een goede en open lucht hebben / en alwaer veel wel-rupckende krupden en Boomen zijn / en een loopent of ten minsten schoon stil staende water is / als mede alwaer de Byen wel op de vlucht sitten / om yet upt het veidt / gebloemten en krupdente ha-

len : Daerom sal men wel in acht nemen / dat men die niet en stelt omtrent daer buyle Moerassen / Pribaten / stinckende Wateren en daer buyle Gooten zijn / oock daer buyle stanck is van Mis-putten / en diergelijcken / om dat het werck der Byen geen quade lucht daer van soude krijgen. De plaetse aldus behoortlyck uptgekoo-

sen / sal men een Logie maken / soo hoog dat men een Kozf bequamslyck magh omkeeren / om de selve te besichtigen / of op dat / wanneer haer Koninghryck groot en geweldigh wordt / men als dan een opsetter onder de Kozben stellen mochte. De breete sal zyn van twee voeten en een half. Boven moet'et met pannen of riet ghe-deckt zyn / ten eynde sy droogh mogen staen ; daer na sal men de Logie van achteren bedecken / met halve gesaeghde deelen / of met riet / ten eynde dat de Goste of Doozde Winden / de Kozben niet met haer straffe en guure Winden en beschadigen : Daerom sullen de Kozben niet haer uyt-gangen teghen 't Zuyden / Zuyd-oosten ofte Zuyd-westen geset worden. De plancken / daer de Kozben op

staen / behooren een of twee voeten hoogh van der aerden te staen / op dat de slagh-regen druppelende van de dacken / de Kozben niet en soude vuyt maken van de aerde. Indien men de ruynte heeft / kan men oock wel maken / dat men achter de Kozben mach gaen / om die altemet te besichtigen / en om dat sulckis geschiedende / haer vlucht dooz 't besien niet en wordt verhindert. De Logie aldus volmaecht zijnde / sal men de By-kozben twee duymen ofte wyder van den anderen setten / om te beter de Kozben altemet te besichtigen en te supveren / sonder datse mal-kanderen raken / waer dooz andersins de naeste By-kozben met haer werck verhindert souden worden.

HET III. CAPITTEL.

Van 't Gereedtschap dat men behoeft tot op-voedinge en regeeringe der Byen.

En naerstigen Byen-houder is vooz 't eerste van nooden / een Byen-kappe met een visier van koper-dzaet / wiens ronte een dicken koper-dzaet moet zyn / waer ober ten minsten 4 of 5 dunder koper-dzaden gespannen worden / ober de welke wederom heel dun koper-dzaet / een half stropken wydt van mal-kanderen moet ober-getrocken worden / op dat'er geen Byen / om yemandt te steken / dooz en soude komen. Daer na als dit visier aldus gemaecht is / soo sal men daer aen napen een kappe van Kanefas-doeck ofte grof Lijn-waet / die recht passe om den Hals en het Hoofst / daer aen achter en vooz oock twee stukken gehecht zyn / op dat dese kappe met banden onder de armen dooz geboeghlyck gebonden mochte werden / en alsoo de Byen daer niet dooz kruppen en mogen / om den Meester in 't aengesicht te steken of te quetsen. Dese

kappe dient hier toe / als men peters gact om Byen te besoecken en te besichtigen / om eenige Stocken en Swermen te kooppen / Swermen te scheppen / Byen te korten en te supveren / en om Byen in andere Kozben over te drijven. Hier by heeft een Byen-houder van nooden een paer wolte ofte dicke lakense Wanten of Handt-schoenen / om dat in de selve / gelijk in Seem-leeren geschiedt / de angel der Byen niet en blijft steken. Hier by moet geboeght zyn / een Gansse-bleugel / of een Vuuren-houte dun planckskien / in de gedaente van een Ponsaert gefatzoeneert / waer mede men de Byen / als sy gezwerm hebben / behendelyck van de tacken der Boomen sal af-strijcken. Daer en boven moet hy noch hebben eenige Bye-kleden / gemaecht van open Kaez-doeck / die een elle in 't vierkant groot zyn / op den eenen hoeck van den doeck een langh snoer daer aen

aen gevesticht / om de Kozben daer mede toe te binden / aen 't eynde van 't snoer moet een houten pen gebonden zijn / om daer mede in de Kozben te steken / op dat het kleedt van de Kozben niet af en gae. Noeh moet hy hebben een kozt Mes / 't welck moet zijn omtrent drie vierendeel lanck / aen het een eynde een plat Beptelken van twee vingeren breet / en aen 't ander eynde een Mesken / omtrent een duym

breet / aen beyde zijden snijdende / krom geboogen by na Winckel-haeckis gewijse / op dat men daer mede tusschen de Honigraten soude komen / om die alsoo daer uyt te snijden en te korten. Spndelijck is hem van nooden om Was en Honingh te perssen / supveren &c. een Parffe / een Zebe of Mande / eenige stercke ronde en van zepigaerri gebreyde Sacken / een Ketel / en eenige Vaten en Tobbekens.

HET IV. CAPITTEL.

Welcke Korven met Byen men koopen en verkiesen moet daer men profijt begeert af te trecken.

Wanneer men eenige stocken wil kopen / soo sal men sulckis doen na de Winter / en besichtigigen of sy veel Byen in hebben / of 't werk van 't Was wel in goede oarder staet en oock beset is van de Byen / ende dat de Kozf aen 't laeghste gat / vol / zwaer en wichtigh zy. Ende foodanige sal men ten minsten 6 uyt-kiesen / aengesien een Kozf / ten zy men die om vermaeck aenhoudt / wepnigh profijt aenbreynght / en soo veel moepten by na heeft om die waer te nemen / als 12 Kozben ; en dese 6 Kozben souden sich na de schoone jaren en door goede en naerstige regeeringe ghenoeghsaem boort setten. Boven al sal men toesien dat de Byen in de selven goet/wacker en naerstigh zijn ; 't welck men door volgende ken-tekenen ondersoecken sal : Ter plaetsen daer ghy eenige Kozben koopen wilt / sult ghy waernemen of de Byen dicht op 't gat sitten / ende gestadigh uyt en in komen geladen met geele ofte andere gekoleurde materie op haer achterste beenkens ; en oft gebeurde dat het quaet weder waer / en datse niet uyt en vlogen / soo soude men die met der hant konnen wicken ofte wegen ende oock besichtigigen / als mede stijf in den bovenste inganck blasen / en hooren aen het rumoer of rasen / waer

in dat de meeste Byen waren : welck blasen oock wel kan geschieden in den avontstont / als de Byen altemael t'huyjs zijn. Als men nu de Byen in 't laetste van Maert of April gekocht heeft / sal men die ter plaetsen / daer veel Boomen groeyen / gelijk Appelen , Peeren , Kerffen , Kriecken , Hagedoorn en andere Hoben / daer wel-riekende Bloemen wassen / brengen ofte omtrent de Boomgaerden en Hoben op 't Landt neder setten. Oste indien datmen die in May eerst kochte / soo sal men die brengen omtrent daer de Ackers vol kool-zaet en andere bloepende gewassen zijn : want als dan halen sy veel in van Honingh en Byen-broot / oock tot 't maken van jonge Byen. Als men nu siet dat de Kozben beginnen vol te worden ende de tijdt genaect dat sy willen zwermen / 't welck dichtwils geschiet in May ontrent Pinghster en in Junio ontrent St. Jan en oock daer na / soo sal men naerstigh de tijdt in acht nemen om profijten van de Byen te trecken. En op dat men wete welke Swermen de beste zijn / soo moet men hier op letten / dat de vroege Swermen / als daer wepnigh Honingh valt / voor de beste ghehouden werden / maer als er veel Honingh valt / de middelste.

HET V. CAPITTEL.

Hoe men de Swermen vergaderen en regeeren fal.

Indien men fiet dat'er eenige Koningen op 't zwermen staen / soo sal men vooz eerst twee / drie of meer kiozven schoon maken ende de selve met Venckel en Confilie de Gzejn wrijven / op dat alle spinne-geweb en vuple stanck wech-genomen mochte werden: oock mach men een wep-nigh Honinghs boben in de top van de kiozf strijcken; ende als men nu een Swerm ergens aen fiet zwermen / soo sal men den Bye-kap met de Handt-schoenen aen trecken / en soetelijck op een becken of pets anders klincken: want dooz dat middel sullen sy neder blijven / neemt als dan een schoone kioz in de arin en een houte bree-de Ponjaert of vleugel in de handt / houdt den kiozf omtrent de Boom / Pael / Muur / daer sy aen mochte ghezwermt wesen / en strijckt de Byen alsoo soete-lijck in de kioz / tot dat men fiet / datse niet meer op de plaetse vliegen daer men die geschept heeft / en dat is een teycken dat den Koningh in de kioz is. Indien dooz het klincken op het becken de Swerm niet neder wilde blijven / als dan sal men een besem in 't water steken en het water om hoogh in de lucht werpen / andere ne-men alleen drooge aerde of zant / en hier dooz doet men de Swerm nederkomen en sitten blijven. Om de geschepten Swerm die meer dan een Koningh heeft te scheyden / moet men na de Koningen soecken /

en als men die heeft / soo verdeelt men de Byen / en sulcks geschiedt des avonts na der Sonne onderganck / de Byen te gelijk op de aerde nederstortende. Of het geschiede / dat een Swerm in een hoeck of gat van een muur geblogen waer / daer men met een vleugel of pets anders mochte by komen / soo soude men die met een kiozf moeten besetten / ofte die Swerm met eenige roock daer van daen drijven / dat hy dan buyten bloot aen de muur quam / op dat men die bequamelijck in de kiozf strijcken of scheppen mochte. Ende indien 't gebiel / dat hy ergens aen een tack van een Boom zwernde / daer men niet wel by komen konde / als dan sal men met een lange haeck den tack neder-waerts trecken / en de selve schudden / daer de Byen recht in de kioz / die men daer dichte by houden moet / vallen mogen / ofte men sal / indien het mogelijk is / de tack sonder schudden behendigh-lijck af-snijden / en alsoo met de Byen in de kiozf leggen. Als men nu den Koningh met sijn Heyz-kracht aldus ghevangen heeft / moet men die ten eersten niet recht ober eynde setten / maer leght de kiozf op een zijde / met de top tegens de Sonne / en dan neemt men wat afgebzoken rijst / bladeren en andere groente van gras / dat leptinen op de kioz / om het steken van de Son te beletten.

HET VI. CAPITTEL.

Hoemen met de Korven daer de Byen uytgeswermt zijn, en met de Broet-byen omgaen moet.

Wanneer men bevindt dat de eerste Swerm van de kiozf ge-blogen is / soo sal men de af-gheblogen kiozf met het open opwaerts keeren en sien na de groote Honingh-raten / om de Broet-byen / die aldaer noch niet

niet uyt gekipt en zijn / met een scherp Mes het hooft af te snijden / ende eer men sulckx begint / soo sal men de Bpen / die in de Kozf zijn / met roock van brandende Lont of Lijntwaet / boben in de top van de Kozf doen vertrecken: ende als men nu dese groote graden met Bzoet-

bpen de Hoofden afgesneden heeft / sal men die wederom op sijn plaetse setten / en wachten daer naer seben of acht dagen / ofte langer / tot dat hy wederom zwermt / en sulckx geschiedt om dat de Bzoet-bpen anders geen profijten als alleen bzoepen hy en brengen.

HET VII. CAPITTEL.

Van de Drijvelingen en swacke stocken sterck te maken, ende te beletten dat Swermen op 't selfde jaer niet meer en swermen.

Dese Bpen worden Drijvelingen genoemd / om dat die uyt volle Kozben in ledige ghedreven worden / en sulckx gheschiedt alleen als 'er veel Honingh valt en noch bzoegh in 't jaer / en een bzooge tijdt is / maer in natte jaren ist best dat sy in haer oude Kozben blijven ; om de Bpen uyt volle in ledige Kozben te drijben / sal men aldus te werck gaen : Neemt den Kozf van sijn plaetse / op de middagh of na de middagh / die men uyt drijben wil / ende men set een ledige Kozf in de plaetse van de volle / ten eynde dat de uyt-geblogen Bpen niet op andere Kozben vliegen souden / want sy andersins van de anderen gedoodt worden ; daer na stelt men de volle Kozf met het open opwaerts ende men stopt de ingangen met gras of pets anders vast toe / daer na neemt men een andere ledige Kozf / die past men met het open op de volle / en men neemt als dan een kleet / waer mede men de Kozben te samen bindt / en stopt de ingangen van de bovenste ledige Kozf mede vast toe / dit gedaen zijnde / soo sal men de roock van brandende Lonten of oudt blaentw Lijntwaet in het onderste gat van de volle Kozf blasen / en van onderen met de handt aen de Kozf kloppen / ende alsoo sullen sy onder uyt den top allenskens na boben in de ledige Kozf beginnen te lopen. Als men nu siet in 't onderste gat dat sy

opwaerts komen ('t welck men oock door 't geraes van de Bpen wel hooren kan ; en soo doet men den tweeden inganck open / en men doet aen 't selfde / gelijk wy van 't eerste gesept hebben / tot dat men hoort / datse boben in de ledige Kozf vertrocken zijn. Dan doet men die t'samen geboeglyde Kozben van malkanderen / en siet die overgedreven Bpen op haer oude plaets. Om nu gewis en verskerct te zijn van de gerechtigheyt der Drijvelingen / is van noden / dat men daer een kleyn Swermtken by doet / op dat 'er geen Koningh in gebeck en sy. De swacke Stocken om des Winters over te houden / mogen sterck gemaect worden op volgende maniere : Men sal de swaerste Kozben van Honingh en Bpen-bzoodt korten / en van dese Honingh-raten sal men met stocckens in de swacke Kozben eenige vast maken / even gelijk de Bpen haer werck begomien hebben / en als dan sal men de Kozben des nachts met het open om hoog setten / en met een kleet toe decken / een bozt of planck daer op leggende / om de warmte die de Bpen by haer hebben / te behouden : Des anderen daeghs sal men bevinden / dat sy dat ingelepde werck vast gemaect sullen hebben / en alsoo magh men daer na de Kozben wederom keeren / als sy gestaen hebben. De vroege Swermen willen dickwils het selfde jaer wederom

derom Swermen / en als dan sal men de Moeder-pijpen uytfnijden / en de Broetbyen al te samen de Hoofden affnijden /

en sulcks geschiedt bequamelijck tuffchen St. Jan en St. Jacob.

HET VIII. CAPITTEL.

Hoe men Byen vervoeren fal van d'eene plaets in d'ander.

Onut en profijts wille worden de Bpe-korven dickwils van de eene plaets in de anderen verboert / ende wanneer men begeert sulcks uyt te rechten / soo fal men vooz eerst eenige lange en oock korte spijlen tuffchen het werck in steken en soo vast besetten / dat het aen d'een of d'ander zijde niet wijcken en magh. Als het Bpen-werck nu dus beset is / sal men de Korven wederom over-eyndt setten / en de selve een dagh / eer men die verboert / laten staen / op dat de Bpen haer gequetste Honingh-raten wederom heelen souden / en de Honingh / die gestort mochte zijn / wederom op lieken. Daer na sal men se met kleeden toebinden en de ingangen dicht toe sluyten / op dat er geen Bpen wegh en vliegten.

Opndelijck moet men de Korven na der Sonnen onderganck in de Schuyten of op Wagens leggen / wel toefiende dat de Korven op een zijde gelept werden / en men salse by nachte verboeren / daer men die begeert. Als men nu de gantsche nacht gebaren heeft / en men tot de begeerde plaets noch niet gekomen is / soo fal men de Korven ergens op 't landt tegens 't Zuiden op een rye neder setten / en de bodenste ingangen ontsluyten / op dat de Bpen dien dagh uytvliegende pets halen mochten : des nachts worden sy wederom wegh genomen en verder verboert / dit soo lange onderhoudende tot dat men komt / daer men se laten wil : Dan treckt men de spijlen uyt die men daer in gesteken heeft / tot dat men die wederom verboert.

HET IX. CAPITTEL.

Hoe men Byen-werck korten en suyveren fal, om den Honingh daer uyt te vergaderen, en hoemen de Byen fal dooden die men niet en begeert over te houden.

Als men de Bpe-korven vol Honinghs wederom t'huyt ontfangen heeft / soo moet den naerftigen Bpen-houder de Bpe-korven besichtigen ende wegen / ende wat men bevindt omtrent de 30 ponden zwaer te zijn / magh men doen overwinteren / wat nu minder weeght en geen 24 pont ophalen magh / sal men verstercken / en waer in boven de 36 ponden gebonden werdt / magh men het selfde korten / en op dat dit bequame-

lijck geschiede / soo fal men de stocken van onderen met Lonten of Lijnwaet beroecken / tot dat de Bpen half in zwijn zijn / daer na moet men die met het open opwaerts omkeeren / en eenige stucken effen uytfnijden / soo veel overlatende als u goet dunckt / dat de Bpen ghenoech sullen hebben om af te leven : Daer na sult ghy dat uyt-genomen werck in een tobbeken wel toe decken / en alsoo alle de Korven die te vet en te zwaer zijn / beroeven.

ben. Maer ondertuffchen fal de naerftige Byen-houder hi acht nemen / dat dese Kozben van vzeemde Byen / dooz den reuck en lucht van de Honingh verlockt zijnde / niet berooft worden / ende daerom fal hy het onderfte gat van foodanige Kozben toefstoppen en het bovenfte half open laten /- soo dat'er maer een Byeken teffens dooz paffereen magh / ende als dan fullen sy haer Koninghrijck vooz de Koberg wel bewaren.

De Byen die men niet ober houden wil / en daer men profijten begeert af te crecken / kunnen op volgende wijfe gedoodt werden : Men graeft in de aerde twee ronde gaten of kuylen / en in peder kuyl leght men van 5 of 6 turben een buur / en als de turben beginnen te rooc-

ken / soo fteft men de Kozben met de Byen recht op de kuylen / de ingangen toefstoppende / op datse van de roock verfticken fouden / en dewijl dat men de fpjlen uyt treckt / soo ftozen sommige Byen-houderg den Honingh met Byen te gelijck in de Conne / en stampen die onder een / daer en tuffchen zijn oock de anderen gefinoozt / die men mede met de Honingh by de voozgaende doet / het felfde met de andere vervolgende. Andere beroocktense alleen met een ftuckje Bovift of Wolfscheet , dooz wiens roock sy terfiont fterben en nedervallen. De bequaemfte tijdt om de Byen te kozten en te dooden / is in September of het laetfte van Augustus , als de Kozben wel geladen en vol zijn.

HET X. CAPITTEL.

Hoe men de quade Koningen dooden, de Byen onder een ander Koningh brengen, en de ftraffe Byen tam maken fal.

DE quade Koningen / die haer in haer ampt niet wel en dragen / gelijck oprechte Koningen behoorden te doen / fal men dooden / en de Byen onder een ander Koningh brengen. Hier toe moet men de Byen half in zwijm beroken / en daer naer haer gantfe werck uytbreken / ende de felve na der Sommen onderganck op een kleet nederftozten / en na de Koningh / die men wel lichtelijck vinden fal / foecken / en de felve gebonden hebbende / falmen die dooden en de Byen in

een ledige Kozf vergaderen / en daer na op een zwacke zwerm ftooten / gelijck wy in 't 7 Capittel geleert hebben. De quade en ftraffe Byen / die de menschen fcer ftecken / als sy haer Kozben genaccken / moet men dooz dichtwils die te befoecken en bywefen tam maecken / soo dat men daer na / fonder datse ftecken / haer werck kan befien / vooznamentlijck als men daer fil by komt / en naer geen vuyle ftanck en rupekt.

HET XI. CAPITTEL.

Hoe men de rovende Byen het roven beletten fal, teyckenen waer by men fulcks weten kan, en hoemen de Byen na de winter voeden fal.

HEt gebeurt dichtwils dat het geene / 't welck de Byen tot haer winter kof bergadert hebben / van andere haer ontrooft word / waer dooz sy van hong-

ken te fterben ; en om hier in te voozfen is van nooden / dat men wete / hoemen de roberg kennen fal / en wat teyckenen van rooben dat sy bewijfen. De roo-

bers werden bekent aen haer vliegen te-
gens de ingangen waer booz sy lange tijdt
hengelen eer sy in gaen dooven/ want (haer
wel bekent is dat die Honingh wil steelen /
slagen verwachten moet) tot dat sy met
kraght dooz vreecken / al waer dan dick-
wils hart gestreden woert / de eene om het
sijne te bewaren / en d' ander om pets
wegh te halen / bechtende. Daerom sal-
men hier tegen remedie gebuycken / op
dat de robers haer rooven na laten / en
de andere niet overballen mochte werden.
Tot dien eynde sal men naerstelijck gade
snaen waer van daen de roovende Byen
komen en de vlucht meest vertreckt / en
om het sekerste te weten / sult ghy de
Byen in de kof met sijn tarwen-meel
bestuyben / en de Byen die nu soo wit
uytkomende / wegh vliegen / dat zijn de
robers / en als dan salmen gade snaen /
waer heen dat sy vliegen / en sulcks bevin-
dende salmen de robers een half uur gaens
van de plaetse / daer sy gestaen hebben /
byngen / en aldaer acht of thien dagen
laten staen / tot dat sy 't rooven vergeten
hebben: doch moet men de kofven / daer
de goede Byen in zijn / de onderste in-
gangen toe stoppen / en de bovenste maer

soo veel open laten / dat'er maer een
Bye teffens in komen magh / waer dooz-
se van binnen haer beter tegens de robers
bewaren konnen. Als men begint te
mercken aen de lichtigheyt van de kof-
ven / datse gebreck van Honingh en Weck
na de winter beginnen te krijgen / soo
moet men die voeden op volgende ma-
niere: Men sal neemen grove Honingh
die met Weck gelijk geperst is / en ma-
ken die in een pottken warm / tot dat hy
van sijn hardigheyt gesmolten is / dan sal-
men de kof met het open opwaerts set-
ten / en storten alsoo om de twee dagen
eens een paer lepelen vol Honighs over
haer lijben / ende alsoo sullen sy den Ho-
ningh van malkanders lijben af licken en
verteeren: daer na sal men die met een
kleet toe decken / dat'er geen Byen uyt-
loopen mogen / stoppende de ingangen
met wat hops. Andere gebuycken een
ander manier om de Byen te voeden ;
sy nemen en maken van de Olier-boom
een pijp / in de gedaente van een gootken /
die aen het eene eynde dicht gesloten is /
en vullen dese pijp met warmen Honingh /
en stecken het selve alsoo recht in de boven-
ste ingaenck.

HET XII. CAPITTEL.

Hoe men de Bye-korven moet versorgen tegens den winter, en
hare Vyanden, die haer soude konnen overkomen
het geheele jaer door.

Gelijck een naerstigh Hupsman hem
versozght van Hops ende andere din-
gen booz sijn beesten en sijn hupsge-
sin tegen de koude en strenge Winter /
alsoo behoort oock een naerstigen Byen-
houder de Byen te versorgen van alles
wat haer in de winter en 't geheele jaer
dooz soude konnen overkomen / het zy in
de voedinge en onderhoudinge van dien /
het zy tegens hare vyanden en de siekten /

daer van men haer in tijts kan te hulpe ko-
men. Ende booz eerst sal men / tot on-
derhoudinge van haer / tegens de winter /
de kofven / diemen begeert over te hou-
den / stellen ter plaetse daerse staen tegens
't Zuiden / gelijk wy geseyt hebben van
't stellen der By-kofven / ende versorgen
de bovenste ingangen met Leem en Sant
ouder een gemenght / en maken daer in
een gaetje / daer maer een Bye teffens
magh

magh ingaen / en de onderste ingangen magh men met wat Hopy stoppen / ten eynde dat de Byen niet en smooren / daerna sal men de Korven onder / daerse op de planck staen / mede met Leem en Sant vermenght / toe - strijcken / om vooz de Mupsen en Winden bevyjt te zyn. Als nu de Korven aldus verzoegt zyn / en beneffens den anderen staen / soo sal men nemen Rietmatten / en de selve vooz de Korven setten / sonder datse de selve raken / en dit alsoo de geheele Winter laten staen. Wanneer nu de Winter vooz by / en het een schoone warme dagh is / sal men de Rietmatten wegh nemen / op dat sy hun van haer vuygheyt mogen supveren / en als den dagh vooz by is / soo sal mense des nachts wederom bedecken met de Rietmatten tegens de koude en straffe winden / oock Regen / Hagel

en Sneeuw / op datse vooz de koude en diergelijcke toeballen bevyjt mogen zyn. De Byen hebben oock inwendige Danden / namentlijk den Wolf / zijnde een geslacht van Motten / die eerst gelijck klepne Muspen zyn / die de Honingh-raten bespinnen / endae na in Kappellekens veranderen / om dese te verdrijven sal men een pfer-draet nemen / anderhalf span langh zijnde / en maken dat een eynde plat en seherp / en buygen dat wat krom / als een schrabberken / ende aen 't ander eynde seherp als een eis / mede alsoo gekromt om de Wozmen ober al uyt te trecken en te dooden / en dese werckinge moet om de acht dagen eens geschieden. Indien de Wozmen in eenige Honingh-raten saten / soo moet men het vuyple werck uytstrijden / op dat het niet soude vermeerderen.

HET XIII. CAPTEL.

Van de siekten en remedien der Byen.

DE siekten en gebreken der Byen zyn veelderley / die haer meest by natte Jaren overkomen / waer van de vooznaemste zyn de Peste / de Dypck-loop / de koude en vermoeytcheyt. De Peste komt by haer uyt oorspronck van vuyple stanck die sy lijden / alsoo wanneer de Byen tegens de Winter t'hups werden gebzacht / soo nat uyt het Veldt / en met Hopy de ingangen toegestopt werden / ende alsoo geset binnens hups op een folder / en wanneer mense laet (sonder dat sy altemet by een teffens mogen uyt bliegen) den geheelen Winter alsoo gestopt t'hups blijven / ende als nu de Byen anders geen lucht en hebben / soo ist dat de warmte van de Byen met de nattigheyt (die niet soo gestooten dzoogen kan) komt te wercken / waer dooz haer werck beschimmet : ende dooz dien de Byen haer altemets niet en mogen supveren /

soo moeten sy alle de vuygheyt en stanck by haer houden / en komen alsoo te loopen gints en weder / om ergens een gaetje te vinden / ende geen bindende / soo ist dat sy dooz 't loopen en soecken verkouwen en lam worden / ende blijven aldus ten laetsten op den bodem sitten treuren / de macht niet hebbende om wederom by den meesten hoop te komen / en soo treurende komense te steruen / en als'er wat veel gestoruen zyn / beginnense op makanderen leggende te sincken / dooz welke stanck de anderen besmet worden / soo dat'er in 't uytgaen van de Winter seer weynigh overblijuen. Om dese siekten eenighsints te verbeteren / kan men geen beter middel hebben / dan dat men soodanige Korven op een schoone dzooge dagh inde lucht moet brengen / en die in een Logie setten / de ingangen vooz een dagh of twee ontslytende / op dat de sinckende

lucht uyt de Kozf magh trecken : noch-
tans fal men des nachts vooz de koude
de ingangen met Hon toe- sluyten. De
Byen sterben oock veel van de Byenck-
loop / en sulcks werdt veroozsaecht dooz
manquement van Byen-broodt of Beck /
en om sulcks te weten fal men op haer in-
gangen en onderste werck letten / want
als dan sult ghy het selfde bescheeten en
vuyt ghemaect vinden / om dat sy dooz
den Loop heel zwack zijn en nauwlijcks

de macht hebben om uyt te vliegen. Hiet
tegens sal men in de Herfst, als men ee-
nige Kozben den Honingh uythoort / ee-
nige Honingh-raten bewaren / en als nu
de Winter by na over is / en men begint
te mercken / dat eenige Byen de Byenck-
loop hebben / soo sal men een stuck Byen-
broodt omtrent de hooghste inganck inste-
ken / ende aldaer vast maken / soo sullen
sy 't selfde komen halen en picken / soo
veel als sy van noden sullen hebben.

HET XIV. CAPITTEL.

Hoemen de Byen 't geheele Jaer door regeeren sal.

En naerstigh Byen-houder moet
sijn Byen niet lichtelijck versupmen/
dat sy dooz koude / ongemack en an-
dere toe-vallen niet en vergaen / daerom
sal hy / als nu de Winter gepasseert is / in
Maert of in April als 't schoon weer is /
sijn Kozben besichtigen / en besien of zijn
Byen pets gebreck hebben / 't zy van Ho-
ningh of diergelijcken : ende als hy nu siet
dat het schoon weder begint aen te hou-
den / en dat de Byen haer dooden begin-
nen uyt te dragen / en haer Kozben schoon
te maken / en dat sy beginnen op haer
achterste pootkens geladen t'huys te ko-
men / soo sal 't tijdt zijn om sijn Kozben
te korten / en het vuyt ledige Was uyt
te nemen / tot dat men aen het broepfel
begint te genaken. Als ghy nu de Kozben
aldus gereynicht hebt van alle vuytliche-
den / gelijk als schimmel / spinnegeweb
en diergelijcken / soo sal mense op haer
plaetse setten / de onderste ingangen stop-
pen / ende als de Sonne onder is / soo sult
ghy u Riet-matten wederom vooz de Koz-
ben setten / om vooz de koude / die als
dan noch des nachts valt / berwaert te zijn.
Daer na sal men om de acht of tien dagen
de Kozben besichtigen / om de selve van
de Wolf / Motten / of Wozmen te supbe-
ren / gelijk wy in het twaelfde Capittel

geleert hebben. Wanneer dat de Water-
willigen en andere Boomen haer bloeyen
gedaen hebben / soo brengh men die te
Velde omtrent de wilde kool-bloemen.
Dan gaet men besien of sy wat vergade-
ren of niet / vint men eenige Kozben die
geen Beck aen haer achterste beenkens en
dragen / en in haer werck traegh zijn /
sulcks is een teken van ongerechtigheyt /
en de selve sal men schicken een Koningh
te doen hebben. En als nu dese Bloem
by na gedaen heeft / soo sult ghy besien of
sy wat gewonnen hebben / en indien ghy
bemerckt ('t welck in May sal wesen) dat
sy in de Hoek van de Kozf eenige groven
Honingh-raten beginnen toe te stellen /
dat is een teeken datse ghereedtschap be-
ginnen te maecten om te zwermen / en
sultse daer na op sijn plaetse brenghen en
verwachten u Swermen / die gemeen-
lijck beginnen / als 't schoon weer is 's mor-
gens ten acht uren tot des namiddaghs
ten twee uren toe / welke Swermen
in May, Junius, tot in Julius toe geduu-
ren : als ghy nu eenige Swermen krijght /
en dat 'et daer na quaet weer werdt / soo
sal men in die twee of drie dagen wat Ho-
ninghs in de Kozf doen / op dat sy van
honger niet en soude vergaen. En als u
Kozben nu afgezwermt zijn / soo sal men
die

die oude stocken het Was upt korten / om te vernemen of sy gerechtigh zijn. Daer na in Julius soo bloept de Hennip of Klaber / als dan sal men de Kortben ter plaetsen brengen / daer die veel wascht / om datse daer upt veel schoone Honingh halen: Indien men nu noch eenige Swermen na krijght / die moet men oock daer by brengen / op dat sy oberstal halen mogen: Wat nu by de Klaber mochte vet gheworden zijn / die sal men wederom t'huys brengen / en asdoen / of een deel Honinghs upt nemen; als men siet dat de Broet-byen van de klepne ghedoodt worden / soo ist tijdt dat men de vette stocken asdoet. De Broet-byen sult ghy dooden en de Hoofden af-snijden / als de eerste Swermen gezwermt hebben: wat nu niet oberstalligh is / moet men in Augustus vervoeren op de Boeck-werpt / rosse Water-munt / en op 't lesie op de Heyde. Als nu in September de Byen t'huys gekomen zijn / soo sal men besien wat oberstalligh is of niet / de vette sal men asdoen ofte korten ende de zwacken sal men stercken met Honing en Beck of Open-broot. In October sal men die stellen ter plaetsen / daer men die de Winter sal meenen ober te houden / en wel voor koude en nattighydt versorgen. In November, December, Januarius en Februarius moet mense niet dichtwils besichtigen / en wanneer men sulcks begeert te doen / moet men een warmen dagh waernemen / op datse niet soude verkoutwen / want de koude maectse krecupel en lam.

HET XV. CAPITTEL.

Hoe men de Honingh sal maken en suyveren.

Als men de Honingh upt de Kortben met alle sijn Byen / Honingh-raten en Broet-werck in de Conne heeft gestooten / soo ist dat men die (de-wijl sy noch lauw is van de Byen genomen) doet in een lange mande / en men stelt daer onder een vat / daer de Honing van selvs in magh druppen / sonder drucken of persen / en als men siet dat het meeste druppen begint op te houden / soo maect men die mande leegh / en men vult'er ander wederom in / tot dat men genoegh heeft / dan stelt men die ghevulde Vaten met den geleecten Honingh in koele plaetsen / en men laet hem daer staen hardt worden / en dit wort in 't gemeen ongepijnde Honingh ghenamit. Daer na neemt men de resierende materie / die in de Kortben gebleven was / en men doetse te samen in een groote Kettel ober 't vuur / een weynigh water daer by doende / op dat het niet seude aenbranden of verdoogen / oock de selve

wel en gestadigh omroerende / tot dat de materie heel warm is; daer na doet men dit in dicke gebrayde sacken / en men parst upt het selfde de Honingh; dit werdt groben of Koccke-backers Honingh ghenomt / die men oock op koele plaetsen stellen moet / op dat hy dick werde / daer na neemt men het resierende en doet het in een Kettel besouder / em Wasch daer van te maken / gelijk als wy in 't volgende Capittel leeren sullen. Daer om de beste en suyverste macghden of ongepijnde Honingh te maecten / sal men de witste en suyverste Honingh-raten / daer geen Byen-broodt of Broedt-werck in is / uptkiesen / ende op de boozgaende maniere verders de Honingh vergaderen en bewaren. De Honingh aldus ghemacckt zijnde / op dat men weten moege welke de beste is / soo moet het selve door de koleur / reuck / smaek / en dichte of zwaerte van de Honingh onderscheyden worden. Soo veel aengaet de koleur /

wijst men die supber / wit / sonder reuck / soet gelijk Supcker en doozlichtigh is / in 't aensien gelijk witte Boter / die men niet een messe moet snijden ; de Honingh werdt by de reuck ghekent / soe hy soet rieckt / niet sterck of gooz na eenige stank / alsoo ist oock te verstaen van de sinaeck.

De dicke en zware Honingh wordt niet recht boven de dunne en lichte gheacht : Waer na het spreck-woordt ontstaen is. De Olie boven / de Wijn in 't midden / en de Honingh onder in 't Vat / worden vooz 't beste gehouden.

HET XVI. CAPITTEL.

Van Was en wit Was, hoe men dat maken en fuyveren sal.

O Was te maechen sal men de ober-gebleben vuylichghed / daer de Honingh uyt-getrocken is / doen in een groote ketel ober 't vuur / na dat ghy veel of weynigh hebt / en giet hier by soo veel waters / dat de voorszreven vuylichghed dzyftigh werdt / laet dit te samen zieden : als 't nu wel gesmolten is / soo sal men nemen een gebreyde Sack / die van Want-garen gebreydt is / ofte een andere stercken Canefassen-sack / steeckt die eerst in warm of ziedent water / daer na soo giet de gesoden materie inde Sack / dewelke men ober een tobbe / met een weynigh kout water versien is / hangen moet ; als nu de Sack gebult is / soo sal men die met een stercken bandt toe binden / en tusschen een Parffe het Was uyt de vuylichghed dzycken / als nu geen Was meer uyt de vuylichghed te vooz-schijn komt / sal men het selfde uyt de Sack schudden en van nieuws wederom andere materie daer in doen / tot dat alles uyt-geperst is. Daer na sal men het Was by een vergaderen / en doen 't selfde in een kleynder ketel / daer by doende wat supber water / en laten dit t'samen met een sacht vuur smelten / als het nu wel ghesmolten is / soo sal men dat gieten in een tobbeken / daer van te vooren wat warm water in gedaen is / de schuytm af-nemen en met een Sack of pet anders seer dicht toe decken / en laten het alsoo langhsaem verkoelen / en als 't koudt geworden is / soo

sal men de bodem Was daer uyt nemen / en van onderen van alle vuylichghed wel supberen. Soet Was werdt bekent soo het schoon geel van koleur is / wel-riekende / vet / wit / vast en supber. Om wit Was te maken / sal men nemen soo veel gesuybert Was / als men begeert / smelt dit met een deel waters / en schept het gesmolten Was uyt de ketel met een groote Lepel / giet dat ober een Hat / dat men in een tobbe met koudt water gebult sal omdraeyen / of laten 't Was door een Becken met 8 ofte 10 klepne gaetkens loopen ober 't radt / in sulcker boegen dat het Was hem verdeelt in klepne dunne schelferkens / en daer na vergadert dat by een ander en werpt het op een nat zeyl-doeck / leggende op Tafels of Worden om het Was daer op te blecken / keert en wendt het dickwils / altoos het doeck en Was met supber water nat begietende / tot dat het wit genoegh gebleekt is / daer na soo smelt het wederom tot dunne bodemkens : Maer indien het noch niet wit genoegh is / moet dese werckinge van vooren af aen wederhaelt worden. Andere onderhouden dese volgende maniere om het Was wit te maechen : Men neemt gesuybert Was / eben als in de voorgaende maniere gesept is / op 't water gesmolten / hier in doopt men een houtte Celjoor of Tafel-boort / die te vooren in water is nat gemaect / daer na de selve haestelijck wederom uythalende / steekt men die in kout

kout water / op dat het aenhangende Was in dunne schijven of schelseren siolle ; dese werckinge soo lange onderhoudende tot dat alle het Was / alsoo doopende upt de ketel zy ghetrocken : vozders sal men dese dunne schijven of schelseren Was op Tafels of Hoorden te bleecken leggen / de selve dickwils omkeeren en gestadigh met water nat begieten. Spndelijck her-smelt men het wederom tot dunne koecken of

bodemkens. Ondertusschen moet men in dese / als oock in de voorgaende maniere naerstelijck toesien / dat'er by windigh weder geen sioffe van asche ofte aerde op het Was en waerne / en by soodanigh windigh weder salmen het Was met natte Zepdoecken ofte andere doecken wel bedecken / en het Was en de doecken gestadigh met water nat houden.

HET XVII. CAPITTEL.

Van de aert en krachten van de Honingh en Was.

N dien nu de naerstige Byen-houder sijn oeffeninge en werckinge omtrent het regeeren van de Byen / en het sijnveren van de Honingh en Was volbracht heeft / sal niet ongevoeghlijck sijn / dat wy in 't kortte onderwijsen / waer toe de Honingh en Was goet en dienstigh is. De Honingh werdt geacht te sijn warm en droogh in den tweeden graet / openende / supberende en seer wel-boedende van krachten. Nochtans na de aerdt van de Provintie en Lande alwaer hy vergadert word / is hy in sijn krachten veel veranderinge onderwoopen ; sulcks blijkt by de Honingh die in heete Landen en van de Thijm, Lavendel, en meer andere krupden dooz de Byen versamelt is ; want dese diens volgende heeter van aert en krachten sijn moet / als Honingh die in koude Landen / en van soodanige heete krupden niet vergadert en word. Sy werdt nuttelijck tot veel dingen / soo wel inwendigh als uptwendigh / gebreukt / en is van oude tijden altoos tot onderhoudinge van des menschen gesontheit seer geprefen geweest. Democritus gebreucht zijnde op wat booz een maniere pemant lange tijdt gesont soude konnen leven / gaf tot antwoordt : Dat hy hem van buyten met Olie soude bestrijcken / en van binnen Honingh ghebreucken. Athæneus verhaelt oock dat de Inwoonders van het Eplant

Corfica daerom tot een hooge ouderdom komen / om dat sy geduurigh Honingh gebreucken. Nochtans dient dit onderschept wel in acht genomen te werden / dat de Honingh bequamer van oude en koude / als jonge en heete menschen ghebreukt word ; want in oude lieden brenghse seer goet voedsel en bloet by / maer in jonge en heete naturen werdtse lichtelijck in Gal verandert. De Honingh / inwendigh gebreukt / is seer dienstigh in de gebreken van den Borst en Longe / gelijk als den Hoest / verstoppinge in de Longh-pijpen / Kiecken / korthet des Adems / want sy verdeydt de grove koude sijn ofte sijnmen / ende doetse rijpen ende lossen : sy drijft den Krijn en wederstaet de verrottinge / en geneest quade Keelen en zweringe des Monts. Van den Honingh werden verscheyde Sproopen / Conserben / Confituren / Meede / &c : tot onderhoudinge des menschen gesontheit dienstigh gemaect. Het Was werdt geoordeelt middelmatigh gesiet te sijn tusschen hitte en koude / en vochticheydt en drooghte / nochtans meest tot de warmte geneyght / 't versacht / en geneest / oock een weynigh met roode Wijn ingenomen / werdt als een besonder experiment tot den Bloedganck ofte Hoode-loop geprefen. Men bindt oock nauwlijcks een Plaster of Salf bereydt / waer by het Was niet geboegt is.

Register

Register op den Naerstigen Byen-houder.

Het I. Capittel.

V An de Bye-korven, hoedanigh die moeten gemaectt zijn.	Pag. 3
<i>II.</i> Van de Plaetse en Stillinge der Byen.	ibid.
<i>III.</i> Van het Gereedschap datmen behoest tot opvoedinge en regeeringe der Byen.	4.
<i>IV.</i> Welcke Korven met Byen men koopen en verkiesen moet daer men profijt begeert af te trecken.	5
<i>V.</i> Hoemen de Swermen vergaderen en regeeren sal.	6
<i>VI.</i> Hoemen met de Korven, daer de Byen uytgeswermt zijn, en met de Broet-Byen omgaen moet.	ibid.
<i>VII.</i> Van de Dryvelingen en swacke stocken sterck te maken, ende te beletten dat Swermen op 't selfde Jaer niet meer en swermen.	7
<i>VIII.</i> Hoemen Byen vervoeren sal van d'eene plaets in d'ander.	8
<i>IX.</i> Hoemen Byen-werck korten en suyveren sal, om den Honingh daer uyt te vergaderen, en hoemen de Byen sal dooden, die men niet en begeert over te houden.	ibid.
<i>X.</i> Hoemen de quade Koningen dooden, de Byen onder een ander Koningh brengen, en de straffe Byen tam maken sal.	9
<i>XI.</i> Hoemen de rovende Byen het roven beletten sal, teykenen waer by men sulcks weten kan, en hoemen de Byen na de Winter voeden sal.	ibid.
<i>XII.</i> Hoemen de Bye-korven moet versorgen tegens den Winter, en hare Vyan- den, die haer soude konnen overkomen het geheele Jaer door.	10
<i>XIII.</i> Van de siekten en remedien der Byen.	11
<i>XIV.</i> Hoemen de Byen 't geheele Jaer door regeeren sal.	12
<i>XV.</i> Hoemen de Honingh sal maken en suyveren.	13
<i>XVI.</i> Van Was en wit Was, hoemen dat maken en suyveren sal.	14

E Y N D E.

